Ч. 19. Р. XVII.

У ЛЬВОВІ, ДНЯ 1 [13] ЖОВТНЯ.
Виходить 1-го і 15-го кождого місяця в обсязі півтретя аркуша.
РЕДАКЦИЯ, АДМІНІСТРАЦИЯ і ЕКСПЕДИЦИЯ
у Львові, ул. Академічна ч. 8.
Рукописи мають бути писані правописию „Зорі“: узнані непридатними до поміщеня звертає ся авторам [на їх кошт] без поясненя причин. — Редакция відповідає окремо тільки на ті письма, до котрих долучено почтові марки, з виїмкою письменникам, що містять свої твори в „Зорі“.

Не той став.

Повість

Івана Левіцького.

[Далї.]

„Ох не борода, не патли винні! — думала баба Зінька: — щось між ними починаєть ся погане. Роман осунув ся, мов старий дїд, хоч за пасїшника його садови в пасїку. Ой коли-б чого не вийшло між ними поганого“.

А тим часом Соломія йшла в гості поруч з Настею та Денисом і щебетала, неначе того дня в неї ніякого змагання й сварки з Романом і не було. Тільки до Романа вона й слова не промовила.

В Денисовій хатї вже збирались гості, сходились молодиці. Денис, оженившись, поставив собі нову здорову хату з кімнатою. Сьвітлиця була просторна, кімната на помостї. Вікна були чималі, на шість шибок. І в сьвітлиці і в кімнатї на стїнах були навішувані здорові нові образи, котрі веселили сьвітлі хати ясними, різкими, сьвіжими фарбами. Денис став добрим господарем, прикупив собі землї, розвів добре господарство. Настя вдала ся в свою матїр і була невсипуща господиня.

Поприходили в гості і сусїди парубки, котрим молодиці почепляли колодки. Вони поставили доброго могорича, а Настя наварила варенїків. Випивши по чарцї, по другій, молодиці почали дуріти та сповивати колодку, убгавши її в пелюшки і оповивали повивачем. Почали ся сьмішки та жарти. Соломія давала усїм привід, сьмішила усїх і сама реготалась, неначе вона й не змагалась і не лаялась з Романом того таки дня. Довго усї гості пили та гуляли, грали в „піжмурки“, в „тїсної баби“. Один парубок заграв на сопілку козачка. Молодиці почали танцювати. Соломія танцювала, щебетала, з усїма жартувала. Вона хотїла піснями, танцями та жартами запаморочити своє затаяне горе, як пяниці заливають його горілкою. Але недавня сварка з Романом неначе іскорками вилїтала з її острих очий. В очах її часом блискав гнїв; іскри гнїву часом неначе прорывались через веселі очи і сипались в порожнїй простір, падали часом на одну міть і на Романа. Увесь вечір вона ні разу не пожартувала з Романом, не зачепила його й словом, неначе його і в хатї не було. Соломія крутилась-вертїлась, сьпівала й танцювала так, як давно вже не веселилась, неначе хотїла пригнобити свої недавні сльози, засьпівати й затанцювати своє горе. Тільки її великі темні очи все блищали острим огнем, неначе затаяне горе, заховані муки визирали через той дикий блиск очий, хоч були прикриті жартами.

Роман сидїв цїлий вечір мовчки і тільки дивив ся сумними очима на ті веселощі та пустощі молодих молодиць, парубків та чоловіків. Від того смутку він не минав ні однієї чарки.

— На що це ти, Романе, так обчикрижив собі бороду, неначе біло-церківський Нїмець-садовник? — питали в Романа молодиці.

— Щоб Соломія мене більше любила, — знехотя обізвав ся Роман і подивив ся на Соломію.

А Соломія тільки зирнула на його острим та швидким поглядом, неначе огнем сипнули її очи. В очах блиснула острою блискавкою ненависність.

Тим часом молодиці сповили на лаві колодку, обмотали її повивачем, а Соломія вхопила колодку, взяла її на руки, неначе дитину, і понесла до стола. Соломія пищала, вдавала голосом, неначе-б то та дитина плаче. Молодиці пішли за Соломією слїдком і засьпівали колискової пісні. Не доходячи до стола, вона спіткнулась і впустила колодку до долу. Здійнявши руки вгору, Соломія несамовито крикнула, неначе-б то вона і справдї впустила живу дитину. Той крик був такий несамовитий та дикий, що переміг клекіт та шум в хатї. Роман іздригнув ся від того крику. Навіжений крик Соломії пронизав його, неначе острим ножем, як дикий крик божевільного. В Романа ніби полїзли по спинї комашки, і йому чогось здало ся, що Соломія встромила йому в груди острий ніж.

Молодиці поклали колодку на столї, посїдали кругом стола і почали пити по чарцї, ніби справляли родини колодки. Соломія пустувала коло стола, прикидалась, ніби вона забавляє дитину, цмокала до неї губами, осьміхалась, ханала

за носик пучками, лапала за уха, здавлювала головку долонями, а далі почала сьпівати дитячої пісні голосно, на всю хату. В хаті аж гуло від гаму, від клекоту. Усі вимили добре, усі говорили голосно, і ніхто нікого не слухав. Хата гула, неначе в улику бджоли, коли пасішник стукає в улик, щоб погнати бджоли вгору. А Соломіїн голос перемагав той клекіт і пронизував повітре, як острий ніж.

Несподівано Соломія, дуріючи, вхопила колодку з стола і з усієї сили кинула її сторч головою до долу.

— Коли твій батько не любить твоєї матері, то й я тебе не буду любити! Оце тобі за батька така смерть! — крикнула Соломія і знов зареготалась голосно на всю хату.

Чудно й дико, як часом регочуть ся божевільні.

Роман підвів на неї смутні очи, і знов у його по спині неначе поліэли комашки від того божевільного Соломіїного реготу.

— Та не дурій бо так, Соломіє! Ото розпустувалась, неначе збожеволіла! — крикнули молодиці, і одна з них підняла сповиту колодку і знов поклала на столі.

Молодицям очевидячки не сподобалась така вихватка, не сподобав ся такий чудний Соломіїн жарт. Декотрі притихли, декотрі поглядали на Соломію сердито.

— Це вже незнати-що, а не жарти, — обізвалась одна молодиця: — так ніхто не справляє колодки. Жартуй, Соломіє, та й міру знай.

Але про цю неприємну Соломіїну вихватку швидко усі забули. Знов загуло в хаті, неначе в улику, знов забалакали молодиці. Сопілка заграла. Один парубок прийшов з скрипкою, швиденько направив її, підправив під голос сопілки, і скрипки пристали незабаром до сопілки. Молодиці знов пішли в танець і задріботіли по хаті. В хаті неначе справляли весілле, а не родини колодки. Соломія танцювала несамовито, ще й присьпівувала. Від духоти, від шуму, від сьпівів, від бренькання та від направки скрипки в Романа почала крутитись голова. Він попрощав ся з Денисом та з Настею і пішов до дому. Тиха ніч, маленький мороз на дворі висьвіжили його запаморочену голову. Він йшов до дому тихою ходою, а Соломія не сходила в його з думки. Він і тепер неначе чув її несамовиті крики, неначе й тепер бачив, як вона кинула об землю сповиту колодку і промовила нахвалку проти його.

„Нахвалялась мене покинути, що не любить вже мене, що вона мині більше не жінка, а наймичка, — думав Роман, вертаючись до своєї хати: — Чи то вона правду казала, чи може тільки нахваляєть ся проти мене? Ой коли-б вона і справді не заподіяла якого лиха! Як і несамовиті були її жарти, її крик!“

Він увійшов у сіни і повернув до своєї кімнати. Там він, не засьвітивши сьвітла, ліг на постіль і заснув важким сном. Пізно вернулась Соломія до дому і насилу достукалась, поки розбудила стару Зіньку. Зінька відсунула завіртку і пустила Соломію в хату, не промовивши ні одного докірливого слова за те, що Соломія загулялась і запізнилась.

Другого дня Соломія, зваривши обід, думала вже забрати свою одежу та покинути Романа. Вона думала пересидіти який час у свого батька, а потім піти в наймн до яких небудь панів в Білій Церкві. Замівши хату й сіни, вона зібрала сьміття в драптину і вискочила на двір, як стояла, в одній сорочці й боса. На дворі вже розстав сніг і дув вогкий та холодний вітер. Соломія прибігла до тину коло воріт і сипнула сьміття через тин. Вона побачила, що проти самого двору на улиці загруз в калюжі та багні жидівський віз по самісінькі маточини. Старий біло-церківський Аврум їздив по селі і скуповував та міняв на каблучки усяку старовизну. Аврума знало усе село. То був старий убогий жид, тихий та смирний, як ягня, і трохи чудний. В його був неначе дитячий розум і говорив він ніби дитячим та жалібним голосом, хоч сам був високий на зріст та широкоплечий. Доброго Аврума всі жалували на селі і давали йому на полудень хліб та цибулі, неначе старцеви. Сухоребра шкана напружувалась, аж ребра в неї випинались, але не мала сили витягти воза з багна. Аврум підхопив воза ззаду, силкував ся, мучив ся, ньокав, але віз стояв непорушно на одному місці.

Соломія вгляділа Аврума і, як стріла, кинулась просто в грязюку, щоб помогти Аврумови. Вона стала позад воза поруч з Аврумом і почала з ним підпихати воза. Коняка рушила з місця і витягла воза з калюжі. Соломія вернулась у хату і насилу відмила грязь з ніг в ночовах.

В ночи вона вже заслабла. Тіло запалалось гарячкою. Тиждень вона пролежала в гарячці, нікого не впізнавала, нічого не їла. Роман покликав фершала. Фершал приніс усякого лікарства, але й ліки не помагали. Вже думали, що Соломія вмре, вже Роман покликав сьвященика, щоб висповідати й запричастити її. Батюшка сповідав і причащав Соломію вже нечувственну. Вона все говорила, неначе спросоння, все кричала божевільним голосом.

Аж через два тижні Соломія почала одужувати і ледві виходилась вже перед Великоднем.

— Ой, дочко, і чого тобі було лізти в ту грязюку та ще й босій і в одній сорочці? Бач, якого лиха дістала собі! — докоряла баба Зінька Соломії.

— Коли, мамо, мині жаль стало і Аврума і його сухореброї коняки, а я так і кинулась йому до помочі, як стояла; міні тоді чоботи і в думку не прийшли, — відмагалась Соломія.

На страшному тижні в Соломії ледві стало сили, щоб відговітись. Усі великодні сьвятки вона ніби чевріла, а не жила, а на „Мироносиць“ вона все таки носила хреста кругом церкви, хоч і в старому жупані.

Доки Соломія одужувала та набиралась здоровя, вона ніби й не примічала Романа. Він ходив перед її очима, говорив до неї; вона обзивалась до його, говорила з ним, але не почувала в своєму серці до його ні любови, ні ненависности. Але як тільки здоровє вернулось до неї, як тільки румянець заграв на її щоках, вона знов почула, що ненавидить Романа і через силу видержує його погляд. І она розгорювалась, як сухі дрова в печі. Сади зацьвітали, квітки розпукувались; земля пишалась, прибираючись в зелене листє та квітки, а Соломія почувала, що в неї в серці розцьвітаєть ся не любов, а розвиваєть ся ненависність та досада, неначе вона тільки недавно гуляла в Дениса, де справляли колодку, і тільки що вернула ся з тієї гулянки, коли в неї досада на Романа аж кипіла. Соломія неначе проспала ввесь час своєї хороби, як одну давну ніч, і тільки тепер знов прокинулась вранці з давнім серцем, з давнім почуваннем обиди и ненависности до Романа.

Третього дня після „Мироносиць“ сіла сімя обідати. Соломія подавала страву на стіл, і як звичайно роблять молодиці, не сідала коло стола на ослоні, а обідала стоячи, щоб бути наготові прийняти одну миску з стола а подати другу. Як раз проти Соломії за столом сидів Роман. Соломії він був такий противний, що вона не могла дивитись йому в вічи. Вона брала ложкою страву, потім відвертала очи і дивилась у бік, у вікно, неначе бачила там якесь невидане диво. Роман говорив до неї. Соломія обзивалась до його, але слова її летіли до Романа, а думки літали десь далеко. Баба Зінька примітила, що Соломія відвертає від Романа очи, і задумалась. І бабі вже їжа не йшла на думку. Вона поклала ложку на стіл і перестала обідати.

„Ой Боже мій єдиний! Як вона його ненавидить. І не гляне на його й очи й лице до вікна обертає. Я-ж думала, що вона через свою слабість забуде про свою кривду, оговтаєть ся, обживеть ся з ним, і якось воно перетреть ся, перемнеть ся, та й лихо минеть ся, і все буде гаразд. Ой Боже мій милий! Недурно-ж я бояла ся її за невістку брати. Неначе душа моя чула, що з них вийде недобірна пара хоч не тоді, то потім. І так воно вийшло. Ой, не до пари, не до пари їй мій Роман!“ — думала баба Зінька, і вже вона більше нічого не їла, встала зза стола і подякувала Богови, тричі перехрестившись перед образами.

Роман пообідав і зараз пішов до своєї кімнати. Соломії здало ся, що з неба сплили хмари, і на дворі зразу вияснилось; і в хаті ніби стало ясніше, і на душі в неї стало веселійше.

„Ой важко мині жити на сьвіті! — думала бідна молодиця, перемиваючи миски та ложки: — чогось мині сьвіт став немилий; щось важке налягло мині на серце і душить

мене, неначе важкий камінь. Чи довго воно буде мене душити? Не вже до віку? А що-ж буде далі? Я його ненавиджу; і де він ступить, слід його мині противний. Як він вийде з хати, мині наче лекше дихати. І що мині в сьвіті божому робити? що почати?"

Соломія складала на прилавку перемиті миски та полумиски, а сльоза за сльозою текла по її щоках і крапала краплями на її позакочувані вишивані рукави.

Від баби Зіньки не потаїлись і ті краплі сліз.

„Ой Боже мій милий! Розцьвітає весна, розцьвітає й молодиця після хороби, але не розцьвіте вже її серце до Романа. Що мині робити, що почати, і сама не вгадаю, — думала баба Зінька: — Піду та найму молебінь. В цьому ділі як Бог не поможе, то й ніхто не поможе: може один Бог наверне її серце до мого Романа".

Баба Зінька перестріла сьвященика, як він йшов до церкви на Службу, і просила його відправити молебінь та акафист за Соломію та Романа.

— Та не кажіть же, батюшко, про це нікому, навіть матушці. Я оце вже й не йшла до вашої господи, щоб часом наймички або матушка не підслухали, про що в мене з вами буде розмова. Піде поговір, піде по селі недобра слава про моїх дітий. Ой Боже мій єдиний! З усіма дітьми мині добре повело ся, а з цими на́ тобі на старість такий клопіт! Недобірна пара з них вийшла. Нахваляла ся вже Соломія, що покине Романа.

— Оце погано! — обізвав ся батюшка: — ти вже, Зінько, не мішай ся до їх справи, нічого не говори, бо тільки розворушиш огонь.

— Ой, батюшко! Я вже і не микаюсь в їх діло, і змовчую, і ласкавенько говорю до Соломії, та все до неї з ласкавим словом, та тихою розмовою, бо вона і робоча й добра, та... Ой горенько мині та й годі!

Олександра Кулішиха [Ганна Барвінок].

X.

Після Великодня старшина скликав громаду на східку. Писар оповістив на східці, щоб старі добросовісні чи судці вибули вже свій строк.

— Чи будете вибирати нових судців, чи зоставите старих? — спитав писар.

— Треба вибирати нових судців! Старі судці нам несподобні! — загула громада: — старі судці зовсім розпили ся; все на могоричах та на могоричах в коршмі; все судять за могоричі, а не по правді. Виберемо иньчих! Старих треба поскидати!

— Кого-ж ви думаєте вибрати? — спитав писар.

— Романа Мисанéнка! — загула, як один чоловік, громада.

— Роман ще молодий на судця, — обізвав ся писар.

— Нічого те, що молодий! Він богобоящий і письменний, не дуже припадає до горілки. Він буде судити не за могоричі, а буде судити по правді. А коли він молодий, то додамо до його одного старого, його тестя, дядька Филона. Филін богобоящий чоловік.

— Коли Роман вам сподобний, то й запишемо Романа, а до його припишемо і Филона, — сказав писар.

— І касиєр нам несподобний! — знов загула громада: — вже дуже мотає грішми та дурить людий.

Касиєр і справді обдурював неписьменних темних господарів. Часом який чоловік було заплатить касиєрови свою частку податі в шинку на підпитку; касиєр брав гроші, а в податковій книжці записував не всі гроші, або траплялось так, що часом і зовсім не записував. Декотрі чоловіки платили писарови не разом, а давали частками, коли була їм спроможність заплатити невелику частку податів. Минав який час, а писар доказував, що ті господарі або зовсім не платили, або казав, що вони заплатили, та не все. Темні люди, нічого не розбираючи, що записано в книжках, мусіли знов доплачувати. Чутка про такі погані касиєрові вчинки пішла по селі, і громада просила скинути того скарбівни́чого.

— Кого-ж виберете за скарбівничого? — спитав писар.

— Дениса! Денис не буде кривити душею, не буде кривдити людий, вимагати зайвого, не буде накидати податів та приліччувати зайвого та прилічені гроші класти в свою кишеню, — говорили чоловіки.

Писар записав, що Дениса вибрали за касиєра.

Прочувши, що громада вибрала Романа за добросовісного, Соломія стревожилась. Жінки дуже боять ся, як їх чоловіків вибирають за старшин, за десяцьких або за добросовісних. Вибрані громадою на службу не держались хати, не дбали про господарство, усе десь швендяли, або сиділи в шинку та пили могоричі, котрі ставили їм люди за свої діла. Багато з вибраних на волосну службу ставали пяницями.

— Ой, мамо! Оце-ж вибрали Романа за добросовісного! Пропаща я на віки. Його зовсім зведуть з пуття, — говорила Соломія до баби Зіньки.

— А ні, дочко! Нема тобі чого лякатись: Роман не з таківських, щоб його звели з пуття. Я й кришки не бою ся за його. Чи то спосіб, щоб мій Роман з'їхав з глузду? Його не підмогоричить ніхто, — втішала баба Зінька Соломію.

Але швидко показалось, що Соломія недурно боялась за Романа. Почали ся в волості усякі справи. Роман мусів кидати господарство і йшов в волость на суд. Пішли могоричі, як звичайно буває на селах. Романа й Филона частували в коршмі могоричами і ті, в котрих діло було неправдиве, щоб піддобритись під них та підкупити; частували й ті, в котрих справа в судї була чиста, щоб подякувати судцям та запити могорич після суда. Роман і Филін не кривдили нікого на судї, судили усіх по правдї, але могоричі пили так само, як і старі судці. Роман частенько приходив до дому напідпитку.

— Сину, на віщо ти пєш з людьми ті могоричі? Ти почав одникувати від двора, одникувати від господарства. На віщо тобі заходити до коршми на ті могоричі? — говорила частенько баба Зінька до Романа.

— Коли, мамо, люди мене просять на могоричі. А коли просять, то нащо не цурати ся людий?! — відповідав Роман.

Настали жнива. Почала ся робота в полї. Роман не кидав роботи, але трапляло ся, що він часом три або й чотири днї по́спіль не ходив на роботу і вертав ся до дому пяненький. Баба Зінька мусїла найняти наймита, а Соломія справлялась і в хатї і на полї, робила й жіночу й чоловічу роботу. Минули жнива. В осени роботи стало менче. Роман зовсім відбив ся від хати, сидів в коршмі і таки добре розледащів та розпив ся. Він знав, що Соломія не любила його, і йому було веселїйше сидїти в коршмі з людьми за могоричем, ніж дома з жінкою. Соломія мусїла терпіти й мовчати.

Але раз в осени Роман з Филоном так попили ся в коршмі, що самі не могли потрапити до дому. В коршму нагодив ся Денис і повів їх до дому. Филін насилу волїк ноги. Роман був трохи тверезїйший.

— О я все знаю! От ви, молоді, то нічого не знаєте. Ого-го! Филін чимало років прожив на сьвітї. Куди-ж вам молодим до нас? — теревенив Филін, коливаючись на обидва боки по улиці.

— А що-ж ви, дядьку Филоне, знаєте таке мудре? — спитав Денис.

— Ви думаєте, що ви вчені та письменні, то все зна-

*

єте? Вчені ви та не дрюковані. А ну коли ти вчений, скажи мінї, де тут на цьому кутку закопані грошї? Аба! От і не скажеш, бо не знаєш. А я так знаю, хоч я й неписьменний. Велика пак цяця письменний. Куди-ж пак!

— А де-ж тут грошї закопані? Скажіть, то ми з Романом викопаємо та й подїлимось з вами, — сказав Денис.

— А ось тут! Ось тутечки, на цьому самому місци! — крикнув Филін і стукнув палицею об землю: — ось тутечки, де ти стоїш.

— Та годї вам, тату! Ет! Бог-зна що ви говорите, — обізвав ся Роман.

— Та й ти, як я бачу, дурень, хоч і письменний, коли цього не знаєш. Ось тутечки закопані грошї! — знов крикнув Филін, спинившись на ходї і ткнувши палицею в кроциву: — от, дивись, вони вже горять! О! О! Як схоплює ться синій огонь! О! вже горять. От ви не бачите, а я бачу, бо це мінї дано з небес. Та куди таким дурням і бачити, як горять грошї!

— Та то, дядьку, в вас в очах чи горить, чи миготить! — обізвав ся Денис.

— Поцїлуй свого батька в морду! В моїх очах горить. А вже-ж! Оце так! Ти думаєш, я пяний? А вже-ж пак! То ти пяний, а дядько Филін тверезїйсїнький. А ондечки в тій хатї живе відьма. А ти, дурню, й цього не знаєш, хоч ти і вчений.

— Як там відьма? Та в тій хатї живе старостиха, жінка богобояща! — обізвав ся Денис.

— Старостиха? О, брешеш! Старостиха, то старостиха, а то таки живе в цій хатї відьма, — плїв нїсенїтницю Филін.

— Ет, тату! Хочеть ся вам базїкати: відьом та чарівниць нема на сьвітї, — якось спроміг ся обізватись Роман: — то все брехнї, то бабські забобони.

— От тобі й на! То це я брешу? То це твій тесть бреше? — говорив сердито Филін, спинившись і вирячивши сердиті очи на Романа. — А диви ся лиш! Он вона перекинулась рябою кішкою і побігла до комори! Тетяно! Та не дури бо людий. Я тебе знаю!

— Ет! Плетете, що викопали в лїсї сатану, наче бараболю. Ет! Незнатй — що розказуєте! — промовив Денис: — то, дядьку, побігла до комори таки правдива кішка, а не відьма. Бог-зна — що ви верзете. А сатана в пеклї, бо там йому тепло. Чого йому сидїти в лїсї та ще й у землї. Хіба він кріт, чи жаба? — сьміяв ся Денис.

Денис запровадив Романа до дому і повів далї Филона. Роман потрапив увійти у двері, хоч і коливав ся на ногах. Ще нїколи Роман не вертав ся до дому зовсім пяний. Це було вперше, що він прийшов до дому, ледві володаючи ногами. Дїти вирячили очи на батька; Соломія глянула на його з жахом; сум найшов на бабу Зїньку.

— Оце добре підмогоричили нас добрі люди, спасибі їм! — почав говорити Роман, хитаючись на ногах.

— Бачте, мамо! Казали ви, що не боїтесь за Романа, а я боялась, — обізвалась Соломія, переставши чистити картоплю на юшку.

— А чого ти там боялась? Хіба я вовк, чи що? Тебе не злякаєш сплóха; о, тебе не злякаєш! Не з таківських, щоб лякатись, — говорив Роман, гепнувши на лаву.

— Я не бою ся, тільки журю ся. Ой, лиха моя годинонька! — обізвалась Соломія.

— А чого там лиха твоя годинонька? Я вже знаю, чого! Це тим, що я тобі не справляю суконних дорогих жупанів та шерстяних спідниць.

— Відчепи ся від мене з своїми суконними жупанами. І справляти не справляв, а докоряти вмієм, — промовила Соломія.

— Їй в думцї все жупани та намиста! Все-б чепляла на себе, все-б понапинала на себе: і жупани, і хустки, і шерстяні спідницї, і суконні рядна, і шерстяні намиста... — плїв пяний Роман. — Їй аби вертїтись та крутитись. Так, так! Я вже тебе добре знаю. Знаємо ми вас!

Роман завсїгди спокійний і мало говіркий, ставав говіркійший, випивши по чарцї, по другій. Він тодї говорив більше, хоч говорив спокійно й помаленьку. Горілка неначе розвязувала йому язик. Але його розмова ставала докірливою; його слова були ущипливі.

Соломія мовчала і знов почала чистити картоплю, кидаючи обчищену картоплю в миску з водою.

— Та годї вже, сину, годї! Коли тебе напоїли могоричами, то йди вже в свою кімнату та відпочинь, — обізвалась мати.

— Еге, годї! Так оце й годї! Коли не можна, годї! Он казав батько Филін, що коло старостихи на улицї грошї закопано. Їй Богу, і місце те показував! А я виконаю ті грошї, насиплю повну скриню та й замкну на дванадцять замків, бо вона до них добереть ся. Їй аби грошї! О, я знаю вас! Вам тільки гроший настачай, а заробити гроший то й нема! А на жупани то й подавай! Самі лежать на боках! Вивернеть ся, як та корова, та й лежить, а ти їй подавай!

— Хто? Я лежу на боках, вивернувшись, як корова?! — аж крикнула Соломія.

— А то-ж хто? Вже-ж не я! Не про себе говорю, а про тебе річ. Круть-верть! Круть-верть! Усе крутить хвостом оця тороплéна, неначе та сорока на тину.

Соломія цї слова допекли до самої душі. Вона бряснула ножем об лаву і схопилась з місця. За що Роман колись її любив, з того тепер сьміяв ся.

— То це я лежу, як корова, і нїчого не роблю? Я-ж тобі служу і за наймичку, і за наймита. Я-ж тобі і вози мажу, і снопи подаю на стіжок, служу і за возїльника і за подавалника.

— Та годї, дочко, годї! Хіба-ж ти не бачиш, що він нетверезий, — обізвалась мати.

— Я в тебе роблю, як наймичка, а ти в лїсї соловейків слухаєш та на траві качаєш ся, або могоричі в коршмі дудлаєш! Сам став ледащо, а другим докоряєш!

— О, тобі все намиста та жупани в голові! Будеш в пеклї на самому днї за ті суконні синї жупани, за шерстяні юбки та спідниці! Чуєш? Будеш в пеклї смалитись за те твоє круть-верть, за ті сьмішки. Їй все сьмішки: хі-хі-хі! Сьмішки — з бабиної кішки! Хі-хі-хі! [Конець буде].

Нові поетичні твори Степана Руданського.

[Далї.]

Загадка.

Позбирались дукачі,
Пють собі, гуляють.
Далї — скучно їм чогось, —
Жида закликають...
„Дай нам загадку яку!“
— Яка-ж буде плата? —
„Хто не скаже тобі з нас,
Заплатить дуката!“
— А багато-ж вам, пани,
На то часу дати? —
„Пів години!“ — Ну, ґерехт!
Слова не вертати!
Скажіть менї: щó у день
Чорне, аж чорнїє,
Що білїє у ночї,
А ранком синїє? —
Задумались дукачі.
Пройшло пів години,
Але жаден не вгадав
Тої диковини.
До кишенї, — певна річ!
По дукату дали.
„Що-ж то, жидку, таке є?“
Жида запитали.
— А по чім-же знаю я?? —
Жидок промовляє:
Та воно собі таке,
Що хто його знає! —
„Ну-ж бо, жидку! не жартуй!“
— Та жарти до ката!
Я і сам собі даю
Цїлого дуката!

26. лютого.

Животина.

„Де то, доню, животина
Так?!“
— То то, мамо, коло тина
Дяк
На сопілку грає-грає
Тай
Все було́ мене вмовляє:
„Най!“
Раз схопив мене за ручку.
Го!
Та я кажу: „дай обручку,
То...“ —

Ходив, бідний, цілий день,
Все кляв молодицю.
На остаток десь заїг
На рудї[1]) в копицю.
І дивить ся на руду:
Аж бугай хороший
Ходить собі по рудї,
Мукає з роскоші.
Здихнув бідний чоловік:
„Щасливий ти, брате!
Колись і я так сьпівав,
Як був нежонатий!“

8. мая.

„Таж тебе цілує Нїмець!“
Стиха промовляє.
— А цілує! — „То кажи що!“
— Який молодецький!
Як умієш що сказати —
Скажи по-нїмецькій!...

12. мая.

Привитаннє.

Наварив багач, напік:
Батюшка чекає.
Батюшка лиш на поріг —
От він і витає:

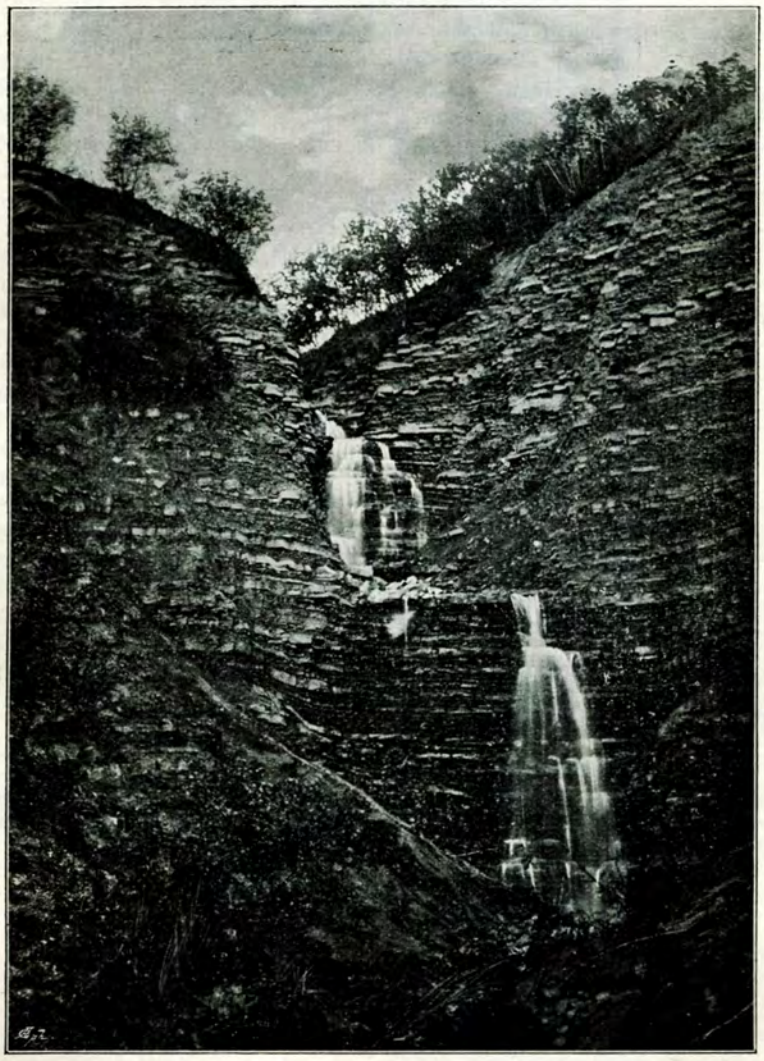

Каплинець в Яремчу коло Дори.

А він каже: „на́ обручку!
Май!“
Я стиснула йому ручку,
Тай!

8. мая.

Жонатий.

Била жінка мужика
Тай вигнала з хати.
Пішов, бідний, по полях
Притулку шукати.

Скажи по-нїмецькій.

Положив ся вражий Нїмець
З хазяями спати.
Серед ночі став тихенько
Жінку цілувати.
Але мужик пробудив ся
Тай жінку торкає:

„На тепленьке, в добрий час![1])
Тілько-що зробили...
Та де-ж то ви так були,
Ба́тюшечка милий?
„А тут тілько гавкне пес,
Свиня зарохкоче, —
Так і думають усї,
Що то ви, паноче!...

[1]) Рудою зветь ся левада, або болотиста лука, особливо така, де є ржа від зелїза. — *А. К.*

[1]) Він хоче сказати: „Ще, слава Богу, страва тепла“. — *А. К.*

Спасибі-ж вам, що прийшли!..
Пийте гріту з перцем...
Ріжте собі печінки...
Крайте собі серце...“ [1])

10. червня.

мѣл.

Колись собі мужикок
Читати навчив ся,
Баньку гроший заплатив
Тай попом зробив ся.

Ото йому й довелось
В церкві щось читати
І „мисліте, ци, аз, ца“
З титлою складати.

І замукав бідний піп,
Аж пригнув колїнця:
Все „мисліте, ци, аз, ца,
Словотитла — Нїмця!“

— „Та який тут“, каже, „чорт
Того Нїмця тиче?!“
Та з крилоса у олтар
Піддячого кличе:

„Ходи“, каже, „та склади.
Чи умієш, враже?“
А той тілько подививсь:
— То місяця! — каже.

„Добре-ж, сину“, каже піп,
„Іди-ж ти сьпівати“.
А сам далї розпочав
По складах читати.

11. червня.

Горох.

Розкипаєть ся горох.
Наймит — що дїяти? —
Іде в церкву до попа
Обідати звати.

Розштовхує мужиків
І саджою маже.
Піп як раз стоїть з хрестом,
А той йому каже:

„Та ідїть-бо на обід!
Годї з вас молить ся:
На коровячий кізяк
Горох розкипить ся!“

— Тю на тебе! — каже піп:
Чи встиду не маєш?
В такім місцї ти сьвятім
Кізяк поминаєш! —

Далї хрестом замахнув:
— Геть від мене! — каже, —
Як я тебе кізякну,
Розлїзеш ся, враже!

12. червня.

Божі птицї.

Говорив раз піп казаня
Із Письма Сьвятого:
„Чого, грішнику, так липнеш“,
Каже, „до земного?

„Подивись на Божу птицю,
Як вона лїтає:
Нї оре, нї жне, нї сїє,
Анї пожинає“.

А староста на передї
Тілько засьміяв ся
Та до ключника старого
Стихача[1]) озвав ся:

„Та якого-ж“, каже, „чорта
Тая птиця й має?!
Скаче тілько по дорозї,
Кізячків шукає“.

14. червня.

Ов!

Говорив піп на казаннї:
„Був то собі, — каже, — гай,
За тим гайом — іще гаї,
А за ними — іще гай!

„Там-то, — каже, — сьвятий Юрий
Показав своє добро,[2])
Як пришпилив зьмію люту
Та спісою під ребро.

„То зьмія вже і почула,
Що тут їй буде смерть:
Лягла тілько, протягнулась,
Та хвостиськом: шерть та хверть!“

А староста: „Ов, панотче!“
Аж узяв ся за чоло!
Мабуть йому таке слово
Не до думки підійшло.

А піп йому: „Не „ов“, дурню!
Бо що правда — то не див...
А ти, старий, аж би луснув,
Щоб тебе так пришпилив!“

14. червня.

Просьба.

Раз писали мужики
До свого владики:
„Архирею“, пишуть, „наш!
Ясний та великий!

„Церква наша з давнїх лїт
Перейшла нї на́що.
Кілько є у нас сьвятих —
Всї стали ледащо.

„Матїр-Божа на дошках
Згорбилась, зігнулась.
Апостоли розійшлись.
А Варвара здулась.

„Миколай від хробаків
Порохном увзяв ся.
Сам Спаситель на вратах
Повздовж порепав ся.

„Миколая нам позволь
На́-ново зробити,
Матїр-Божую з боків
Клинцями забити.

„Апостолів всїх у ряд
Дручками зігнати.
Спасителя на вратах
Щоб на шпуги[1]) взяти.

„А з Варварою уже
Нї́чого робити:
Коли вона здулась так,
То кажи закрити“. [Далї буде].

14 червня.

---

[1]) І іще потім додано одну строфу, котрої останний вірш не годить ся для друку. — *А. К.*

[1]) = тихесенько. — *А. К.*
[2]) = добрість. — *А. К*

[1]) Поперечвики, що їми збивають ся дошки до купи. Єдине число — „шпу́га“ [ж. р.]. — *А. К.*

Б о б о.

Образок з галицького житя. Написав *Мирон Кордуба.*

[Конець.]

Загально се відома річ, що у жадної нації не розвинений так високо „нюх полїтичний“, як у Русинів. Се вже, бачите, така прикмета национальна, по батьках та дїдах унаслїдувана! О полїтиці потрафить вести балачку кождий, почавши від ученика шкіл нормальних аж до сивих бородачів. Пословиця: „Що голова, то розум“ нїгде може не має в практиці так просторого застосованя, як у нас. Тож кождий пересїчно осьвічений добродїй уважає собі за обовязок „бути самостійним“, се-б то не думати так, як думають иньші, а становити окрему „фракцию“ та приєднувати собі сторонників зпоміж верстви менше осьвіченої. По сїй то причинї „фракций“ у нас — як колись князївств — тьма-тьменна; а чим їх більше, тим гірше себе взаїмно ненавидять. Тож зовсїм зрозуміло, що коли зійде ся двоє люда та стануть вести балачку про полїтику, то певно нї в одній точцї не згодять ся.

От. Груша та Роман не були під тим зглядом виїмками. Небавом завелась між ними горяча суперечка по причинї інтерпретациї останньої бесїди одного з руських послів. От. Груша звав єї підлесною, а Роман знов підносив єї прикмети з доброго боку. Мільця сидїла з боку слухаючи зразу досить уважно. Згодом однак позїхнула кілька разів та спершн голову о стїну „ваґона“ почала дрімати. Допервa тепер міг Роман докладнїйше їй приглянутись. Вже не дивував ся, що не зміг єї від разу́ пізнати! Не була се та жива, румяна, повновида панночка. Мабуть житє замужом на вікарівці не причиняє краси! Лице немов троха продовжилось, щоки запали ся, так що кости за сильно вистаючи дуже зміняли первісний вид личка. Навіть попід очима показали ся сині обвідки! „Vanitas vanitatum“ подумав Роман; як то зірвана цьвітка скоро вяне. В єго серцю заворушилось щось немов жаль, що цьвітка так скоро зівяла та досада... хоч сам не знав чого.

Свист льокомотиви пригадав, що небавом — стація. Роман розпрощав ся з своїм товариством, кинув кілька комплїментів „що єму серед них їхало-б ся без нудьги і на край сьвіта“, та почав висїдати.

— А як будете вертати зі сьвят, то поступіть до нас. Буде нам вельми приємно повитати вас в своїй хатї, — кликнула Мільця за відходячим.

— Дуже дякую... як лише час позволить...

Наш подорожний опинив ся на пероні двірця. Як казав о. Груша, до З. було ще добрих пять миль. Роман перейшов на подвірє, щоб наняти фіру, але тут не застав ні живої душі. Було то вже коло 10-ої. На дворі стало ще темнїйше; вітер у полї буяв зі здвоєною силою, а в додатку пустив ся дощ зі снїгом.

Невдоволений вернув ся до салї. Тут також не було нїкого. Лише коло буфету стояв малий жидок.

— Чи не дістану тут фіри? — спитав єго Роман.

— Панич хоче фіри? За фірою треба йти аж до міста. Чого панич так по-ночи вибрали ся? Тепер може нїхто й не схоче їхати, аж завтра.

Хоч як відважно вибирав ся наш герой в дорогу, то перспектива ждати в місточку зовсїм чужім аж до рана, викликала у него легку дрож поза плечима.

— А далеко-ж до сего міста?

— Нї, не дуже далеко — от буде з пів милї.

— Що, в таку плюту йти пішки пів милї по болотї та ще до того в ночи?! — кликнув перестрашений Роман. — Може вільно тут перечекати через нїч? — додав по хвилї.

— Тут не вільно, бо за чверть години погасять сьвітло та замкнуть салю. Се вже останний потяг нині від'їхав.

Романови збирало ся на злість. Він почав нарікати в дусї, що забагло ся єму десь по Бог-зна яких дебрах волочитись, де навіть нема зелїзницї. Однак на рефлєксиї тепер не була пора. Засунув отже цилїндер, скілько міг, підніс ковнїр від плаща та з резиґнацією почав бристи по болотї гостинцем. Розпука огортала єго душу. Непрактичний, бо до дому все їздив просто зелїзницею, убрав одяг який мав найлїпший, щоб в домі вуйка від разу виступити з шиком. Тепер то все знищить ся... Як в такім станї явитись в домі вуйка, про котрого чув, що любує ся в елєґанциї! При тім пакунок немилосерно мучив єго своїм тягаром. Кілька разів мало не заліз в рів по причинї великої темряви, то знов ледво що не перекинув ся через купу згорненого, ще здаєть ся позаторік, болота.

Однако вдруге мусїв собі Роман сказати, що нема горя, щоб не скінчилось. По добрій годинї ходу дочалапкав до того славного „міста“. По хатах вже не сьвітило ся, лише в однім шинку блимав каганець. Туда й поступив нещасний подорожний, змучений як ще нїколи.

— Чи нині дістану фіру? — спитав жидівки за шинквасом.

— Де панич хоче нині їхати? — спитала цїкаво.

— До З...

— До З...? Го-го-го! таж то далеко! Нині вже всї сплять, хто нині вже поїде?! Най панич заночує у мене, я маю файне покоїк так як у Львові в готелю.

Ромко бачив, що нема иньшого виходу, тож і згодив ся. По завзятому торзї — бо жидівка бачучи безвихідну ситуацию „панича“ дорожила ся — одержав темну, брудну кучу, у котру навіть дощ затїкав. Вперше довелось єму ночувати в провінциональнім „готелю“, тому й не диво, що з відразою поклав ся не роздягаючись на жидівскій постелї. Розуміє ся, що зі згляду на єства „маленькі, чорненькі, що́ й чоловіка порушать“, о снї й бесїди бути не могло. Змучений, перемоклий до нитки, заболочений, немов який турист, забрав ся наш герой до сушеня та чищеня одїня.

VIII.

Місто З. се одно з тих тепер вже навіть в Галичинї нечисленних, куда не заходить ні зелїзниця, ні головнїйший почтовий шлях. Розкинуло ся воно в чудовій околиці на горбках та по долах, між ними оточуючи великим півкругом величезний став. Маючи доволї вільного простому доми не кончились тут оден на другий, але свобідно розкинені майже усї були обрублені городами та цьвітниками. Просторі улиці, хоча може не під шнур були міряні, видавались тим красші своїми фантазийними вихилясами. Все те на тлї окружаючих лїсів та ставу, що́ немов зеркало відбивав у собі ціле місто, мусїло у лїтї чудово представлятись. Але тепер! Все навкруги чорне, сумне; дерева не шелестять листєм, а під подувом вітру хряскотять голим галузєм, немов мертвяк кістками. На улицях, як звичайно по містах провінциональних, непрохідне болото.

На горбочку, трохи відбігши від мийських хат, стояло попівство. Дім просторий з великими вікнами панував над цїлим містом. З рундука видно було цїлу околицю: з одного боку сад величезний, з другого поле обрублене лїсом, а перед тобою місто З. мережане садами та городами. Тут мешкав вуйко Романа о. Лука, а рундук був місцем, де залюбки він пересиджував, лише розуміє ся не під грудневу пору.

О. Лука, се був тип нашої галицької попівської аристократиї. Ще яко богослов бував по всїх можливих балях та весїлях, убирав ся після найновійшої моди, танцював легко, аранжував зручно, коротко кажучи посїдав усї прикмети „шику“. Оженив ся богато, хоч з старшою вже панночкою і за „протекциєю“ тестя дістав небавом масну парохію на селї. Тут перебув лїт кільканайцять, зложив чимало гроша, а коли дїти підросли, задумав дістати ся до міста. Був се чоловік передовсїм практичний; виїмково не „бавив ся в полїтику“, не мав жадних пересьвідчень, а коли які мав, то певно з ними перед нїким не виявив ся. До консисториї писав по три „с“, „йор“ і „йори“, нїколи не пропустив, а титулував все о оден ступінь вище. До „пана грабйого“ ходив „na święcone“, часто для відміни відправляв службу в костелї, а коли дїдич явив ся в церкві, говорив проповідь по польськи. Тож не диво, що на празники мав все заставу столову дїдича до диспозициї, що єго товар пас ся вкупі з панським, та що від часу до часу діставав з полюваня заяця або серну „на памятку“. При виборах був о. Лука „неутральний“ оправдаючись, що до него не належить мішати ся в якісь аґітациї. Була се також одна з високо-полїтичних цїх „такту“. Тож не диво, що вся шляхта в околиці величала о. Луку „porządnym“, та ставила своїм сьвященикам за примір. По тій то причинї, як лише в З. опорожнило ся місце, мимо тьми кандидатів презенту дістав о. Лука.

В подібнім напрямі були виховані й єго дїти. Найпершу дочку Маню віддав до інституту Сакракерок, звідки вона вийшла вже цїлковито „виедукована“. Мати клопотала ся коло ґаздіства та кухнї, а доня читала романи французькі та доказувала батькови, що лиш дурний забобон не дозволяє панночкам читати Золю або Жорж Санд. Молодший від неї син, Ярослав, був вірним портретом батька, а властиво поправним єго виданєм. Яко ученик 8-ої кляси завдавав „шику“ в З. і околиці. Цїлий час поза школою проводив він на проходах по головнїйших улицях З., а вечерами робив красним панночкам „Fensterpromenade“. Нї оден вечерок анї концерт не обійшов ся без него; він убирав ся елєґантно, беручи всї річі по скленах „на рахунок“, котрий о. Лука мусїв платити. А вже-ж найбільше „модно“ поводив ся він в неділї. З кількома подібними собі „паничами“ ставав все в дверях церкви або костела — ходив бачите на переміну тут і там — та оглядаючи прохожих, робив чемні або менче чемні уваги. Від часу до часу з'єднував собі популярність товаришів, уряджєнєм кнайпи, котрої кошта знов о. Лука мусїв поносити. З усїма професорами був, як сам висказував ся, на „кріґфусї“, поводячи ся супроти них імпертінентно. Однак вплили о. Луки, котрий з свого боку єднав собі популярність менторів Ярка — так охрещено єго сынка — усе лагодили: тож що було-б иньшому не дійшло, Яркови мусїло ввійти. На усїх, що́ не носили ковнїрців так високих як він, або так штучно вязаних хусток на шиї, глядїв наш панич з гори. Не говорю вже про рукавички: що до сего, то він нераз застановляв ся, як дехто не соромить ся показуватись з голими руками на сьвітї; для него було се якимсь обявом дуже грубої нецивілїзациї.

— Знаєте дїти, — сказав одного дня о. Лука при обідї, — днесь дістав я лист від вашого „кузина“, в котрім дякує за запросини та обіцює приїхати.

— Чи вишлеш може коні по него до станції? — спитала жінка півголосом.

— Також щось! Я не маю коний на се, щоб метушились по болоті. Прецї дуже добре може приїхати нанятою фірою. Зрештою для него то все одно — він певно до великих вигід не призвичаєний. Сухачів то не З...

— Я дуже цікава, таточку, побачити вже раз того „кузина“, — додала з легким зітхненєм Маня. — Не знати, чи він гарний? То справдї дивно, щоб ми досї ще не бачили ся!

— Певне, що дивно, — перервала мати, звертаючись до мужа, — але хто сему винен? О якусь дурницю посперечав ся з Волиняком і анї суди Боже їх погодити! Опісля перенеслисьмо ся до З., ну, а до Сухачова тільки миль возової дороги, тож не так легко вибратись. Вже-ж тобі скорше, як Волинякови, бо він хоровитий.

— От вже розбалакала ся! — завважав з неохотою о. Лука.

— Тільки не знати, чи сей Роман „шиковний“, — вмішав ся Ярко; — щоб хоч коли при гостях нам встиду не наробив! А ну-ж се буде щось подібного до мого товариша Думина! Тодї лїпше най би й не приїздив!

— Ти лиш все з своїм дурним „шиком“! — відповіла мати з нетерпеливости. — Про нїчого иньшого бесїди вести не потрафиш! Радше ти робиш менї через се встид, бо всї мудрі люди з тебе сьміють ся.

Ярко засьміяв ся іронїчно та махнув рукою, хотячи показати через се, як високо цїнить слова матери. За хвилю встав від стола, надягнув серед комнати капелюх та, посвистуючи „гіґерль-шарша“, вийшов на подвірє.

IX.

В неділю в полудне заїхала жидівська балаґула на подвірє о. Луки, а з неї висїв а радше вискочив Ромко. Безсонна ніч і довга невигідна їзда не обезсилили єго. Радий, що вже раз скінчив свою одисею та добив ся до мети, заплатив візникови та вбіг у сїни. Двері від кухнї стояли отвором, тож туда він й увійшов. Стара кухарка вештала ся за обідом.

— Чи застав я отця пароха в дома?

— А хіба-ж ви звідкіля? — спитала счудована служниця. — Прецї кожда дитина знає, що „єґомосць“ тепер службу Божу правлять! А вам яке до них дїло?

Ромко був збентежений. Він уявляв собі, що як лише появить ся, усї догадають ся хто він, почнуть ся обнятя, поцїлуї, випитуваня — так зовсїм, як се було в дома. Він і позабув, що нинї неділя, а просте запитанє кухарки збило єго зовсїм з пантелику.

Ся тимчасом пішла до покою.

— Прошу „їмосцї“, — почулось, — який панич прийшов до кухнї та чогось стоїть; каже, що він до „єґомосця“, але Бог єго знає, що то таке.

— Та дурна! чого-ж ти лишила кухню порожну? Як що згине, то ти будеш відповідати. Десь по заранках волочать ся люди кат-зна чого! — озвав ся голос Манї.

Кухарка вернула мерщій споглядаючи зпід ока на Ромка і кинулась скробати картофлї. За хвилю виглянула цїкаво „їмосць“.

— Вам може чого треба до мужа?

— Тета позволять представитись: Роман Волиняк, — відказав наш герой, цїлуючи єї в руку.

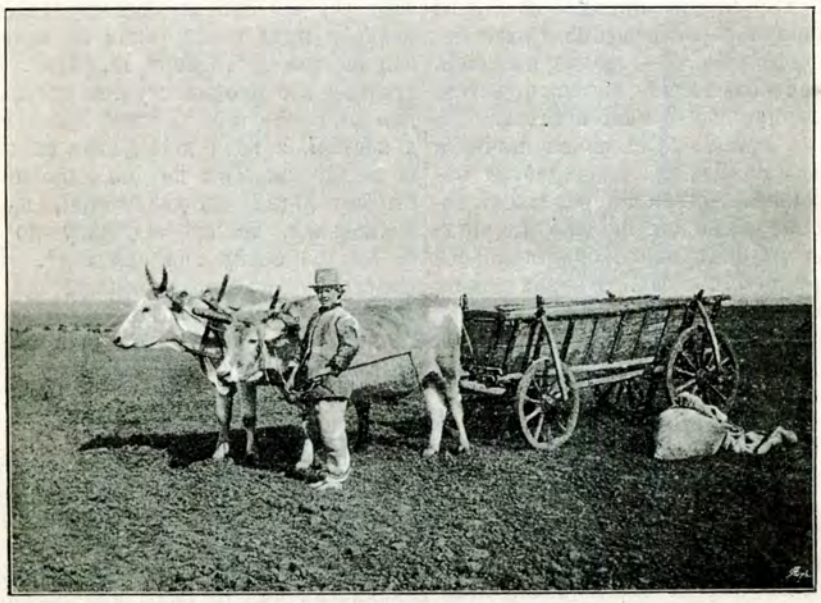

Волами по бульбу в Тишківцях, повіту городенського.

[Фотоґр. проф. Вол. Шухевич].

— А, Ромко! Господи, я й не сподївалась, що то ти можеш бути, — скрикнула урадована. — Прошу до покою! Панно! одївай-но ся скорійше! „Кузинок“ приїхав.

Роман тимчасом вийшов до сальону та почав роздягати ся. По хвилинї вийшла тета з Манею, котра між тим вспіла укінчити ґалю. Ромко схопив ся з крісла та віддав ґрациозний поклін. Маня підбігла до него та цмокнула в обі щоки.

Ромко почервонїв як бурак. Від поцїлуя панночки зробилось єму млісно десь в околици жолудка. Не диво — він ще „бобо“ несьмілий — а хоч се був поцїлуй від сестри, але від такої, котру вперше бачив.

— Але-ж бо ти десь примучив ся дорогою! — завважала тетя. — Коли-ж ти виїхав зі Львова?

— Ще вчера. Мусїв ночувати в якійсь коршмі на станції, бо годї було коний дістати.

— Pauvre enfant, — жартуючи пожалувала Маня. — Менї не хотїло-б ся таких трудів поносити. Волїла-б десять раз не їхати! Мамо! — звернула ся до матери — треба би приготовити якусь перекуску — il a donc faim!

— Вже ти, доню, бав гостя, а я поспішу до кухні. Ти певно, Ромку, ще днесь нїчого в устах не мав! Я зараз прилагоджу снїданє.

— Але-ж прошу собі не робити заходів! Тето, я зовсїм не голодний.

Однак протест не поміг нїчого. За хвилю остав ся Ромко сам-на-сам з Манею. Ситуация стала для него клопотлива. Він представляв собі „кузинку“ от щось подібного як свою сестру, що фартушком перепоясана помагала мамі при ґаздівстві домашнім. Тимчасом Маня була панночка в цїлім сего слова значіню. При тім клясична краса додавала їй якоїсь маєстатичности. Ромкови не могло помістити ся в голові, що така елєґантна та гарна панночка єго поцїлувала. Поцїлуй сей налив єго досї.

Якусь хвилю просидїли мовчки. Роман не знав, як почати балачку, та з нетерплячки почав торгати кутас скатертї, що була розіслана на столї. Він навіть бояв ся глянути Манї в очи.

Панночка завважала заклопотанє панича. Їй самій стало нїяково. Цїла стать Романа, вираз єго лиця, чоло, а передовсїм сині очи подобали ся їй. В своїм заклопотаню виглядав він ще більше займаючо. Мимоволї насунуло ся Манї порівнанє з „сальоновими“ паничами, з їх матовим але безлично-упертим взором, їх запалими лицями, а порівнанє мимоволї вийшло на користь нашого героя.

— Що-ж у Львові цїкавого чувати? Приїхав зі столицї — хто думав би, що цїлий мішок новин привезе! Тимчасом ти мовчиш неначе школяр перед вчителем, коли лєкциї не вміє!

Ромко ще дужше почервонїв. Догана на єго думку була зовсїм справедлива.

— Даруйте панї... то єсть... кузинко... але...

— Що се значить! Я собі тебе інакше представляла. Думала, що се буде веселий, сердечний — а то несьмілий, соромить ся та ще перед сестрою! Mon Dieu! Назви „кузинка“ а тим більш „панї“ собі випрошую — а то прогнїваю ся!

Ромкови се несказано подобало ся. Коли-б мав більше цивільної відваги, був би уцїлував Маню. Так однак лише глянув сьміливійше на ню питаючи:

— А якже маю звати?

— Ще й питає! Так як я тебе зву: „ти“.

— Отже добре, годжу ся. Най буде „ти“, — сказав усьміхнувшись. — Лише коби гнїву не було!

Між тим надійшла ґаздиня та попросила гостя до їдальнї. Правду кажучи, Роман по довгій подорожи порядно таки зголоднїв. На вид накраяної в шматки шинки та ковбаси потекла слинка в ротї. Випивши попереду чарку „Altvater-a“ з жаром кинув ся до їдла. Від часу до часу лише кинув слівцем до тети або Манї.

— Які у Львові носять тепер на зиму строї? — заінтерпелювала Маня. — Шапочки які в модї?

— Рїжні. Носять білі, чорні, зелені...

— Але-ж c'est fait à part! Не про краску я питаю, а про форму.

— Признам ся па... тобі, що я не роздивлював ся. Коли-б знав, що мене про се питати муть, був би-м приглянув ся.

— Cela me passe! — зітхнула згіршена панночка. Як можна бути у Львові і не знати, як носять ся! Ярко був раз лише через пів дня, а вже знав все до чиста розказати!

— Але-ж бо ти, Маню, дивна! — вмішала ся мати. — Де-ж можна від мущини вимагати, щоб знав ся на жіночих модах! Зрештою думаю, Ромко має що иншого до роботи, як студиювати моди. Ярко не мав нїчо до дїла, тож вештаючись міг всему приглянути ся.

Вітворили ся двері. Війшов о. Лука з сином. Почали ся нові представлювання, нові новитаня. Ярко заглянувши троха заболочені штани Ромка та немодну єго фризуру подав єму лише руку.

— Я хотїв по тебе коні висилати, — почав о. Лука, почувши оповіданє жінки про пригоди Романа в дорозї, — однак щось одна кобила окулявіла.

— Що-ж в дома у вас чувати? Татко що поробляють? — спитав по хвилї, заїдаючи кусень шинки.

— Спаси-Біг за память! Добре! Недавно власне писали до мене родичі, та велїли менї, коли приїду до З., передати поклін.

— Дякую, дякую. А у Львові добре тобі живе ся? Не потребуєш часом „шпарувати“ обіду або вечері? — питав далї о. Лука, усьміхаючись лукаво.

— Так зле не є. Вправдї не маю жадної стипендиї, а лєкциї не беру для браку часу, але родичі дають стільки, що можу удержати ся.

Настала мала перерва.

— А в театрі та на концертах часто буваєш? — відозвав ся з черги Ярко.

— Часами буваю.

— Якже тобі подобала ся „Madame sans gêne“?

— На тім я не був.

— Ну, а „Cavaleria rusticana“?

— Я лише ходжу на клясичні драми.

— Ха-ха-ха! — засьміяв ся Ярко. — То ти, товаришу, маєш оригінальний ґуст! А на концертах яких буваєш?

— Лише на руських!

Ярко здвигнув плечима.

— Се не зовуть ся концерти! Боже, коби тато не держали мене в дома а позволили у Львові перебувати, я знав би се вихіснувати! А то, коби вже раз записати ся на університет, і тоту проклятущу ґімназию покинути!

За обідом повела ся розмова дальше. Тут вже оброблювано иншу тему: як би то найлїпше забавити ся підчас сьвят. Мали бути уряджені проїздки санною, коли буде совганка, а на перший день сьвят домовий вечерок з танцями.

— Я тебе сама анґажую до першого вальця, — сказала Маня, споглядаючи протекцийно на Романа.

— Було-б менї дуже любо з вами... з тобою погуляти, але я не умію!

— Жартуєш, Ромку! Хочеш зі мною подрочити ся!

— Слово чести, що не вмію зовсїм!

— Що? ти навіть танцювати не вмієш?! Академік не вміє танцювати?! Чи-ж се не сором! — кричав Ярко, видуваючи долїшні уста, що чинив, кілько разів хотїв оказати обуренє. Тепер став ще більше з гори дивити ся на свого „кузина“.

— Зле татко зробили, що не дали тебе вчити танцю, — завважав о. Лука з повагою. — Се річ конечна в нинїшнім товариськім житю, інакше скажуть, що ти у лїсї виховав ся! Я свого Ярка віддав до школи танцю ще в третїй клясї. Тепер він танцює лїпше, як не один львівський дансер, — додав споглядаючи з гордостю на улюбленого „alter ego“.

Роман заклопотаний силкував здати собі справу, чому він досї не навчив ся танцювати! Досї він не уважав се річию так конечною. Тепер однак признав в дусї вуйкови справедливість. Через кілька хвиль навіть соромив ся глянути довкола себе, боячись, що всї вказувати муть на него: „в лїсї виховав ся, не вміє гуляти!“ Тож коли по обіді Маня взяла єго занід руку та потягнувши до другої комнати сказала: „Mon cher! обіцяй менї, що як вернеш до Львова, запишеш ся сейчас до школи танцїв“ — Ромко словом чести заручив, що сповнить єї бажанє.

X.

Так проминуло Романови кілька день побуту у вуйка. Зараз з початку зміркував він, яку позицию випадає єму заняти. Щиро привязав ся він до тети, бо вона ще найбільше підходила під єго спосіб погляду на сьвіт. Для вуйка та Ярка був чемний, але не любив їх ізза частих притинок, які єму від них діставали ся. А Маня? те питанє завдавав вже собі по раз сотний може. Маня видалась єму так дивна, так нерозгадана! Поглядами вона зовсїм не рїжнила ся від свого батька та брата; кождий обяв наївности та простоти у Романа дивував єї, а навіть сьмішив нераз! Але-ж вона була для него така добра, така привітна! А яка вона гарна, гарна!... Коли погляне очима глубоко, глубоко, аж у серце вразить... Немов каже: „Люблю тебе“. О, тоді Ромко червонїв, як мак пільний, та готов був на колїна перед нею упасти. Але небавом лице єї набирало мармурового холоду — здавало-б ся се статуя, се зовсїм иньша женщина. А однак

се була одна і та сама. Сего Ромко не міг зрозуміти, як можна так міняти вираз лиця! Кілька разів завдавав собі питанє, чому властиво Маня так єго обходить? Чому, як вона у комнаті, він не може до нїякої путньої роботи узяти ся? Стане читати — так очи єго немов ланьцом тягне щось у гору, щоб хоч глянути на гнучку стать Манї, єї чудове ясне волосє, єї сині очи... Нераз з жахом застановляв ся, чи може він злучайно не влюбив ся в ню. Або-ж се можливо, щоб в сестру влюбити ся; правда, не рідну лиш тїточку, але-ж все таки сестру. В такім злучаю аналїзував він своє чувство, порівнував з рїжними описами любови, які приходили у повістях і романах, та находив дивну схожість з своїм. Немов би хто взяв та прямо списав на папір єго власні чувства. Вправдї не читав він нїгде, щоб предметом любови була так близька своячка, але се не вадило. Коротко кажучи, Роман з часом освоював ся з тою гадкою, що він Маню любить.

Раз якось читав Ромко медичну розправу: привіз бо з собою кілька наукових розправ та ранком їх перечитував. Маня бачучи пильність єго й собі почала раннїйше вставати. В тій порі найчастїйше могли бачити ся сам-на-сам. Тої днини прийшла, як звичайно, до комнати, де сидїв Роман, та почала немов щось спрятувати. По хвилї вхопила брошуру, що лежала перед ним, та замкнула єї. Роман здивованим поглядом глянув на ню.

— Що ти властиво зажив на пильність? Все читає та читає! Кинь се, менї хочеть ся з тобою побалакати.

Кажучи се, усїла коло него на кріслї та положила руку на єго рамя. Сильна дрож перелетїла крізь тїло Ромка від місця, де спочивала рука, аж до пят. Єму знов зробило ся якось любо.

— Та я дуже радий з тобою поговорити, — відказав він. — Але об чім ми станемо розмову вести? На строях не розумію ся, на балях ще й ногою не був — не маю що тобі оповідати.

— Дивіть, яке то „бобо“ злосливе! Хто думав би, до трьох числити не втне, а „воно“ кусати хоче! — зажартувала панночка. — Маєш щастє, що ти мій „кузин“ — а то прогнївала-б ся на смерть!

Ромко впив ся в ню вперше сьміливим поглядом.

— Чому зовеш мене „бобом“? та-ж я вже на університетї! Вправдї товариші доселї дражнять мене так, але я се вважаю їх привичкою. Чи ти думаєш, що ти поважно виглядаєш?

— Е! даймо сему спокій! Говорім об чімсь важнїйшім. Відповідж менї приміром, чи гарні панночки у Львові? — запитала з легкою усьмішкою.

— По правдї кажучи, т› я так як на строї, так і на личка не дуже дивив ся! От як всюда є гарні, є й бридкі!

— А твоя любка гарна? — спитала червоніючись.

— Моя любка? — здивував ся Роман, спускаючи соромливо очи; про такі бо речі він ще нїколи з панночками не балакав.

— Не удавай, не здуриш! Думаєш, що я не знаю, що ти в одній панночцї у Львові влюбив ся.

— То ти більше знаєш, чим я, — відтяв ся Ромко вже відважнїйше, — бо я про се нїчо не знаю!

— Час менї кинути ся у ґалю, — зірвала ся нагло Маня та побігла у свою спальню.

— То ідеальний хлопець, подумала, — немов недавно народив ся! Чи-ж се можливе! Анї разу ще не любив ся! Ярко молодший від него, а любив ся вже може в двайцятьох панночках. Але, але..., — крикнула немов в голос, — той Ромко щось тернить до мене. Може менї поведе ся єго розлюбити? Ха, ха, ха... Се була би доперва потїха!“

А Ромко? Ромко був в семім небі... Добру хвилю ще сидїв сперши ся на лiктях. Опісля кинув почату розправу в кут та вийшов на прохід.

XI.

І знов минуло кілька днїв. Відносини молодят ставали щораз більш сердечні. При других були для себе зимні, етикетальні, на самотї щирі. Слово „люблю“ не вийшло з їх уст, але чи-ж то треба аж устами говорити? Тут очи говорять сто раз вимовнїйше: кождий погляд, кождий устиск руки говорив їм се, що через уста ще не перейшло. Маня в „розлюблюваню“ поступала по мистецьки.

Суперечка Манї з Ярком пішнула коверзу любовну ще дальше. Маня обиджена розплакалась та мерщій відійшла до другої кімнати. Миттю поспішив за нею Роман. Вид плачучої зворушив єго цїлого.

— Маню! бій ся Бога, не плач!... Хто-ж видїв таке робити?... Не роздирай мого серця?... Я на твої сльози не можу дивити ся. О, той Ярко не має чутя... Маню! серце! не плач!

Мовлячи се пробував відтулити долонї, котрими вона закрила лице. При тім піднїс єї голову. За хвилю голова опала на єго рамя...

В очах хлопцеви почорнїло... кров ударила до голови... На тямлячи себе став пристрасно цїлувати Маню в лице, очи, чоло, шию, уста... Вона лежала на єго рамени бездушно...

— Маню, люблю тебе, люблю тебе над житє... — приговорював він уриваним голосом... Кров в голові шуміла... била як молотом.

У відповідь глянула вона на него так сердечним, так теплим поглядом, що більше він не міг вимагати і не вимагав. Сей погляд говорив єму: „Яка я щаслива, я тебе також дуже... дуже люблю“.

По тій прилючцї нераз рано сходили ся; вже не розмовляли... нї. Обнявши ся сидїли споглядаючи на себе і се стало їм за розмову. Любов має свої права!

Надійшли сьвята. Вечерок з танцями був величавий... а однак Романови був він пекольною мукою! Дивитись, як „єго“ Маню ведуть иньші у танець, обнимають єї гнучкий стан, як вона свою руку кладе на рамя другого мущини — се було для него незносне. Кілька разів просив він єї, щоб не гуляла, але се бажанє видало ся Манї сьмішним.

Також щось! цїкава-м, чому не мала-б я бавити ся?

Особливо радо танцювала з молодим капітаном від гузарів. При тім розмовляли так приязно з собою і так сердечно від часу до часу сьміяли ся... Кілька разів приближив ся Роман до них, щоб почути, про що вони ведуть балачку, але се на нїчо єму не придало ся: Маня балакала з капітаном по французьки...

Се роздратувало Романа ще гірше. Цїлий вечер ходив невдоволений... Щоб пімстити ся на Манї, починав розмову з иньшими панночками, старав ся їм надскакувати, але... не вело ся. Розмова рвала ся, бо погляд та гадка єго бігли все в сторону Манї, а ся навіть не дивила ся, чи Роман занятий ким, чи нї.

„Чому я не вмію гуляти?“ по раз сотий питав себе з досадою, та у соте порішив сейчас по повороті до Львова навчити ся сеї штуки.

О 4-тій над раном гостї розійшли ся домів. Ромко знуджений та змучений поклав ся у постелю. Однак мимо змученя сон не чіпав ся єго. Весь час перевертав ся з боку на бік. В околицях серця чув біль... немов хто скубав єго серце по шматочку...

На другий день мали знов всї йти на вечерок до сусїдів. Рано просив Ромко Ярка, щоб научив єго кадриля. „Може бодай сей танець перегуляю з Манею!“ подумав нещасний. Маня немов би увзяла ся і цїлий ранок вихвалювала на всї заставки сего капітана, що був учора; який він забавний, веселий, дотепний а як гарно танцює!

— Коби лишень він нинї також був у Д! — додала в кінци.

„Коби єго хоч ще там не наднесло!“ — подумав Ромко.

Однак єго обава а бажанє Манї сповнили ся! Першим, що вийшов їм на зустріч, коли прийшли до паньства Д., був власне капітан. Ромко лиш потупив очи і зітхнув.

Почали ся танцї. Наш герой не спускав вже анї на хвилю іх обоїх себ-то Манї та капітана з очий. Все знов повторяло ся як учора, тільки капітан став ще натрутливійший а Маня усьміхалась до него ще привітнїйше. Роман чекав лиш кадриля як каня дощу. „Сей танець стане менї за цїлий вечер“, — подумав переглядаючи ноти на фортепянї, хотїв, бачите, дізнати ся, в якій черзї йдуть танцї.

Власне скінчили гуляти мазура, а помучені пари стали холодитись та проходжувати ся по салї.

— Просити дами до кадриля! — крикнув аранжер.

Миттю кинув ся Роман в сторону, де сидїла Маня. Однак рівночасно підбіг і капітан.

— Прошу до кадриля!

— Прошу до кадриля! — роздало ся рівночасно з двох боків та оба суперники станули перед Манею.

Та здивована поглянула на обох. Хвильку завагала ся а відтак усьміхаючись приязно подала рамя капітанови...

— Та-ж ти мабуть ще добре не вмієш! — кинула до Ромка відходячи.

Саля в очах молодця закрутилась... Зі спущеною головою вернув він на своє попередне місце. Небавом відійшов домів, оправдуючи ся перед вуйком і ґаздами, що єго голова сильно болить.

А єго болїла дїйстно голова...

XII.

І знов посунуло ся колесо часу о одну сприху. Як же відмінні видали ся тепер днї для нещасного молодця від давнїйших! Передше летїли стрілою, — не оглядів ся як минуло три недїлї — тепер лїзли немов слимаки по піковім побережу. Роман видимо посумнїв, очи запались в глубину, щоки висунули ся на перед. Вуйко та тета питали про причину сего, чи не хорий він часом, може по лїкаря післати... Але на се не було лїкаря...

Зносини з Манею урвали ся. Роман уникав єї а надї все бояв ся єї погляду... Маня немов не помічала сего, поводила ся звичайно, — противно може навіть повеселїшала, станула більше жартоблива.

Небавом наступила рефлєксия.

„Який я нерозумний, — думав хлопець; — таж годї вимагати від неї, щоб вона для мене чужого обиджала. Прецї я „свій“, тож чужий мав першенство... Може вона бояла ся родичів, щоб не сварили за се, що дала капітанови коша...“

Дивна натура людська! Нераз нещастє так явне, що й слїпий намацав би, а людина, здаєть ся й холодно мисляча ще бачить іскорку надії серед цїлої маси леду... І він бідолашний думає, що дмухаючи сю іскорку він стопить гору ледову, що єго привалила! Нї... сто раз нї! Лучше пізнати ту нагу дїйстність від разу та привчити ся погодити ся з нею, ніж роздмухувати ту іскорку на се лишень, щоб бачити як за хвилину й вона згасне. Тодї подвійна розпука, подвійне горе. Там раз лише розшарпано рану а ту пірвано єї вдруге, коли вже почалась гоїтись.

Так і Ромко впевняв себе, що ще не все стрaчене, що бути може Маня єго любить... Може хотїла лише подражнитись з ним! Може... може... Будь-що-будь міркував, що мусить ще рішучо розмовити ся з Манею. Кілька разів пробував на самотї звернути на сю тему бесїду, але якось не щастило ся. То служниця закликала „панну“ „чогось“, то надійшов хто та перешкодив в хвилї, коли вже розмова на се сходила. Сама Маня вкінци немов не відгадувала намiру Ромка, все звертала ся до річий буденних.

Надійшла недїля... Щасливим збігом обставин всї вийшли до церкви, лише Маню лишили на ґаздівстві. Роман пішов також туди, але в половинї Служби Божої висунув ся домів. Маня стирала порохи. Побачивши вертаючого, спитала здивована:

— Ou'est ce? Чи вже Служба скінчила ся?

— Нї, але я вернув скорше!

— Etes vous malade? Чи ти може хорий Ромку?

— Нї. — А по хвилї додав більше рішучо, хоч голос єго дрожав: — Маню! Я хотїв би у важній справі з тобою поговорити.

— А се знова що такого? — поспитала жартуючи. — Mon Dieu! ти мене лякаєш?

— Маню, скажи менї правду, чи ти любиш мене хоч трохи?

— А вже-ж люблю, чому не мала-б любити?!

— А чого-ж ти з капітаном так приязно розмовляла, єго, мож сказати, кокетувала? Чому, коли ми оба стали перед тобою, ти єго а не мене у танець вибрала?

— Ха, ха, ха... — засьміялась нервово а притім якось дуже сухо. — То ти заздрісний Ромко! Не будь же дитиною! Що иньшого прецї в дома, коли нема нїкого другого то я й тебе могу любити! Але-ж я не думала, що ти візьмеш сю забавку на правду! Vous ne savez pas la consèquence des choses que vous dites! Який же ти наївний! До чого-ж наша любов довела-б? Я панна на виданю а ти „бобо“ — ще й 19 лїт не скінчив! Перший раз чую, що слухач першого року медицини бере любовну каверзу на серйо. Ne faites pas l'enfant!

Романови підчас цїлого сего розумования ноги дрожали, в очех потемнїло... Немов хто обухом ударив по голові. Кров сильно бухала до голови, так як по першім поцїлую!... Що за іронїя! Він бачив, що цїлий будинок щастя свого, котрий він у думках вилелїяв, познав ся неначе дімок із карт за подувом вітру. Перед ногами отвирала ся глубока чорна бездонна пропасть, єму видалось, немов він летить у ню, а з глубини чує страшні слова Манї. Кожде слово немов голка вбиває ся в єго серце та шарпає єго на кавалочки...

Маня вже давно скінчила говорити та вийшла з комнати а він все ще стояв серед покою опертий о столик до карт... По якімсь часї отямив ся... Стрепенув ся, поглянув блудними очами навкруги і пересьвідчив ся, що се не страшний сон а нага дїйстність. Скоро накинув плащ та вийшов кудись. Коли вернув було вже давно по обідї.

Ще лишав ся Ромкови цїлий тиждень вільного часу. Однак побут в домі вуйка, як попереду був приємний, так тепер став єму незно́сний. Рана так жорстоко завдана потребувала виговня, а ту за кождим поглядом на Маню, за кождою стрічею з нею вона відновляла ся. Тож хіснуючись виїздом вуйка до Львова рішив ся від'їхати разом з ним зараз в два днї по катастрофі, себ-то у вівторок.

Прощанє з місцем свого місячного побуту, де прожив найкрасщі та заразом найнещасливійші хвилї свого житя, було для Романа дивне. Він чув якийсь жаль на згадку, що покидає сї сторони без надії на поворот, то знов хотїв чим скорше звітсїля утечи. В вівторок рано коні запряжені до санок чекали на від'їжджаючих. Ромко подякував тетї за хлїб та сіль, розпращав ся з Ярком... Подібним поцїлуєм як привитали ся, бачучи ся вперше, і розпращали ся Роман з Манею... А однак ті оба поцїлуї були так рiжні, так неподібні, як поломінь та лїд... Огорнений в вуйкову шубу заняв нещасний місце поруч вуйка. Погонич зробив великий хрест батогом у воздусї та цьвіґнув. Коні рушили. Ще в останнє глянув він на дім, котрий опускав — на рундуку не було нїкого...

XIII.

Перший тиждень по поворотї з З. був для Романа незно́сний. Цїлими днями нидїв він сидячи на софі у себе в комнатї, думав та передумував про все, все що єму лучило ся. Немов цьвітка, котрій у цьвітнї блиснув теплий промінь сонечка, вона розвинула свої листки необережно, а вечірний мороз підкосив єї. Таке вражінє робив Роман. Товариші жартували з него не хотячи розуміти, що се за біль гнете єго душу. На се однак був він зовсїм нечулий: на нові горя мав він вже сухі повіки та камінне серце. А ті нові нещастя сипали ся як спілі груші з дерева. Ще не минуло дві недїлї від повороту з З., як дістав він телєґраму з дому, що батько хорий, аби мерщій приїзджав. Серед иньших обставин була-б ся відомість зробила на нїм величезне вражінє тепер однак він з дивною рівнодушностию почав лаштуватись до їзди.

Приїхав пів години за пізно. Батько закостенїлий лежав на постелї — довкола плач, зойк, нарiканя дїтий та матери. Скляним взором оглянув усе навкруги, побачив, що нїкому ту лад держати, тож перейняв на себе. Немов з зелїза укований вганяв ся він на усї боки порядкуючи, потїшав матїр та сестри, укладав папери по батькови. Навіть сон не чіпав ся єго очий, відлетїв десь сотки миль від него. Чотири днї та тілько-ж ночий був на ногах не рахуючи сего, що дїялось по поворотї з З.

Однак було се штучне напруженє усїх сил. Дивним дивом великі нещастя одних людий прибивають і у других викликують не природну реакцию сил. Роман належав до сих

останних... Все штучне не треває довго. Тож пятої днини умученє взяло верх. Роман положив ся вечером, щоб виспати ся та не встав аж за три місяці. Розвинула ся сильна горячка: він кидав ся, плів теревені, кликав Мані, заклинав ся, що єї любить, молив, щоби єго не відтручувала... То знов вів розмову з батьком, а все так несамовито, так дико, що аж лячно було слухати. Лїкар прикликаний не умів нїчого порадити: „Коли природа сама нїчого не поможе, то штука лїкарська певно нї! Майте в Бозї надію!“ То були слова старенького лїкаря, домашного приятеля дд. Волиняків. Вони й справдили ся. По якімсь часї кріза минула щасливо, але поворот до здоровля був вельми повільний. При кінци мая вивели Романа вперше на сьвіжий воздух до саду. Хто знав єго перед тим здорового, румяного, повновидного молодця а побачив тепер, той не пізнав би єго певно. Очи впали страшенно глубоко в голову та мегкотїли якимсь неприємним фосфоричним сьвітлом. Лице стало жовте як віск а кости лицеві виступили сильно наперед роблячи цїлу твар старою. Селяни, блисші сусїди, що́ прийшли подивити ся на „панича“ по слабости, мали сльози в очах.

XIV.

Минуло два роки, час чималий, щоб не одно змінити в житю людськім, де кожда хвиля нового щось приносить. Село Сухачів також, не знать чому, побрало иньшого вигляду. О. Волиняк, хоч хоровитий умів держати лад в цїлій громадї. Тепер настав якийсь старезний сьвященик, котрий поза „паки-паки“ про нїчо більше не дбав. Попівство враз з господарськими будинками виглядало тепер страшно нехарно, обдерто: церковця похилила ся ще дуще. Кількайцять хат по пожежі сьвітило лиш купую звалищ. Серед села за се побудовано величаву мурована коршму.

На самому кінцї села стояла бідна хатина. Зі старости бідолашна ажь в землю похилила ся, а стріху вкривав рїжноманїтний мох. Тут проживала Ромкова сїмя. Вправдї родина просила їх пересилитись з Сухачева до них, однак Ромко а ще більш єго мати на се не згодились.

— Тут тільки хвиль щасливих та сумних прожила, тут нехай і кости мої спочинуть коло мого небіщика, — говорила вона. — Знаю добре, що се значить ласка родини! Не стану я їх слугою анї попихачем! Хоч вбого але якось ще Бог поможе провести решту своїх днїв.

Не маючи удержаня мусїв Роман залишити студийованє медицини та переписав ся у семинар духовний. Зразу було се для него вельми прикро покидати свої улюблені студиї та міняти їх за иньші. Однак до чого-ж чоловік не привикне, коли змусить єго невблагальна доля!

Власне надійшли вакациї. З душної атмосфери львівської кинулись „питомцї“ на село: хто домів до родичів, хто до свояків, а хто в подорож, щоб вишукати жінку. З Романом приїхав до Сухачева один з тих, що́ причисляли ся до сеї останної категорії. Почувши, що Роман має гарну сестру, задумав він „висондувати терен“.

— Чому-ж ти властиво покинув медицину, — запитав він Романа, коли одного вечера сидїли вкупі на приспі.

— З конечности, присилуваний обставинами. Удержаня з дому по смерти мого дорогого батька не міг я й надіятись. Лєкциї годї було де дістати: ти знаєш, що тепер за 5 зл. місячно мусить бідолаха академік бігати нераз 3—4 кільометри щоденно на лєкцию. Иньший і сего не дістане! Подавав ся я і о стипендию, так що! Иньші, що́ мали знакомих то в намістництві то у видїлї краєвім, ті дістали; я не мав нїкого, щоби за мною обстав.

— Ат! нема за чим жалувати! Знаєш, нема нїчо так злого, щоби на добре не вийшло! Яко лїкар мусїв-би ти Бог зна як довго чекати на відповідне удержанє! Тепер однак вже за два роки можеш женити ся! — закінчив товариш силкуючи ся розвеселити Романа.

— Женити ся!... — повторив той з сумною усьмішкою. Я, Дорку, не думаю зовсїм женити ся. Бачиш серед якої бідно́ти живе моя рідня: мати, сестра. Брат вже давно повинен був бути у шестій клясї, а він доперва у четвертій; не ма защо посилати єго у ґімназию. Доки жив батько се було єго обовязком, коли-ж єго не стало, сей тягар переходить на найстаршого сина, себ-то на мене. Де-ж менї серед того думати о женитьбі? Як лише дістану „коопературу“, сейчас забираю рідню до себе!

Ромко зітхнув глубоко; не цїлу він виявив причину. Рана яку носив у серцю, мабуть не мала вже нїколи загоїти ся...

— Добре кажеш, що нема нещастя так великого, котре-б остаточно на добре не вийшло! Знаєш, Дорку, я тепер зовсїм вдоволений своїм новим станом. Дїйстно, що за обширне отвирає ся тут поле до дїяльности! Хто-ж як не сьвященик живе серед люду, хто-ж як не він може мати на той люд вплив! Тут нам потреба найбільших талантів, найбільшої осьвіти! Тож нїчо такої не приносить шкоди як се дивне легковаженє нашого стану иньшими станами. — Таке легковаженє відстрашує всякі спосібнїйші одиниці від него і віддає наш стан на поталу людям, котрі думають лише про вигідне без труду удержанє, котрих метою єсть „червоугожденіе“. А які заслуги може дїйстно сьвященик положити около добра люду сего доказом нечисленні на жаль села, де істнують на тім становищи люди, що́ дїйстно розуміють свою цїль! Вправдї, будучи ще сьвітским академіком, чув я в товариствах наших цїлі струї фраз, які проливали ся на тему піднесеня добробиту та просьвіти у нашого люду! Та чи думаєш, що котрий з них з'уміє се перевести в практицї?! Нїколи! Коли єго посадять за бюрком та обложить стосами актів, або кажуть учити в ґімназиї, то хоч би він хотїв, нїчого в тім напрямі не зробить! Від нас зовсїм справедливо може суспільність сего домагатись, від нас, що́ живемо день-у-день з людом... Але тим тяжша одвідчальність спаде на тих, котрі сею нагодою не користують ся.

Дорко підчас цїлої тої бесїди з іронїчною усьмішкою глядїв на розгорячкованого Романа.

— Який з тебе горячка! — завважав; — буде з тебе знаменитий проповідник! Всї баби будуть підчас твоєї „науки“ плакати! Але, з другого боку, не знав я, що з тебе такий ідеалїст, Ромку! Звичайно молоде ще рветь ся! Цїкавий я тільки, чи станеш переводити в практицї свої високопарні ідеї! Як тобі хлоп вонючим кожухом заповітрить цїлу хату, певно відхоче ся тобі з ним кумати!

— Тим-то цїле нещастє, що таких, котрі подібно думають як ти, єсть на жаль багато, дуже багато, — сказав молодець сумно. — Не скоро ще нам сонце встане!

— Паничу, ось вам лист з почти, — кликнуло здалека мале хлопя, підносячи у гору лист з золотими беріжками.

Стрілою метнув ся Роман, вхопив, та поспішно роздер коверту. В середині був якийсь білєт. Швидко перебіг очима тих кілька рядочків, що́ стояли на білєтови. Придушений крик болю роздав ся з єго грудий, а лице покрило ся сильною блїдостю. Єму зробило ся млісно, а в очах потемніло; мусїв ся сперти на сусїдне дерево, щоби не впасти. Однак все те тривало лиш хвилину, так що Дорко занятий чим иньшим не спостеріг сеї дивної зміни. В одній хвилї лице Романа прибрало знов давний бездушно-холодний вираз. Повільною ходою вийшов до хати.

— Мамо, — сказав отвираючи двері від кухнї, — мамо! Маня йде заміж; просить нас на весїлє...

В БЕСКИДАХ.

II.

Лиш глянь тут, о гарна! Чи можеш віддати
За перел блиск млавий, за бриляитів стрій
Люблячеє серце, чи щастє дитяти
І славу жіночу й родини спокій?
Лиш глянь тут як чаром верховина сяє:
Шмарґдом в нїй кожда левада і яр.
З роси, щó смереки і зїлля вкриває,
Сильнїйший нїж з зимних бриляитів бє жар.
Глянь, сьвітлом рубінів Горґан полонїє
При соняшних перших промінях яркнх,
А опаль красою, огнем так не тлїє
Як верх Чорногори в блисках золотих.

З стрімких гір спад Прута мов лява кипучий
Мірядами перел до ніг аж пливе.
Ясенце звіночок блакитний, пахучий
Чим квітка базарна краще прибере?
Тут неба глуб темна шафіру вид маєе,
Тут хмара дасть багри, тканин срібних мгла,
Веселки лук ясні слїчки розвиває —
Усюди тут видний красок лад і гра.
Поглянь лиш, як Бескид у чари богатий,
Як щедро тобі дасть живої краси...
За зимних бриляитів стрій серце продати,
В безпутя, о гарна, чи-ж варто піти?

Уляна Кравченко.

Жінки при Чигиринськім дворі

в другій половинї XVII. віку.

Статя **дра І. Роллього.** Переклад **Василя Лукича.**

[Далї.]

В липни 1653 р., після нового пораженя Лупул втїк на Украіну до гетьмана, а зять єго разом з жінками запер ся в обложеній Сучаві. Драма зближалась до кінця. Фудульний Тимош, 18-лїтний хлопець, показав, що зовсїм неспособний до завданя, котре так шалено забрав ся виповнити; воєнних талантів він не мав. так як і Лупул, котрий мав досьвід лише в торгових справах. Пораженє було неминуче. На їх нещастє господарі волоський і молдавський [Ракочі, призначений замість скиненого Лупула] злучились разом, щоби вигнати непрошеного гостя. Коли Лупул прибув до Чигирина просити помочи, Хмельницького там вже не було: він „гуляв по пасїках“ в Суботові. Лупул прийшов і сюди, але цїлий тиждень треба було ждаґи, заким сват витверезить ся.[1]) Гетьман терпеливо вислухав Лупула і, подавши єму кухляк з горівкою, найспокійнїйше завважав: „Ось, брате, наллїшa потїха в нещастю!“[2]) Лупул в розпуцї удав ся до Криму просити за гроші підмоги в хана. Облога Сучави між тим тягнулась далї, і Тимоша смертельно ранено скалкою кулї. Оборону фортецї взяла на себе відважна і сьміла Черкеська, жінка Лупула, і показала чуда енергії і лицарства. Розанда грала в тім випадку цїлком пасивну ролю: коли мачуха обіцяла єї руку козацькому начальникови Федоровичеви, щоби заохотити єго до оборони фортецї, Розанда піддалась покірно, зовсїм так, як се було з Гальшкою з Острога. Одначе все надармо: 9. жовтня 1653 р. фортеця піддалась: Лупулиху з сином відіслали в Семигородський край полонéницею; касу єї розділили побідники; козаків пустили без перешкоди на Украіну; вони не взяли з собою нїчого, крім тїла вбитого Тимоша. Вдова супроводила жалібну процесию в товаристві старої прислужницї. Сумний се був образ!

Тепер Розанда лишилась круглою сиротою: сестра єї кн. Радивилиха вмерла скорше, мачуху і брата забрали в полон, батько пішов до Чорної вежі в Стамбулї, куди єго вкинули Татари, на батьківщинї чоловіка не дожидало єї нїчого доброго, а тут як би на нещастє зближав ся час стати материю. 22-ого жовтня тїло Тимоша привезли до Чигирина; тут таки привела Розанда на сьвіт двох близнюків-хлопців, котрі мабуть небавом померли, бо вже відтак нїчого про них не чути. Урочисті похорони Тимоша відбулись допервa 27. грудня в Суботові, в церкві сьв. Михайла; на них були батько, мачуха, сестри, козацька старшина — всї проводили тїло з Чигирина; вдова вийшла на стрічу процесиї з свого дому, — правдоподібно була ще нездорова. Хмельницький лишив їй цїлий двір, де вона передше жила з чоловіком. Тут відвідав вдову антиохийський патриярх, щó бачив єї нераз на панахидах по Тимошу. Бувала і вона у патриярха, завсїгди з сльозами в очах; прибита, мовчалива, вона вела житє зовсїм самітне; до гетьманської сем'ї вона не могла прилягнути: в кождім злучаю одначе з нею поводились коли і зимно, то хоч із звістним поважанєм.

Нема сумніву, що присутність Розанди серед козацького товариства викликала деякі переміни у придворнім церемонїялї. Правда, чималу ролю грали в тім злучаю й політичні обставини: зближенє з Москвою, одержувані звідти відзнаки в дарунках річий рухомих і маєтностий та в потвердженях у дворянстві. Таким способом укріплялось упривілєйоване становище впливової кляси, котра що раз то більше почала присвоювати собі обичаї і спосіб житя, властиві тій клясї в сусїдних державах. Поспільство, щó ще заживало вільностий, мало-помалу відступає на задний плян, терпить ріжнородні кривди від старшини; очевидно, справа не обходить ся від розрухів і крівавих протестів, але в кінци таки простий нарід попадає в кріпацтво.

Завдяки впливови Филишихи, гості гетьмана починають вести себе при дворі скромнїйше і звичайнїйше, про давнїйші орґії нема вже й бесїди; козацькі жінки появляють ся тут зовсїм при иньших обставинах, сварки й бійки лучають ся хіба в ряди-годи. Вплив третьої жінки на Хмельницького був добре звісний, так що навіть польська королева Марія-Людвіка удавалась раз до єї посередництва і післала їй в тій справі лист враз з дорогим дарунком. Гетьман, діставши се письмо під Львовом, був сильно зворушений і навіть плакав, коли вірити сучасній вістцї.[1]) Сей факт доволї характеризує вплив Филишихи на чигиринськім дворі, котрий не ослабав і по смерти єї брата, щó погиб при облозї Старого Бихова.[2]) Противно, воно ще збільшилось. Приємни чужоземних послів, передше так гучні і безладні, тепер дістали иньший характер; в дипльоматичних обідах вже не брав участи перший-лїпший, — установив ся вже і якийсь вибір; бувають на них і жінки з гетьманової рідні. Так в часї відвідин Бутурлина 1657 р. на обідї були гетьманша і Катерина Виговська, а з мущин — сам гетьман,

[1]) „Акты относ. къ ист. Юго-Зап. Россіи“, III, 503.

[2]) Костомарів: „Богданъ Хмельницкій“, III, 70. — Шайноха: ibidem IV, 63.

[1]) Костомарів: „Богданъ Хмельницкій“, III, 219. Historia belli Cosac. polon. 239—249.

[2]) Самовидець, 25. Єрлича лѣтопись, II, 179.

іноді єго син Юрий, далї ґенеральний осаул Ковалївський і писар війська запорожського Іван Виговський; останний на рік перед тим оженив ся з Стеткевичівною, але донька сенатора не показувалась в чигиринськім товаристві. Навіть в прилюдних промовах гетьмана видно тепер якусь здержаність: він частує ся з гостями не горівкою як передше, а старим угорським вином в срібних кубках. Одним словом, недовго до смерти [в серпни 1657 р.] гетьман вернув ся до молодечих своїх привичок. Династичні єго пляни, хиткі в самій основі, пішли з димом, двір розбрив ся на всї боки. Про Филипиху з тої пори нїчого вже не чути, тілько донькам довелось небавом виступити на сцену. А невістка? Ми лишили єї в Суботові, але вона, здаєть ся, не дожила тут смерти тестя. Се певне на всякий злучай, що вона не покинула України і що на удержанє вдови з двома дїтьми віддав Хмельницький доходи Зїньківського ключа з околицею, — а сей дарунок потвердив цар Олексїй Михайлович окремим указом. Сусїди неприхильно відносились супроти вдови, звалюючи на ню вину усїх невдач остатними часами, але не оказовали явно неповажаня супроти невістки гетьмана, та й лєґенда про Лупулові скарби грала не остатню ролю в тім злучаю: підозрівали, що Розанда вспіла уратовати частину богатства чоловіка, а після чоловіка також дісталось їй чимале наслїдство. Тиха і смирна жінна нїкого не могла образити, а позаяк тесть поважав єї, то вдову не зачіпали, а забули на ню на єї найбільшу втїху. Дальші вістки про Розанду вже неневні. Якийсь Михайло Іванович Антоновський, щó помер в двайцятих роках сего столїтя, доказує своє походженє від Розанди.[1]) Він оповідає, що з Франції прибув з Яном Казимиром яко єго надворний маршалок Андро де Боа; в 1658 р. він, яко начальник чужоземних військ на службі Річи Посполитої, дістав права польського горожанина з доданим прозвищем Антоновича.[2]) Незадоволений незгодою і неладом, котрі панували в Річи Посполитій, новий польський шляхтич перейшов у козацьке військо, де був начальником над піхотою і артилєриєю. Тут він відрік ся латинства і перемінив прозвище на Антоновського. Юрий Хмельницький, ставши гетьманом, в нагороду за услуги Антоновського, віддав єму замуж Тимошеву вдову. Таким способом, з нею знов зробили самовільно і як хотїли. Очевидно, східне вихованє і дворазовий побут в Сералю відібрали їй всяку самостійність, а може бути, привчили єї до безуслівного послуху. Вінчанє відбулось около 1660 р., в рік відтак вродив ся син Петро, прадїд Михайла Антоновського. Небавом після сего ми бачимо Розанду в Рашкові Подільськім, або в сусїднім Вади-Рашкові бесарабськім, де вона веде самітне житє.[1]) Здаєть ся, ту говорить ся про Рашків Подільський, котрий належав до Конецпольського: в умові з Розандою останний віддає „жінці Тимоша Хмельницького“ се село в застав. Накко, автор історії Бесарабії, думає, що вдовин брат, Стефан Лупул, ставши в 1659 р. господарем, запрашав сестру до себе у Ясси і навіть выслав конвой, котрий розігнали козаки;[2]) таким чином Розанда лишилась в Рашківськім замку, котрий був дуже укріплений, аби боронитись перед грабіжницькими шайками. Але се не вратувало єї від катастрофи: в р. 166 -ім козаки під проводом Дрозденка вбили єї за те, що вона не хотїла подїлитись з ними своїми богатствами. На иньшім місци ми подрібно оповіли, яким способом одна частина нагарбаних коштовностий попала в руки Юриєви Володиєвському, а друга, львина пайка, Дорошенкови, опісля гетьманови запорожському, длятого не будемо повтаряти сеї історії.[3]) Одинокою споминкою про побут Розанди на чигиринськім дворі є коштовне намисто, котре зберегаєть ся в Білоцерковській церкві, куди єго офірував Семен Палій; правдоподібно воно припало єму після грабежи Дрозденка в Рашкові.[4]) [Далї буде].

[1]) „Русскій Архивъ“. Москва, 1885 р. II, 145—178.
[2]) Нїсецький, II, 30.

[1]) „Słownik geograficzny“, IX, 533.
[2]) „Исторія Бессарабіи“. Одеса. II, 309.
[3]) Dr Antoni I. „Sylwetki historyczne“, серия VIII, 314—314.
[4]) Венгржиновський: „Свадьба Тимоша Хмельницкаго“, 50 (з рисунком намиста).

Ненадруковані вірші П. Гулака-Артемовського.

[Далї.]

2.

Хороший чоловяга.

Жива въ согласьи съ строгою моралью,
Я никому не сдѣлалъ въ жизни зла.

Некрасовъ.

Я людям лиха не бажаю:
По правдї треба в сьвітї жить.
Про їх я добру думку маю, —
Аби свого не загубить!
Це з кумом трапилось недавно,
Як брехуном мене назвав,
То попобив його я славно,
Та ще й бумагу в суд подав.
Із їм тягаючись, я витяг
Послїдній шаг в його, — та й слїд:
Живу по правдї я на сьвітї
Хай те він знає, старий дїд!
А що в кумпанії буває:
Як станеш в карти вигравать,
То те вже всякий добре знає,
Як нудно гроші віддавать.
Таки мисливець я на цев,
На те я вчивсь — не на лихеє,
А щоб свого не загубить!
Стецькова жінка сподобалась,
[Бо дуже гарна була всїм!]
І хоч не швидко піддавалась,
А все-ж доскочив! І за тим...
Жили ми гарно мо' з півроку!
[Я людям лиха не бажав!]
Аж ось нам лучилась негода —
Стецько укупі нас застав!
Щоб він мене за те не ганив,
Я мусїв з хати утїкать!
Так ні-ж бо! став навпрек, поганий,
Мінї дорогу заступать!
Тодї вже для нужди такої
Мінї кулак мій знадобивсь,
І хоч не мав я думки злої —
Стецько калїкою зробивсь...
Я людям лиха не бажаю,
По правдї треба в сьвітї жить,
Про їх я добру думку маю, —
Аби свого не загубить!

3.

Волох.

Цыгане шумною толпой
По Бессарабіи кочуютъ.

А. Пушкинъ.

Над морем степ, край моря степ,
В степах Волох з шатрами ходе,
Крива коса, зубатий серп
Волоха в поле не виводе,
Волох не йде в полкй служить,
Волох живе, як набіжить,

Широкий степ — його постїль;
Кругом стїна — із небом гори;
Нежатий хлїб, не брата сіль;
Півголий сам і дїти голі, —
За теж Москаль, Татарин, Лях
Не гріли рук в його шатрах.
Пани в будинках сплять без сна;
Купець моря перепливає;
В водї шука рибалка дна,
В судах мужик поріг змітає;
Волох собі в шатрі сидить
Охоче їсть і смачно спить!
Зїма — коло вогню в шатрах,
Весна — лежить він під зоря́ми,
А лїтом — ходе по степах
З широко-крилими шатрами.
Без хлїба — сит, без хати — пан,
Густий туман його жупан.

4.

Упадок віка.

Печально я гляжу на наше поколѣнье.

Лермонтовъ.

Як подивлюсь на хист теперішнїх людцїв,
На витребеньки їх... та що з ними мороки!...
То, далебі, дрючок от-так би і вхопив,
Та й ну їх лупцювать, замі́рків, на всї боки!
Яка пожи́ва з їх? — як з цапа молока!
Учора — байдики, сьогодня — перелоги;
Коси́ть — живіт болить, жать — спека, бач, така,
До церкви — ніс набряк, попухли литки й ноги!
І, кат їх батька зна, над чим таким важким,
Діхтовні [?] животи вони понадривали?
Сказать би, не в примір, приміром би таким,
Що над горілкою, — так ні!... не куштували!
Та й де їм, вишкваркам, горілку ту круглять —
Як їх батьки колись та їх дїди кругляли!
Не вспіють квартою в ротах пополоскать, —
Вже й по индичому в шинку загерготали!
З похмілля нудять ся, їдять за горобця,
Об Се́менї) дріжать, о Пе́трі**) — зранку мля́ють;*
А схопить трясця... Ґвалт!... покличте пан-отця!...
Хай сповіда!... притьмом конають і дубіють!
Та й без пропа́сниці — не скілько з їх добра,
І кращих — не в примір — кладуть у домовинї;
Худобоньки — дасть Біг!... ні хати, ні двора,
В Великдень — без штанів, в Різдво — в старій свитинї!
Та ще й яка на їх одежина стирчить!
Як зьвізди на небі — на латцї латка сяє;
Сорочка — решето, очкур пірнув в живіт,
Манаття знід матнї, мов злодїй виглядає.
І що за пляшкою придбали їх батьки, —
Вони потве́резу протринькали і на́тще;
Не з'їли, не спили, та все неборакй
На хмари дивлячись, здихають важче й важче!
Ледачий з їх москаль, та й миршавий козак!
Чи трапить ся стрілять... пшик порох на панвцї!...
Уже й злякали ся! беркиць... об землю бряк!...
Хто в Бога вірує, кричать,... ратуйте хлопцї!
І все обридло їм, і все їм не в користь:
Тут те вере́дить їм, а там другé зава́дить;
Полїзкають борщу, ковтнуть галушок з шість, —
Уже й кородять ся, що й бабка не порадить.
І марно як жили, так марно і помруть,
Як ті, на яблунї, червиві скороспілки,
Що рано відцьвіли, та рано й опадуть;
Нїхто по їх душі та й не лизне горілки!
І років через сто на цвинтар прийде внук,
Де грішні костї їх в одну копицю сперли;
Поверне череп їх, та в лоб ногою стук!
Та й скаже: „Як жили, так дурнями і вмерли!“

Харків, 24. марця 1856 р.

[Далї буде].

*) 1 [13] вересня. **) 29 червня.

Над могилою Олександра Кривка.

Життє наше, покрите довічньою боротьбою, таке важке та сумне, що кожний борець за правду та волю, який з'явить ся в сьому похмурому життю, наповняє вам всю душу якимсь сьвятим теплом і радостю... Якось лекше живеть ся тодї на сьвітї і якось більше вірить ся, що вся та тьма братовбивчої війни, що́ ведеть ся по всесьвіту, швидко десь розпаде́ть ся в туманї і замість неї засяє поміж людьми сонечко сьвітової любови... Але-ж як навпаки стає важко, коли з тієї валки борців за волю серпом немилосердної смерти на віки вириває ся один з кращих людий, один з кращих представників всего сьвітлого, доброго, гуманного, — як гірко стає тодї для всїх його однодумців, яких так небагато і яких так пригнїчує важко борня з обставинами полїтичними, з темнотою ріжних псевдо-інтелїґентів і з привабною силою мамони, яка так багато чесних і високо-розумних душ відтягає від боротьби задля насолоди всяким „лакомством поганим“...

Одну з таких великих втрат потерпіли ми тепер в лицї Олександра Степановича Кривка, земського лїкаря в Полтавщинї... Небіжчик родив ся 17-ого серпня 1863 р. на хуторі коло станицї Денської в землї війська кубанського. Батько його був сотником, — значить людиною досить заможньою. Але тим не менче Олександрови жилось дуже погано. Батько його був великий пяниця; оженивши ся, він покинув військову службу і осїв ся на хуторі. Одначе дома він не хазяйнував, а тільки пив і, напивши ся, розганяв дїтий своїх геть з дому. Недобре, очевидячки, було життє для тих бідолашних дїтий, а між тими і для Олександра. Як був малим, він з братом Сергієм пас вівцї на степах... Загавкають було собаки, малі хлопята злякають ся, тїкають до дому, а вівцї тим часом порозбігають ся і знов хлопцям від батька непереливки! Після декількох років такого пригнобленого життя, Олександра на 8-му роцї віддали до школи в станицю; потім він вступив до мійської школи, а далї перейшов до ґімназії. Тодї мати його, людина добра і вельми симпатична перебралась і сама з другими дїтьми до Катеринодару; таким чином почало ся ґімназияльне життє Олександра. О скільки він мав змогу вчитись, можна гадати по одному тому, що хлопцеви приходило ся дома носити воду, рубати дрова і взагалї відправляти в ролї челядинця чи наймита всї господарські обовязки. Коли він був уже в семій клясї, у нього вмерла мати і таким чином один з тих сьвіточів, який потроху розтепляв своїм вплывом сїре і невідрадне життє молодого хлопця, погас на віки, лишаючи в душі хлопця деякий слїд сумливости чи елеґійности.

Оттак пробиваючись поміж життєвими обставинами, Олександер скінчив ґімназию і готовив ся їхати до університету. Але понсована неморальним життєм вдача батька і тут шкодливо виявила ся що до молодого хлопця і трохи не розбила його любих мрій що до університету. Олександрови треба було їхати до університету, але батько не захотїв дати йому гроший і коли-б не дядько, що́ дав хлопцеви 40 карб., то може-б він і не бачив університету, зоставши ся на Кубанї та добуваючи копійчину на своє убоге життє. Таким чином довело ся молодому хлопцеви вступити до харківського університету, але й тут страшило боротьби за істнуваннє повстало перед ним у всїй своїй величинї... Знов перед ним вставала неминучість бити ся задля шматка хлїба, щоб мати хоч деяку змогу набирати ся сил з того живого жерела науки,

що згодом мусїла стати для нього підвалиною в усякім зглядї... І він боров ся і боров ся... Одначе в сїй боротьбі були деякі умови, що далеко відріжняли її від такої-ж боротьби за часи ґімназияльні і робили її далеко лекшою і можливійшою. Такими умовами було щире товариство, яке своїми золотими ідеалами і бажанєм вирватись зпід ріжноманїтного сучасного гнету, зразу привабило до себе чутливу душу Олександра. Він цїлком увійшов в ту духовну роботу, що займала душі його нових товаришів і робота мисли стала з того часу його найпершим дїлом... Не будемо казати про ті, часом одноманїтні, роки університетського життя, що прийшло ся йому переживати, бідуючи, в Харкові; скажемо тільки, що після всяких поневірянь Олександрови довелось укінчити університет в 90-их роках і перед ним відкрилась принадна для нього дїяльність лїкаря на селї.

Чим же вийшов Олександер з університету і з якими бажаннями йшов він на село? Перш усього треба сказати, що з нього виробив ся чистої крови демократ з любовю до народу, з бажанєм віддати йому багато духовних і матеріяльних сил; він був при тім горячий український патріот, що любив національні ознаки свого народу, як мову, музику, танок і т. и., і всїм щирим серцем бажав, щоб той народ, який так впливав на його естетику, був справжним поступовим народом і потрохи визволював ся від тієї всевічної неволї, в яку закуто його дякуючи всяким історичним обставинам...

Справжні народолюбні переконання Олександра відкрили ся в усїй повнї тоді, коли він поїхав на село, але про се ми скажемо згодом. Щоб зовсїм закінчити інтелєктуальну характеристику Олександра, мушу згадати ще те, що як на багатьох людий, на нього зробила великий вплив моральна фільософія Л. Толстого і його деякі погляди на релїґію. Що до моральних поглядів, то він був високо-етичною людиною, створеною для добра других, самопожертною, але далеко не лицарем знаменитого „непротивленія злу“. Додавши до сього те, що Олександер був занадто доброю людиною і крім того завжди прямолїнійною у всїх своїх вчинках, ми закінчимо огляд всього духового скарбу Олександра, з яким він мав їхати на село.

Нагороджений поетичною душею і запалений любовю до українського народу, Олександер не міг, певно, зостати ся лїкарювати в Харкові; його тягло на село, де роскошї та дивна українська природа, де по степах витала козацька старовина і де разом з тим бідував зрабований український народ, якому він хотїв запомогти, — одно слово — його натурально тягла люба Україна, що марнїючи в своїй красї, плакала і ридала по убогих зрабованих селах.

На село поїхав Олександер в Шишаки, миргородського повіту і тут зараз-же звернув на себе неґативну увагу панства своїми прямолїнійними вчинками і національним, „мужицьким“, як вони казали, вбраннєм. Тим-же самим і крім того гарним поведенням з дїтьми, щирою лїкарською запомогою і добрим словом звернув він на себе сердечну увагу і селян, яким, певно, не доводило ся досї бачити у себе такого в повнім значінню „свого лїкаря“. Але разом з тим, як селяни його полюбили, окружні пани зненавиділи і поклали ся як небудь вигризти; особливо прислужив ся в сьому місцевий маґнат фон Прінту, що мав шкідливий вплив на все повітове панство. Панські заходи не кінчились одначе нїчим серіозним і Олександер мусїв тільки перемінити шишацький участок на хамутицький в тому-ж повітї. І от з сього часу і починаєть ся трагічний елємент в життю Олександра, котрий років через два і зійшов у несподївану могилу...

Приїхавши в Хамутець, Олександер повів своє житте таким-же високо-ідеальним чином, як і перш, але з одною відміною, що перестав бути увагою для панів, бо таких в округах майже не знайшло ся. Доволї рівно і спокійно йшло його житте трохи не до кінця 1894 р., коли тут і скоїлась для нього несподївана пригода. В лїтку 1894 р. він познайомив ся ближче з деякими селянами, між иньшим з волосним писарем [прізвища його Кривко менї не казав] і здаєть ся один раз, чи двічі побалакав з ними „по душі“. В тих балачках була не більше нї менше, як критика сучасного ладу з українським відтїнком, доволї отверта, але, як здавалось, по щирости селян, зовсїм безпечна... Розширивши круг знайомих селян, почав з ними дещо сьпівати, читати, балакати... Справа йшла досить добре, коли-б не балакав багато зайвого писар [людина проте щира], та коли-б не знайшов ся серед селян-слухачів один добродїй, котрого спокусили „царські гроші“. Він доніс про все, що дїялось у Кривка, попови, піп ісправникови, ісправник приїхав і труснув писаря, що через свою необачність мав ріжні компромітуючі документи у себе дома; за ісправником приїхав кременчуцький жандарм, багатьом відома гидота, і труснув Олександра, а потім понаскликав з пів сотнї сьвідків і в одних чайком, а в других иньшими способами видрав з душі самі нечувані обвинувачування проти Кривка, скопстатував „приготовленія къ бунту“ і геть собі поїхав. А для Олександра ся справа мала великі наслїдки: перш за все місцевий „лїберал“ О. Смагин, голова земської управи і товариш Кривка з Харкова, злякавши ся, щоб його не узнали „неблагонадежднымъ“, увільнив протизаконно його з посади, а сїльська громада під впливом жандармів скріпила ту постанову Смагина своїм тожсамим приговором.

Олександер, виїхавши з Хамутця, був страшно вражений такими подіями, як зрада товариша Смагина і свого народу; до сього ще лучилась та непевна будуччина, що ждала його, як кара від жандармів за боротьбу, за правду. Придавлений психічно, стережений що хвилини місцевими поліциянтами, а до того хорий фізично, Олександер став помалу занепадати духом і гаснути тїлом... Хороба його збільшилась, і нарештї перейшла в сухоти, а сї в грудню 1895 р. принесли за собою і смерть.

Коли ховали Олександра, то, кажуть, плакав народ... І не диво: мабуть не один з товаришів пролив пекучу сльозину, почувши про смерть тієї людини, що серцем була чиста, мов янгол, і з котрого приходило ся дїлити багато й горя, багато й радощів...

Дорогий брате, дорогий друже! З слїзми на очах я кажу останнє „прощай!“, але твоя, скажу, навіть сьвята душа буде до віку жити між нами, твоїми товаришами, і нагадуючи нам про колишнї сїрі днї, та навертаючи на очи сльози, разом з тим подавати ме нам бадьорости у тій справедливій боротьбі за волю, котрої щирим обороицем ти являв ся до останньої хвилини свого короткого життя!...

І. Січовик.

ОПОВІСТКИ І КРИТИЧНІ ЗАМІТКИ.

Абу Каземові капці. Арабска казка. Переробив Іван Франко. Виданє Руского Товариства Педаґоґічного, ч. 47. — Львів, 1895 р. 92 стор. 16°. Ціна 20 кр.

Хоча ця книжка призначена видавцями для дїтий, але вона належить до творів того розбору, які дуже залюбки прочитають ся і дорослими людьми. Високий несумнївний Франків талан, признаний уже й поза границями нашого краю, поклав свою блискучу печать і на тім ніби дитячім писанню.

Тема казки про Абу-Касимові[1]) пантофлї — арабська. Есть переклад російський, мало кому зрештою звісний: „Старыя бабушки Абу-Кассема“ (в „Сынѣ Отечества“ 1850, т. III, кн. 5, ст. 44—48); др Франко користував ся певне нїмецьким. Зміст Франкової обробітки от який: В городї Багдадї, за часів халїфських, жив дуже скупий багатир Абу-Каким, що торгував пахощами. Вбирав ся він злиденно, наче який старець, а вже-ж найбридше було дивитись на його „ветхі“ шкарбани-пантофлї („капці“ — по-галицьки), і їх знав цїлий Багдад.

Тожто мир увесь зглядав ся,
Як в них Каким прокрадав ся
Вулицями на базар,
Як потїв бідак і сапав,

[1]) Так я скрізь писати му замість неправильного „Каземові“.

Ноги тяг, що ледво шлапав,
Мов за кару кайданяр.

Канцї тії так всї знали,
Так їх часто споминали,
Що прислівєм стались в мить:[1])
Як тяжке щось мав хто в гадцї, —
„Се як Касимові канцї,
Сего я не втну зробить...“ (ст. 6).

Познайомивши нас таким способом з героєм оповідання, др Франко додає:

Слухайте-ж, як доля-ненька
Тими канцями злегенька
Скоботать його взяла,
Поки всї гидкі й болющі
Злих привичок шкаралющі
Потрощила й розмела.

Думаємо, що з технїчного погляду оцей уступ дуже не до речі, бо на́ що заздалегідь сповіщати читача про те, що буде далї? Коли автор так робить і підказує читачеви конець своєї повісти, то той уже не так цїкавити меть ся, і виходить, що автор сам собі шкодить. А в тім, то є така епічна манєра: завчасу оголошувати читачеви чи слухачеви, про що казати меть ся далї... (Пор. „Зорю“ 1896, ст. 273, стовп. 3-їй). Але читаймо „Канцї“ далї. Якось-то пощастило Абу-Касимови покупити страх якою дешевою цїною на лїцитації цїлу бутлю дорогоцїнного рожевого олїю. Радїючи на такий зиск, пішов він до лазнї, щоб помити ся, а там жартовливий його приятель узяв тай поставив його славутні канцї коло одежі Багдадського суддї, що теж мив ся тодї в лазнї, а судиїні гарні нові папуші поставив коло одежі Абу-Касима. Той змив ся, зачав одягати ся, побачив нові папуші тай подумав, що то йому приятель дарує їх; взув він їх на себе і пішов під веселою думкою до дому.

Вже до дому доходив.

А в тім крики його гадку
Перервали: „Дядьку! дядьку!
Зупинїть ся! Стійте, гов!“
Став мій Касим, озираєсь, —
Се хлоп з лазнї наближаєсь,
Весь задиханий прийшов.

— „Дядьку Касим! Аллах з вами!
А там в лазнї пан за вами,
Пан якийсь знатний питав.
Конче хоче вас пізнати.
Се мабуть купець багатий,
Бо нас двох по вас післав“ (ст. 17).

Не прочуваючи собі біди, Абу-Касим вернув до лазнї, а там угнїваний суддя мало не засадовив його до вежі і здер собі з нього багатого хабаря. Розсерджений на канцї, Абу-Касим звязав їх, напхав важким камінюччем і кинув у Тігр. Рибалки ловили небавом рибу тай витягли канцї. Вони впізнали, що це — добро Абу-Касима, і один побіг тай пожбурив йому канцї в вікно.

Не злякавсь так Йона того,
Як його з судна морського
В морську кинули глубінь;
Не в таке впав остовпінє
Беда, як мертве камінє
Прорекло йому: „Амінь!“

Не такий Філїстимлянів
Страх напав, як стовп той грянув,
Що звалив слїпий Самсон, —
Як злякав ся Абу-Касим,
Коли брязком, стуком разом
Вдарило йому на сон (ст. 26).[2])

[1]) Коли всї так часто споминали канцї, що через те вони стали ся прислівєм, то виходить, що прислівєм вони стали ся зовсїм не в мить, а потроху, за довгий час. Бажалось би, щоб, як доведеть ся авторови друкувати свою казку вдруге, то щоб він виправив оню стилїстичну тай льогічну хибу.

[2]) Таких широких епічних порівнань у Франка дуже багато.

А сулія з рожевою олїєю, що́ стояла була на вікнї, розбилась, і в хатї потекло пахуще море. Абу-Касим, з одчайної лютости, захотїв спалити кляті канцї, але-ж вони — звісно, мокрі — не горіли. Поклав він їх на даху (плиским, як воно звичайно водить ся на Сходї), щоб обсохли. А там, на його лихо, собачня заходила ся грати ся з канцями. От як гарно й живо списує Франко собачі забави:

Здибали ось пан-Багдадцї
Абу-Касимові канцї,
Що́ там сохли на дасї:
Всї над ними поставали,
Головами знай кивали,
Мов над карпом у вівсї.

Поставали тай не знають,
Що з тим звірем дїять мають,
Далї гаркли! „Дзяв! дзяв! дзяв!“ —
Звір сидить, немов колода.
Пси міркують: „Ось пригода!...“
Вже один за вухо взяв.

Гаркнув, тягне — годї рушить!
Ба вже другий зуби сушить,
Канця торгає за ніс.
Тут і иньші скоком, скоком,
Хто встиг прямо, а хто боком —
Гей до канцїв, щоб їм біс! (і т. д., ст. 34—36).

Догулялись до того, що канцї геннули на землю. Саме тодї йшла коло Абу-Касимової господи старезна бабуся і несла на руках внучечку.

...Задивила ся небога,
Як зчепились два вози:
Конї шарпають та рвуть ся,
Візники трохи не бють ся,
А пани кричать: „вези!“

Стала баба, всьміхаєть ся,
Щось їм радить збираєть ся,
А дитя держить в руках.
В тім гар-гар, гур-гур почулось,
Щось страшне таке метнулось,
Мов увесь звалив ся дах (ст. 37).

Канцї забили дитину на смерть. Баба репетує, ґвалтує; звідусїль збігаєть ся народ; гукають Абу-Касима, щоб вийшов із хати.

Вийшов, мов на суд злочинець...
Гнеть[1]) якийсь там челядинець
Здоровенний, мов ведмідь,
Хап його за руку живо:
„Ось де, пане, ось те пиво,
Що ви вспіли наварить!“

І притяг його до баби,
Абу-Касимові лаби
Її кровю обмазав.
— „Бачте! Бачте кров невинну!“
Потім вбитую дитину
В руки Касиму поклав.

— „Нате, пане, попестїте!
Або хоч собі зваріте!
Саме добре у окріп.
Певно сего ви бажали,
Як ті канцї заставляли,
Мов на вовка в лїсї слїп“ (ст. 39).[2])

Потягли Абу-Касима до суддї. Мудрий судець стягає з нього собі двістї піястрів, та бабцї двістї піястрів, та присуджує одружити ся з нею, „щоб її не вигас рід“. Абу-Касим розплатив ся, хотїв був ніти геть, та за ним і його бабка побігла.

Вся розпатлана і боса
І брудна, і кривоноса,
В роті чорні зуби два,

[1]) = швидко, як стій.

[2]) „Слїп“ [род. „слону“] — яма на звірів.

Руки мов граблї худії,
Щоки мов та грязь сїдії,
А голосить мов сова.

Оттака-то краля мила
Абу-Касима вчепила
Наче грішну душу кат:
З ним під руку забираєсь,
Примилявсь, усьміхаєсь,
Мов він муж її чи брат:

„По що так мене волочиш?
Чи втекти від мене хочеш?
Чи забув, як випав суд?
Коли любиш, люби дуже,
А не любиш — не жартуй же,
Сплату дай мінї ось тут!“ (ст. 46 і 47).

Щоб відзволитись від бабища, Абу-Каснм мусїв дати відчішного триста піястрів:

— „Бий тебе суха коцюба,
Ти красавице безгуба!
На́ отсе та подавись!
На́ добро моє, натїш ся!
Шнур купи собі й повісь ся,
Лиш від мене відчепись!“ (ст. 48).

Думаючи, що в капцях завелась нечиста сила та там сидить грішна душа, Абу-Каснм в ночі пішов на цвинтар, закопав їх у землю, помолившсь над ними. На його лихо вартовий постеріг, що в ночі хтось поравсь і копавсь на кладовищі. І от:

Вартовий сказав Селїму,
А Селїм знов Ібрагїму,
А від сего чув Ахмет,
Від Ахмета дїд та баба,
А від сих цїла громада,
Сей нечуваний предмет (ст. 54).

Пішла чутка, що на цвинтарі чарівник закопав незлїче́нні скарби й заворожив їх. Довідались, що то був Абу-Каснм. Знов його до судді на допит:

— „Як зовеш ся?“ — „Абу-Каснм“.
— „Чим жиєш ти?“ — „Хлїбом, мясом...“
— „Люди, чуєте? Блюзнить!
Хлїб тя тясо він вживає,
Ласки-ж божої не знає,
Що́ живими нас держить!“ (ст. 59).

Скінчила ся розправа на тому, що з Абу-Касима здерли ще пятьсот піястрів (остатні гроші, які були в нього) і вернули йому капці. Бідняка з усїх тих пригод зачав потроху аж божеволїти. Він подавсь аж за рогачку і несподївано побачив озерце; туди він і вкинув свої нещасливі капці. Але то було таке озерце, з якого йшла вода водопроводом до Багдаду. Капці заткнули водопроводови дїрку, і в Багдадї не стало води. Народ счинив великий бунт. Нарештї майстри пішли до озерця, побачили в чім дїло і переказали народови. То народ мало не розірвав Абу-Касима, а́ суд для кари звелїв сконфіскувати його хату, після чого Абу-Каснм зостав ся старцем. І зробило ся з ним чудо: зрозумів Абу-Каснм, що́ досї жив він не по правдї Божій, бо він досї дбав про гроші, про багацтво, кривдив бідних і голих, думав, що в багацтві — щастє, аж тепер побачив, що як стій людина може збіднїти і все втеряти, за власність свою нїхто ручитись не може, і тільки чистая самозадоволеная душа є такий скарб, якого вже нїякісїнькі можновладцї видерти не можуть. І зачав він гаряче цїлувати свої капці, що́ навели його на спасенний шлях, і обрік ся носити їх для покути на плечах цїле своє життє; а люди казали, що він десь певне здурів. Після того Абу-Каснм зробив ся дервішем-юродивим („медж-зуб“) і вів сьвяте життє.

Довго він прожив ще в Бозї,
Вмер десь голий у берлозї,
З капцями його затим
По-жебрацьки й поховали,
Споминали, величали —
Він турецьким став сьвятим (ст. 92).

Остатня стрічка це вже lapsus calami, бо яка-ж там туреччина з Багдаду, особливо за халїфів! Та ми простїм авторови цей lapsus, що для нашого простого народу все мусульманське є заразам і турецьке.

Отакий зміст Франкової поеми (бо це не казка, а гарна поема). Ми силували ся переказати її як найкольоритнїйше, тільки психольоґічної обробітки оповідання так і не змогли переказати; — треба читачеви самому прочитати поему і самому відчути, як одне лихо за другим приголомшує гордий дух багатиря і поволї доводить його до божевілля або до юродства. Ясне дїло, що Франків твір може вважати ся цїлком самостійний. Автор позичив з арабської казки самісїньку фабулу. Він її прибрав у прекрасну поетичну форму, надав їй великого драматичного і психольоґічного інтересу, закрасив іще й гумором, і збудував на непретенсіональній чужій фабулї самостійний твір, високо естетичний, високої художницької вартости.

А Кримський.

[Конець буде].

Справозданє дирекциї ц. к. академичної ґімназиї у Львові за шкільний рік 1895/96. Накладом фонду наукового. — У Львові, 1896 р. XXXII+55 і нен. стор. 8°.

Справозданє дирекциї ц. к. II. ґімназиї в Перэмишли за рік шкільний 1895/6. Накладом фонду краєвого. — В Перемишлї, 1896 р. 72+55 і 3 нен. стор. 8° з картою.

Повисші справозданя ствердкують факт, що обидві наші повні ґімназиї у Львові і в Перемишлї [в Коломиї є доперва пять кляс] заєдно розвивають ся. Цїкаво проте буде зазнайомитись блисше з датами і подробицями в них поданими.

Завважати треба, що обидва справозданя обіймають часть урядову і наукову. Приглянемо ся першій.

В львівській руській ґімназиї всїх учителїв предметів обовязкових було 30, з того 13 так зв. суплєнтів. З кінцем р. шк. 1894 було кляснфікованих 417 учен., з початком р. шк. 1895/6 вписалось 480, а при кінци позістало 427; з тих одержало першу клясу з відзначенєм 28, а першу 301. Оплата шк. виносила в I піврочи 1960 злр., в другім 2380 злр.; вступні такси 281 злр. 40 кр., датки на наукові прибори 492 злр., такси за дуплїкати сьвідоцтв 14 злр. Стипендистів було 22, котрі пібрали разом 2952 злр. 50 кр. З вписаних учеників було обряду грецько-катол. 473, а римсько-кат. 7. (Жиди до наших ґімназий зовсїм не записують ся). Наймолодші школярі родились в р. 1885, а найстарші в р. 1868. Приміщенє мали в інституті руського товариства педаґоґ. 45 [з тих 4 безплатно], а в ставропигійській бурсї 18; в бурсї „Народ. дому“ діставало їду 11, в інтернатї Воскресенців 2, а Towarzystwo przyjaciół uczacej się młodzieży давало безплатно від $^{1}/_{12}$ 95 до $^{15}/_{3}$ 96, з виїмкою неділь і сьвят, 30 ученикам обіди. Головно-ж опікувалось убогою молодїжию товариство „Руслан“, засноване на підставі статуту затвердженого намісництвом 11. марта 1894 ч. 16231 з річною вкладкою 1 злр. Доходи згаданого товариства виносили в 1896 р. 1412 злр. 9 кр., розходи 586 злр. 62 кр. [з сего запомоги на убранє, їду, лїки і закупно книжок 412 злр. 95 кр.]. Бібліотека учителїв мала з кінцем р. шк. 1896 нумерів 3223, томів 5123, зошитів 4418, таблиць 30, взагалї 9571 штук; з часописей передплачувано для неї між иньшим Правду, Дзвінок, Учителя, Зорю і Кіевск. старину. — До екзамену зрілости в червни с. р. сїдало 37 абітуриєнтів, з котрих признано зрілими 30.

З нашого письменства були в руській мові між иньшими отсї теми до завдань письменних у висших клясах 1) Які обставини вплинули на розвій руської літератури в XVI віку? 2) Андрій і Василько в оповіданю Марка Вовчка „Два сини“. 3) Причини повстаня богатої устної словесности у Русинів. 4) Лїричні моменти в думах. 5) Річ про значінє Івана Котляревського. 6) Ідеали, в яких Шевченко видить щастє чоловіка. 7) Вплив устної словесности

і українських та польських писателів на поетичну творчість Маркіяна Шашкевича. 8) Естетичний розбір стихотвору А. Метлинського „Смерть бандуриста“. 9) Іділлїчні картини в поемі Шевченка: „Наймичка“. 10) Розбір прольогу до „Неофітів“ Шевченка. 11) Характеристика Шрама і Сомка в Куліїшевій „Чорній Раді“. 12) Розбір Шевченкового „Посланія“. 13) Значінє Марка Вовчка в історії українсько-руської літератури. 14) Характеристика головної особи в оповіданю Конїського п. з, „Непримирена“ і т. и. З руської мови окрім материялу після пляну перероблено в приватній лєктурі: Гр. Квітки — Марусю і Перекотиполе та три оповідання Марка Вовчка (V кл.), Монографії до історії Волині і Галичини Смирнова, Дашкевича і Шараневича [„Руська Істор. Бібліотека“ т. V] та вибрані повісти М. Вовчка (VI кл.), Сьвітогляд українського народу Івана Левіцького, повість Е. Гребінки „Чайковський“ і драму К. Устияновича „Ярополк“ (VII кл.), а також Чайченка „Соняшний промінь“ (VIII кл.).

З хроніки ґімназиї замітне, що з нагоди отвореня повної руської ґімназиї в Перемишлї, збір учительський вислав на руки дирекциї в Перемишлї привітну телєґраму, — і що ученики урядили 21 марта с. р. у великій салї „Народного Дому“ в память 35-тих роковин Шевченкової смерти вечерок, на котрім вступне слово виголосив учитель Макарушка про характеристику альтруїзму Т. Шевченка. Відтак пописувались ученики хоральними сьпівами і музичними продукциями, переплїтаними деклямациями і відчитом ученика VII кл. Ярослава Стефановича.

В перемиській ґімназиї було учителїв предметів обовязкових 16, з того професорів і учителїв 12, а суплєнтів 4. Учеників з кінцем року шк. 1895 було 266, на р. шк. 1896 вписалось 329, клясифіковано 294, з чого першу клясу з відзначенєм одержало 33, а першу клясу 210. Всї клясифіковані ученики записались яко Русини обряду греко-католицького. Оплата шкільна виносила в I-ім півроцї 1896 р. 1100 злр., а в II-ім 975 злр., вступні такси 148 злр. 20 кр., а датки на прибори наукові 287 злр. Стипендистів було 22, котрі побрали в 1896 р. 2573 злр. 50 кр. Наймолодший ученик мав 10, а найстарший 24 лїт житя. До екзамену зрілости допущено 20 учен., здало єго 16, а решту репробовано. Убогій молодїжи подавали підмогу бурса сьв. Миколая, дирекция ґімназиї з призбираних жертв, котрі в 1896 р. виносили 101 злр. 60 кр., — і товариство ім. сьв. Кирила засноване на підставі статуту, затвердженого ц. к. Намістництвом 25. лютого 1896 ч. 13400 з річною вкладкою 2 злр. 40 кр., котре має на метї запомагати убогу молодїж руської ґімназиї в Перемишлї. Що до приборів наукових, то з кінцем р. шк. 1896 мала бібліотека учителїв 448 творів, бібліот. учеників руська 155 тв., польська 129 тв. в 135 томах, нїмецька 132 тв., ґабінет історично-ґеоґрафічний 81 приборів, ґаб. істориї природи 196 скал і мінералів, а ґаб. фізикальний 141. До бібліотеки учителїв пренумеровано Учителя, Зорю і Кіев. старину. З завдань письменних, котрим основою послужили наша словесність і історія, треба згадати отсї теми: 1) Краса Куліїшевої іділлї „Орися“. 2) Любов рідної землї, на підставі лєкт. шк. „Турецькі бранцї“. 3) Погляд на перший період літератури руської. 4) Погляд на другий період літератури руської. 5) Напад Татар на Южну Русь в р. 1240. 6) Похід Олега на Царгород в р. 907. 7) Битва під стїнами города Ярослава (з літописї Волинсько-Галицької). 8) Причини розцьвіту руської літератури в XVI і XVII віцї. 9) Гріб Господень у Великодню пятницю і суботу (на підставі руської лєкт. „З паломника Данила Мниха“). 10) Значінє устної словесности для пізнаня і зрозуміня народности. 11) Заслуга Івана Котляревського для руської літератури. 12) Значінє Шашкевича, Головацького і Вагилевича для літератури галицько-руської. 13) „Сонце та хмари“ в перенесеню до житя чоловіка (на підставі Гребінчиної приказки: „О Боже мій милий! Хотїло ся-б жить на сьвітї, та ба! треба вчитись!“) 14) Вплив українських кружків на поступ словесности руської в Галичинї. 15) Значінє Куліша в руській літературі. 16) Характер „Козачки“ в оповіданю М. Вовчка. — Що студіовано на лєктуру домову, в „Справозданю“ не подано.

І в перемискій ґімназиї сьвяткувала молодїж 35-ті роковини Тарасової смерти 21 марта с. р. музикально-вокальними вечерницями, на котрих вступне слово виголосив проф. Левкевич, відчит мав ученик Роман Сембратович, а обхід закінчив патріотичною промовою директор Цеглинський.

В науковій частї справозданя львівської ґімназиї поміщена розвідка учит. Ост. Макарушки „Складня причасників в Волинсько-Галицькій літописї, старо-руським памятнику XIII в.“, а в справозданю перемиської ґімназиї надрукував др Гр. Величко статю „Вплив вітрів на асиметрию долин східно-европейської низини, до котрої додав дотичну карту.

Василь Лукич.

Этнографическіе матеріалы, собранные въ Черниговской и сосѣдныхъ съ ней губерніяхъ. Вынускъ 2. Разсказы, сказки, преданія, пословицы, загадки и пр. Б. Д. Гринченко. — В Чернїгові 1896 р. II+390 стор. вел. 8°. Ц. 1 карб. 50 коп.

Розпочате чернїгівським земством виданнє етноґрафічних материялів у формі додатків до „Земскаго сборника“ поступає доволї швидко наперед: при кінцї минулого року вийшов I-ий випуск материялів, про котрий були дві рецензиї в „Зорі“, а недавно появив ся вже й 2-ий випуск сей цїкавої і вельми пожиточної публїкациї. В сей випуск увійшли також виключно прозові материяли устної народної творчости, впорядковані в такій самій системі і з такими самими віддїлами, як і в I-ім випуску, але при тім дуже багато віддїлів уложено повнїйше і цїлий збірник є обємом значно більший від першого випуска. Так, в сїм випуску поміщено понад 200 людових оповідань, казок і переказів, 216 пословиць, 44 загадок і чимало людових повірок, заговорів і т. п. Найцїкавійший а вкупі з тим найповнїйший віддїл: „Разсказы о явленіяхъ жизни семейной и общественной“, що́ містить дуже богатий материял для характеристики людового життя. Найбіднїйші віддїли: „Преданія о лицахъ и явленіяхъ политическихъ“ і „Преданія о мѣстностяхъ“, хоч нам здаєть ся, що в такому краю, як чернїгівська ґубернїя — сїй колисцї історичного життя — більше нїж в другій місцевости повинні зберегатись між народом історичні споминки а особливо перекази про місцевости, з котрими часто звязані дуже важні історичні події з життя того краю. Нам здаєть ся, що се можна тим пояснити, що земство, задумавши видавати етноґрафічні материяли, не з'орґанізовало комісиї для їх збиранна, а видає злучайно зібрані і прислані до редакциї рїжними особами і з рїжних місцевостий материяли, як се видно з приміток до записів. Багато з поміщених в 2-ім випуску материялів є тілько варіантами давнїйше виданих, але в кождому разї сї варіянти містять в собі частенько нові, оригінальні риси або в подробицях доповняють давнїйше видані материяли; переважна-ж частина записів дають зовсїм нові материяли, що́ не увійшли нї до одного з передше виданих етноґрафічних збірників, а через те отсей випуск, що́ вносить чимало нового, лишить ся у всякому разї не без впливу на розвій нашої етноґрафії. Найбільша скількість материялів наспіла від В. Г. Кравченка, що́ їх записував головно від салдатів родом з право-бережної України, мабуть новобранців, котрі задержали ще в чистотї людову українську мову, з виїмкою небагатьох нумерів, де видно вже вплив салдатського життя. Дуже велика вартість сього збірника містить ся також у бібліоґрафічних вказівках, поданих до багатьох нумерів, а незалежно від сього до віддїлів II (Примѣты и повѣрья), III (Знахарство, заговоры и пр.), V (Разсказы о мертвецахъ) и VI (Вѣрованія и разсказы о людяхъ съ чудесною силою) додано доволї повні і докладні бібліоґрафічні покажчики українського материялу й літератури, за що всякий, кому прийдеть ся працювати на полї української етноґрафії, певне скаже велике спасибі впорядникови книжки.

М. К.

ЗАПИСКИ, ВІСТКИ і ЗАМІТКИ.

Шевченкова спа́дщина. Данило Мордовець поясняє в „Новостяхъ“, що дѣється ся з лїтературною і артистичною спа́дщиною, що́ лишилась після Тарасової смерти. „Всї ті скромні „реліквії“ талановитого і популярного сьпівака України не пропали, — каже він. Деякі річи, як палїтра поета-артиста, пензлї, скринька на фарби, муштабель і иньші дрібниці до 80—90-их рр. сьвято зберегались у приятеля покійного поета Г. Н. Ченстохівського [нинї вже також покійного]; відтак він передав їх в моїй присутности звісному власникови приватного українського музея В. В. Тарновському, з тою умовою, щоби їх опісля передано в громадський український музей, коли він буде заснований у Київі. Тому-ж В. Тарновському і на ту саму цїль подарував я два офорти Шевченкової роботи, котрі я одержав в дарунку від поета в осени 1859-ого року. Що-ж тикаєть ся рисунків і ескизів, котрі буцїм-то счезли, то річ має ся ось як. Сї рисунки і ескизи, разом їх 280, були у покійного вже тепер — колишнього директора педаґоґічного музея, ґенерала Каховського, також одної з близьких поетови осіб, а по смерти Каховського зберегались в єго семї, до останнього часу; відтак, на підставі добровільної умови, передала їх вдова ґенерала пані Бразоль, подруґї полтавського ґубернського начальника дворянства. Бажаючи зробити сю дорогоцїнну збірку рисунків і ескизів улюбленого і найпопулярнїйшого українського поета загальною власностию, пані Бразоль проєктувала В. Тарновського закупити єї, але до купна якось не прийшло і пані Бразоль, в марті сього року звернулась до мене за радою: що зробити з дорогоцїнною колєкциєю, на злучай, коли нїхто не схоче набути єї?“ Се питанє лишаєть ся і до сеї пори нерішене, длятого то Д. Мордовець шукає тепер за посередництвом ґазет охотника набути усю колєкцию за 1500—1600 карбованцїв, — суму, на яку оцїнює єї пані Бразоль.

А. І. П.

ХРОНЇКА.

* Друк „Систему австрийського права приватного“, наукового дїла пок. проф. дра Ол. Огоновського, про котрий ми згадували в н-рі 11 „Зорі“, поступає заєдно наперед. Рівночасно друкують ся два томи; з тих надруковано досї — І-ого [науки загальні] 8 аркушів, а ІІ-ого [право облїґацийне] 4 аркуші. Обидва томи вийдуть в грудню с. р.

* Тов. „Просьвіта“ друкує тепер книжочку [за місяць жовтень] дра Костя Левіцького під заг. „Про права мови руської“.

* Календар „Просьвіти“ з малою картою України-Руси появить ся вже небавом в розпродажи. Оден примірник в обємі 20 аркушів друку коштувати ме 35 кр.

* „Руське товариство педаґоґічне“ видасть в падолистї с. р. вісїм ілюстрованих книжочок для дїтий

* Росийська цензура дозволила д. Тимченкови друковати в Київі „Словар“ його-ж укладу з тою умовою, що в заголовку буде він названий не „росийско-український“, але „русско-малорусскій“. „Словар“ має вийти в двох обємистих томах; друк першого тому вже розпочав ся.

* В Петербурзї друкують ся коштом А. С. Суворина „Українські оповідання“ Олекси Стороженка. Перше видане з 1863 р. стало вже давно бібліоґрафічною рідкостю.

* Галицька краєва рада шкільна затвердила на нагороди пильности всї книжочки, предложені видїлом товариства, наколи вони тільки будуть друковані правописию фонетичною, котра як звісно заведена у всїх наших школах.

* В найновійшим 36 н-рі петербурґської „Нивы“ поміщений великий, на 2 сторонах, найновійший образ В. Е. Маковського під заг. „Въ шинкѣ“. Типи муживів, жінок і дїтий — наші. На першім плянї бачимо старосту Тимка: отсе той, що́ люльку набиває, на своїм віку стілько перепив тої самої горілки кілько другому й води не випити, мимо те він шанує за горілку Янкля. А коли вже сам староста Тимко єго шанує, то иньшим і Бог велїв. Тому то, коли в сьвята доведе ся старості побувати в місточку Чоботах, нїколи він не опустить злучаю відвідати Янкля і відпочати у него годинку-дві, пробуючи горілку і закусуючи пирогом з горохом, які вміє так смачно печи Янклева жінка, Рухли. А коли староста до Янкля, то й всї до Янкля! Але Боже вас борони думати, що Янкель притягає до себе тілько горілкою: треба-ж десь відпочати чоловікови. Горілкою можна почастовати і на селї і очевидно без бабів, бо якось нїяково хрестянинови веселитись вкупї з бабами. А у Янкля можна посидїти і з жінками, можна привести і дїтий, що́ доглядали волів — нехай подивлять ся та раками побавлять ся. Чистий шинок — просторий! Відпічнеш собі, викуриш люльку, смикнеш „для проби“ дві-три чарки бісової горілки, послухаєш цїкавих оповідань старого Панаса — а там і до хати.. Отсим жанровим образом додав талановий артист до портретної ґалєриї українських типів кілька нових — типів, котрі він з'ображує з властивим єму мистецьтвом і гумором.

* На памятник Івана Когляревського в Полтаві було з кінцем серпня с. р. в касї полтавської мійської управи 5.836 карбованцїв.

Василь Лукич.

БІБЛІОҐРАФІЯ.

Подає **Василь Лукич.**

а) книжки.

Читанка руска для третої кляси шкіл середних. — У Львові, 1896 р. Накладом фонду краєвого. X + 1 — 340 і нен. стор 8°. Цїна оправл. прим. 1 злр. 20 кр.

Зміст після родів прози і поезиї. *А. Проза:* І. Повістки. ІІ. Оповідання і образки історичні. ІІІ. Описи і образи: а) ґеоґрафічні; б) природописні і в) етноґрафічні. IV. Образки з житя і обичаїв. *Б. Поезия:* І. Байки. ІІ. Сьпіви історичні, повістки і анекдоти. ІІІ. Леґенди. IV. Описи і образки. V. Пісні: а) пісні набожні і молитви; б) пісні сьвітські. VI. Поезия дидактична: Мисли і науки.

Історія унії церковної на Руси. В 300 ні роковини унії берестейскої написав Ф. П. На українсько-руську мову переклав Е Б. З 5 образками. — У Львові, 1896 р. Накладом Товариства [польского] педаґоґічного. 51 + 3 нен. стор. 8°. Цїна 40 кр.

Оповиданнье — А. Б. — В Київі, 1896 р. 33 стор. 16°. Цїна 8 коп.

Казочкы. — В Київі, 1896 р. 76 стор. 16°. Цїна 10 коп.

Д. Пилинськый. **Пригоды.** [Малюнки съ життя]. — В Москві, 1896 р. 61 стор. 16°. Цїна 15 коп.

Ол. Тышко. **Маты.** — В Київі, 1896 р. 36 стор. 16°. Цїна 5 коп.

К. Михальчукъ. **Филологическое недоразумѣніе.** (О формѣ им. п. мн. ч. именъ прилагательныхъ въ малорусскомъ языкѣ — ое и т. п.). — В Київі, 1896 р. 24 стор. 8°. Цїна 10 коп.

Сборникъ Харьковскаго Историко-филологическаго Общества. Т. VIII-ий. — В Харкові, 1896 р. 18 + 67 + 323 + 67 — 112 стор. 8°.

И. Филевичъ. **Исторія древней Руси. Томъ I. Территорія и населеніе.** — У Варшаві, 1896 р. X + 383 стор. 8°.

б) періодичні видання.

Житє і Слово. [Рік III. Книжка II. За серпень 1896 р. 73—156 стор. 8°] Зміст: Реалїсти чи карієристи? Ів. Франка. Сапфо, драматична картина Людм. Старицької-Черняхівської. Із переписки М. Драгоманова: І. Переписка з репрезентантом ґалицько-польських демократів, подав М. Павлик. Наш альбом: Столярченка — Весняні станси І—X. Ів. Франка — Зівяле житє І—IV. О. Романової — На італїянський мотив. Робітницький і революцийний рух у Росиї, В. Г. Чиста раса, опов. Ів. Франка. Роберт Бернс. Карла Федерна. Хроніка соціяльної боротьби, Соціяліста. Вісти з Росиї, Spectator-а. Полїтична хроніка, Ів. Франка.

Кіевская Старина. [1896 р. Липень і Серпень. Том 54. Стор. 196+44+305—336 і 177—192 в 8°]. Зміст; Южнорусская пасхальная драма, Мирона. Письма протоіерея Арсенія Лебединцева і. т. и. Сербы въ Гетманщинѣ, істор. повість А. Полиницького. Харьковское общество благотворенія въ 1812—1817 гг., істор. нарис В. Лапина. Очерки дореформеннаго быта въ Полтавскомъ побережьи, Н. В—цького. Современная малорусская этнографія, М. Сумцова. Дневникъ Николая Ханенка. Документы, извѣстія и замѣтки. Библіографія. Додатки: 1) Дневникъ генер. подскарб. Як. Маркевича Часть третья. 2) Любецкій Архивъ.

Кіевская Старина [1896 р. Вересень Том 54. Стор. 197—310+45—93+337—352 і 193—208 в 8°] Зміст: Сербы въ Гетманщинѣ, істор. повість А. Полиницького. Смерть погребеніе и загробная жизнь по понятіямъ и вѣрованію народа, Ів. Біньковського. Современная малорусская этнографія, М. Сумцова. Письма М. А. Максимовича къ С. П. Шевыреву, з передмовою і замітками В. Науменка. Изъ Коломыи въ Косовъ, переклад з чеського А. Степовича. Документы, извѣстія и замѣтки. Библіографія. Додатки: 1) Дневникъ генер. подск. Якова Марковича. Часть III. 2) Любецкій Архивъ.

☛ **З сим Числом розсилаємо додаток: „Словарь росийско-український“, том III-ій, арк. 17.**

Передплата платна з гори виносить: З додатком „Словар росийско-український“: на цїлий рік 8 злр., [для заграници 16 рублїв або 32 марок]. — Без „Словаря“: на цїлий рік 6 злр., [для заграници 12 рублїв або 24 марок], на пів року 3 злр., на чверть року 1 злр. 50 кр. — Одно Ч-о коштує 30 кр.

Редактор части лїтературно-наукової: Василь Лукич. **За редакцию відповідає: Кость Паньковський.**

Видає **Наукове Товариство ім. Шевченка.** З друкарнї Наукового Товариства ім. Шевченка — під зарядом К. Беднарського.

Ч. 20. Р. XVII.

1896.

У ЛЬВОВІ, ДНЯ 15 [27] ЖОВТНЯ.

Виходить 1-го і 15-го кождого місяця в обсязі півтретя аркуша.

РЕДАКЦИЯ. АДМІНІСТРАЦИЯ і ЕКСПЕДИЦИЯ
у Львові, ул. Академічна ч. 8.

Рукописи мають бути писані правописию „Зорі“; узнані непридатними до поміщеня звертає ся авторам [на їх кошт] без пояснення причин. — Редакция відповідає окремо тільки на ті письма, до котрих долучено почтові марки, з виїмкою письменникам, що́ містять свої твори в „Зорі“.

Не той став.

Повість

Івана Левіцького.

[Конець.]

Роман захихикав так противно та сьмішно, що аж малі дїти зареготались. Для Соломії Роман став такий гидкий та противний, що вона відвернулась від його, сїла на лаві і дивилась у вікно.

— Сину! що це з тобою стало ся? Чого ти чепляєш ся до молодиці нї за що, нї про що? Чи то-ж спосіб таке тобі базїкати? І чого ти, сину, ходиш усе до коршми? Там же стільки усякої наволочі та усякого безладдя! Чи компанїя-ж тобі оті пяниці, тобі, що́ любиш читати сьвяті книги? — обізвалась мати.

Мати довго мовчала, бо любила сина, але неправдиві докори його, хоч він був і пяненький, вразили й її.

— Еге, чепляєш ся! Ще що, мамо, вигадайте. Чепляєш ся! Як я чепляюсь? Я мовчу, сиджу нишком, а вони кажуть — чепляєш ся! Я собі сиджу за книжками, вчу дїтий, а вони таки своєї: чепляєш ся та й чепляєш ся! Хіба я смола, щоб я лип кому до чобіт? От Соломія так це правдива смола: слїпцем лїзе тобі в вічи, стриже тобі бороду та бурцї, а ти їй нїчого й не кажи. Та підлєплива та недоторкана, та облеслива... Хі-хі-хі-хі!

Соломія почала плакати. Це не перший раз, вернувшись з шинку, Роман допікав Соломії сьмішками та жартами, але ще нї разу він не допік їй так, як цей раз. Сльози здавили її в грудях. Бідна молодиця, почувлива зроду, вже не могла довше видержати. Неправдиве й брехливе наріканнє за лїнивство та недбайність вразило її в саме серце. Вона схопилась з лави, заголосила, як по мертвому, затуливши очи долонями, кинула ся з хати, вибігла в сїни, а потім вскочила в Романову кімнату.

Баба Зїнька постерегла, що Соломії дійшли до самого серця Романові сьмішки та докори. Стара була розумна людина, багато років прожила на сьвітї, багато бачила, багато дечого чула про люди... Вона постерегала, що Соломія від великого відчаю може сама собі заподїяти й смерть. І стара мати раптом схопила ся з лежанки і ніби погнала ся за Соломією слїдком. Вона увійшла в Романову кімнату.

Соломія відімкнула свою скриню і вибирала звідтїль свої сорочки та спідницї.

— Що ти, дочко, ото робиш? — спитала в неї баба Зїнька, стоячи коло порога.

— Покину Романа. Годї вже мінї терпіти та мучитись! Піду до батька. Буду в його жити й на себе робити. Таки на хлїб щось собі зароблю. Піду служити за наймичку, а не буду з ним жити.

— Що це ти вигадала, Соломіє! Чим ми тобі не сподобні? В чому тобі в нас недогода? — спитала баба Зїнька.

— В тому, мамо, що Роман вже давно мінї не чоловік, а я йому не жінка. Я його зненавидїла. Годї вже йому підкурювати мене ладаном! Мінї не треба його ладану. Мінї тільки жаль вас, мамо, бо ви були для мене добрі, як рідна мати; шкода мінї й дїтий.

Соломія згадала про дїтий. Та згадка неначе косою підкосила її ноги. Вона сїла на лаву, схилила голову на край відчиняної скринї і заголосила:

— Ой, дїти мої, дїтоньки! Як же я без вас буду жити? — голосила Соломія, неначе в неї разом померли обоє дїти: — Ой, мамо моя! станьте-ж хоч ви їм за рідну матїр, доглядайте їх; станьте за мене, бо вже не сила моя довше терпіти.

— Геть, дочко! Віддай сюди оті свої сорочки та одежину, а я сама поскладаю та й зачиню скриню. Оступись, дочко! Заспокій ся, бо ти з горя та з туги й сама не знаєш, що робити. Бог-зна, що хочеш вчиняти. Сядь та перепечаль ся, переплач, поки я усе позгортаю та поскладаю в скриню.

— Ой буде вже з мене! Вже-ж я й так перепечалилась. Думаю-гадаю, і не бачу краю своєї печалї. Вже-ж він *не той став* для мене, що́ був колись, — сказала Соломія і разом перестала плакати. Сльози неначе замерзли й стали в її очах.

Вона завязала свою одежу та сорочки в здорову хустку і пішла до дверий. Обернувшись коло дверий до баби Зїньки, вона поклонилась їй до пояса і сказала:

— Прощайте, мамо, може й на вікы! може й до моєї смерти!

Соломія вийшла з хати. Баба Зінька стояла коло відчиняної скрині, смутно дивилась на пороскидані сорочки та хустки, підперши щоку долонею, і задумалась.

„Усіх синів поженила; усім трапилась добірня пара, а моєму коханому Романови он який випав талан! Ой, Боже мій милий, Боже мій єдиний! Яке-ж і мині горе випало на старість! У Бога просила, і Богу молилась, і не випросила в Бога щастя моїй коханій дитині! Ой, сину мій коханий! Я-б серця свого вкраяла, коли-б знала, що через це зможу дати тобі талан та щастє! Чула моя душа щось недобре... Так воно й вийшло. І хто з них винен, один Бог відає. А на мині усе лихо окошить ся: прийдеть ся на старости літ не відпочивати, а працювати, як і перше працювала: і топити, і варити, і воду носити, і огорода глядіти, і копати, і сіяти“.

І баба Зінька довго стояла коло відчиняної скрині мовчки, неначе скаменіла. Важкі думи неначе каменем полягли на її душу. З старих очий викотились дві сльози і потекли по зморщених щоках. В хаті було тихо, і бабі Зіньці стало так важко на душі, неначе Соломія вже лежала в домовині.

Рипнули двері. В кімнату увійшов Роман і хилитаючись попростував до полу. Він впав на піл, підмостивши під голову дві подушки. Баба Зінька опамяталась, неначе прокинулась від сну. Вона поскладала в скриню пороскидане убраннє, зачинила й замкнула скриню.

— То ви, мамо, вештаєтесь по хаті? А я думав, що то Соломія. А Соломія де? — обізвав ся Роман з полу.

— Пішла до батька, сину, покинула вже нас, — сказала баба Зінька.

— Покинула ота торопле́на, ота навісна́! Ой, яка-ж вона мудра? Та й нечувстве́нні-ж ті молодиці! І хто їх создав? Ой, Господи! Прости мене грішного!

Баба Зінька ні докірливого словечка не сказала синови. Вона знала, що було-б надаремне і докоряти і нарікати, і що докорами вона нічого не вдіє.

„Ой, Боже мій! Час пливе, вечір заходить. Вже затого й смеркне. Вже-ж час і вечерю варити“, — подумала баба Зінька і швиденько почимчикувала через сіни та й стала поратись коло печі: не було часу бідній бабі Зіньці й журитись.

„А може ще Соломія опамятаєть ся. Може вона втямить, яке лихо нам вона вчинила. Може їй стане жаль дітий, і вона знов вернеть ся до господи“, — втішала себе думками бідна Зінька.

Тим часом минув день, минув і другий, а Соломія не верталась. Третього дня навідав ся до Зіньки Филін. Баба Зінька розповідала йому про все. Увійшов у хату й Роман і просив Филона, щоб він вговорив молодицю вернутись до його. Сама баба Зінька ходила до Соломії і просила її вернутись до Романа. Але Соломія неначе затяла ся і нічого не хотіла й слухати.

— Обрид він мині, став противний. Не піду назад, зроду-звіку не верну ся до його. Він тепер **не той став**, що́ колись був, — говорила Соломія і батькови, і своїй матері, і бабі Зіньці: — що хочте, робіть мині! Хоч втопіть мене, а я до Романа не верну ся.

Через тиждень Филін з жінкою приїхав візком до Романа, щоб узяти Соломіїну скриню та кожух. Баба Зінька відчинила скриню, повибирала з скрині деяке дитяче убраннє та дитячі сороченята та штанці і віддала ключа Филонисі. Филін з жінкою взяли скриню, винесли на двір і поставили на візку. Бабі Зіньці чогось здало ся, ніби ховають мертвого, ніби з хати виносять Соломіїну домовину. Вона плакала, неначе по мертвому, і втирала хусточкою сльози. Діти вглядівши, що бабуся плаче, почали й собі плакати. Дівчинка заплакала голосно. А Роман стояв непорушно в сьвітлиці і тільки мовчки дивив ся, як виносили Соломіїну скриню на віз, неначе здивований і трохи переляканий, як дивлять ся на пожежу малі діти, котрі самі підпалили клуню, граючись та розкладаючи багаттє в засторонку; що це мов таке страшне стало ся з нашої дитячої іграшки? Роман тільки широко вирячив свої випнуті сірі очи, неначе з якогось великого дива, ні словечка не промовив до Филона, навіть не зітхнув, неначе то виносили з хати не Соломіїну скриню, а чиюсь чужу. Тільки блідота на високому чолі виявляла його затаяну в серці велику тревогу та почуваннє несподіваного горя.

— Везуть молоду з Романової хати! Роман за-життя ніби видає свою жінку заміж! — гомоніли та сьміялись сусіди молодиці, дивлячись на ту сумну перезву, що́ виїхала з Романого двору: — перестала любити Романа, бо певно покохала когось молодчого. Щось там та є! Не без чогось скоїла ся ота Соломіїна перезва! — говорили наздогад молодиці.

Тим часом Соломія і не думала про коханнє. Вона жила в батька тихо та спокійно, заробляла собі на хліб, а бідні діти пів дня були в матері, а па пів дня та на ніч верталось до бабуні Зіньки.

І знов невсипуща баба Зінька заходилась коло роботи, робила усю роботу, як ще ніколи їй не доводилось робити. І стара баба якось мусіла увиватись, мусіла встигати: і топила, і варила, і сорочки прала в ополонці на холоді та на вітрі. Старші невістки та дочка зглянулись на материну старість і по черзі приходили помагати матері прати сорочки зимою на річці. Настала весна. Баба Зінька помаленьку та помаленьку і город скопала, і засіяла і засадила грядки, і на огороді, і в хаті скрізь встигала упоратись та увинутись. Худе та поморщене бабине лице аж зчорніло, неначе землею припало; очи глибоко позападали, але не втратили блиску і сьвітились розумом. Важка робота навіть не зігнула її рівного стану на семому десятку літ.

Зіставшись в хаті з старою матірю та дітьми, Роман неначе опамятав ся, передумуючи своє попередне життє. Чудно йому було, що Соломії нема в хаті. Йому все здавалось, що неначе чогось не стало в хаті, чогось веселого, гарного, що закрашувало його хату, як ті золото-обрізні поцяцьковані книжки, що́ лежали в його на столі. В хаті стало сумно. Не чуть було Соломіїного веселого голосу, веселої розмови. Романови здавалось, ніби з клітки випурхнула весела сьпівуча пташка і полетіла десь в гай, і вже не веселить хати своїм щебетанням. І сам Роман не счув ся, як на його найшов сум, найшов жаль. І вже не так часто він заходив до коршми, вже одникував від могоричів з десяцькими та з своїм тестем Филоном. Але часом на його находило таке, що він пив у коршмі по два дні по́спіль вже не на чужі, а на свої гроші. Аж у великий піст він перестав пити, як почав говіти.

Після Великодних сьвят баба Зінька почала вговорювати Романа, щоб він пішов до Соломії, перепросив її та помирив ся з нею. Саме в той час надійшов до баби в гості Денис з Настею. І вони почали вговорювати Романа, щоб він помирив ся з Соломією.

— Ет! Бог з нею! — говорив Роман: — На що мині її перепрошувати? На сьвіті люди — вороги одно другому. Одно другого готове продати ні за що, ні про що; одно другого готове в ложці води втопити, з'їсти без соли. От і Соломія стала моїм ворогом. А за що? а про що?

— Та вже щось було між вами, коли вона тебе покинула, — обізвав ся Денис: — а про якихсь там ворогів ти вигадуєш нісенітницю, верзеш ні се, ні те. По твоєму, то всі-б то люди готові поїсти одні других?

— А то-ж! А вже-ж готові! Чоловік гризеть са з жінкою, жінка з чоловіком, свекруха з невістками. Скрізь на сьвіті неправда, — почав говорити Роман: — і в книжках нема правди. Тільки й правди, що в одній євангелії. От-там тільки й правда.

— Та це на тебе таке найшло з досади! Схамени ся, чоловіче! Що ти верзеш? — сказав Денис: — хіба твоя мати тобі ворог? Хіба-ж я та Настя тобі вороги? Це твій сум вилазить тобі боком.

— А хіба ти не казав колись, що на сьвіті панує неправда: що пани обдирають мужиків, що жиди обдурюють людий, і писар дурить, і голова дере, і становий тисне, і урядник лупить, і піп дере з живого і з мертвого.

— То бач зовсім иньча річ! — сказав Денис: — мужик лежить на споді, і на мужика усе налягло та тисне, що зверху на йому лежить. Я не про таких ворогів тобі говорив, про яких оце ти базікаєш.

— Не все бач одно! Багатий пригноблює бідного, пан сїдає верхом на мужика. Скрізь панує неправда в сьвітї, — сказав сумовито Роман.

— То не по твоєму виходить, як каже приказка, що нема в сьвітї правди, тільки в мінї та в Бозї трошки? — обізвалась мати.

— Може, мамо, й так, — сказав Роман: — а чому Бог, коли він Бог, не вклав иньчого серця людинї? Чому він дав людям серце таке легке, як воно в людий? Чому він не дав нам серця твердїйшого? А то сьогодня чоловік і добрий до тебе, і любить тебе, а завтра стає твоїм ворогом, і зненавидить тебе. Хіба-ж не була до мене колись добра Соломія? Хіба-ж не думав, що вона буде повік вічнїй однакова? Ет, мамо! Недобре все дїєть ся на сьвітї.

— Ой Романе, Романе! — почав Денис: — може й ти трохи винен, що Соломія тебе покинула. А ти все винуєш Соломію, обвиновачуєш людий і тільки себе одного виправдуєш. Коли ти хотїв присьвятитись, то треба було тобі йти в Київ у монастир. А хіба-ж мало з нашого села пішло в Лавру та в Михайлівський монастир? Там же нашого мужика аж кишить. А ти все за книжками та за молитвами.

— Нема і в тих книжках правди. Я їх зараз попродаю. Одна правда в євангелії, — обізвав ся Роман.

— Ой, Господи милосгивий! Що це з тобою стало ся? Схамени ся, сину! Що ти ото верзеш? Як можна про сьвяті книжки таке говорити? — з переляком говорила баба Зїнька: — то́-то я вже примічаю, що ти і до церкви не ходиш, і Богу не молиш ся, і ладаном в себе в кімнатї не куриш.

— Піду до батюшки, може він купить оті дорогі книги для церкви, бо церковні книги вже старі, а мої новісїнькі, — сказав Роман.

— Ти краще зробиш, як підеш та перепросиш Соломію та помиришся з нею, — сказала Настя: — та обголи оте бородище та патлаті бурцї, та обстрижи оті патли на голові, та причепурись, позакручуй вуси, щоб аж сторч стреміли. Та поговори з нею гарненько та любенько. А то осунув ся, як дїд-пасїшник. Де-ж таки любити такого кудлатого пасїшника! Як би мій Денис був такий патла́ч, як оце ти, то й я-б перестала його любити.

— Ой ти тюхтїю, тюхтїю! Он глянь на себе, який ти став витрішкоокий та мізерний! Хіба-ж такі виродки жінкам до вподоби? Вони таких не люблять? Анї кивне, анї моргне нї бровами, нї ухами. Підкурює тільки жінку ладаном, неначе дядько Филін курить усе відьмами та дїдьками, неначе накладе тих відьом та дїдьків на жар в покришку та й курить ними, аж хата й сїни засмердїлись від того курева.

— Нехай надумаюсь... Може й піду миритись з Соломією, — обізвав ся Роман.

— Та лучче справ Соломії новий синїй суконний жупан, та нову хустку, та не забувай, що в тебе жінка молода й гарна, і проворна і стрибуча, — жартував Денис.

Чутка про те, що говорив Роман про книги, пішла по селї, бо Роман молов це і в шинку при людях, ще й пожбурив раз псалтир, побачивши її під пахвою в одного чоловіка. Та й приказав при тому: ет, це „темна вода во облацѣхъ воздушныхъ“. Ця чутка вже давненько дійшла і до батюшчиного уха.

Перед Зеленими Сьвятками Роман забрав свої дорогі здорові книги і пішов до батюшки.

— Чи не купите, батюшко, цї книги для церкви? — сказав Роман до батюшки: — в церкві книги старі, а мої новісїнькі. Я-б дешевше їх продав, нїж сам заплатив.

— На що-ж ти хочеш їх продати? — спитав батюшка.

Роман запикав ся, замикав ся, помовчав, а потім сказав:

— Мінї, батюшко, гроший треба... Та я вже їх і прочитав.

— Гм... Гм... Чудно... Чудно мінї. Гляди лишень, Романе. Ти щось там говориш непутяще, що нїби то правда тільки в одному євангелії: ти неначе вже не той став, що був колись. І горілку став пити.

Батюшка перечувши, що говорив поміж людьми Роман, трохи стревожив ся. Він знав, що говорив поміж людьми і Денис, але про Дениса він був спокійний. Денис був байдужний до церкви і не богомільний, а такі люди не пристають на штунду. Роман був дуже богомільний і знав добре сьвяте письмо, а такі люди, як Роман, змінивши свої погляди та пересьвідчення, були небезпечні для батюшки: вони приставали на штунду і потім ставали навіть штундівськими пресвитерами і привідцями штундів.

— Гляди лиш, Романе! Говори та й міру знай. Я книжки твої куплю для церкви. А ти помири ся лишень з Соломією. Не роби сорому і собі, і своїй матері, і дїтям.

І батюшка почав вговорювати Романа, щоб він, порадившись з своєю матїрю, владнав дїло з Соломією, щоб і дїтям не було потім сором перед людьми за своїх батьків.

Ілля Рєпин.

— Добре, батюшко! Я на мир з нею готовий хоч і зараз, але я невідомий тому, яка ще в неї думка, — сказав Роман, ховаючи в кишеню гроші, взяті за книги.

Думка про те, щоб помиритись з Соломією, після розмови з батюшкою, запала Романови в душу ще глибше і з голови не виходила. Роман після Великодня зовсїм перестав пити і нї разу не заглядав в коршму. Поки він пив, поти неначе заливав свою нудьгу, мов пожежу, водою. Але як тільки перестав пити, його нудьга знов нїби зашуміла й загула, як лїс на вітрі. Роман пригадував, як Соломія колись і сьпівала, і щебетала в його хатї і, неначе сьпівуча пташка, звеселяла його, звеселяла і хату й подвірє. І нїколи в той час не брала його нудьга за серце, не находив сум, неначе густі хмари на ясне небо. Тепер нудьга неначе насувалась на його з усїх чотирьох кутків хати, ходила за ним слїдком по дворі, по садку.

В неділю по обідї баба Зїнька почала говорити йому, щоб він причепурив ся, взяв хлїб і пішов просити Соломію, щоб вона вернулась до його. Роман вже давненько обстриг свої патли, обголив кудлаті бурцї, підтяв кругом бороду і справдї трохи покращав. Одягнувшись в новий жупан, він взяв хлїб під паху і, похиливши голову, поплентав ся до свого тестя Филона.

Филін і Соломія були дома. Перегодя надійшла й Филонова жінка. Роман поздоровкав ся, поклав на столї хлїб. Филін попросив його сїсти. Соломія стояла коло лежанки і скоса поглядала на Романа. Вона трохи схудла й зблїдла на виду: на очах було знать, що вона зазнала немало горя, що вона перемучилась, перепечалилась незгірше самого Романа.

— Соломіє! Я прийшов тебе перепросити і хочу помиритись з тобою. Був я оце того тижня в батюшки. Батюшка гнівається ся, що ми живемо окремі, — почав говорити Роман.

— А вже-ж, дочко, Роман не бив тебе, не пївечив. Він чоловік тихий; а коли ви може коли й полаялись, то це сьвітова річ. Без лайки, змагання та сварки нїхто не проживе. Хіба-ж і я нїколи не змагав ся з твоєю матїрю? Час вам йти на мир. Посердились, полаялись, то й помиріть ся, — обізвав ся зза стола Филін.

Соломія ласкавійше глянула на Романа. Він здав ся їй тепер і кращий і веселїйший. Вона вже перечула через людий, що Роман покинув пити, не ходить до коршми і захо-

*

див ся коло господарства. Але їй більше від усього було жаль дітий.

Саме в той час вбігли в хату Соломіїні дїти. Їх намовила баба Зїнька, щоб вони побігли до мами та просили її вернутись до господи. Дївчинка, проворна, жвава, як її мати, кинулась до Соломії, обняла її за стан рученятами і задріботїла язиком, зовсїм так, як дріботїла Соломія.

— Ой мамочко, голубочко! Це-ж ви до нас вернетесь? Ой вертайтесь, мамочко, бо ми оце без вас і з хати не підемо. Ой вертайтесь, вертайтесь таки зараз, таки разом з нами!

— Та вже вернусь, моя дитино, щоб тебе до пуття довести, — обізвалась Соломія і вже зовсїм ласкаво й весело глянула на Романа.

В Романа на душі стало веселїйше. Він почув веселий Соломїїн голос, і той голос задзвенїв в його ухах, неначе гучні струни. Филониха поставила перед гостем полудень.

Соломія, вернувшись до господи, знов стала весела. Вона жила тепер для своїх дітий, а найбільше втїшала ся своєю дочкою, Мартусею. Мартуся вдалась в матїр. Соломія й Мартуся були, як дві краплї води. Така-ж була на вдачу весела, сьпівуча та щебетлива, як і мати, і до роботи кидала ся, часом і матері бралась помагати. Було візьме відро та вдвох з братом і принесе матері відро води навпóмірки на коромислї. Соломія тільки і втїшалась своєю Мартусею.

Роман став ласкавійший і вважливійший до Соломії, але не привернув до себе її серця. Соломія і справдї оббула ся, оговталась, кинулась до роботи, помагала старій Зїньцї. Але часом на Соломію несподївано находила журба, находив сум: сяде було вона на лаві або на призьбі, задумаєть ся і сидить неповорушно, неначе замре на одному місци. Бідна молодиця неначе почувала заздалегідь якесь нещастє.

Минули жнива, минуло й лїто. В осени перед Покро-

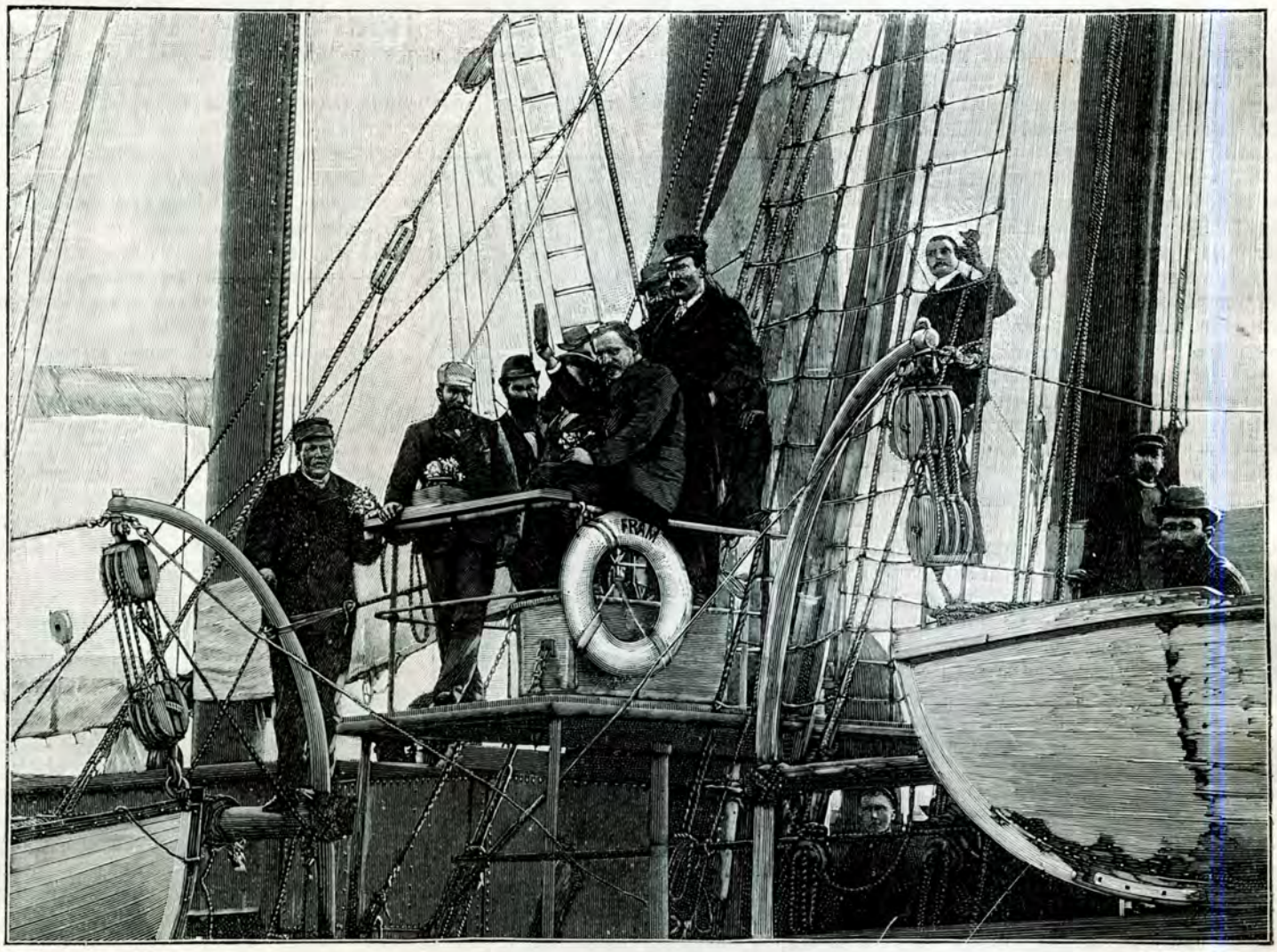

Нанзен і товариші подорожи на корабли „Фрам“.

Усї сїли за стіл, випили по чарцї, пополуднували. Усї були веселі, розмавляли й жартували: навіть малі дїти почували, що в їх життї знов настає зміна, иньча й веселїйша. Після полудня всї гуртом пішли до баби Зїньки в гостї.

— Вибачайте мінї, мамо, що я заподїяла вам такого клопоту та турботи, — говорила Соломія до баби Зїньки, вступаючи в сьвітлицю.

— Ет, дочко! Що було, то минуло і за водою попливло. Не будемо вже й згадувати про те, — говорила веселенько баба Зїнька.

„Постарієть ся трохи Соломія, то й оббудеть ся, оговтаєть ся з звичайним жіночим життєм і буде жити, як живуть усї молодицї. — думала баба Зїнька: — Яка там наша жіноцька доля? Топи, вари, платтє пери, воду носи, ще й на поле ходи; і не стане часу вигадувати якісь витребеньки“.

Вечоріло. Соломія, попрощавшись з бабою Зїнькою, пішла додому. Вона вернула ся з дїтьми, коли вже сонце сїло за горою. Вечеря була вже готова. Соломія вечеряла з дїтьми, а Роман сидів на призьбі і курив люльку. Соломія вечеряла швидко, бо треба було ще дати ладу коло худоби, а Роман все курив та курив. Соломія вечеряла швидко, бо треба було ще дати ладу коло худоби, а Роман все курив та курив. Соломія вечеряла швидко, бо треба було ще дати ладу коло худоби, а Роман все курив та курив.

мого низу. Мокрина й її чоловік бігали через відчиняні двері і виносили з хати та з хижки, що було на похваті, що можна було винести. В сінях вже горіли крокви.

— Чи винесла, Мокрино, скриню? — скрикнула Соломія до Мокрини.

— Ні! Ой, Боже мій! Скриня моя згорить! — кричала Мокрина.

Соломія кинулась у хату; за нею побігла Мокрина. Скриня була завальна, важка. Вони вдвох на силу винесли.

— А новий образ винесла, той, що в золотих рамах? — спитала Соломія в Мокрини.

— Ой, ні! — ледві відсапуючи сказала перелякана Мокрина.

Соломія знов кинулась у хату, вхопила з стіни здоровий образ і вже вибігла в сіни. Але в той час порушились крокви. Одна кроква з палаючими латами та куликами впала в сіни і потрапила Соломії в потилицю. Соломія впала трохи не на сінешному порозі. Палаюча солома обсипала її спину. Звалившись з ніг, Соломія простягла по землі руки. Руки потрапили в палаючі кулики. Соломія крикнула не своїм голосом. Чоловіки підвели дручками кроквy і витягли Соломію з огню. На її вже запалилась одежа. Один чоловік держав відро з водою, зараз облив її всю і погасив на їй одежу. Роман тільки що прибіг у двір. Він вглядів, як Соломію витягли з огню, і неначе скаменів, стоячи на одному місці.

Принесли Соломію до дому. Соломія вже опамяталась і страшно стогнала. Баба Зінька угляділа попечену Соломію і заголосила. Діти прокинулись і почали й собі голосити.

Соломію закутали в мокре рядно. Филін побіг за фершалом. Цілу ніч сьвітило ся в хаті сьвітло. Усю ніч не спали в хаті: Соломія мучилась і страшно стогнала. Вона зовсім попекла собі руки до самих кісточок. Попечені місця червоніли по щоках, по лобі й по спині широкими плямами та смужками.

Два днї нездужала та мучилась бідна Соломія. Роман хотів їхати по доктора до Білої Церкви, але фершал сказав, що вже й доктор нїчого не поможе. Роман пішов по сьвященика, щоб висповідати та запричастити Соломію.

— І як вона вбігла в те полумя? І чом вона не остерегла ся? Хіба-ж вона не бачила, що в сінях вже горить покрівля? — питав сьвященик.

— А Бог її знає? Хіба-ж я, батюшко, її посилав лізти в полумя? Така вона вже зроду метка та проворна, а до помочі людям так і кидаєть ся, неначе її памороки забиває людське нещастє. Цілий вік пурхала, як та птиця, і в полумя кинулась, мов та птиця. Така вже її доля судилась, — говорив Роман.

„Фрам“ між кригою.

— Ну, йди-ж до дому, а я зараз прийду, — сказав батюшка.

Роман вернув ся до дому. Фершал порав ся коло Соломії. На попечених місцях почала злазити шкура. Фершал поздіймав з обох рук одвислу шкуру з нігтями, сливе цілісіньку і поклав на вікні. Роман вглядів, що на вікні лежали неначе рукавички, і заплакав: вже не було нїякої надії, щоб Соломія одужала.

Батюшка висповідав і запричастив Соломію. Молодиці сусїди посходились і мовчки хлипали, стоячи кругом Соломії. Соломія ледві вже говорила.

— Як почуваєш себе, Соломіє? Чи одужаєш? Чи будеш жива? — спитав батюшка.

— Нї, не одужаю і швидко вмру... От-от умру, — ледві спромоглась промовити Соломія тихим голосом.

До смерку ще Соломія не стратила памяти, а смерком вже зовсїм дійшла до нестямку. Блискучі очи почали нїби згасати.

Соломія втратила память. Роман бачив, що вже наступає сконанне, і привів до Соломії дїтий, щоб вони попрощались з матїрю. Соломія дивилась на дїтий, але вже не впізнавала їх. Все тихійше та тихійше вона стогнала і тільки часом промовляла стиха:

— Ой, дїти мої в полум'ї! Ой, Боже мій! Моя Мартуся вскочила в полумя і вже зайняла ся! Ратуйте, хто в Бога вірує! Ратуйте мою Мартусю! Он образ в неї в руках! Ратуйте образ!

Опівночі Соломія вмерла, а другого дня ввечері її вже ховали. Роман просив, щоб домовину занесли до церкви і відправили в церкві велику панахиду. Задзвонили в дзвони на панахиду. З усього кутка зійшли ся молодиці. Церква була повна людий, повна й плачу. Соломія лежала в домовинї счорнїла, як чорний угіль. Всї молодиці плакали голосно, неначе ховали рідну сестру. Мартуся голосила на всю церкву.

— Ой, матїнко моя рідна! На що-ж це ви покинули нас вже другий раз?! Бабуся казали, що цей раз ви покинули нас та вже більше й не вернетесь до нас; ой, мамо моя, голубко моя! верни ся, серденько, до нас і другий раз, верни ся! Не бари ся! Не покидай же нас! — голосила бідна сирота на всю церкву, і завдавала усїм жалю. Роман стояв коло домовини нї живий, нї мертвий. В йому неначе серце запекло ся від несподіваного горя.

— Сама знайшла собі страшну смерть, помагаючи людям. Господи, як жаль бідної доброї Соломії! — говорили молодиці, вертаючись з кладовища з бабою Зїнькою та втираючи сльози.

— Як би Соломія занедужала та в м е р л а своєю смертю, мінї не так було-б її жаль, а то вскочила в огонь і неначе сама собі заподїяла наглу смерть, — говорила баба Зїнька, втираючи сльози.

І знов баба Зїнька зістала ся сама на господарстві та ще й з малими унучатами, знов стала до роботи: і топила, і варила, і хлїб пекла, ще й на річку зимою ходила платте прати. Знов прийшло ся їй самій і город копати і засївати й засаджувати.

— Ожени ся, сину, бо ти ще молодий, а я вже дуже старіюсь. Ізстарила мене і важка робота, і лиха твоя годинонька. Робити мінї не первинка, але я не сьогодня-завтра можу вмерти, — говорила мати до Романа.

Роман довго сумував, сидячи в своїй кімнатї, але перед жнивами мати почала вговорювати його, щоб він доконешне оженив ся. Роман засилав старостів до двох дуже гарних дївчат, але вхопив від них облизня: в обох потяг гарбуза.

— Цур йому з таким чоловіком! — говорили дївчата: — свою Соломію підкурював ладаном та вбирав трохи не в дрантє, як старчиху, то й нас так буде вбирати.

Мати радила Романови шукати собі молодої смирної удови. Але в цїлих Терешках не знайшло ся такої удови. Аж у другому близькому селї Пилипчі люди нараяли бабі Зїньцї взяти собі за невістку молоду й бездїтну удову Варку. Варка була дуже бідна, але роботяща, тиха на вдачу, добра й смирна, як овечка. Перед жнивами Роман оженив ся з Варкою.

Ненадруковані вірші П. Гулака-Артемовського.

[Далї.]

5.

Матері-удові, на смерть Н. А. Купчинова.

Не виглядай, матусенько,
В віконечко в поле,
Не клич дарма матусенько...
Не вернеш нїкóли!
Вибравсь татусь, вибравсь рідний
В далеку дорогу,
Та й наказав тобі бідній
Молити ся Богу!
Пішов татусь в той край гожий,
Де місяць і сонце,
З сьвітлиць Божих на сьвіт Божий
Дивить ся в віконце!

Харків, 1855 р.

6.

Цокотусї.

Вернула ся-ж Химка
Допрядать починка.
Ой! насуче ниток,
Що буде з півміток!
Язик веретено
І бреше скажено!
Накрýтить десятки,
Витче і двадцятки;
Буде й полотенця,
Буде і ряденця!
І кождій свящї
Спече по ковбасцї!
Кого і принадить,
Кого і пригладить;
Кого і почеше,
Та бреше, та бреше!
Хоч пряжа і рветь ся,
Та вона сьмієть ся;
Поки клоччя стане,
Сукать не перестане.
Язик мотовило,
Чом не крутить сьміло?
Покú не одубіє,
Нехай меле й віє!

7.

Козацька мати.

До П. О. К...ша.

Та й хвацька-ж то колись була
Козацькая мати!
Еге!... була, та поплила;...
Їй не вертати!
Не слинь, Паньку, і не журись,
Бо й слїз пожалься Боже;
Найми псавтир та помолись;
Журба не поможе!
Ткни попови коповикá —
На „Со-духи“ в церквi:
Нехай лежать там мовчакá —
В сирій землї мертві!
Та й ти з попом, хоч у кулак,
Прохлипай „партéсне“...
А що-ж робить, що сталось так...
Царство їй небесне!

[Далї буде].

Ще суплїка до Василя Лукича.

Ох, шановний добродїю Василю Лукичу, коли-б мінї ще раз на старости лїтах не ускочити у вовчий капкан, як ото колись ускочив я туди з „Одною сокирою“:*) добув я тодї за цю „сокиру“, мов Швед під Полтавою, від сердитих дядьків з небіжчика „Народу“ — земля над ним пером! Довелось мінї у той час не одного рака спекти. Смикнуло мене у недобру годину, як д. Білило перекладав на нашу мову моє „Під небом України“, натякнути, собі на́ лихо, про те, що цей Білило не аби-хто, а чоловяга добрий й тесля певний, бо колись він з високошановним добродієм Кулїшем — пошли йому, Боже, лебединий вік та журавлиний крик! — дещо будував „одною сокирою“. Що, Боже мій! Якого нам чо́су тодї завдали ті сердиті дядьки, щоб їм на тім сьвітї за те борщу не дали, або нехай би в їх там очкур урвав ся, щоб вони, як той, мовляв, Микита — „нї сюди, нї туди“... Сердиті дядьки мокрим рядном накинулись тодї на бідного Білилу: — що, буцїм, він і Шілєрів „Дзвін“ розбив ся об Кулїшеву голову, і, буцїм, Кулїшеву „Курку з курчатами“ зарізав до свого боршу, і що, буцїм, Білило налигачем налигав д. Кулїша до свого альманаха, та тільки д. Кулїш з того налигача сяк-так викрутив ся ще й небогу „Зорю“ обізвав — не при дїтях будь сказано — ґазетою „зло-художественною“.

Так ото як залили́ нам сердиті дядьки́ за ту золоту Кулїшеву „сокиру“ сала за шкуру, то ми, боячись удруге о́близня піймати, і стали з д. Білилою дещо будовати укупі вже своєю п р о с т о ю с о к и р о ю, так собі поганенькою, котру у нас, у слобожан, „московкою“ звуть. „Московка“ та й „московка“! Се така, скажу вам, сокира „московка“, що жаден добрий тесля і до рук її узяти за гидо́ту почитає і тільки наші баби нею дрова на дривітнї колять або рубають що погане, бо „московка“ завжди була щербата та тупа, мов той... „мовчи, язичку, кашки дам“, як казав колись Левко Боровиковський.

Так оце я, бачите, тюкав-тюкав тією „московкою“ і витюкав хатку-не-хатку, а щось таке нїби хлївець задля московських овець, бо я, боячись того гаспидського московського „зася“, що́ на мене усе сварить ся своєю ломакою, до українських овечат не сьмію й оком зазирати. А д. Білило як побачив той мій хлївець, та й каже:

— Овва, дїдусю! Що се ви таке поганеньке збудовали вашою „московкою“? Чи то саж для свиней, чи що? Кете лиш мінї це ваше сокирча́. Хоч воно й тупеньке, не те, що Кулїшева остра „сокира“, але-ж я й ним витюкаю иньший хлївець задля українських овець, щоб вони бідні не мерзли від московського холодного вітру.

Ну, — думаю собі, — нехай д. Білило тюкає моєю сокирою „московкою“: може й витюкає яку халабуду українським овечаткам, бо він козарлюга жвавий і сьміливий — не боїть ся й московського „зася“ з ломакою.

От і почав він тюкати. Тюкав-тюкав — і витюкав. Дивлюсь: кошара як кошара — з доброго хворосту сплетена, і глиною українською чепурненько обмазана, і соломою з рідного поля вкрита, та ще й коника зверху поставлено. Тепла вийшла закута для наших овечок — не дойме сердешних московський вітер холодний — не мерзнути муть бідні. Бо коли вам правду казати, шановний добродію Василю Лукичу, то не збрешу, як повідаю вам, що московські чабани так пообстригали українських овечат, та ще й саме під Покрову, коли вже й без московського вітру ранні морози випадають, — так, кажу, пообстригали до самого голого тїла і вовну Нїмцям за нївіщо продали, що голі овечата иньші на Уссуру повтїкали грітись коло китайського сонечка, а другі дома від холоду скиглять, московських чабанів проклинаючи та слїзоньки гіркі ковтаючи.

Та ще й от що я сказав би вам, добродію, — тільки боюсь, згадуючи розмову Глібового „вигадливого панка“ з „кумом“ про якогось „Свистуненка Силу“, що колись тая розмова надрукована була у „Зорі“. Памятаєте, добродію? „Панок“ той щось закинув про теє то як його... про руді мыші та про Слїпченка Данила, а той кум до його:

„Цить!“ каже кум: „я не брешу:
Не торохчи, сховай слова завзяті,
Скажу я нищечком, бо пїч у хатї...“
Той ухо прихилив, а кум: шу-шу, шу-шу...

Ну, та вже-ж і я скажу вам, добродію, хоч нищечком — на́ ухо. Ось слухайте: московські чабани до того здуріли, що не тільки що пообстригали українських овечок до голого тїльця під саму зиму, а ще й не велять їм по-овечі мекекать, а велять по-цапиному аж мекекекать...

„Мовчи, язичку, — кашки дам...“
Мовчу, мовчу — бо пїч у хатї...

Се я, добродію, звертаю ось до чо́го, мо́в циган до сала: надрянав я оце невеличку дещицю про славного ота́мана кошового, про пана Сїрка, та про славне запорожське товари́ство, як воно, щоб захистити собою „Мо́скву“, билось колись з Татарвою, ратуючи з Криму бідних невольників та дївчаток-бранок, — надрянав це я задля тієї-ж „Мо́скви“, бо в неї дуже велика пелька і вона так і глита усяку всячину. Так ото вона й мене прохала, щоб я подарував їй де́що. Я й надрянав оце про Запорожже: нехай — думаю — хоч тепер подавить ся тим, що сама-ж вона колись занапастила. А д. Білило, як побачив це, та й каже:

— Ох, дїдусю, дїдусю! Ви все „Мо́скву“ годуєте, а треба-б і дїткам Українцям хоч шматочок який дати.

— Беріть, — кажу, — несїть до українських дїточок, та так, щоб „Мо́сква“ про це не пронюхала, бо чим би не пахло з України, „Мо́скві“ все здаєть ся, що там „щось велике в лїсї здохло...“ А з України тільки й пахне, що „мятою“ та „любистками“.

Данило Мордовець.

*) Гл. Данила Мордовця: „Суплїка до Василя Лукича“ в „Зорі“ 1893 р. ч-ер 1 стор. 10, — і Цезара Білила: „Одною сокирою?“ в „Зорі“ 1894 р. ч-ер 23 стор. 499—501.

За українську дитину.

Оповіданнє.

З рукописї **Д. Мордовця**. На нашу мову переложив **Цезар Білило**.

I.

Року божого 1663-ого, у вечері, як раз під Івана Купала, на лївому березї Днїпра, супроти острова Хортицї, на зеленій левадї з лїсом по один бік і з невеличкою річкою — днїпровою притокою по другий бік, гарно бринїли купки української молодїжи, почитай самої дївоти — зрослих і підлїтків. Веселий і бучний гуртець молоденьких Українок, котрі мов ті метелики метушились по левадї поміж кучерявими кущами, моторно збирав усяких квіток, що́ килимом вкривали пишну леваду. Учували ся веселі вигуки, жвава балачка, сьміх і безвинні жарти.

— Оксапо-рибко, не забудь лишень нарвати і полинї: її боять ся русалки. А то як почнем пускати свої віночки по водї, то русалки ще ухоплять і залоскотять.

— Ну, Доко, я лоскотки не бою ся, я не лоскотлива.

— А я, Докійко, бою ся лоскотки, — продзвенїв третїй сьпівочий голосок.

— Ну, ясочко Орисю, тобі русалок нїчого боятись: твій хрещений тато сам кошовий отаман, пан Сїрко; його-ж

не те що Татари, але й нечисті жахають ся, а русалки і поготів.

— А чи знаєте, дівчаточка, що мінї оповідала моя бабуся про пана Сірка? — швиденько пробубонїла та ясноока дівчина, що Докійкою звали.

— А що, а що, Доко? — спитали кругом.

— А таке, бачте, що проти ночі цур його і згадувати, — страшно!

— Та ну-бо, голубонько, Докійко! Де ще тая ніч! Он як високо стоїть ще сонечко над Хортицею.

— Ну, роскажи, Доко-серденько! — обступили її дівчата, шó аж дрижали, так їх кортїло.

— Так слухайте-ж, сестрички. Пан Сірко, мовляла бабуся, родив ся з зубами.

— Бач, новина! Чимало-ж Запорожців родить ся з зубами!

— Що-ж, я й замовкну, — розсердилась Докійка.

— Нї-нї, ясочко! Кажи, що ти чула про мого хрещеного татка, — улещувала оповідачку Орися, чорноока й чорнобрива дівчина з роскішною косою трохи не до пят.

— Добре, добре... Твій хрещений тато, тільки ото родив ся, і баба взяла його на руки, як зараз-же попяв ся ручками до пирога з нáчинкою, щó лежав на столї. Баба піднесла його до столу, а воно хап ручками пиріг і ну його умина́ти, — та так його до крихітки й змолов.

Декотрі дівчата здивувались, а инкотрі і віри не поняли.

— Де таки! От вигадала! Це не видане дїло!

— Нї, видане, — доказувала Дока. — Баба-ж та була ворожка і ка': оце-ж воно, як бачите, з'їло пиріг, то се значить, що з його виросте такий козарлюга, щó весь свій вік пожирати ме і Татар, і Турків і Ляхів. Ось він який!

— Що-ж, і правда таки, правда, Докійко, — згодились дівчата. — Чимало-ж він порізав і полокшив Татарви, Ляхів, Турків і всякої нехристи.

— Щаслива ти, Орисю, що маєш такого хрещеного тата, — сказали дівчата до хрестницї славетного Івана Сірка, — погрóзи для Татар і Турків.

Тим часом квітки збирали як і допріж. Дівчата порозсипались барвистими купочками по левадї.

— А я, дівчаточка, рву блакитні сокирки́, щоб ними від нарубків відбиватись, як що почнуть у вечері зачипляти, — сказала одна гладка дівчина, в зеленій плахтї і з рясним намистом та дукачами на шиї.

— Геть-бо, Наталко, ти сама не згірш Запорожця: докожного нарубка як репях чепляєш ся! — глузовали пó-други з неї.

Поназбиравши досить усяких квіток, весела молодіж посїдала кругом попід розхилястою вербою і почала плести купальські вінки під доладне сьпіванне Петрівочок. Заводила прудка Наталка. І поринув, дзвінкими хвилями покотив ся по зеленій левадї понад Днїпром і понад Хортицею любозгучний, звабливий сьпів молодих голосів:

Ой, мала́ нічка Петрівочка —
Не виспалась наша дівочка,
Не виспалась, не нагулялась, —
З козаченьком не настоялась...

Трохи осторонь посїдали, також кругом, дівчатка-підлїтки і лагідними молодесенькими голосками завели свою Петрівочку:

Ой, посїю лободу по всему городу,
Рости, рости, лободо та повище города:

Стріча Нанзена з Якзоном.

А на тій-то лободї та чотири лебеді:
Ой, і первий лебідко́, молодий Василько́,
А і другий лебідко́ — молодий Івашко́.

В любозвучнім єднанню обох цих хорів стільки було зграйности, така сила поезиї, що здавалось, буцїм би сьпівала то сама природа, і наче сьпівом заняла ся вся ця зелена левада з її квітчастим килимом, і мов срібним дзвоном загуло напоєне пахощами повітрє.

Один хор нїби поринав у згукових хвилях другого і обидва сьпіви, мов скованії до купи щирим сріблом, гукали спільним дивовижним ладом. Се гуляла безжурна молодість, щаслива юність, золоте дитинство. А з лїса заразом загучав лагідний хор могутних нарубочих голосів і на часинку неначе покрив ті обидва хори.

Ой із Криму сиза хмара наступає,
Чорне море вітер-буря колихає,
Козацькії човни розбиває —
Сорок тисяч козаченьків потопає...

Якийсь стихийна міць почувалась у тім сьпіванню, така стихийна міць, яка панувала у всьому побиту та життю вільного козацтва за того хуртовинного часу.

Гучно сьпіваючи, з'явились із лїса парубки. Вони там вирубали молоду гилясту тополю і несуть її з сьвято-поважним козацьким гимном до місця вечірного ігрища; виконавши заступом яму, ставлять в ню купальське дерево, а біля його втверджують самого Купала, аби-як зробленого на взір чоловічої постатї з соломи та клочча. Дівчата з вінками обступили купальське дерево і самого Купала.

— В кого є купальський вінок, дівчаточка? — питає один парубок, Демкó Гнучкий, молодий, огрядний і гнучкий юнак, щó вже мріяв про те, аби дременути до Сїчи.

— В Орисї, — гуртом загули молоді купалові жерчихи.

І миловида Орися, ніби сьвяткуючи, з повагою убирає купальську голову вінком з васи́льків, нагідків і зьвіробою.

Парубки і дівчата пустують, сьміють ся, друг з дружкою жартують.

— А в кого купальська сорочка? — знов питає Демко Гнучкий.

— У мене, коза́ченьки, — жваво відказує зачи́на Наталка Паливо́дівна. — Я всї Петрівки вишивала її заполочю та мережками, ночі не досипала, їжи не доїдала.

— То-то і видко! Бідаха, змарнїла так, що хоч на сало продавай тебе ік розго́вінню, — остро штрикнув Демкó.

— А не діждеш, вюн гирявий, — огризлась Наталка. Вона розгорнула великий лопух, дістала з його жіночу сорочку, щó вишита була синїми і червоними мережками, і наділа її на Купала.

— Зовсїм Наталка! Як дві каплї води. Ще тільки плахти бракує, — не вгомонювавсь Демкó.

— Так надїнь свої штани, кручене порося, — відрізала жваво Наталка.

Дівчата миттю обступили Купала і заходились його вбирати і скрашати барвистими стрічками і скиндячками. Деякі дівчата понавішували на його намисто, коралїв, срібних та золотих дукачів.

— Ось і моє добре намисто, — сказала одна.

— А ось і дукачі мої, щоб мому татусеви пощастило з козаками добути в Криму цїлу торбу золотих левів! — промовила друга, навішуючи на Купала своє убраннє з шиї.

Весела помовка, гомін, жарти що далї, гучали все дужче тай дужче. А тут вже почало сутенїти.

— Час, козаченьки, по солому йти, — купальські огнї запалити, — дала наказ невгомонна Наталка.

— Та щоб більші кулї були, щоб високі були, — додала Орися.

— Еге-ж, щоб Наталка жижки собі осмалила, — довбону́в Демкó.

— А тобі, сьмітний жуку, щоб в кінській калюжі втопити ся! — цюкнула його Наталка.

— Щоб вищі, вищі кулї були, Демяночку! — наказувала Орися.

Стрункa, тоненька та легенька, вона завжди, мов кізочка перестрибувала хоч яке високе купальське огнище і всїх дивувала своєю моторностю.

Парубки юрбою попхались кулї добувати, по просту красти задля купальських огнїв. Такий вже, бачте, звичай.

Тим часом дівчата, побравшись за руки, поставали в коло і тихо-потихеньку, та в один лад тупцюючи кругом тополї і Купала, засьпівали купальської:

Стояла тополя край чистого поля,
Стій, тополеньку, стій, не розвивайсь,
Буйному вітроньку не піддавайсь!
На тій тополї чотири сокілки, —
Стій, тополеньку, стій, не розвивайсь,
Буйному вітроньку не піддавайсь!
Перва сокілка — Орисенька дівка, —
Стій, тополенько, стій, не розвивайсь,
Буйному вітроньку не піддавайсь!

Молоденькі голоси дзвенїли все гучнїйше та гучнїйше, молоденькі личеньки румяніли все більше та більше, карі оченята зоріли все радїйше та веселїйше. По першій пісні почулась і друга:

Ой купалочка купалась
Та на бережечку сушилась!
Дівочка Орися хвалилась:
Що в мене коса нижче пояса,
Що в мене личко як яблучко,
Що в мене очи каренькії,
Що в мене брови чорненькії...

Та ось і парубки з кулями краденої соломи. Зараз запалають купальські огнї.

II.

Чудова українська ніч повна таємничих чарів. В темній, недосяжній високости південного неба миготять і блимають зірочки, неначе придивляють ся, що то дїсть ся там на землї у купальську ніч. В лїсї панує таємнича тиша, сплять його дерева́, замовкли на ніч, спить в гіллю і птатство. Принишкнув і Днїпро; струмки його і хвилї не шепочуть ся з побережними очеретами. А там, лїворуч від лїса, безкраїй степ потонув у пітьмі. Усюди тихо і сонняво.

За те на левадї яка буча, яке життє, який гармідер!

Попереду купальської тополї і уквітчаного Купала, весело палає купальське огнище і осьвічує червоним сьвітлом живенькі, радісні личка вінками уквітчаних дівчат, осьвічує раз-по-раз і гуртець парубків, щó стояли трохи ооддаль. Весело гу́торять парубки, любо джерготять-щебечуть дівчата.

— Ну, дівчаточка, час плигати? — гукнула Наталка.

— Орисю-голубко, тобі зачинати, покажи нам дорогу! — зацокотїли дівчата.

— Тільки ти одна, ясочко, і здолїєш перескочити через такий огонь.

Молоде, мало не дитяче Орисине личко зашарілось, як спіла калина в осени. Безвинні оченята заграли радісною молодою звагою.

— Хай Наталка перша покаже, як свиний смалять на Різдво, — прошпетив Демко.

— Бодай ти скис! — огризаєть ся Наталка.

Орися вже підібрала лївою рукою спідницю і сорочку.

— Ще вишче заголи ся, Орисю, а то спалиш сорочку, — глузують парубки.

А Орисї байдуже, — розбіглась і ластівкою перелетїла через полумє.

— Оце так зграбно! От так Орися! — дивують усї.

— Тепер тобі, Доко; ти лекша від других.

Орися почервонїла, мов огнем занялась, стоїть і жде, хто після її пронесеть ся.

— Доко, скачи, я-ж перескочила.

Дока, піднявши плахту і сорочку, стрілкою промчалась через палаюче багаттє.

— Ох, як гаряче́, сестрички, — мовила вона, ледве переводячи дух і уладжуючи коралї на шиї та вінок на голові.

Далї заплигали другі дівчага; за ними і парубки.

— Еге, вам гаразд — на вас чоботи — не попалиш ноги, а як то нам босим?

Що далї, то все частїйше та частїйше плигають і скачуть. За легкими, ледве чутними дівчачими скоками, тупають і гепають важкі парубочі чоботи. Плигає і гладка Наталка. Розбігшись здалека, вона несеть ся на огонь, нїчого перед очима не бачучи, і як раз над самим полумям штовхнулась з Демком, щó плигав з супротивного боку з зрадливим замїром — повалити Наталку в огонь. Але зрада його вийшла йому боком: його худорляве, хибке тїло не видержало зустрічного удару гладкої Наталки, і Демко дав сторчака прямісїнько в огонь. Всї парубки зареготались.

Але Демко, легкий та меткий, рантом скочив на ноги, посмали́вши і попікши трохи свою смушеву шапку, та ще трішечки кучері на потилицї.

— От так Наталка! Засмали́ла кабаниця! — кепкували дівчата; — так йому і треба — не жартуй через край!

— Засмали́ла, засмали́ла на сало та на ковбаси! ха-ха-ха!

— Та в його і сала того, як кіт наплакав — самі кістки.

Демко стрепенув ся, поправив шапку і розбігшись, скочив у середину палаючого багаття. Искри з димом так і чкурнули, так і бризнули на всї сторони.

— Оце так по козацьки! — загукали парубки: — в саме пекло.

— Щирий Запорожець! До Сїчи його! Курінним отаманом його!

— А Демко знай гонцює собі в огні, розкидаючи своїми чоботами все багаття до цурочки.

— Годї, годї, Демку! штани попалиш!

— Та начхать мінї на штани: в Сїчі і без штанів приймають.

— Правда, правда! Достомигно так! Чим голота не Запорожець?

— Та годї-бо, Демку; буде тобі вибрикувати, навіжений, буде вже тобі казитись, мордуватись, — зупиняли його дівчата.

— Сестрички, ке-те лишень сюди іще соломи, і запалимо огню, ми ще не наскакались.

Дівчата почала підкладати солому, і огонь знов дужче спалахнув. Демко вискочив.

А о сю добу, в сторонцї від великих дівчат, дівчатка-підлїтки спорудили й свого маленького Купала і плавко кружляючи навколо його, дитинячими голосочками виводили купальської:

Коло води-моря ходили дівóчки
Коло Мариночки — Купало!
Грати ме сонечко на Йвана...

По цій пісні дїти висьпівували ще і жартовливої:

Сьогодня Купала, а завтра Івана, —
Чим мінї, моя мати, торгувати?
Повезу я свекорка продавати,
Рідного батенька куповати...
Здешевила свекорка, здешевила —
Рідного батенька не купила...

А над усїм цим — чудова українська нiч. Небо темне та далечезне, від полумя здавалось ще темнїйше і недосяжнїйше. В тій високій темряві зорі сяли ще яснїйш, нiби искряві алмази горiли дивовижним огнем і ворожбитним блиском. Пісні, гомін і гукання веселої молодїжи гучною луною розлягались і дзвінкими вилясками відбивались в лїсї і в степу, щó ген розкинув ся без краю і зник десь — пропав у нічній пітьмі.

Десь в гущавинї скрикнула птиця. В очеретах скрипіли і висвистували деркачі.

А дїтий все ще сон не бере, вони все ще гуртом з деркачами тоненько висьпівували:

Сьогодня Купала, а завтра Івана, —
Чим мінї, моя мати, торгувати?
Повезу я нелюба продавати,
Милого-любого куповати.
Здешевила нéлюба, здешевила —
Милого-любого не купила...

— Аллаг! Аллаг! Аллаг! — раптом заґвалтувало з степу.

— Татари, Татари! — жахливо скрикнула молодїж, щó бавилась і тїшилась тут своїми веселими забавками. Всї они кинулись у ростич.

Але було вже пізно. Мов яка темна, гемонська сила зненацька налинули кримські хижаки і кругом оточили леваду. В повітрі засвистали волосяні аркани, накидуючись зашморгами на шиї нарубків, котрих волочено по траві. Дівчат і дівчаток ті гасниди підхопили з коний руками і перекидали через сїдло до себе на колїна.

Орися, Дока, Оксанка, Наталка — всї вони запручались і затрiпали ся в руках хижацьких, мов голубки крильцями, пронизуючи повітрє дивовижної ночі ґвалтом і репетом. Демко, ще за хвилину перед цим жартовливий, байдужливий і необачний, як і всї його товариші, хрипів в волосяних зашморгах.

З далекої темрявм ще доносивсь нарубочий ґвалт і плач та лемент дівочий. На левадї стало пусто, тільки багаттє ще дотлївало, кидаючи миготючий сьвіт на купальську тополю та на соломяного Купала, щó рішивсь свого убрання і жіночої сорочки.

III.

Счинилось се як раз через пять день після того, як у Нїжинї обрали гетьманом України Івана Мартиновича Бруховецького, прихильника московської влади і чоловіка вельми любязного усїм Запорожцям, котрі запомогли йому на нїжинській „Чорній радї“ взяти гору над двома другими, щó квапили ся до гетьманської булави. А щї другі були вродливий красунець Яким Сомко і Васюта Золотаренко, щó вдвох незабаром після цього полягли своїми козацькими головами у містї Борзнї...

Бруховецького обрали гетьманом лївобережної України, а над правобережжю гетьманував Павло Тетеря, побічник і послухáч польського короля і через те лицéвий ворог Бруховецького, щó відбив у його Україну лївобережну, котрої боронив Тетеря, маривший з'єднити усю Україну під владою польських королів, аби-б тільки вона не дісталась ненáвисним йому Москалям.

Але за Бруховецького стояли Запорожцї з отаманом кошовим Іваном Сїрком, тим нóстрахом Татар і Турків, тим самим Сїрком, щó родив ся з зубами і ту-ж мить на бабиних руках з'їв пиріг з нáчинкою.

Провідавши другого дня про напад у саму купальську нiч навісних кримських хижаків і про те, що вони підхопили його хресницю, його пещену дитину, гарнесеньку Орисю, кошовий батько збурив ся страшенною лютостю. Збурилась і вся Сїч.

— О! та за мою ясочку, Орисю я увесь поганий Крим сплюндрую та знищу, і самого голомазого ханка в його-ж Бахчисарайському палацї за ноги на осицї повíшу, — лютував він у себе в куріню, прийшовши з церкви по обідні.

Запорожська Сїч на той час була на Чортомлику, трохи нижче острова Хортицї, де поблизу і забрали у полон українську молодїж.

А найбільш лютував старий Запорожець через те, що Кримчаки вже занадто сьміливо зважились захопити яснр, трохи не під самісiньким носом у Запорожцїв, біля самого їхнього грізного гнізда-коша. Ще більш гримав Сїрко за те, що не було йому жадної спромоги зараз-же кинутись з своїми дїтками-козаками на здогін, бо за малим не всї його чубаті дїтьки пробувáли у Нїжинї, де своїми острими шаблюками допомогали Бруховецькому добути гетьманської булави.

— Підожду, поки зберуть ся мої дїтки-соколята, тодї вже гайда у Крим, — базїкав сам собі запорожський батько, раптом скочивши з місця і завирюхою носячись в своєму куріню.

Коли оце на майданї лýпнуло з рушниць і вчули ся радісні крики: „Журавлиний крик і лебединий вік!“

Прожогом метнув Сїрко з куріня. А козаки знай стріляють у верх, вигукують і ревуть на весь майдан: „Лебединий вік і журавлиний крик!“ Густою юрбою товпились козаки навколо якихсь-то молодцїв у вояцькому запорожському убранню, густо покритих пилом.

— Чого ви, вражі дїти, таку бучу збили? — спитав буцїм-то сердито, а справжки ласкаво Сїрко, підходячи до юрби.

— Поздоров, Боже, батька отáмана кошового! — привитала свого отáмана юрба, котра, уздрівши кошового, в мить роздалась.

— Із чим ви, дїтьки? — спитав Сїрко, поклоном витаючи запорошених молодцїв.

— Із вістками від пана гетьмана, батьку отамане, з Нїжина, прямо з „чорної ради“, — відказав один з тих молодцїв. — Чолом тобі, батьку, і всьому славному низовому товариству від нового гетьмана, від ясновельможного пана Івана Мартиновича Бруховецького.

„Лебединий вік і журавлиний крик!“ — ще дужче скрикнули козаки.

— Дай Боже новому гетьману лебединий вік і журавлиний крик!

І нашому батькови отáману пошли, Боже, лебединий вік і журавлиний крик! — додали з юрби.

— Спасибі, дїтки! — подякував за привіт Сїрко, хоча проміж цими „дїтками“ чимало було й сивоусих козарлюг.

„Журавлиний крик“ і „лебединий вік“ — такими словами, по запорожському звичаю, гучно витали унов обраних гетьманів і кошового отамана, — щоб значить, Бог послав їм такого довгого віку, якого природа дарує лебедям, і такого гучного голосу, як той журавлиний крик у ранцї по болотах і луках, щоб, значить, у битві з ворогами, хоч на суші, а хоч й на морі не покривали голосу кошового нї рев

скаженого моря, ні зик, і галас войовників, ані гуркіт рушниць і гаківниць.

— Го-го! — громом гримихтіло в юрбі: — „Лебединий вік і журавлиний крик!“

— Годі, дітки! Стійте! — махнув Сірко булавою.

В мить настала тиша.

— А хто, синашу, був на раді від його царського пресьвітлого величества з Москви? — спитав кошовий одного з гетьманських посланців.

— Князь Великий Гагин, та стольник Кирило Хлопов, та ще дяк Івашка Фтомин, — відповів гетьманський посланець.

— А що, синку, стало ся з наказним гетьманом Якимом Самком і ніжинським полковником Васютою Золотаренком? Вони теж, вражі діти, підсипались до гетьманської булави.

— Та їх там-таки, на тій раді наші молодята заковали у кайдани.

— Так їм, собачим синам і треба! — почулись голоси з юрби. — Їм, собачим синам, наше Запороже кісткою у горлі стирчало! Так їм!

— А тепер, пани молодці, треба погуляти! — загуло навколо. У нас сьогодня заразом два сьвята: Іван Купало і новий пан гетьман.

— Гаразд, гаразд!

І всї швидко забувши велику та болючу страту в ніч під Купала почали чинити заходи до гулянки. Зирк — і все заворушило-закипілось, неначе по чарівничому слову. Одні козаки викочували з льохів величезні бочки з горілкою; другі повитягали звідтіля-ж цілі баранячі тулуби та перерізи з салом. Иньчі діставали величезні вязки тарані, баликів і всякої другої риби. На майдані на волових шкурах насипали ся гори паляниць та бубликів. Тута-ж на майдані з'явились сьпіваки, бандуристи, лірники, кобзарі і всякі иньчі музики, які тільки були в Запорожю. Всї розбили ся на купки, посїдали товариствами, кожне своїм курінем. Посеред товариства, усюди поставлено було на землю могутні казани, такі, що в кожний влїзе кілька відер горілки, „оковитої“. Тут ріжуть на шматки сало, там крають баліки, кругом обносять тарані, бублики, — безлїч рук простягають ся: одні дають-ділять, другі беруть-хапають.

Усї тридцять та вісїм курінів розмістили ся на майдані куріннями з своїми курінними отаманами. А посередині майдану посїдала на килимах і повстях старшина: кошовий отаман, військовий суддя, військовий писар, військовий осаул і московський гість, стрянчий Грицько Косагов, що́ жив тоді у Сїчі з невеличким гуртцем московських вояків. Москалї приткнулись, де хто хотїв, по ріжних курінних товариствах.

Сїчовий піп, панотець Паісий, поважно обходячи усї курінї, благословляв хрестом і кропив сьвяченою водою, і голені козацькі голови, і всю іхню страву — гори всякої їжи.

— Осьвяти, Боже, сіє питіє і брашно православному воїнству во здравіє і козацьким душам во спасеніє!

Усї перехрестились.

— Благослови, Боже, товариство по доброму коряку оковитої луснути! — сказали і зробили почин отамани, засьорбуючи, хто коряком, хто величезними деревяними полониками, горілку з казанів і сиплячи її в темну безодню — простору козацьку горляку.

— Тїкай, душе, бо втоплю! — гомонїв не один козарлюга, вихиляючи повний ківш оковитої.

І почалось спільне, гуртове знищенне паляниць, бубликів, тарані, сала, баликів, а до цього ще коряки, келихи і полоники, і двічі, і тричі, і безлїч разів потопили в казанах з горілкою, і вирінаючи на поверх, мелька́ли попід козацькими усами і швидко пустошились. Що далї — гомін все дужчав; заграла музика, загучали сьпіви, заскрипіли лїри, зазвенїли і забряжчали кобзи та бандури, жваво висвистували сопілки та жоломійки, стугонїли і глухо гудїли бубни, — одно слово підняв ся і счинив ся такий гам і галас, сколотив ся такий гармідер, що з нього пішла-б ходором і заморочилась би хоч яка голова, та тільки не запорожська! Навпаки: від дратовливої музики, а надто від до схочу укутаної горілки напало на підгулявших Сїчовиків якесь мов безоглядно-шалене божевілля, якісь скажені веселощі! Їм вже не сидїло ся на однім місци коло спорожнених казанів, а кортїло ходити-топтати ся, притьмом хотїло ся завдати гульки гучні та бучні.

— А ну лиш, братїки, утнемо так, щоб аж земля стогнала, щоб підківки дзенькали, закаблуки лящали! — гукали що найнетерплячійші козаки, і підскокуючи з місць заломивши шапки на бакір та замотавши довгі вуси за вуха, пускали ся в скажені танки: в метелицю, горлицю, санжарівку, козака, — хто в кунтуші з повязаними позаду рукавами, а хто і без кунтуша.

„І чого-чого вони не виробляли своїми невтомними ногами!“ — оповідає нам про се Д. І. Яворницький, найдужчий знавець запорожської старовини. — „Иньчий, — пише він, — поперед того, як вдарити гоцака, зненацька присяде, буцім пірна, і жваво взявшись у боки, піде навприсядки кресати, і передком, і задком, і скоком, і боком, сюди-туди, цоб-цобе, і на голові на руках...“ Хто заверюхою замете-пронесеть ся, дзиґою закрутить ся і задзежчить підківками, а хто мов на однім місци заціпне, веретенцем хитаєть ся, гудить, — ледве примітно задаючи дрібної дробушечки.

„Другий ускочить у середину, круто закине на потилицю свою червону островерху шапку і почне вибивати своїми сапянцями на срібних підківках дрібного козачка́, одною рукою піддержуючи свою бряскітливу шаблюку в дорогій, самоцьвітами скрашеній похві, а другою рукою взявшись за свого уса, чорного як смола, довгого як дївоча коса, — і тільки й видко від його, що кінчик червоної шапки, котра сюди-туда на козацькій голові мотаєть ся, мов спіла маківка маячить на зеленім огороді. А третій і шапку скинув к нечистій матері, — і вибрикує мов товка́ч, що товчуть ним сало, голомозий, високо закрутивши свою чуприну, кріпко замотавши свої страшні вуси за обидва уха і геть скинувши з себе кунтуш. Гуляй, душа, без кунтуша!“

А ті он підкотили кільки бочок горілки до „хати“, — се такий деревяний будиночок при куріню, — і, всипавши в ту хату горілки, неначе в яку ко́панку, самі ускочили у цей величезний шапли́к, в цю запорожську куліль і пливуть у горілцї, як в ставу, сапаючи носом, немов ті конї.

А ось і сам чортяка відкілясь узяв ся і вискочив сюди! Се завзятий козарлюга роздяг ся голим і, причепивши собі ззаду хвостика з клоччя, а на голові ріжки, пірнув у бочку з догтем і вискочив справжнїм чортом... Ввесь чорний, а з хвостика доготь капле.

— Чортяка! чортяка! — несамовито ґвалтують Сїчовики, напираючи на сатану, що́ так і гопцює, вибрикує і тупотить сюди-туди ніжками, мотає хвостиком, киває ріжками.

„А враз з химерним Запорожцем, — каже далї д. Яворницький, — який-небудь молодик, що ще, як кажуть, і молоко не обсохло на губах, сварить ся з старим козаком, хто шпа́рче злїзе на високу, гладко виструганну стовбуру, що́ вкопана у землю. Щоб підманити старого козарлюгу, молодик намазав свої штани медом і прудко зіпняв ся, аж на самісінький стовповий верх і весело зверху глузує над збентеженим сивоусим лицарем.

Тутечки-ж і у карти грають, та цур не на гроші, а на чуби. Грали у „чупрундир“: гральники, сидячи на землї кружком, запекло чикрижились, — котра сторона брала гору, то пильно дерла побиту сторону за чуби, мов телят за хвости. Розґардияш страшенний!... За те як весело! Весело буде і вмирати в смертельному бою з ворогом!.. А Косагові москалї, дивлячись на все те, що дїялось кругом, тільки руками об поли бились.

— І що то, братїки, за люди — мовляли вони — ці „хохлаті“ гаспиди...

Раптом на сїчовому валу учулись крики:

— Ляхи, Ляхи за окопами!

— Та то не Ляхи, а здаєть ся, козаки тогобічні...

IV.

Справдї, то були не Ляхи, а козаки — гонцї від Тетері, гетьмана правобережної України.

Тільки-ж ото дійшли до Тетері вісти, що у Ніжині обрано гетьманом Бруховецького, так, не гаячись, зараз же вирядив він на Запороже послів з перелесним листом-універсалом. Ото-ж його посланцї і були. Провідавши об цім, Сірко

звелів зараз пустити посланців у Січ і попоштувати їх гречно, з шанобою, як ся личить і впадає послам; а за чим приїхали посланці, то об тім вони мати муть оповісти „славному низовому товариству“ вже завтра, себ-то після того як Січовики по добрячій гулянці гаразд прочумають ся.

І справді, другого дня військовий довбиш, гучно вибиваючи довбешками в тулунбаси, скликав військо на військову раду.

Спершу з'явив ся на майдані військовий осаул з булавою; пройшовши у січову церкву, він виніс звідти військовий стяг і сьвято-поважно став з цими військовими сьвятощами посеред майдану, або „радного місця“. А довбиш знай все бив у тулунбаси. Січовики юрбами повисипали на майдан з усіх курінів. Мов квіти на сонцю, заграли своїми барвами червоні кунтуші, гарні черкески, червоноверхі шапки, жовті, червоні і як яр селені сапянці... На всіх блищали шаблюки, запоясники, пистолі і кинджали, — все дорогий крівавицею здобутий скарб — гордощі лицарські! На майдані всі молодці поставали полу́кругом. За ними вийшла з головного куріня січова старшина: кошовий отаман з великою булавою, військовий суддя з великою срібною печатю, писар з срібним каламарем і орлячим пером з правого крила степового „орласизокрилця“. Довбиш пошанував старшину, забивши дрібненько. Старшина става́ла по чинах і, знявши шапки, вклонялась на всі чотири сторони славному низовому товариству. Січовики і собі здіймали шапки і клапялись старшині.

Слідом за старшиною вийшов з церкви панотець Паісий у повній церковній одежі з причтом і хором сьпіваків.

Дива́вище було се сьвято-поважне і величне. Тихий південний вітерець ласкаво колихав військовий стяг, під котрим стояв Сірко з старшиною. На майдані — мертва тиша. Тільки ген в високому блакиттю жалібно клекчуть степові орли, поглядаючи у низ на будучу свою здобич, знаючи наперед, що, чи рано, чи пізно, а доведеть ся по степах та байраках клювати очи козацькі, очи лицарські, що́ полягають в бою...

Зачала́сь сьвята Служба. Як дійшли до Євангелія, усі козаки, як один, в одну мить схопились рукою за держално шаблюк і повитягали їх із похов до половини в ознаку, що кожний з них ладе́н полягти своєю козацькою головою за Слово Господнє і за свою волю...

Сумна ухмілка ледве-ледве черкнулась об сивий вус батька козацького...

— Дітки, дітки, — нищечком шептали його уста, — за мою чисту Орисю і за других, може, суди́ть ся вам сконати в полі.

Як скінчилась Служба, то зараз покликано посланців від гетьмана Тетері. Постававши посередині, посланці, поклонились на всі чотири сторони.

Найстарший з них з поклоном подав кошовому листа від Тетері.

— Панове молодці, славне військо низове запорожське! — поважно виголосив Сірко: — Пан Павло Тетеря, з ласки королівської на сей час гетьман тогобічної України прислав до нас, славного низового товариства, своє посланіє, універсал... Читати його?

— Читати! Читати! — загули на майдані могутні голоси.

— Читай же голосно, пане писарю! — сказав Сірко, віддаючи лист писареви. Той розгорнув його, скашлянув і зачав читати поволі та рівно, ніби „Апостол“ у церкві.

„Пану отаману кошовому і всьому старшому і менчому у коші товариству з усім його королівської милости військом запорожським доброго від Господа Бога здоровя і щасливого жаданного впокою щиро і вірно зичу...“

По лавах старих Січовиків пішло глухе ремствуванне:

— Ми не королівське військо, а запорожське...

— І царське! — додали другі.

Сірко махнув булавою, подаючи знак, щоб мовчали та слухали читання далі. Писар знов почав, глибоко здихнувши:

„Ознаймую вам, братії моїй, що король, пан наш милостивий не волить більш терпіти щоденного кровопроливства і згуби нашої, також не хоче, щоб край його став знищеним і сплюндрованим, і тому він лишив свій можновладний престіл і прийшов з коронним і чужоземним військом в Заднїпрянщину: він прагне не мечем та війною повернути своїх підданих під своє берло, але дарує їм надію своєю відцівською милостю, — він не шукає жадної німсти за колишні наші гріхи, а обіцяє королівським словом схилити під свої крила, враз з нами, усіх Заднїпрян...“

— Ого-го-го! — заревли сивоусі Січовики, — не діжде він цього!

— Усіх Заднїпрян? І Полтавців, і Чернигівців, і Прилучан, і Нїжан, — ого-го! Подавить ся!

Сірко знов махнув булавою, котрій усе покорялось. Замовкли невдово́лені голоси. Булава не жартує... „Махнула булава — і злетіла голова“!

...„І дарувати їм рівні вільности, — вичитував писар — і усе, що скоїлось за ці лихоліття, послав, — так мислить він, — Господь за його гріхи. І ви, братія наші, будучи одного тіла з нами, не так самі собою, як більш через тих невгомонних людий, що́ недавно напили ся крови нашої братиї, і через московські зваби роз'єднали ся з нами...“

При остатніх словах „московські зваби“ Косагов, заступник Москви і її „зваб“, стоячи поблизу від військового осаула, сердито зирнув на Тетеринних посланців і згорда промовив:

Павлушка Тетерин пише нїсенітницю... Його царське пресьвітле Величество прийняв під свою високу руку увесь український нарід з його доброї волі, по чолобиттю Богдана Хмельницького і усієї землї української, а не облесливими звабами... І це він, Павлушка-злодій, пише бридню і брехню.

Сірко мовчки кивнув головою, мов згоден на ці слова Косагові.

— Далі, пане писарю, — глянув він на него, і той потяг:

...„Тепер я, по своїй християнській любові, прошу вас, яко любих братів, і братерськи варную, щоб ви заздалегідь відкликнулись яким-нови́нним послуханнєм до його милости короля, свого дїдичного пана, під котрого владою родили ся і наші дїди, і батьки, і ви самі, молодецькі голови...“

— Бреши, бреши, недоляшку! — прогомонів ніби про себе якийсь-то старий Січовик, закручуючи довгого сивого вуса за уха, — і ми, і наші батьки родили ся на волї.

Сірко тільки всьміхнув ся, а писар став далі читати:

„І ви самі, молодецькі голови, славу і у морі, і у полї добували, а тепера усї вкупі живемо і дишемо його панською днїпровою водою...“

— Днїпро́ наш і днїпрова вода — наша, а не лядська! — з усіх боків скликнули голоси.

Знов блиснула отаманова булава.

— Дайте, дітки, до кінця дочитати.

Все раптом замовкло. Не мовчали тільки орли в блакиттю та ще військовий стяг тихенько шелестів понад козацькими головами.

„Запевняю словом християнським та братерським, — читав писар — що панмосці, наш король, збереже вас у тих самих вольностях, у котрих кохаємось і ми, і ознаймує вам таку-ж милість, яку і нам, забувши усякі ваші вчинки [при цім слові пішло по лавах зрушення: бреши, бреши, недоляшку!]. Не відкладайте, благаю вас, цієї сьвятої справи і не говоріте так, як декотрі безглузді звикли базікати: „Нехай цар з королем поми́рить ся, а ми, кому спадем, тому і будем вклонятись“. Бо як король помирить ся з царем, то не скаже, що ви, братія наша, підхилились з доброї волї, а скаже, що з примусу. А цар не те, що вас, але і свій нарід не здолає захистити. [Очи Сірка грізно спалахнули, але він промовчав, а Косагов схопив ся за шаблюку...]. Як сонце на небі сяє і вода невинно в Днїпро тече, так і ми усї ніколи не можемо відсапнути ся від короля, нашого пана, і тільки йому, яко дїдичному панови, маємо і мусимо служовати. А коли не покоримось йому і підемо проти його, то, глядїть, якби не довело ся нам стратити нашу столицю запорожську...“

— Нашу?!... А дзус!... А цього не хочеш? — І сивоусий Запорожець тикнув величезну дулю невидимому ворогу.

...„Столицю запорожську, — читав далі писар, — де пращури наші добували славу, бо кримський хан не спить і має замір напасти на нас... Коли-ж не хочете ви, братія моя, послухати ся нашої дотепної ради, то воля ваша, тільки щоб не прийшло ся опісля жалкувати. Не думайте, щоб я собі

через те шукав слави, чи бажав би довгого гетьманування, або що, — я жадаю тільки згоди між нами та військом його королівської милости запорожським [знову рух по лавах і ремствуванє...]. А коли Бог пошле спільну згоду, то того-ж таки дня зложу з себе перед вами, добрими молодцями, гетьманську булаву, мині овсї не бажану, — і ви, добрі молодці, кого захочете, того і оберете собі...“

Писар замовк і обвів весь майдан очима. Сїрко виступив уперед.

— Чули, батьку! — загуло по лавах.

— Що-ж скажете, дїточки мої, панове молодці?

— Не треба нам згоди! Не хочемо під лядську руку! — грюкнуло по лавах так, що навіть голуби, сполохавшись від грому голосів, ізнялись і шухнули з дзвінниї.

— Чуєте, панове посланці? — звернув ся Сїрко до Тетеринних послів.

є відомо, що послів у розумних людий не сїчуть і не рубають, затим що посол подібний до мішка: що в його покладуть, те він і несе. Ти сказав, буцїм я брешу, що цар просить у короля мира. А мині велено тут сказати, що і тепер приїшов від царя якийсь-то Полїкарпович — прохати короля уступити цареви Смоленск, і дає 4 чи 5 мілїонів, аби-б тільки добути мира і не мати сорому від свого народу. Мині ще наказано тут сказати, що Москва давно-б бачила у себе в гостях Ляхів або Татар, та тільки цар затуляє свою спину нашими же бідолашними Українцями-Заднїпрянами, а ви, молодці-Запорожці [він глянув у їхню сторону] і не втямите, що Україмці своїм лихом збувають царське лихо.

— Чи не король затуляє свою католицьку спину вашими православними спинами? — зневажливо всьміхнувшись, сказав Косагов, і застромивши шаблю в похву, спокійно вернув ся під військовий стяг.

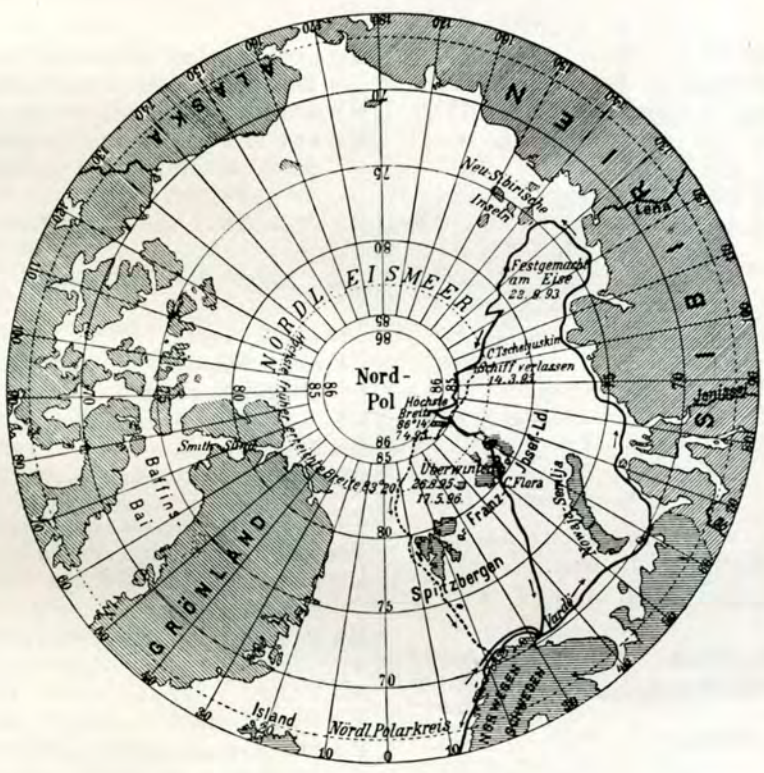

Дорога Нанзена.

..... **Курс „Фрама“ по розлуцї з Нанзеном.**

— Чуємо, пане отамане кошовий, — озвав ся старший посланець. — Та тільки-ж послухайте і ви, добрі молодці, — звернувсь він до козаків. — Якже може Москаль панувати над Запорожям і ним владати, коли він засилає до короля посла за послом, без сорома прохаючи в його мира?

— Стій, собако! — кинув ся наперед Косагов, виймаючи шаблю.

— Як се ти сьмів виблювати шпетну лайку на його царське пресьвітле Величество, обізвавши його „Москалем“! Як ти відважуєш ся, злодію, пащикувати про його брехливими словами, буцїм то він без сорома благає у короля мира!

Посланці і собі вийняли шаблї.

— Я посол, а не злодій, пане стрянчий! — погордо промовив старший посланець... — Се ти „стрянаєш“ усякі каносні вчинки, а я кажу те, що мині велено... Всьому сьвіту

— Добре Москаль відрубав! — зареготали козаки.

Посланець трохи збентежив ся і почав до кошового:

— А тобі, ясновельможний пане, велено сказати, що коли його милість король піде війною на лївобережну Україну і забере Полтаву, то щоб ти не бояв ся за свою жінку, вельможну паню Сїрчиху: король накаже, щоб її з шанобою відпущено до тебе.

— Та я за свою паню либонь й не бою ся, — всьміхнув ся Сїрко. — А хто кого відпустить з шанобою, чи король мою дружину, а чи я — короля, — то на це рішинець покладе моя шабля.

Майдан аж загримів від гуку і радісних криків. Хмара шапок злетїла в гору.

– Дай Боже нашому батькови лебедений вік і журавлиний крик!

[Конець буде].

Вечір в неділю.

[З хлопських мельодий].

Неділя. Сонічко іде за гори,
Останній блиск кидає на простори.
В селі хати, мов задрімали сумно,
Далеко десь музики грають шумно.
Свавільно дїти грати ся почали,
На приспах господарі посїдали,
Гутірка йде про всякі хлопські справи,
То може і про горенько лукаве...
На лицях слїд оставили турботи,
Не їм тепер до гри ні до охоти,

Говорять про краї чужі, свобідні,
Де лїпше жить могли би люди бідні...
Чорнїє осторонь коршма-богиня,
З часів неволї — темноти сьвятиня,
І жид-нейсач селом собі мандрує,
На завтра до роботи люд гуртує...
Селом панок іде поважним кроком,
Глядить довкола веселéньким оком:
Умисне з міста він іде пів милї,
Шукати тла до — хлопської ідилї...

Рогатин, 27. сїчня 1896.

С. Яричевський.

Сербин.

Драма в 5-ти дїях і 6-ти відмінах — *Карпенка-Карого [Івана Тобилевича].*

ЛИЦЕДЇЇ:

Софрон, значний козак.
Ялина, його сестра, дївчина.
Данило, її жених.
Сербин Роман, Запорожець.
Кузьма, Татарин, його прибічник.
Шанько, старий значний козак.
Карпо, Марта } його дїти.
Настя, шинкарка.
Ганна, прислуговує в коршмі.
Мартин, Максим } козаки.
Дїд.
1, 2 } козаки.
Оксана, дївчина.
Козаки, молодиці, дївчата і всякі люди.

Дїють ся в початку XVII-ого віку.

Дїя перша.

Простора хата. Обстанова коршми.

Ява перша.

Козаки сидять за одним з столів, пють і сьпівають пісню:

„Гей та не знав козак,
„Гей та не знав Софрон,
„Гей, як славоньки добути.

Шинкарка Настя і дві молодиці порають ся: одна місить хлїб в дїжі, друга носить воду, виливає в дїжу. В протяг пісні входить чоловік з коновкою. Настя точить з бочки в коновку горілку. Чоловік іде і зачіпає ту молодицю, що́ внесла воду; вона дає йому стусана. Потім молодиці прислуговують.

Мартин (після пісні): Гей, шинкарко! Настусю! Меду!
Настя. Чого дереш горлянку? Коли ще крикнеш раз, то витурлю із хати к бісу!
Мартин. Ну й турли, хіба мінї уперве ночувать на дворі? Дурна, що сердиш ся, а хто-ж тебе так кохає, як Мартин?
Настя. Кохає! Ха-ха! Бубир кохає щуку.
Мартин. Настусю, коли ти щука, а я бубир, ковтни мене, голубко, і будеш товщати що дня. (Козаки сьміють ся).
Настя (ставить мед на стіл і бє Мартина в спину). На!
Мартин. Давай! (Хватає Настю і цїлує).
Настя. Чи бачив хто такого бузовіра? Цїлуй он краще пляшку, то може порозумнїщаєш!
Мартин (цїлує пляшку). Ой плящечко, пляшечко! Хоча й солодкий в тобі мед, а тілько ти не Настя нї! Ти лиш до любощів присмака — Настуся-ж любощі самі, її я цїлувать готов до смерти. Будь здорова, чорноброва!
Настя. Здаєть ся й вітру немає, а млин Мартинів меле, хоч чорти батька зна що, а меле. Який мірчук береш?
Мартин. Поцїлунок, серденько моє!
Максим. Годі, бо вже уха болять. От на весїллї ще в Данила молоти будеш скілько влїзе, поки язик від меду не розмокне.
Настя. То у вас там новина; чого-ж не хвалитесь?

Ява друга.

Ті-ж. Входить Сербин і Кузьма.

Сербин. Добили ся таки до коршми. Тут трохи підїмо і ми і коні, та й далї.
Кузьма (сїдає до публїки спиною). Як їсти, то й їсти.
Мартин (до свого гурту). Роман.
Сербин. А ну, шинкарко жвава, давай нам коновку меду, та й попоїсти, що там є! (Сідає. Настя подає коновку меду, а молодиця хлїба і миску холодцю).
Мартин. Єй Богу, Роман!
Максим. Та що він кум тобі, чи брат, що ти зрадїв так дуже?
Мартин. Козарлюга бра завзятий, а мед так пє, як добрий від чумацький воду. Він почастує й нас...
Максим. А звідкіля-ж ти його знаєш?
Мартин. На Сїчи познайомив ся позаторік.
Настя (упоравшись з новими гостями до першого гурту). Ну, ну, розкажіть же і мінї цїкаву новину. З ким же Данило женить ся?
Мартин. Ага! Забилось серце, щкода Данила? Ти думаєш, що я нїчого не знаю? Але не лякай ся, я не ревнивий, бо ти привчила вже мене до зради.
Настя. Максиме! Ти-б замість ґудзика пришив за уха до жупана Мартинову таракуцьку, нехай би торохтїла. (Сьміх).
Максим. З Ялиною, з Софроновою сестрою.
Настя. Он що? (Пораєть ся).
Сербин (перестає їсти. Про себе). Виходить, я спізнив ся! Досадно! (До Кузьми, котрий уминає як кажуть, аж за ухами лящить). Не плямкай так губами, бо не чуть, що там говорять.
Кузьма (уминає. Актор плямкати губами не повинен, бо це грубо і противно). Смашний холодець.
Настя. Набере добра Данило від Софрона, що з дїда-прадїда в льохах та у коморах та у степах наховано і надбано. І червінці і таляри — бочілками, кажуть, стоять!
Максим. А коний скілько, а волів, овець — і не злїчить.
Сербин (наслухав, про себе). Досадно! Тричі досадно! (До Кузьми). Не плямкай так губами!
Кузьма. Коли-ж смашний холодець.
Сербин. Насте, дай меду! (Настя подає).
Мартин. Бачив? Уже другу коновку меду пє. Як би признати ся до него...

Настя. Я перший раз тебе тут бачу, а ти мов здавна мене знаєш, — Настею назвав...

Сербин. О, я давно вже чув і знаю моторну Настю, шинкарку Горову.

Настя. А ти-ж хто будеш?

Сербин. Я? Роман, а це Кузьма Мамай!

Кузьма. Що хоч давай, усе поїм.

Сербин. Дай йому ще миску холодцю.

Настя. Ганно, холодцю. (Ганна подає).

Кузьма. І цілий хліб.

Сербин. Тілько не плямкай губами.

Кузьма. Смашний бо дуже холодець.

Мартин. Настусю! Та годі тобі залицятись до Січовика, бо я не видержу, я ревную!

Настя. Відчепи ся, маро!

Сербин. То став, Настусю, меду козакам і я пристану до їх гурту.

Настя. Ганно! (Подають мед).

Мартин. Здоров, Романе!

Сербин (дивить ся на него). Ага! Пізнав, пізнав, хоч і забув, як звуть.

Мартин. Мартин же й досі.

Сербин. Не погребуйте, панове, медом.

Мартин. Чим иньчим, а медом козаки не гребають ніколи... Ти памятаєш, як позаторік на Січи празникували поворот із Кахви, де і тебе, Романе, прославляло товариство за твою відвагу молодецьку.

Роман. Памятаю. (Пють).

Кузьма. А чи не можна-б ще холодцю?

Настя. Їж на здоровя! Ганно, чуєш?

Ганна. Зараз. (Подає). Ще лусне.

Сербин. А як же там у вас преславний наш козак, полковник ваш Софрон живе?

Мартин. Як слід полковникови добре! Та й що йому? Чого недостає? Оце ми їдемо на Сїч, до кошового, від Софрона, просить, щоб нам поміг Татар провчити хоч трохи, і піджидаєм тут Данила Гордієнка, коли чув, що сестру Софронову засватав.

Сербин. Так це виходить певна річ, що вже Софронова сестра йде заміж за Данила?

Мартин. І рушники за него подавала і ми на сватанні пили! Повернеть ся Данило з Сїчи, тут зараз і весїлле, коли в поход не рушим.

Сербин. А що-ж сестра Софронова, вродлива дівчина?

Настя. За це вже я тобі скажу, бо наш Мартин без смаку.

Мартин. А так, правда! Глянь: я в неї закохав ся, як чорт в суху грушу.

Сербин. О, коли так, то і Мартин має добрий смак.

Настя. Та бреше він, не вір йому! Мартин однаково кохає усїх на сьвітї шинкарок, аби йому за мед та за горілку гроші борґували. (Всї сьміють ся).

Кузьма. А чи не можна-б ще холодцю?

Настя. Немає, серденько.

Кузьма. Смашний холодець, перекусив гарненько! Піду до коний! Упоравшись, я свисну! Чуєш?

Сербин. Чую! (Кузьма пішов).

Настя. Ну й їсть... Де ти його доняв?

Сербин. Це мій приятель, родом Татарин. Він сорок Татар своїх зарізав, за це його повісив бей у Кахві. Тут нагодив ся я, із шибеницї його зняв для жарту, а він взяв та й ожив і з того часу, як пес до чабана прилип до мене.

Настя. Такого пса держати біля себе небезпешно, того й гляди — хазяїна заріже і навіть з'їсть.

Сербин. А чого доброго. Тілько він мене боїть ся, бо лїчить характерником. Та цур йому, тому Кузьмі, розмову перебив... Так розкажи-ж мінї, Настусю: яка сестра Софронова на вроду, бо я про неї чув, що дуже гарна.

Настя. Як ясная зоря на небі!

Сербин. Ого!

Настя. Та що й казать! Така вродлива, що хто її побачить раз, на вік вже не забуде Ялининих очий, що ніби манять кожного до себе й наче хочуть щось ласкаве сказати, та тілько усьміхають ся.

Всї. Правда, правда!

Мартин. Ай Настя! Що за молодиця, не заздрісна ні краплї!... Сама хороша, як весна, піди-ж ти, як дівку похвалила!

Настя. Мартине, відчепись! Бо єй Богу, качалкою по спинї потягну.

Мартин. Хоч убий, а ти таки гарна!

Настя. Тьфу!

Сербин. Щасливий же Данило, що́ таку дівчину візьме за жінку.

Настя. Та ще й добро усе, що мають від батьків, достанеть ся одній Ялинї, бо наш Софрон не оженить ся нїколи.

Мартин. Хіба тобі він присягав ся?

Настя. А то-ж.

Мартин. От вража молодиця, як зневажає мене. Зальоти до всїх чинить та ще й у вічі признаєть ся. (Сьміють ся).

Сербин. Мабуть же й Данило — козак моторошний, що́ висватав таку хорошу, родовиту і багату дівку.

Настя. Ой, Романе, Романе! Мабуть ти їхав до Ялини, що́ так цїкавиш ся і нею і її молодим Данилом.

Сербин. Може.

Настя. Опізнив ся!

Сербин. Та хто його ще знає, як то буде!

Настя. Ого! Який ти подухалий!

Сербин. Та я жартую! Нехай їм враг з тими дівчатами хорошими, на віщо нам вони здали ся! От, молодиці гарні — иньча річ. Так, Мартине?

Мартин. Особливо такі, як Настя!

Максим. Козацька жінка ось! (Показує на шаблю). Принаймнї не зрадить!

Настя. Як у чиїх руках.

Максим. Та так. Тілько на мою думку жінка ярмо, а ще як підуть дїти, то плуг тяжкий, тягай його, поки не згинеш.

Сербин. Без слави цілий вік! Випємо за такі розумні речі! (Пють).

Настя. Стрівайте лишень, хтось під'їхав. (Чути свист).

Сербин. Це мій Кузьма упоравсь з кіньми та звістку свистом подає.

Ява третя.

Ті-ж. Входить Данило і козаки.

Данило і козаки. Добри-вечір!

Настя. Просимо, просимо щасливого Данила в хату. Поздоровляю засватавшись.

Данило. Спасибі, голубко Насте, спасибі! Ну, давай горілки нам, пива, меду!

Мартин. Ой, як же любо ти балакаєш, Данило! Зараз видко, що ватаг! А ось з нами злигав ся Сїчовик, лицар Роман преславний, що́ Кахву підпалив, коли памятаєш.

Данило. То вже даремно. Там не один Роман був, щоб йому всю честь за Кахву віддавать, — у Кахві лицарів було чимало.

Сербин. Тілько тебе там не було.

Данило. А нї. Але що з того? Відомо всїм: між славними був славний там полковник наш Софрон, котрий не раз ходив з козацтвом слави здобувати на орду: не раз в степах із нею він стинав ся, а пісня йде, що й сам Софрон був у неволеньку попав ся! Так бач, який то лицар єсть полковник наш Софрон! Він і в неволї був і з неї визволив ся знову і знову бив Татар не раз. Так він, панове, і Кахву підпалив! За здоровє нашого полковника, преславного козака Софрона! (Пють)

Дехто. Та так!

Сербин. Данилового шурина, що́ сестру свою, хорошую як сонце, за него віддає, і ще в додачу скарбами і добрами усякими без лїку зятя свого наділяє! Так, так! Ти маєш рацию хвалити Софрона і без пісні, але не маєш рації гудити других, що́ не менш Софрона крови пролили за віру Христову.

Дехто. Та так!

Настя. Коли-б вони ще не счіпились!

Сербин. Меду! Я, панове, Роман Сербин, з преславного Запорожжя братчик, і хоча не славен так, як ваш Софрон, і пісень про мене ще не зложено, бо ще занадто молодий, так може й зложать, а от що за Данила пісень не будуть кобзарі сьпівати, то певно.

Данило. От уже й видко, що ти хваст! Чого-ж то так: що як про тебе, то й пісня буде, а про мене ні?

Сербин. Бо той, кому у церкві засьпівають: „*Ісаія ликуй*“, вже не лицар, а куделя, з котрої усякий надібок баби прядуть в хазяйство.

Данило. З такої голови, як от твоя, навіть і куделї не зробиш.

Сербин. Не знаю, яка у кого голова, а тілько я жартую, а ти лютуєш і вже силкуєш ся мене кусати.

Данило. Я всяке падло не кладу на зуби.

Сербин. Як?

Данило. В Петрівку другий раз скажу.

Настя (поспішає замнять суперечку. Ставить мед на стіл). От добрий мед! Запийте суперечку! Чого ви сварку завели, неначе ті брати, що́ ділять батьківське добро.

Сербин. Іди до коний.

Кузьма (ховає ножа). Коли погано буде, свисни. (Пішов).

Данило. Що-ж? Нема до шаблї знать охоти, язиком легче белькотати.

Сербин. Нї, пане брате! Я шаблею орудую далеко краще, ніж язиком; хто з нас поліг би тут — не знаю. А знаю я одно; мінї нема чого жалїти, та і за мною жалкувати нїхто не буде, тебе-ж жде молода, котру ти може ще й кохаєш, і я-б зробив велику дурницю, коли-б одняв у неї таку чудовую куделю, як от ти! Сховай лиш краще шаблю, та помиримось, та випємо, а бити ся ще вспіємо на шаблях, бо я поїду далї на Вкраїну і побуваю у Софрона, то може відібю ще в тебе молоду; тодї хоч і поміряємо ся на шаблях...

Данило. Не варто з тобою говорити! Тепер я бачу, що ти на жарти тілько здатний і викленав сорочий свій язик, як косу: коси-ж усякі дурощі собі на втіху, а я не буду гаяти з тобою часу! Прощай, козак-сорока! Товариші, гайда в дорогу! (Пішов. За ним ті козаки, що пізнїще приходили).

Нанзен витає рідний край.

Сербин. І справдї так! Але буває, знаєш, час такий, що чоловік розпалить ся з нїчого і всякий жарт до серця прикладає. Тїкай тодї від него, бо не то що, а і за мухою малою готов він з шаблею кривою ганятись на конї, коли вона його роздражнить. (Сьміється ся) Сказано, лицар!

Настя. І попадає шаблею він в муху?

Сербин. Буває промахнеть ся і сам себе в колїно влучить.

Данило. Коли на твоїм порожнім лобі сяде муха, я поручусь, що муху на двоє розкраю.

Сербин. А на твого лоба не сяде й муха, бо бачу я, що меду мало там, коли ти жартувать не вмієш.

Ява четверта.

Ті-ж і Кузьма на порозї.

Данило. Противний твій язик, гірш гадини мінї здаєть ся і всякий жарт твій мов жало пускає отруту; я-ж шаблею далеко краще повертаю, ніж язиком. Коли охота — спробуй! (Виймає шаблю).

Кузьма (Виймає ніж і підходить до Сербина). Проткнуть?

Ява пята.

Сербин, решта, а потім Кузьма.

Сербин. Прощай, ми ще побачимось, я певен. Пальоний ваш Данило.

Всї (понуро). Та так! (Входить Кузьма).

Кузьма. Ідем!

Сербин. Зараз! Коновку меду! Пий, Кузьмо, за удачу!

Кузьма (пє без передиху коновку). А! Мед добрий, а холодцю ще з'їв би з миску. (Витирає губи полою. Виходить). Не гай ся!

Сербин. Пани братя! Чому-ж ви мовчите? Чи кров від меду вже загусла, чи суперечка вам моя з Данилом сум нагнала? Меду! К бісу все! Нехай лихо журить ся, нехай ламає зуби злий, нехай невдаха йде в ченцї; а в кого кров козацька грає, хто товариство любить, як братів, хто рад віддати послїднє музицї, щоб заграла і вміє вчистити так, щоб аж земля стогнала і вітер щоб свистав від вивертнїв ногами, хто усьміхаєть ся всему, від того зле тїкає, і весело йому! (Подають мед. Пють).

Всї (весело). Та так!

Мартин. От козак! Поцїлуєм ся! (Цїлують ся). Люблю я слухати, коли хто так балака, як Роман!

Настя. Їдь справдї до Софрона. Ей Богу, ти так говориш гарно, що Ялина уцїть ся мовою твоєю і з пяна згодить ся замість Данила, бути за тобою!

Сербин. О, коли-б Ялинї я, та так припав до серця, як ці твої слова, Настусю, мінї припали до душі, тодї-б червінців мірку тобі дав за милеє пророкуваннє! А це завдаток. Наставляй хвартух. (Сипле Настї грошї в хвартух). За все. Довольї?

Настя. Спасибі! В десять раз більш, нїж слїд.

Сербин. Прощавайте, побачимо ся ще: я їду прямо до Софрона. (Виходить).

Всї. Їдь Здоров!

Настя. Оце Запорожець, так-так!

Завіса.

[Далї буде].

ЗА ТОБОЮ!

[ОЛЕКСАНДРІ Л.].

I.

Так тихо докола, так пусто, так сумно
За хмарами сонце дрімає,
Осїнний день наче поклав ся у трумно
А вітер му погріб справляє.
Так тихо докола — аж серце горяче
Холоне від того спокою,
Не рве ся у груди, лиш тужить і плаче
За сонцем своїм — за Тобою!

II.

В очах Твоїх я небо виджу,
Горять на нїм вечірні зорі
І відбивають сьвітло своє
В моїй душі неначе в морі.
І поки небо тихе, синє
І поки ясно сяють зорі
Блакитом чистим филя лине
В глубокім, безконечнім морі.
А най лиш небо хмари вкриють
І най погаснуть ясні зорі,
Сейчас і води потемнїють
В глубокім, безконечнім морі.
Нехай же очи Твої сяють
Як ті вечірні тихі зорі
І най ся ясно відбивають
В моїй душі, неначе в морі.

III.

Колись був час такий, що я в нїчо не вірив,
Нї в щастє, нї в добро, нї в Бога, нї в людий,
І жив я з дня на день, без віри, без ідей...
О, Боже! я тодї всю силу горя змірив.
Минуло ся! І вже нема менї потреби
Безвірія чорного лякати ся часу;
Бо хоть забере сьвіт у мене віру всю —
О, Мила, все-ж таки я буду вірив — в Тебе.

IV.

Злелїяв я Тебе в думках своїх злелїяв,
Як тую цьвітку сьвіжу, вонну, чисту,
І мріями Тебе мов чарами обвіяв,
Пісень на Тебе стряс росу дрібну, перлисту
Надїй моїх дугу сьвітляну, променисту
Я розіпняв Тобі над головою,
І з вірою в душі на путь трудну тернисту
І без жаху я йду, бо йду разом — з Тобою!

V.

Ти ідеш... Ти ідеш; за Тобою
Мої мисли наче тїнь поступають;
Вони правлять Твоєю ходою,
Куди ступиш — Твій крок кождий знають.
Ти заснеш... Ти заснеш; над очами
Мої думи лїтають як мушка
І з вечірними грають ся снами
І про мене шепочуть до ушка.

Богдан Лепкий.

Про наукову подорож Ф. Нанзена.

Ще сьвіт науковий не успокоїв ся по преважнім відкритю проф. Рентґена, як вже телєґраф розніс по цїлому сьвітї вельми цїкаву вістку, що норвезький подорожник Нанзен відкрив на північнім бігунї землю і вертає домів.

Фрідйоф Нанзен родив ся в жовтни 1861 р. недалеко Християніï, а скінчивши науки в 1881 р., вибрав ся був з ловцем морських псів Вікінґом 1882 р. перший раз в подорож на ледове море. Відтак став консерватором зоольоґічного музея в Берґен і їздив кілька разів по Европі. В Копенгазї познакомив ся він з тамошним купцем Ґамелем і коли Нанзенові прийшла думка перейти в поперек ледами Ґренляндиї на лижвах власного помислу зв. „ші“, то Ґамель обіцяв дати грошї на цїлу сю подорож. Нанзенови вдала ся дійсно ся подорож, хоч не принесла такого успіху, як він надіяв ся. Але він став славний, бо перший перейшов [в р. 1888] впоперек цїлу Ґренляндию. Ся подорож мабуть додала єму охоти вибрати са в дорогу до північного бігуна. Він їздив отже по більших містах Европи, виголошував відчити і предкладав свої пляни. А опирав він свої пляни на ряді отсих досьвідів. В р. 1876 капітан Маркгам, поплинувши затокою Баффіна і проливом Сміта недалеко Ґренляндиї до 82° 20″ північної ширини, то є до 500 кільометрів від бігуна, завважав, що криги порушають ся в напрямі до полудня. Вже в р. 1827 Пари сконстатував те саме на північ від Шпіцберґу. Австрийська виправа в р. 1872 побачила між Новою Землею а східним берегом Шпіцберґу рухи ледів в напрямі північнім і полуднево-східнім. Врештї в р. 1881 розбитки корабля Жанетте, завитавши до океану арктичного ледового проливом Берінґа, потягнені полем ледовим на північ, тілько з великим трудом вертали на полудне. На підставі тих досьвідів директор обсерваториї в Християніï, Мом, установив теорию істнованя прудів бігунових (струй полярних). Ті пруди зачинали ся-б здовж північних берегів Сибіру, переходили-б коло бігуна математичного і кінчили ся-б здовж берегів Ґренляндиї. Нанзен, перенявшись сею теорією, постановив єї провірити. Щоб допняти сеї мети мусїв отже плисти коло берегу Сибіру до островів Ново-сибірських; відтак позволив взятись ледам пливучим на північ і надіяв ся, що пруди занесуть єго до моря ґренляндського.

Плян Нанзена приняли в Норвеґиї з великим одушевленєм. Норвежцї бажали, щоби вся слава за відкритє північного бігуна припала їм і длятого не хотїли пристати на те, щоби до сеї виправи причинив ся грішми який ще иньший нарід. Парлямент отже призначив на се 280.000 корон [корона = 67 кр.] а решту призбирано складками.

Між тим Нанзен був вже збудував свій корабель „Фрам“ [„На перед“] після свого власного пляну, приміненого до обставин на ледовім мори (гл. ілюстр. на 384 ст.).

Корабель сей був лиш на стілько довгий, на скілько треба, щоби удержав набір; сподом був він дуже вузкий, а чим більше в гору, тим ширший; боки йшли отже дуже косо до гори, длятого, щоби він сподом не примерз і щоби лїд не міг єго роздушити, лиш висадив в гору. Парова машина о силї 169 коний надавала єму доволї великої скорости. Збудовано єго з материялу як найлїпшого — з італїйської дубини з складів в Гортен, де лежала вже трийцять лїт, бо була первісно призначена до будови воєнних кораблїв, отже висохла і вистояла ся доволї. В серединї вложено єго деревом з роду сосни грубим на 4—8 цалїв, дуже богатим в живицю; зверху мав три верстви: на само вязанє корабельне прийшли платви 3 цалї грубі з дубового дерева, прибиті ґальванїзованими цьвяхами корабельними; на то вложено другу верству дубову грубу на 4 цалї, прибиту і запущену в пази зовсїм інакше, як на всїх кораблях, а вкінци — третю, т. зв. ледову верству зверха, зроблено із східно-індийського дерева званого „ґрінгарт“. Щоби забезпечитись від зимна і мати всяку можливу вигоду, уладжено відповідно корабель в серединї. Коли-б студїнь доходила до 50 або 60 ступінїв, то всї 12 членів виправи мали сходити ся до середної комнати, де була мала, але добірна бібліотека. Під підлогою сеї комнатки уложено грубу верству корка, а стеля комнатки і стїни мали аж дванайцять верств з всїлякого материялу, а то длятого, щоби студїнь не могла добути ся аж до середини і на стїнах не робив ся лїд. На кораблї уміщено також ручну машину елєктричну, котру мали на переминy крутити чотири члени виправи; в часї довгої ночи на бігунї призначено сю машину до витворювання сьвітла на кораблї а також до даваня людям нагоди уживати відповідного руху. Зрештою перед виїздом заосмотрено корабель у все, чого лиш треба до такої подорожи, а все з як найлїпшого материялу. Одїж, для всїх подорожних однакову, придумав Нанзен таку: насамперед спідне вовняне одїнє, штани і жакет на лад ісляндський та блюза з подібної материї з капузою, котру можна убрати на голову. Верх того на снїг або дощ убираєся верхню, неперемакаючу одїж з анґлїйської материї, зробленої умисно лиш для подорожників Нанзенової виправи. На студїнь зроблено кожухи з вовків, такі, що як чоловік в них уберe ся і добре їх припереже на собі, то виглядає дїйсно як би вовк, щó ходить на задних лабах; голови і лиця зовсїм з кожуха не видно, лиш там, де суть очи, дві шпарки щоби видно було ходити. Намети, які Нанзен забрав з собою, споряджено з сирого шовку, дуже міцного. Провіянту і вугля набрав на 5—6 лїт а добирав всего як найлїпше. Далї взяв з собою кілька саний кованих алюмінєм і вісїм лодок, з котрих три більші а пять менші; з тих більші були криті і так великі, що ціла залога могла в кождій з них легко помістити сь. Наконець взяв ще з собою невеличкий бальон, котрий можна би пустити з кораблї на припонї.

Приладившись так до далекої небезпечної подорожи вибрав ся Нанзен з своїми товаришами 24. червня 1893 р. з Християнського фйорду в дорогу. Капітаном кораблї був Сведруп, дуже досьвідний мореплавець, котрий враз з Нанзеном відбув подорож по Ґренляндиї. З Нанзеном поїхав був також і єго секретар. „Фрам“ держав ся блисше побережа Норвеґиї і наконець доплив до Юґорського проливу, котрим між островом Вайґач коло Нової Землї а півостровом Паї-Хой в'їздить ся до Карийського моря. На згаданім півострові є місточко Хабарове, котре має всего лиш три великі хати. Тут станув Нанзен дня 29. липня, щоби забрати пси доставлені єму Тронтгаймом а потрібні єму до дальшої дороги. Перед тим дістав ся Фрам поміж криги [гл. істр. на 385 стор.] але держав ся в ледї добре.

Серед безмежної пустинї, на котру складають ся: лїд, море і скелї — одинокою може приємностю для Нанзена була ненадійна стріча коло краю Франц-Йосифа з иньшим подорожником, Якзоном, котрий не відаючи про нїщо, о кілька кільометрів зимував біля Нанзена. Вже сама стріча людського лиця в сторонах, де живуть тільки єства инсшої породи, є вельми приємна, а для Нанзена була вона справдї неоцїнена, бо в часї подорожи обидва єго хронометри перестали функционовати, і доперва при помочи Якзона і єго товаришів потрафив він їх ґреґульовати і обчислити, де саме находить ся.

Зворушуючий се справдї мусїв бути вид, коли старий Якзон, що знав Нанзена лише з оповідань, побачив здалека норвезького подорожника [гл. ілюстр. на 388 стор.], а підїхавши до него на лижвах, запитав:

— Чи ви злучайно не Нанзен?...

— Так, добродію, — відповів сей, — і о кілько можу додуматись, бачу перед собою Якзона, дослїдувача сторін підбігунових.

Щире устисненє руки вистарчило за усї поясненя і взаїмні компліменти. Від сеї хвилини славні подорожники вже не розстали ся і разом вернули до Европи.

Їдучи до бігуна Нанзен не поступив над устє ріки Олонек в північнім Сибірї, де на него ждала друга партия сибірських псів, а то длятого, що не знав тамошних вузких і скелистих заливів; бояв ся, щоби там єго корабель де не застряг або не розбив ся. Від Ново-сибірських островів взялись вони відтак на північ і доплили щасливо між ледами аж до 86 ступіня 14 мінут. Від 82 ступіня не було вже нїгде видно землї лиш сам лїд з примерзлих до себе криг. Море було там на 3800 метрів глубоке, вода на перших 190 метрів глубоко була зовсїм студена, але глубше показувала вже пів ступіня теплоти. Здає ся, що сподом підходить туди тепла вода з полудня. „Фрам“ показав ся зовсїм добрий до подорожи між ледами. На весні мин. року [14. марта 1895] коли доплили кораблем до 84 ступіня, покинув Нанзен разом з поручником Йоганзеном корабель і оба пустились псами по леду далї, однак не маючи досить псів мусїли назад вертати. Нанзен думає, що маючи досить псів і каяків [лодок] можна-б легко дістатись аж на сам бігун. Коли вже не могли іти далї, вернули назад і по великих трудах дістали ся аж до краю Франц-Йосифа. Було то в осени минувшого року. Тут на північнім побережу побудували собі хату з каміня і перезимували. Через цїлий той час живили ся мясом з білих медведїв і салом з китів. Лїтом сего року приїхала туди анґлїйська виправа Джекзона кораблем „Віндварт“ і [7. серпня 189?] забрала їх та привезла до Варде. Що стало ся з єго кораблем „Фрамом“, поки що він не знав. Коли Нанзен з своїм товаришем покинув корабель, були всї на нїм здорові, а вода несла єго на захід. Отже здогадував ся, що „Фрам“ пливе все ще ледовим морем на захід. Так і сталось. „Фрам“ вернув кілька днїв пізнїйше також щасливо до краю.

На нашій ілюстрациї [гл. на 393 стор.] дорога, котрою їхав а зглядно йшов Нанзен, представлена лїнїєю: ——— а курс „Фрама“ по розлуцї з Нанзеном зазначена: .....

В Варде привитано єго з великим одушевленєм, а мешканцї зробили єму велику овацию [гл. ілюстр. на 396 стор.]. В Християнії витано єго як якого короля.

Як висше ми згадали дїйшов Нанзен до 86° 14′ ширини північної. Наколи зважимо, що найдальшою границею, до котрої дїйшла стопа людська, було місце означене 82° 24′, то прийдемо до пересьвідченя, що норвезький подорожник не стратив дармо часу і, наколи не осягнув остаточної мети своєї виправи, то в кождім разї значно дальше посунув шлях, по котрім ступає чоловік. До самого бігуна не достає отже ще 3° 46′. Може й сей, відповідно невеликий вже простір, перейде колись Нанзен або єго наслїдники, тим більше, що остатні справоздання доказують, що не єсть се річ неможлива, як небудь дуже тяжка.

В остатній своїй подорожі відкрив він околицї досї незнані, винайшов нові острови, котрі можуть бути стациями для будучих подорожників, змірив глубину моря, пересьвідчив ся о істнованю морських прудів, щó пливуть під ледівцями в напрямі Ґренляндиї, або иньшими словами: відґадав загадку, яким то чином предмети, щó загинули у водах на північ від Сибіру, находжено часами на побережах Ґренляндиї.

Л.

ОПОВІСТКИ І КРИТИЧНІ ЗАМІТКИ.

Абу Казимові капці. Арабска казка. Переробив Іван Франко. Виданє Руского Товариства Педаґоґічного, ч. 47. — Львів, 1895 р. 92 стор. 16⁰. Ціна 20 кр. *[Конець.]*

Дуже оригінальною робить поему Франкову ще одна риса. Франкова поема дуже жива і пластична для нас через те, що автор, малюючи життє арабське, з'умів до ладу покористуватись образами і порівняннями руськими. Подивіть ся, на приклад, на отого хлопа з лазні, що́ біжить і гукає на „дядька“ Абу-Касима, або подивіть ся на тую бабу, що́ підморгує Абу-Касимови і каже: „коли любиш, люби дуже, а не любиш — не жартуй же“, або згадайте, як розповсюджуєть ся в Бґдаді сплітка і як нарештї довідуєть ся про новину

Від Ахмета дїд та баба,
А від сих цїла громада.

— „Де це все дієть ся?“ — спитаєте ви: — „адже в Багдаді?“ — А певне, що в Багдаді. Тільки-ж, не вважаючи на Багдад, ви мимохіть почуваєте, що

„Тут руський дух, тут Руссю пахне!“

Таки так! Франко, хоч сам відхрещуєть ся від націоналїзму, є таки писатель щиро малоруський, щиро национальний, — може навіть і проти своєї волї, а таки щиро национальний! Через те, малюючи життє східне, він показує його нам крізь призму руську: таким способом ми увесь час почуваємо, що перед нами переходить не просто східне життє, а східне життє, описане щирим Русином, а через те Франків Багдад не є для нас чуже місто, а є в певній мірі наше рідне.

Але що значить талант! Всякі отакі руські подробиці не переходять у Франка границь міри і правди: вони не більш як порівняння, вони не осьвітляють східнього життя фальшивим сьвітлом, а лиш яркійше та виразнійше обмальовують нам ті східні тини і події, котрі зовсїм таки скидають ся на наші. Може кому здавалось би, що з цього осуду треба вийняти два уступи:

Пан суддя вже в унїформі
З вартовим по всякій формі
Протокол як стій списав (ст. 56)....
....Щоб знав наших ласк exempla,
Без заплати такси й штемпля
Капцї ті йому віддать (ст. 88).

Тут судова процедура, як що судити з термінів, очевидячки австрийська, а не східня, та іще неточність тут така, що замість „улемської“ чалми (намітки) Багдадського суддю вдягнено в унїформ.[1]) Тільки-ж суденька чалма — це теж свого роду унїформ, а судові побори — чи звати муть ся вони „такси“ й „штемплї“, чи там якось інакше,[2]) в суті своїй вони всї одне і те саме; значить, коли наш автор Русин поплутав трохи східні і европейські терміни, то тут нема ще великого гріха (а тим паче, що підмінивши східні терміни на наші він через те саме заправив свою картинку міцною сатиричною сіллю). А вже-ж коли Франко торкнеть ся справдї характерних рис східнього життя, то там ми не побачимо ніякісїнького фальшивого сьвітла, а навпаки — глибоке розуміннє дїла; і певне йому в таких випадках помагають не стільки його які-небудь орієнтальні студії, скільки його поетична зіркість і прозірливість! От, одно з найхарактерніщих явищ східнього життя-буття — дервішество — воно осьвітлено у Франка так, неначе-б він пильно вчитував ся в цїле дервішеське письменство. З дервішівських книжок (Саадія, Аттара, Джелялєддїна, Шеаранія і др.) можна побачити, що в повстанню східнього аскетизму найпершу ролю грають мотиви не релїґійні, а практичні, викликані поганими социально-економічними умовами східнього життя. Живе собі, приміром багата людина, тїшить ся роскошами сього-сьвітними, та як стій налетять на її хату Турки чи Монґоли, все зграбують і попалять, позабирають дїтий і жінку в неволю, — і зостаєть ся колишній багатир найбіднійшою і найнещасливійшою людиною; коли-ж не налетять Монґоли, то є свій деспот-володар, і яка-небудь його примха зробить з чоловіком щось іще гіршеє, ніж татарське лихолїттє; а коли й від деспота сховаєш ся, то не сховаєш ся від усяких „валїїв“, „улемів“, усяких „кадиїв“ і иньчих здирщиків. І от обдертий, з'убожілий чоловяга зачинає розуміти, що найзручнійш і найспокійнійш для людини — зовсїм не привязуватись ні до чого, не мати ані сїм'ї ані власности, бо за все те треба що хвилини дріжати, бо все те може що хвилини згинути і завдати серцю тяжкого жалю; а вільний на цїм сьвітї, під Дамокловим мечем, сам лиш аскет, бо сам лиш аскет не боїть ся нїкогісїнько, хоч би і найлютійшого султана, і він може зневажливо (отак, як Гафіз про хана Тімура) питати ся: „Чи не оцю мою дранку цар у мене забере?“ До таких практичних міркувань прилучають ся у дервіша ще й релїґійні побудки, але то вже в нього річ підрядня, а найпервійше міркуваннє (оце-ж його добре вгадав Франко!) є от яке:

„Все моє добро дочасне,
Все, що я вважав за власне
В тих огнях мов труск спалив,
Щоб хоч на старії лїта
Вільно міг я в сьвіт глядїти....“ (ст. 90).

Цю думку вимовляє Абу-Каким вже аж на кінцї оповідання, та Франко добре показав і у цїлім оповіданню, як він до неї додумуєть ся ступінь за ступінем. Орієнталїст може дати Франковій поемі заголовок: „Як люди стають дервішами?“ і, на скільки можна збагнути душу дервіша з дервішевських творів, мусить признати, що Франкова поема дає на виставлене питаннє відповідь зовсїм добру тай виясняє розвиток дервішевської психіки як найкраще. Заразом, знов, поема Франкова повна високих, гуманних ідий вселюдських. Ми бачили також, що вона наскрізь реально-национальна....

А через усе те ми мусимо новий твір нашого письменника поставити з усїх поглядів високо і побажати, щоб наша публїка читала його як найбільше. Якже-ж він надаєть ся і до дитячого читання, то мусимо радїти, що Руське Товариство Педаґоґічне залїчило його до своєї бібліотеки.

Треба ще з похвалою зазначити й те, що „Абу-Касимові капцї“ визначують ся плавким віршем і доброю мовою, дуже близькою до української. Недобре тільки, що часом нагуртовано декільки співзвуків разом, на пр., на ст. 57: „*з* всїх“, або на ст. 66: „тим *в*пертійш“, або на ст. 91: „покус *в*сїх“. Хоч таких випадків у Франка не багато, та ми повинні і їх витикати, бо наша мова для гармонїчного віршування така придатна, як жадна в сьвітї: адже коли якийсь звуковий комплєкс робить ся важкий для вимовляння, то наша мова або вставляє між співзвукаии який-небудь евфонїчний самозвук, або приставляє такий евфонїчний самозвук спереду слова (на пр. „із млином“), або обертає *в* на *у* (на пр. „*у*сїх“ зам. „*в*сїх“), або робить іще щось інакшеє.... Далї, недобре в віршах Франкових падають от які наголоси: „ко́ти“ (ст. 33, мн. ч. від „кіт“), „обмаза́в“ (ст. 39), „та́ки“ (ст. 71), „снїда́вши“ (ст. 69) і „в ухáх“ (ст. 75; тра або „в ву́хах“ або „в ушáх“). В областї лєксичній є девять або одинадцять слів таких, котрі треба вважати або за провінціялїзми або за польонїзми і котрих не зрозуміє більшина Українців: 1) „*Сліп*“ (польськ. słopiec) — яма на звірів (ст. 40); 2) „мав на него *пік*“ (ст. 42) — се-б то був упереджений, по[illegible]. поль. „coś go piknęło“; 3) „з добра-*длива*“ (ст. 50) — ? може бути, тут треба „з добра-дива“ (= несподївано)? — 4) „*пізьма*“ (ст. 50) — ненависть; 5) „обарінок“ (ст. 59) — це польське obarzanek, а на Вкраїнї говорять або „калач“, або „крендель“ (як по-рос.); 6) „*стиґжбитись*“ (ст. 57) — ? може „згуртуватись“? у М. Вовчка (т. III, ст. 29) є „тичба“ і певне значить „натовп“, а в „Преданіяхъ“ Драгоманова на ст. 258-ій є „тїжба“, але це якісь дуже рідкі слова; 7) „бийте *плазом*“ (ст. 60) — Українець зрозуміє це так, що треба бити плазуючи, повзучи, а вже-ж Франко хотїв сказати запевне не те: у нього „плаз“ має значити або „палиця“ (пор. „Pokucie“ Кольберґа I, 195), або „тупий кінець шаблї“ (польське „uderzyć plazem“); 8) „*звори*“ (ст. 71) = гірські тїснини, яри; 9) „і вже жде *розжертих* куп“ (ст. 81) — се-б то розлютованого стовпища: по-польськи „rozżarty“ зна-

[1]) Правда, і на Сході за халїфських часів було щось близьке до унїформів (мундирів), ще за Мотевеккіля (846—861), але-ж тая одежа була тільки для воєнних. Див. Ібн-Хельдун, III, 275.

[2]) За халїфських часів „штемплї й такси“ звались би „моку́с“. Ібн-аль-Есїр, V, 44.

чить „лютий“, а для Українців це слово значити ме тільки „пожертий“ або „розшарпаний“, і навряд чи згадає він, що і в нього є вираз: „розжерти ся на кого“ (рос. „взъѣсться“). Окрім цїх девятьох слів зазначмо ще два, котрі хоч трапляють ся і на Українї, та мало кому зрозумілі, а саме: 10) „*просиливши* на дрючок“ (ст. 62) — се-б то „настромивши“ або „зашморгнувши“ (Українці кажуть: „всиляти нитку в голку“) і 11) „*труск*“ = хмиз, хворост; останнє слово у нас зовсім таки рідке. Слово „псóти“ (пустоти, ст. 33) має в Українців комічне значіннє. Завважмо ще як небажані: „дусить“ (ст. 80) зам. „душить“; „тисяч“ (ст. 73) зам. „тисяча“; „*дé* збирати олїй?“ се-б то „*куди* (у віщо) збирати?“ (ст. 28). Помилка проти руського синтаксису: „нї не кинеш“ зам. „анї кинеш“ або просто „нї кинеш“ (ст. 50). — Оце й усї прогрішення Франкові проти мови, тай то половину їх або дві третинї можна навіть не вважати за прогрішення, і ми їх зазначуємо тільки для того, що може автор при другім виданню свого твору захоче узгляднити уваги українського читача.

На останцї заявимо своє невдоволенне з тієї перекрученої форми слів і ймен власних, яку ми стрічаємо в „Абу-Касимових канцях“. Звісно, що сам Франко багато читає східних перекладів, ото-ж можна напевне сказати, що перекручуванне чужоземних слів іде не від нього, а від видавців.[1]) І виходить чиста сьміхота. Єсть, на пр., арабське імя „Каснм“ і воно у Франка на ст. 59-ій ще доволї добре написано „Кассім“, та скрізь деинде перекручено вже на „Казем“. А слово „казем“ по-арабськи значить „поганець“! Або от: єсть таке арабське слово „халїф“, і значить воно „намістник“ (Мохамедів намістник), — отже-ж видавцї (ст. 1, 76 і 91) переробили його на „калїф“, а по-арабськи так зветь ся „кошик для фінїків (дактилїв)“! На ст. 76-ій надруковано „мечет“ (церква мусульманська); так воно зовсім добре і так говорять усї Українцї, — та на ст. 92-ій уже читаємо не „мечетами“, а „мошеями“. По-арабськи „мошея“ значить „бридка, невродлива жінка“. Ну, ще нехай Німцї говорять собі „Moschee“, бо їх до цього слова привязує історія їхньої мови, — а нас щó привязує? історія? чи що? Перечитайте „Алькоран“ І. Голятовського або його „Лебедь“, то й там не знайдете нїякісїньких „мошей“, а й тепер нїхто цього слова не зрозуміє, коли не знає нїмецької мови. Згадаймо ще про „Музулман“: Українцї зовсім правильно кажуть: „Мусульмани“ (= покірні Богови), а видавцї „Канцїв“ не могли не переробити цього слова на „Музулмани“ (= „кривдителї“)! Я-ж кажу, що чиста сьміхота тай годї!

Та нї! Тут не тільки сьміхота, тут і сумувати варто. Адже Галичани перекручують не самі східні слова, а й західні: французькі та анґлїйські. Українцї звичайно або самі знають европейські мови, або користують ся росийськими книжками, і через те пишуть і вимовляють европейські ймення так, як слїд: як вони вимовляють ся на Заходї. А Галичани здебільша не знають французької та анґлїйської мови, через те на пр. замість „Майн-Ріда“ пишуть „Мін-Рейде“ і т. п., та ще й українські писання силують ся виправляти на отой самий кумедний лад! Тільки в радикальних виданнях нема отих перекручувань, а скрізь деинде кишать „Мін-Рейде“ і т. п. І після того чи-ж диво, що сторонні люди, побачивши якийсь галицький друк, де стрічають ся західні слова та ймення власні, тільки регочуть ся та аж за боки хапають ся? Чи-ж диво, коли вони після того кажуть, що таким, котрі навіть західнїх мов не знають, тільки й зостаєть ся, що тримати ся десь-там у хвості Росиї та дякувати Богови за таке щастє, бо на більшеє вони (се-б то ми), мовляв, і не здатні?! Наше бідне письменство і так має безлїч ворогів і письмівателїв, — то на що-ж нам давати привід чужим людям докорять нам іще й неосьвіченостю?

А. Кримський.

[1]) Колись я сам мав нагоду друкувати дещо, переложене із східнього, в „Дзвінку“ і добре памятаю, що хтось повиправляв мінї східні слова на кумедний спосіб.

ХРОНІКА.

* Вже появив ся ілюстрований календар „Просьвіти“. Крім сего видало товариство працю дра К. Левіцького п. з. „Про права руської мови“. Окладинку календаря украшає нова, дуже гарна вінєта, нарисована нашим артистом М. Івасюком.

* Ілюстрованого „Кобзаря“ Т. Шевченка з текстами українським і московським вийшов в Петербурзї випуск III-їй і коштує 1 карб. 50 коп. Всї три випуски разом коштують 3 карб. без пересилки почтової.

* Професор черновецького університету др Альфред Гальбан видав саме тепер в Берлинї найновійшу свою працю [135 стор. 8⁰] про історию нїмецького права на Подїлю, Волинї і на Українї.

* Кінчить ся друковати „Американський календар“. Буде се, як звіщає „Свобода“, величезна книга з портретами „церквів, плєбаній і найславнїйших руських патриотів“. Коштувати ме 50 цнт. Можна буде дістати у: Rev Nestor Dmytriw, M. Carmel, Pa.

* Перший випуск творів Ю. Федьковича вийде коштом ред. „Буковини“, яко безплатна премія для цїлорічних передплатників, з кінцем сего року. Всїх томів буде пять і вони містити муть всї твори Федьковича: поезиї, оповідання, драматичні творн, нїмецькі твори поета і наукову працю про Федьковича. Виданє буде научне, повне.

* Видїл „Просьвіти“ ухвалив друковати яко книжочку за падолист с. р. історичну повість „Косове поле“ в перекладї Лопатинського.

* Щоби зарадити бракови уступів про Буковину в шкільних книжках, поручила за ініціативою мінїстерства просьвіти і дирекциї накладу шкільних книжок буковинська краєва шкільна рада професорам Л Семигиновичеви і дрови Р. Кайндлеви уложити відповідні уступи історичного і географічного змісту для читанок.

* Наукове тов. ім. Шевченка одержало з мінїстерства просьвіти запомогу на р 1896 в сумі 2 000 злр. [о 500 злр. більше як на р. 1895] на наукові видавництва.

* Друкарни „Руської ради“ в Чернівцях, котра досї мала право друковати тільки „Буковину“ і свої власні виданя, дістала тими днями необмежену концесию на всякі роботи друкарські.

* Стан фонду будови руського народного театру у Львові, перехованого в товаристві „Просьвіта“, виносив з днем 10 н ст. жовтня с. р. разом 25.601 злр. 56 кр., з чого „Просьвіта“ зібрала 16.474 злр. 66 кр., а комітет 9.126 злр. 90 кр.

* Головний видїл „Просьвіти“ розписав конкурс на три премії з фундациї ім. Стефана Дубравського по 90 злр. за написанє найлїпшої популярної розправи в мові руській з істориї, географиї, етнографиї, економії політичної, господарства або права, а з огляду на завдане тепер бажанє фундатора передовсім за розвідки „о лїченю чоловіка“ і „о плеканю садовини і ярини“. Працї треба присилати на адресу „Просьвіти“ до кінця сего року.

* На памятник Котляревському не стає ще 7.000 карб. К. Білиловський подарував на сей памятник чистий дохід з альманаха „Складка“. Полтавцї хочуть видати у столїтні роковини Енеїди альманах, і задля того мають звернутись в тій справі до всїх як українських, так і галицьких письменників.

Василь Лукич.

БІБЛІОҐРАФІЯ.

Подає **Василь Лукич.**

а) книжки.

Дещо про луки, пасовиска і пашу написавъ Володимиръ Хохолецкій. [Книж. тов. „Просьвіта“ Ч. 196 а 9 за 1896 р.]. — У Львові, 1896 р. 49 і 1 нен. стор. 16⁰. Ціна 12 кр.

Шематизмъ Всечестного Клира гр. кат. Митрополитальной Львôвскои архіепархіи на рôкъ 1896. — У Львові, 1896 р. XVI + 227 стор. 8⁰.

Шематисмъ всего клира греко-католического епархій соединеныхъ Перемыскои, Самборскои и Сяноцкои. На рôкъ отъ Рожд. Хр. 1896 р. — В Перемишлї, 1896 р. XXXII + 418 стор. 8⁰.

Pid Krestom. Molytwennyk dla Rusyniw Katołykiw. — В Перемишлї, 1896 р. З друкарнї С. Пйонткевича. 378 + 6 нен. стор. 16⁰.

б) періодичні виданя.

Житє і Слово. [Рік III. Книжка III. За вересень 1896 р. 157—240 стор. 8⁰]. Зміст: Зміна системи, Ів. Франка. Сапфо, драм. картина Л. Старицької-Черняхівської. Нарис істориї віри в чорта, С. К-ого. Наш альбом: Із Сибіру I—II, П. Граба. Сонети I—II, У. Кравченко. Зівяле листє V—VII, І. Франка. До штундового реаґійного руху. Ол. Срібного. Остатні хвилї засудженого, опов. В. Загайкевича. До істориї 1848 року: I. Jak świat światem... Лист Гр. Шашкевича до Юл. Ал. Камінського. Вісти з Росиї. Spectator-a. Критика і бібліографія: XIV. Російський народник і єго критик, Ів. Січовика. Увага Ів. Франка. Роберт Бернс, Кароля Федерна. До істориї „нової ери“, М. Павлика. Лист Вол. Барвінського до Ів. Озаркевича з р. 1882.

Передплата платна з гори виносить: З додатком „Словар росийсько-український“: на цїлий рік 8 злр., [для заграници 16 рублїв або 32 марок]. — Без „Словаря“: на цїлий рік 6 злр., [для заграници 12 рублїв або 24 марок], на пів року 3 злр., на чверть року I злр. 50 кр. — Одно Ч-о коштує 30 кр.

Редактор части літературно-наукової: Василь Лукич. **За редакцию відповідає: Кость Паньковський.**

Видає **Наукове Товариство ім. Шевченка.** З друкарнї Наукового Товариства ім. Шевченка — під зарядом К. Беднарського.

Ч. 21. Р. XVII.

У ЛЬВОВІ, ДНЯ 1 [13] ЛИСТОПАДА.
Виходить 1-го і 15-го кождого місяця в обсязі півтретя аркуша.
РЕДАКЦИЯ, АДМІНІСТРАЦИЯ і ЕКСПЕДИЦИЯ у Львові, ул. Академічна ч. 8.
Рукописи мають бути писані правописию „Зорі“: узнані непридатними до поміщеня звертає ся авторам [на їх кошт] без поясненя причин. — Редакция відповідає окремо тільки на ті письма, до котрих долучено почтові марки, з виїмкою письменникам, що містять свої твори в „Зорі“.

Кістяки Гольбайна.

АРИСТОКРАТИ.

Написав **Володимир І. Масляк (Залуквич).**

1.

На небі стояла повня в цїлім виду своєї чистоти, а на земли чути було теплі відпари липневої ночи. Ясно було як в день. Як то кажуть, можна було при яснім сьвітлї місяця і голки позбирати, а те сьвітло цїлими снопами сунуло на матїнку землю, пестило ся з гілєм деревини, совгало ся по дахах і стріхах, відбивало ся об кришталеві вікна камениць, пило росу нічну, що просто капала, як легенький дощик з листя дерев і з зїльників. У тім сьвітлї чути було на скрізь сю маґнетичну силу якогось дивного чару. По спеці лїтного дня наче все віджило під промінями повновидого; люди дихали свобіднїйше, цьвіт простував свою корону, земля видихувала жар, а втягала в себе, наче губка воду, сей нічний холод.

До сего сьвітла поблискували бундючно чорні доми і віллї, церкви і костели, старий замок Сїнявських, і гарний ратуш найгарнїйшого на все Поділє міста Бережан. Ратушевий годинник видзвонив поважно годину 10-ту, на східно-північнім розї ратуша задзвенїв голос магістратського дзвінка, що покликував на службу нічну варту. Місто повинно було спочати, але нині якось собі ніхто з гомону „Lumpenglocke“ нїчого не робив. Майже по всїх каменицях в ринку вікна поверхові були поотвирані. В багатьох видно було сьвітло сальонових лямп. На верандї найбільшої в місті торговлї Мерля сидїло чимало гостий, попиваючи хто вино, а хто пиво; на верандї цукорнї сидїли і спорили гуртом панї, панночки поруч з мужчинами, а заїдаючи морожене сьміяли ся і забавляли ся весело. По ринку снували ся поважні бекеші єврейські, стояли купками міщани, а поміж всїма шибала собою молодїж, і то шкільна, ґімназияльна.

Ґуторено якось поважно, без крику. Всїх очи були звернені на осьвітлені вікна в південно-західнім розї ратуша; навіть жовняр стоячий на „відваху“ часто-густо позирав в гору, на ті смуги з вікна падучого сьвітла.

Між тим проявили ся вже і познаки нетерпеливости. Всїми улицями, що вели до ринку, отже і з Адамівки і з Місточка і з Сїльця і з улиці, що вела до садиби Потоцьких, села Раю, напливало чим раз більше учеників, і не було між ними ні одного, щоби, побачивши сьвітло в вікнах ратуша, не кликнув: „Що, ще нї?!“

— А то їх мучить, пек єму було! — визьвірила ся якась поважна, товстенька міщанка.

Довго і вона вже стояла при цимбринї мийської кирниці, видно і вона чогось дожидала.

— Кумо, що се за мука?! От звичайно при комісиї та при зеленім столї. Воно, правда, і там пріють, але там летять лиш питаня, а не кулї, як під Кеніґрецом, — твердив якийсь здоровий герой знід Садової, що три роки тому приніс звідтам хрест і абшит, але лишив ногу.

— Ну, та правда, — доповіла різничка Ральчиха, — але все-ж воно не жаль єму дїтий людських, та тримає їх від самої другої до опівночи.

— Та звичайно „Maturitätsprüfung“! — додав якийсь по виїшнім виду своїм наче послугач судовий.

Воно і справдї було так. В ратушевім будинку на першім поверсї містила ся ґімназия, а там вже від тижня в тій крайній сали відбував ся екзамен зрілости (доспілости). Нинї сїдала послїдна серия. Шістьох молодців пріло там вже від самого ранку. До короткої перерви обідної не упорали ся навіть з третою частию предметів. Вся вага екзамену спочивала в предметах пообідних, а ті тревали нераз до опівночи.

А нарід користаючи із гарного часу і вже-ж, що доля молодого чоловіка все і кождого розїкавлює, приходив на ринок і тут серед ожиданя стояв поти, поки не довідав ся про судьбу кождої серії.

Екзамен зрілости, та ще в малім місточку, се питанє не аби яке. В такім тихім кутї, де цьвітом інтелїґенциї урядники, а цьвітом молодїжи — ґімназияści, молодїж учить ся і росте під оком всїх горожан; вони поділяють єї смутки і єї радість.

— Цитьте, цитьте! вже мабуть конець, — кликнув молодий вусáч, показуючи рукою на осьвітлені вікна в ратуши. На тих вікнах відзначували ся повним рухом тіни осіб, за хвилю слуга ґімназияльний відчинив вікно, і се був певний знак, що вже по екзаменї. Нараз головною брамою виріс наче зпід землї шпалїр. У перших єго рядах видно було самі молоді лиця. Се молодїж ґімназияльна, незавзивана, некликана, робила почесну улицю для своїх найстарших товаришів. І чи зпід одного молоденького серця летїла в сю хвилю задушевна думка гень в гору до того синього неба, до тих гір, щó сьвітили брилянтовим цьвяхованєм престолу Всевишнього: „Боже! Боже! коби-ж то і менї перейти вже такою улицею!“

В сїнях заблимало крізь щілини воріт сьвітло і почули ся кроки і голоси. Скрипнула засува, розступили ся крила воріт і цїлий гурт людий подав ся звідси в улицю. Шапки і капелюхи подали ся в низ. На чолї гурту ступав високий, сивобородий, худощавий інспектор, а в слїд за ним ішли учителї, а за ними шістьох товаришів шкільної лавки, щó по дванайцятьлїтній плавбї по просторах науки шкільної що лише перебрали ся щасливо через свою Сциллю і випливали на шлях нового житя, нової доби, осїненої заздалегідь промінями більшої свободи і дальше сягаючих цїлий.

— А-дн, а-дн! се він, він! — так тими словами звертав хтось увагу свого сусїда на особу інспектора.

Осьмий раз вже нинї переходив він через таку улицю і звертав собою увагу, бо-ж за тих вісїм днїв був паном долї тількох кандидатів, та ще і з иньших зглядів займав він собою увагу горожан і публики. Всї знали, що се Евзебій Черкавський, Русин родом, а тогдї ще в передпослїдній добі послїдної еволюциї своїх ідей і послїдної зміни своїх пересьвідчень, бюрократ по вимогам австрийського правительства, тим самим пострах для всїх учителїв і молодїжи.

Найстрогійші екзамена переводячи з кандидатами ставив питаня зі всїх предметів, навіть з богочестия, а вже-ж найстрашнїйшим і невмолимим бував для своїх земляків. Душа пізнїйшого прозелїта чужої не-руської справи вже віддавна не злюбила гнїзда, що з него сам вилетїв лишень амбітним карієровичем.

Повільною ходою, як пристало на вчених мужів науки, перейшла улицею цїла комісия, відповідаючи легким похиленєм голов на поклін зібраної публики. За плечима достойника навіть і учителям видно прибуло більше гордости, бо чогось не так привітно здоровкались, бо з їх уст нї одно не упало слово до тої молодїжи, щó до них так близько в зносинах своїх з ними стояла. В належнім віддаленю за комісиєю ступали матуристи. Якже порівняли ся з серединою улиці, публика, щó комісию перепустила в мирї, не стерпіла і давай як стій кинула ся витати і допитувати:

— А що там?

— А як?

— Здали?

— А вже-ж!

— Гаразд! Славно! — і нуже по вимінї перших питань і ляконїчних відповідий давай тиснути ся, цїлувати, бажати... Весь гурт змішав ся, склубив ся в одно кодло. Дехто тверезїйший кликав: — „Громада, пождїть, та-ж подуспте їх! Пустїть, нехай вийдуть свобідно!“ — Не помагало. Перші прояви чутя мусїли випливти по свому, поки довкола не проріджало, не зробило ся на стілько місця, що матуристи могли справдї свобідпійше відотхнути. Аж тогдї до їх купки зближила ся судорожно похилена стать жіноча. Очима шукала вона лишень одного, побачила і знов втратила з очий серед заклубившого ся гурту і аж побачила вдруге, та тим раднїйше, що єго очи певно і єї шукали.

— Тосю! синоньку, ось я жду на тебе!

— Матїнко сердечна, от на гаразд і добро благословила... все добре! — і так перед лицем зібраного народу кинули ся вони до себе. Вона, мати, і він, син один у неї, одна надїя старих лїт линнули до себе, бо він, припавши до неї, розцїловував єї костисті, спрацьовані руки, вона-ж, обнявши єго правою, тулила до себе цїлком так, як журлива курочка пригортає крилом своє цїпеня, щó, налякавши ся чогось, чим скорше біжить до матери і шукає захисту під єї теплим крилом. Дивило ся на сю яву чимало очий. Чи один з тих молодих людий рад-би був саме так припасти до грудий матери та батька, у кого вони були ще. Якийсь здоровий парень з перекривленим на ухо брилем дивив ся й собі і в ту хвилю почув найперше якусь нудь коло серця, щось задавило єго в горлї, щось прислонило єго очи. Щоби не показати своїх слїз, натягнув лишень крису від капелюха і наче хотячи приглушити жаль чи смуток кликнув:

— Панове громада! чого-ж стоїмо?! Дальше на перед, відведїм нашого ментора в хату.

Чи єму завидно стало єго скарбу, щó був у Тося? Чи не було вже у него матїнки? Не знати. Сильною рукою промостив собі дорогу і таки сильоміць дотиснув ся до матери, радої своїм сином, взяв єї під лїве рамя і так оба з товаришем шкільної лави, щó підтримував матїр з правого боку, звернули в той бік ринку, що з него вела улиця на підгородє в Адамівку.

Цїлий гурт ішов справдї, наче-б сьвяткував обхід. Видно було як в день. З гори сияв повнолиций усею силою свого сьвітла, по боках улиці ставали люди гуляючі по нічнім холодї, а серединою ішла молодїж та ще й яка. Жива, палка... щаслива. Всї переборовши послїдну запору, щó віддїлювала їх від ширшого сьвіта, чули ся сизими молодими орлами, повними сили до лету в далеку дорогу житя. На сей рік не упав при екзаменї нїхто з них. Видно праця принесла свої овочі, і то праця не аби яка. Велика єї часть довершила ся силою взаїмної любови між товаришами. Першим між ними до дружної жертволюбности був Тосьо; він був для всїх провідником, для всїх учителем-помічником, єму та почесть годила ся.

В перших рядах довгої колюмни хтось затягнув пісні, і пісні ще не так давної:

„Щасть нам, Боже, щасть нам, щасть,
„Розвивати руський цьвіт...“

Хор молодих, дзвінких голосів рванув ся з гурту, ударив гомоном о мури камениць і залунав в нічній тишинї либонь чи не на все місто, та затих як раз аж на скрутї в сю маленьку, тїсненьку уличку, де між садами та тинами крили ся у затишку малі і більші домики, в котрих жили бідні люди, а при них містила ся шкільна молодїж...

Ще один хор другої пісні перед фірткою, і найперше товариші, відтак і другі з гурту стали прощати ся з Тосем і з єго материю.

— До побаченя, до завтра! — і за хвилю гурт вертав назад улицею, а мати оперта об рами сина входила до свого тихого, вдовиного кутика.

2.

Другого дня вже як раз выступило сонце зза зьвіринецького лїса, а пані Мария, Тосева мати, щó і так доброго спання сеї ночи не мала, схопила ся з постелї і стала швиденько загортати ся.

Одна у неї думка була і перша сеї днини. Через кількапайцять років ходила вона пильненько до мійської церкви. Не було дня, щоби вона не покорила ся навколїшки перед іконою Пречистої Богоматери. І мала чого просити; раю, замужного житя не зазнала довго. Молодою і гарною дівчиною жила вона мов пташка весела у своїх родичів. Була їм оком в голові, — була одиначкою. А одного дня як раз коли в день Першої Пречистої повертала з материю з вечерні, затарахкотїли вози і найтичанки: се їхали празничні гості, а попереду, на бричці старого крою, сидів брат єї батька з вродливим кандидатом теольогії. Швиденько побігла Мария коротшими доріжками на приходство, а за хвилину вже виходила зустрічати любих гостий і нового незнакомця. Сватанє не було довге. Питомця привіз стрийко, а він знав єго родичів, єго сїмю; через тиждень чи два приїхав молодець з батьками на обзорини. Старі погуторили з собою, а Мария затямила дуже виразно сю хвилю, як найперше приступила до неї матїнка, як з очима, повними слїз, цїлувала єї головку, а батько, відступивши від гостий і не спитавши ся, чи буде по єї волі або нї, взяв єї за руку, підвів в ту сторону, де сидїли єго свати, і злучивши руки молодят сказав урочисто: „Поки вас церков не поблагословить, я вас благословлю“.

Так стала Мария судженою, а незабаром і жінкою свого Миколи. Викохана в послуху, старим обичаєм, не кинула ні одного словечка проти волі батьків. І не було чого. Микола був вродливий, з очий та з лиця щирий і прихильний; в ним найшовши пару, пішла стежкою своєї долі, а по кількох роках щасливого житя з чоловіком урвала сей шлях трома могилами. Тяжка пошесть, що вирвала тисячі жертв людських, не пощадила ні родичів, ні чоловіка з чотиролітним синком. Лишила ся круглою сиротою і зачала житє вдовине, найперше під стріхою стрийка, а відтак переселила ся до знакомого нам місточка, бо треба було своїми силами промощувати дорогу до житя тій дитині, що була для неї згадкою минувшости, а запорукою літ будучих. Маєтку не було. Треба було тяжкої праці, щоби роздобути кусень хліба. Голка і доглядане, харчоване людських дітий — се були умови єї теперішного житя. І рік за роком сходив нераз серед чорного смутку і жури про завтрішний день, умивав ся гіркими сльозами з жалю за повялими і негаразд розцвилими рожами збурханих надій.

Мария в тім невсипущім трудї ниділа, нахиляючись до землї, хоть вікови єї ще рано до того було. Тосьо був одинокою втіхою серед тих смутків і серед тої боротьби о хліб насущний. На єго головці спочивала єї надія, єї велика материнська любов обнимала лишень єго і Того Всевишнього, що до него звертала ся тепер з вірою у двоє сильнійшою і горячійшою. І з того часу все в ту саму годину, слота чи погода, мали бережанські підгородяни нагоду видіти чорну стать жіночу, як вона виходила ранком з хати, що в ній коморувала, як тихою ходою ішла до божого дому і як ту уподобавши собі місце перед образом Богоматери горячо молила ся вже-ж лишень о потіху з свого сина.

І не загинула у тій боротьбі. Тосьо учив ся добре, за кілька років став єї підмогою, бо був взірцем молодїжи, вчив других, а нагороду за свій труд складав до маминої калитки. Нині велика часть єї надії сповнила ся. Тосьо скінчив ґімназию з поступом відличним; щаслива мати йшла знов корити ся перед Пречистою, а вже-ж і благати Ї про дальшу поміч. Ішла як звичайно; тиха і сумирна здоровкала ся з прохожими, лишень що на лици єї яснів якийсь промінь солодкої радости, бо одну часть свого обовязку супроти волі покійника і своєї дитини сповнила гірко і по геройськи.

Володимир І. Масляк (Залуквич).

А поки що Тосьо спав, бо тяжка утома цїлорічної праці звялила єго сили, і перший раз не збудив ся він з зоріючим ранком. Єму крізь сон снували ся перед очима вражіня пережитих недавно днїв. Єму снило ся, що враз з товаришами ішов він в якусь далеку, дуже далеку вандрівку. Кременистим шляхом добивав ся до якоїсь мети, а та мета була застромлена на скелї, сягаючій неба. Вже, вже доходив він до вершин, вже простирав руки, щоби ймитись за шпиль своєї мети, як зза стїни вилїз грізний сфінкс з лицем інспектора і давай його спихати в пропасть. Послїдних сил став він добувати, щоб увільнити ся від грізної потвори, але чув, що боротьба з нею нерівна. В крайній хвилї, як вже завис між небом а землею, явила ся між ним а потворою якась блага, тепла рука і вона підтримала єго, щоби не розбив ся в глубинї відражаючої пропасти. Ще один рух, одно напруженє сил, і Тосьо при помочи сеї доброї руки стояв на шпилї дивлячись, як засоромлена потвора счезала за стїною скелї. Тосьо побачив сияєво дня, лише що вже не в снї, а на яві. Як раз отворив він очи, через вікна єго кімнати вливало ся сьвітло лїтного сонця. На голові своїй почув він тепло тої самої благої руки — се була єго мати, що давно вже вернула з церкви, а затрівожена довгим сном сина ввійшла до єго хати і рукою оглядала єго голову, чи не горяча, чи не болить. І наче засоромлений тим, що так довго міг спати, підвів ся чим скорше на ліжку і став горячими поцїлуями покривати сю найприхильнїйшу для него руку.

— Вже-ж, дитино! Снїданок давно готовий. Я вже налякала ся, чи не хорий мій панич, що так спить.

— Нї, здоров, матусю, як зьвір здоров, та лишень сон не добрий снив ся. От і голоден троха.

— Та що-ж снило ся тобі, сину?

— От інспектор, цур єму, хотїв друлити мене в пропасть, але я не дав ся.

— Та і справдї не дав ся, моя потїхо сердечна. Ну, вже-ж тобі єго не бояти ся. А поки збереш ся, я до снїдання зладжу.

Не встиг Тосьо зібрати ся і поснїдати, як в сінех почув він знакомі голоси товаришів.

— Ну, що-ж Тосю, як живеш, як тобі спало ся після вчерашного упріваня? — гримав той сам великан, що вчера в ночи супроводжав Тося і єго матїр.

— А що-ж, добре! гаразд! Але і спав, либонь чи не був би спав до полудня, якби не матїнка, а то в пору збудила.

— Нїчого, нїчого, тобі і належить ся; та-ж ти, братику, спершу і над нами напрів, вихаючи в голови наші сінуси-косінуси і льоґаритми; якби не ти, то „вуйко“ був би всїх поїв! — говорив дальше великан, званий загально „Гамалїя“.

Молодїж, що в тих часах вже познакомила ся з творами Шевченка, позувала радо на єго героїв, і тому-ж отсей звав ся Гамалїєю задля своєї бундючної вдачі.

— Ой той „вуйко“, поминай єго як звали, — обізвав ся сухорлявий біловусик, що від свого жалібно звенючого голосу носив прізвище Ґремії, — от вуйко! Вже, вже острив зуби, що вкусить, вже і стогнати став при тій анальоґії моїй нещасній, та якби не мої дуди, — і ту показав цїлу операцию математичну, виписану на дудах від сорочки, — був би я своєму старому здорову завіз дулю!

За всїх екзамінаторів відказували молодиці найпаче на професора математики, а сего звали „вуйком“ від єго приповідки: „Е! як тобі всуну трету, то і вуйко тобі не поможе“.

— Ну, хлопці, про що радите? — обізвав ся новий гість, що як раз входив в двері.

— А, servus! servus! Москаль-чарівник! Ти ще ту? Та-ж мав після серії їхати до....

— Ну, куди?

— Та вже-ж туди, куди сам знаєш, — обізвав ся і Тосьо.

Всї хлопці впялили очи в Москаля-чарівника, бо-ж і від того, що все хитрощами викручував ся при екзаменах, так єго звали.

— Куди? Куди? Ми тобі скажемо. — І передражнюючи Шевченка став Гамалія деклямувати:

„За горами гори, хмарами повиті,
Між горами села, в зелени укриті,
А між тими є одно
Наче писанка село“.

— Ну, і що-ж дальше? — питав передражнюючись „Москаль“, — що дальше?

— Послухаєш:

„А там батько наче зьвір,
Грошелюбець лицемір;
Бо у него куна гроший,
А дївчина, стан хороший,
Хоч пів сьвіта змір!“

— Ну, на біса, хто-ж вас такої навчив?! Що-ж дальше? — розпитував вже сам розцїкавлений матурист.

*

— Ти мабуть ще не знаєш? Ну, то пригадай собі! Ти мабуть знаєш, де сьв. Іван; там просто него хатка, а в тій хатці вдовичка, а у тої вдовиці були гарні суниці спріч „лїпообразні дївиці“, а одна з них, не єї, від двох неділь на селї; — деклямував з патосом Сьміховик. — Оксана! любчику, Оксана; ой як писанка Оксана, як ремінь дївка!...

— Та цур же вам, чого причіпились! Дайте покій людській дитинї, — відбороняв ся „Москаль“, паленіючи.

— „Де-ж вона для мене!
Бо не возьмеш, Семене,
Бо у батька чорний пес,
Як ти вкусить, то умреш!“ —

кінчив присадкуватий „pater guardianus“ також Сьміховиком прозваний.

— Нїчого-б і умерти, такі губи а очи, як кусень неба, що он сияє над Зьвіринцем, — показував Гамалїя рукою, — але синку не відпирай ся. Поки минуть ся вакації, забудеш, а пригадаєш собі, як поїдеш туди на весїлє.

— На яке весїлє? — спитав неспокійно „Москаль“.

— Всїляке можливе! Менї говорив недавно один „candidatus theologiae sanctissimae“, що за дві неділї розїжджає ся їх з львівського семинаря аж сорок шукати „куниць“, спріч „прелестних дївиць“. Ну, може і твоя попаде ся котрому, а ти поїдеш тай і нас покличеш! Що, правда?

— А епільоґ? — спитав Тосьо.

— Епільоґ я розкажу, — обізвав ся Сьміховик:

— „Куниця — князеви,
Дуля — Москалеви;
А він бідачище
Любов в кулачище —
Деклямувать стане:
„Ой жінко, жінко, гадино ізмінко,
Щоб тебе кохати, глуздів тра не мати!“

— Славно, Сьміховик! славно! — кликнули молодиї. Бідний Москаль кликнув і собі „славно!“ — і такий гамір вчинив ся, що аж панї Мария заглянула відхиливши двері і усьміхнувшись та склонившись на їх привіти: „Панї-матко, цїлуєм руки“ знов пішла до себе.

Товариші пожартувавши, засьпівавши кілька пісень і викуривши силу папіросів, потягнули з собою Тося і пішли навідати ся до других товаришів.

За кілька днїв в містї стало пусто. Не стало в нїм молодіжи, тай наче половини житя в нїм не стало.

За молодіжию виїхала і неодна сїмя віддихати сїльським воздухом і тїшити ся „килимом широких, золотистих нив“. А Тосьо лишив ся. По вакациях треба було вибирати ся на дальші студиї, треба було роздобувати гроший, а тих роздобув він знов твердою працею. Підготовлював молодших школяриків до екзаменів і з тих лєкций роздобув справдї чималу, як на єго сили, сумку. Мати, хоч їй і як жаль було, що єї дитина тілько лишень долї має, що в твердім і невпиннім трудї, дивила ся на єго працю, як на тверду умову житя бідної людини. Вечері лишав вже Тосьо для своєї матери. Тогдї виходив він з нею або на проходи за місто, або в час непогоди обоє разом розводили пляни будуччини. Тосьо не рішив ся ще, куди має собою повернути. Учителї, знаючи єго здібности, хотїли єго справити на фільозофію. Адвокат, що над єго тупим сином намучив ся Тосьо чимало через цїлі ферії, хотїв бачити єго по лїтах правником, він однак, як звичайно хований мягкою рукою матери, а не твердою, практичною долонею вітця, не міг поки що рішучо сказати собі: ось туди пійду, там мета моя. Він передовсїм почував ся до обовязку супротив матери, він хотїв враз з своєю єї обезпечити долю, він більше може про ню, як про себе думав. Єму і се з думки не сходило, як він єї ту саму лишить. Як розлучить ся він з тою ангельською добротою, з тим єї ласканєм, з єї безнастанною про свого одинака журливостию, а мати сама не знала, нїщо, нїяк єму радити.

— Що-ж, добродійко, куди ваш син вибирає ся? — питав єї вже кілька разів пан-отець, зустрівши єї при виході з церкви.

— Не знаю, пан-отче, і годї менї якось про се спитати. Він же-ж у мене один, як одно сонце на небі, я-би й хотїла, щоби вікував при менї.

Але вікувати годї було. Рішуча хвиля зближала ся. Треба було сказати собі самому рішуче слово. Послужила до того нагода.

Одного вечера вертав умучений Тосьо до хати. Сегодня їздив він на прогульку з родиною адвоката по чудовім бережанськім ставі. Час був погідний, наняті люди веслували добре і справно; цїле товариство заїхало на противний берег і там спочало на краю села. Ту відбув ся і смачний підвечерок, але гості не встигли ще добре покрїпити ся, як з села дав ся чути великий крик. Гості помчали в сю сторону, і як раз перед коршмою представив ся їх очам страшний вид. Один мужик лежав з розчерепленою головою облитий кровю майже без нїяких ознак житя, другий окровавлений також сидїв під коршмою на приспі, дихаючи тяжко, і блїдий аж синий на лици тряс ся увесь, бо він був злочинцем. З малої суперечки о підкошенє отави прийшло до сварки, і розлючені сусїди побігли під коршму шукати сьвідків, а не знайшовши нїкого, бо жид сховав ся, залаяли себе знов, аж поки один другого не поцїлив косою. Той зойкнув страшно, надбігли сусїди, счинив ся ґвалт, побігли по війта.

Гості дивили ся на сю відражаючу сцену. Адвокат, що прийшов послїдний, побачив також пригоду, а не хотячи, щоб дїти дивили ся на сю сцену, потягнув їх за собою. Всї вертали домів, а пан меценас, коли всї толкували про сю пригоду, обізвав ся стенторично:

— Хлоп, Русин, все худоба і безрога!

Ой не легко вразили сї слова Тосеве серце. Він і з несьмілости і з переляку не обізвав ся, не став в оборонї, не вступив ся за тими темними, непросьвіченими синами хлїборобського стану.

„Хлоп — худоба“! Отсї два слова звенїли єму увесь час повороту до міста в ухах, ранили єго душу. Перший раз заболїла єго тяжко обида, кинена на бідний забутий люд, а чи по правдї, чи по справедливости? Злочин був безперечно, був справдї факт зьвірський, але чи з того виходило справедливо, що „хлоп все худоба“?...

Зеркало води на ставі лежало як одна шиба величезного зеркала. Тихенько сунули човна по тім воднім шклї, а товариство мовчало під грозою того, що бачило. Малі дїти тулили ся до матери, нїхто голосу не добував з себе. Тосьо плив з своїм учеником на окремім човнї і відхиливши від него не дивив ся нї в гору, нї перед себе. Єго не обходив чудовий краєвид, ті височезні стїни гір, окружаючих став довкола. Він, що так часто виходив на високу греблю ставу, щоб звідси поплисти гень на озеро, дивуватись єго красї, єго глубинї і околичним краєвидам, тепер мовчав і повтаряв безнастанно в думках: „Хлоп, Русин, все худоба і безрога!“ Сї слова налазили навкучливою, упертою мухою в єго душу, в єго серце... Тосьо сам не знав, чого єму стало так важко і прикро, чого власно ті слова так єго вразили.

Засумований і наче хмарою обвитий вернув Тосьо до дому. Перед материю оправдував своє зле розположенє умученєм, і завчасу з вечера пішов до своєї комнатки.

До пізної годинн сеї ночи Тосьо розважав свої думки читанєм „Кобзаря“. Єго він дістав на спомин від тих товаришів, що їх підготовлював до матури, і ся книжка, сї скарби сьпівакових дум стали з тої хвилї для него жерелом цїлющої водиці. Читаючи твори народного ґенїя, вливав він по каплї наче бальсам сю водицю у свою душу в годинах своїх молодечих поривів, або в хвилї якоїсь непогоди в душі. Від них ставало чим раз яснїйше в голові сина Марії.

. . . . . .

Другого дня пішов Тосьо враз з материю до церкви. По службі Божій прикляк він і собі перед престолом Богоматери і молив ся щиро, горячо. І не пішов син з материю з церкви до дому, а просто до пан-отця за порадою. Він рішив ся іти на теольоґію. За одну ніч важких думок своїх після вчерашної пригоди Тосьо пізнав свій шлях неминучий. Мати думала, що син робив се лишень для неї. Вона була певна, що се стало ся за ласкою тої, що чи раз бачила єї тихі, горячі сльози. Тосьо знав, що догодить найкраще своїй неньці сповненєм єї задушевних думок, але він перше всього поклав собі метою будучу працю для того народа, що єго чужі лихословили хлопом, худобою, безрогою.

На баштані. [Образ І. Ярошинського].

— Синоньку! — говорила урадована Мария, — от і ласка Божа справила тебе після думок мого серця.

— Або-ж ви, мамусю, так дуже сего бажали?

— Ще-ж чого! Ти-ж вірний образ твого батька покійного. Тільки-б тобі в ризах стати, тай твоїй матери голову єгиснути перед престолом, а то вже відтак хочби і в могилу!

— Чого-ж в могилу? Чого-ж зараз такої сумної розказувати? Поживете, матусенько, зі мною, дасть Біг до пізного віку.

— Дай Боже! дай Боже!... — говорила мати і раднійше стала заходити ся, щоб сина, як лиш мога, виправити між чужі люди по людськи.

3.

Шануючи стан духовий тай їх високопреподобну почесть вже-ж годі не сказати, що о. Мелїтон і почесний крилошанин і парох села Т. чогось нині дуже шибали собою. Від самого встаня день нинїшний не дописав їм, а зза того прийшло ся потерпіти всїм, менче і більше підчиненим їх всечестній особі.

О. Мелїтон звичайні були двигати своє „ми“ з земського „одра“ не раньше осьмої години зимою, а шестої лїтом. Виїмки від сего звичаю уважали днем феральним, тілько, що днїв тих феральних було часом більше, як про них в календари пишуть.

От і нині. Нещастє хотїло, що служниця ходила на город для челяди копати бульбів, а що спішила з роботою, бо жнива аж горіли, а челядь треба було чим скорше виправляти в поле — сиротище, вертаючи, не зачинила за собою фіртки, а безрога, одна з тих цїкавійших в селї, бо звичайно і на попівстві вродила ся і виховала ся, отже на свої ровесниці знід сїльських стріх могла дивити ся „свише состоянія“ свого — прийшла з нехохітя під фіртку, а торхнувши єї цїкаво своїм цїкавим рилом, побачила за фірткою тілько цїкавих річий, що мусїла дати волю своїй охотї. Як раз вздовж вікон пишали ся довгими грядками гарні тирольські полуниці. Від їх доспілих ягід аж запашно було в цїлім городї. А ті ягоди, ягоди! Хоч вони і як скривали свої румяні личка поиід розкішні листки корчників, все-ж тим принадиїйшою здавала ся їх врода і тим цїкавійше і завзятійше підбирав ся до них малий, череватий Луць, середущий синок найблизшого сусїда, що з о. Мелїтоном межував ся. Оногди то навіть куцеряву головку всадив був через приладжену дїру в плотї. Нещастє хотїло, що як раз вертали самі єгомосць з поля. Раді гарною збіркою пшенички, стали порівнавши ся з своїм обійстєм мугикати: „Єгда снишел єси“, аж ось коли не глянуть, а в плотї щось стрибнуло. Бідний Луць оставши ще по тім боцї плота згірдливою частию свого череватого тїла уважав відповідним на разї лишень причаїти ся, бо втїкати не було часу. Бідний не знав, що у високопреподобного є також всесьвітлїйші очи, а в їх маститих руках не менче маститий цибух. І справдї не „собезначальноє слово“ а „каменем запечатану“ благодать почув Луць просто в сторонї своїх коротеньких штанят. Не поміг єму „ниже вопль“ безнадїйний „ниже плач со скреготанієм“. Тра було відобрати своє, а відтак вирвавши ся з рук пекучого з болю таки часто присїдати по дорозї. І якже-би то був не завидував Луць тій цїкавій безрозї, що їй цїлком не треба було жалувати досьвітного встаня. Снїданок був добрий, справдї панський. В єї величезнім і трошка піддертім ротї розпливали ся пишні ягоди, як морожене в губі мійської ласошниці. Вдоволена з себе задирала рило раз-по-раз в гору і розсмаковуючись чим раз більше, з радости аж рохкати стала, а се було чутким „causa assistentiae“ або доказом злочину. Ой не сьпівом соловейка долетїло се рохканє до високопреподобних ухів о. Мелїтона. За одну мить з їх спальнї роздав ся голос дзвінка і їх виразний голос: „Дмитре, Дмитре...“, за другу мить вже вся прислуга з друками та з чим хто попав, уганяла ся по грядках; а о. Мелїтон в отворенім вікнї голосили справдї не одно таке „во все услишаніе рабам лукавим і невірним“, що аж луна йшла на всї сусїдські обійстя. І день сей вже був днем суду. Шкода була справдї велика: три грядки полуниць змінили ся в толоку, а празник мав бути за кілька днїв і сї полуниці мали бути одною з окрас гостинного стола в домі о. Мелїтона.

Людова приповідка повідає, що лихе лихим поганяє. Отже на полуницях не скінчило ся.

О. Мелїтонови цїлий день не коїв ся... Дяк спізнив ся на службу Божу, женців не вийшло тілько, що їх треба було; парубок віз сїно, а звернувши зломав воза і скалїчив коня. О. Мелїтон такі були тим загнївані, що сплюнувши і не ждучи обіду, пішли з обійстя висапати ся тай охолонути в тїни свого, а радше ерекционального гаю, що́ ріс гарною гущавою зараз за садком.

День був горячий. На небі не було ні однїсенької хмарочки, найлекший вітер не колихнув ні листочком, ні стеблом травиці, сонце сипало жаром, що від него йшла утома на листє дерев і на всїляку животину, а що-ж на людий в таку спеку збираючих хліб сьвятий з поля...

Згнївaний о. Мелїтон шукав захисту перед своїм зденервованєм. На ланок, де нині жали єго робітники, далеко не було, але там дозирав роботи Дмитро, „слуга єгомосців, їх права рука, праве ухо і праве око“.

О. Мелїтон перейшовши скорою ходою садок, глянули знéхотя через частокіл в пасїку, чи дїд пильнує пчіл, а самі налякавшись здорового шершеня, що́ відбив ся в лету об їх капелюх, стрибнули через перелаз і найшли ся в гайочку. А сей гайок був їх великою розрадою. Він своєю принадою, своєю красою, ба й своїм віком був тїсно звязаним з о. Мелїтоном. Він мав свою історию. Єму не було більше 25 лїт, се як раз тілько, як о. Мелїтон стали наставником своєї пастви.

Від перелазу просто в лїсок вела рівна, вузонька стежка через простору, зелену леваду. Правобіч левади, так за сто кроків звідси, простирав ся гарний ланок тютюну, за ним піднимав ся другий кукорудзою. Тогобічний краєвид замикав ся старою деревиною і високими хрестами кладовища та широкою, згористою дорогою, що́ вела з села.

Лївобіч стояв високий пліт, замаєний густою терниною і вже губив ся в глубинї лїса, що від него несло запашною вонею цьвіту, всїлякої зелені і холодом. О. Мелїтон минув скоро стежку. Холод ударив злегка об єго пріюче лице, доткнув ся благодатно їх нервів. О. Мелїтон зітхнув, наче-б скидав тяжкий камінь з грудий і пішов дальше. В лїсї було тихо. Спека затишила всю пташню, гудїли лишень великим роєм пчоли, шукаючи по цьвітах меду, а по листках дерев спади.

„От рай, от супокій“ — думав собі о. Мелїтон, минаючи тїнисті засїки яворини і грабини, розхиляючи руками гілє розкішної лїщини. На малій але веселій полянцї засияло сонечко силою своїх промінів, а тут вже аж пахло вонею пристиглих суниць, і те знов захмарило єго лице, бо ті дрібненькі посестри пан-отцевих полуниць пригадали єму так наглядно втрату, що аж зітхнув і цибухом махнув з досади.

За полянкою знов піднимала ся гущава, а за нею, як урвав, розістлав ся перед очима пан-отця той сам так єму знакомий краєвид, але такий, що ним він нїколи не міг достоту налюбовати ся.

Цїле обійстє, отже дім і гумно, пасїка і сад, поле і гай завершували плоский шпиль високої гори. Гора як раз урівала ся стрімкою кілька сот стіп високою збочею, а збіч тота, се був один чудовий килим сїножатї. Внизу попри підошву збочи ішла рівна улиця долїшного села, видно було широке панське дворище, а дальше ген-ген як засягнув оком поля, луги і лїси і так просто аж до того рубця краєвидного, що сріблив ся широкою лентою грімучого Днїстра.

І не счислив би того, скілько раз о. Мелїтон з верхів збочи сеї дивив ся і дивив ся на сю гарну сторону і нїколи єму сего досить не було. Сином мужика хлібороба уродив ся; а хоч спершу поміч батьків, а відтак сила єго волї вивела єго в стан духовний, дала в руки чин, а до прожитку добру парохію, ні студиї, ні обовязки стану не затишили в нім справдішної пристрастної любови до землї, але любови чисто практичної. Свій горб любив він, бо на нім була єго добра парохія, бо тут доробив ся маєтку, вивів синів в людий, видав дочки за-муж, тут був він паном необмеженим, володіючим парохіянами і прислугою, жінкою і дїтьми, звідси міг він мов орел зверху скали дивити ся на ту землю, на єї плодовиті поля. Поетичним о. Мелїтон не був. Чого на горбку не

доставало, о те він постарав ся. Спровадив воду з другої гори рурами, викопав саджавку, а для захисту від східних вітрів засадив лїсок і ним справдї тїшив ся, о скілько лучили ся з ним реальні користи. А в тім лїску було одно ще місце. До него як раз наближав ся пан-отець, а визирало воно так. На півокружній полянцї, опертій плечами о два ряди густої яворини, стояла мала камінна капличка з образом сьв. Миколи. І їй також судилось відограти велику ролю в житю о. Мелїтона. Місце, на котрім вона стояла, було початком великої поваги єго у прихожан. На тім місци зайшла подія, що всїх прихожан, зразу до него не конче прихильних, перетворила в добру і шануючу єго паству. Лучила ся тота пригода в горячий час сїнокосів другого року побуту о. Мелїтона у тім селї. В само полудне вийшов він до косарів, занятих роботою на збочи. Спека була велика. Духота стояла така самісенька, якби нинї. Йно-що якась тяжша і вогка. Старші косарі говорили, що буде буря з громами. О. Мелїтон налазивши ся від ранку по всїм хозяйстві, поклав ся на пригорбку, розкрив парасоль проти сонця і задрімав, бо очи єго скленїли ся самі до сну, а збудило єго якесь шопотанє в холяві. Здрігнувшись хотїв зірвати ся на рівні ноги і аж кров в єго жилах застигла. З холяви виповзла нагло змия-мідянка і кинувши собою об землю стала шукати нори, однак вже єї не найшла, бо достеріг єї стоячий близько косар і одним замахом протяв єї мізерне житє. О. Мелїтон кинув ся чим скорше здоймати чоботи, а пересьвідчивши ся наглядно в присутности всїх косарів, що їм нїчого лихого не лучило ся, справдї щиро подякував Богу і зробивши обіт, на тім місци поставив каплицю з іконою сьв. Миколи. Тут також зпід фундаментів вирвало жерельце, нарід уважав се ще більшим чудом, а о. Мелїтон в очах темного люду виріс на незвичайного чоловіка. Та бо сей люд був і так справдї добрим. Він став забувати на свого доброго старенького пан-отця, що був їх попередним душпастирем. Забував на сї патриярхальні зносини, що єго лучили з стареньким либонь не сьвятим дїдусем і з єго хатою, і привикав до часів нових, а ті були твердші. В горішній части села коло церкви двигла ся нова твердиня, що якось так поводила ся до парохіяи, як двір до хлопа. І тут вже треба було чи раз з годину постояти під дверми ґанку, заким дістало ся послуху. Згодом-перегодом той безконечно терпучий люд привик до нових порядків. Новітний пан-отець був добрим хозяїном: дбав про свої будинки, про церкву, научав християнської моралї, а вільні хвилї посьвячував книжкам і читаню. О. Мелїтона звали прихожани мудрим, бо рідко однак завсїгди дав добру раду. Без крику, без зводженя комісий потрафив зробити те, що хотїв, а, нїгде правди дїти, часом і дотепу уживав, щоби лишень осягнути цїль.

Поколїнє, що виховало ся вже в лїтах свободи, було трохи своєвольнїйшим. Воно темне але свобідне, також грішило звичайними але все-ж тяжкими пороками. З пороків пїянство і нахил до дикого супружества, а також розпусту молодїжи викорінив о. Мелїтон оригінальним способом. Він велїв вандрівному богомазови змалювати образ страшного сатани і повісив єго в темнім кутї церкви лївобіч дверий при головнім вході. Під статию сатани стояли грубо начеркнені слова: „Прийдїте и менѣ поклонѣте ся душѣ царствія моего“, і з тої хвилї чи явногрішниця, чи піяк, чи любитель чужого майна вже мусїв віддати не аби яку пеню. Справа йшла на суд дванайцяти найповажнїйших старших братів. Пан-отець прибрані в чорні ризи з чорною сьвічкою і з чорною книгою в руках слухали слів обвинителя, а обжалований слухав сего обжалования. На доказану вину братчики видавали засуд, а тогдї всї, засьвітивши сьвічки собі й пан-отцеви, вели винуватця перед образ сатани. Тут відбувала ся друга дія церемонії. Грішник мусїв цїлувати чорта в курячу ногу „аки властелина грѣшной души“, пан-отець з чорної книжки відчитували якісь молитви, а як проголосили „амінь“, то самі і всї братчики гасили свої сьвічки, вимовляючи слова: „Справ душу свою, щобись не згас по смерти, як сьвітло сьвічок на земли“.

Ся дивна церемонія видала з часом добрі наслїдки. Задля самого встиду, щоби не стати позорищем людським, стали люди вистерігати ся своїх блудів, батьки і матери були спокійнїйші о вінцї своїх дочок, ґазди о своє добро, а жид-арендар став сходити на дїда.

Воно правда, що така містерия була і дивна собою, а може і з кодексом правним незгідна. Але часи були ще надто сьвіжі по довгих віках зневажуваня людського достоїнства у бідних крїпаків.

Люди інтелїґентні здвигали на се раменами, другі подивляли дотеп о. Мелїтона, а неприхильна знесеню панщини шляхта була з сего рада. Вона сама славила перед властями єго енергію, бо, винявши шкоду в пропінациї, радїла вкорочуванєм самовільства хлопів.

Одним словом о. Мелїтон стояв на добрих ногах, єрархія наділила єго почестями, мужики єго бояли ся і мимовільно навчили ся шанувати, власть мала в нїм доброго помічника в моральнім веденю громади, а шляхта пересьвідчена, що хлоп, коли не вірить слїпо, дичіє, наділювала єго також своєю ласкою.

Опроче о. Мелїтон не був злим чоловіком. Сїмю свою любив, для неї трудив ся щиро в невсипущій роботї. Для сусїдських пан-отцїв щирий приятель і добрий сусїда був все готов до помочи або до ради.

Тверді умови житя, — бо все-ж праці мав доволї, — не затерли в нїм слїдів давного молодечого жару. Без него празник не був празником, а весїлє весїлєм. До нинїшного часу володїв він гарним басовим голосом, знав розказувати гарні приповідки, сьпівати жартобливі пісні, і справдї не було в тій сторонї нї одного сьвященичого дому, де-би він не кумував або не сватував, а всюди старі й молоді радо витали високу, худощаву стать о. Мелїтона, єго-ж нїхто не називав інакше, як „громадським татунем“. „Поїхати до татуня“ значило поїхати до єго дому, і зазнати там що найменше пів доби теплого щиро-руського гостюваня. А бути у него в гостях значило, за багато заставленим столом провести чимало хвиль при жартах та безжурній веселости.

Своєї рідні у о. Мелїтона не було. За те численна родина єго жінки була предметом єго запопадливости; він у неї славив ся наче другим патриярхом, бо вона радо линула до него по пораду і поміч, а о. Мелїтон так звик до того, що вже нїколи нї одного нї другого відказуваги не сьмів.

Нинї однак о. Мелїтон не були в юморі. Ранїшна подія так єго загнївила, що навіть принада сего улюбленого кутика в ґаю якось не була в силї прогнати усїх хмар з єго лиця. Усївши на ступнях капличкн, вийняв о. Мелїтон здоровий капчук з кишенї, відтак спорядивши протичкою ножика люльку, поклав до неї сьвіжого тютюну, підкрутив цибух, а добувши з кишенї камізельки кремінця і губки, тим-же самим ножиком викресав огню, і поклавши розжеврілу кришку чиру на люльцї, став єї розкурювати. Легкий димок запашного тютюну лучив ся з сьвіжою вонею лїса. О. Мелїтон стали відчувати полекшу на нервах, а для більшої вигоди розпростерли обі ноги, на праву руку сперли голову, лївою справили бриль від сонця і полинули якоюсь тихою думкою Бог-зна куди. Не чули, що стежка ведуча через гай, стала гомонїти прискореним тупотом. За хвильку вирвала з гущавини цїкава, кучерява головка, а за нею сиві оченята, здорове, румяне личко, тай сїра підперезана сорочина малого хлопяти. Був се звичайний „Dominus Husakiewicz“ або по нашому пастушок від гусий, що роззявивши ротик вже мав щось сказати, як о. Мелїтон звернули ся в ту сторону і, побачивши хлопчину, кликнули:

— Domine Husakiewicz! quid est? чого хочеш?

Мали бо о. Мелїтон ще одну сьмішну привичку, що в добрім розположеню любили глаголати на всїх язиках. Латина підпомагала нїмеччину, нїмеччина споріднювала ся з польщиною, польщина закривала ся русчиною, а деколи мова о. Мелїтона завершувала ся грецьким або церковним зворотом. Все те разом зливало ся в цїкаву сумішку зворотів, аргументів, а було одною з головних прикмет сего чоловіка. Він був сьвящеником-унїятом, тому, як сам казав, не цурав ся латини. Фірмана називав „magistr-ом equorum“, гуменного кликав „economus parochialis“, паламар звав ся з грецька „προφίλαξ εκλεσιας“, а кожда дївка до домашної прислуги носила назву „ancilla vaccensis“, бо вже-ж на попівстві кожда дївка мусїла більше ходити коло коров, нїж послугувати

в покоях. Гнівав ся о. Мелїтон з засади по нїмецьки, а уживанє все однаких термінів вбило ся так в голови пан-отцевого окруженя, що і прислуга і більша часть парохіян розуміла добре сю термінольоґію.

— Du Bengel einer — чого хочеш? — спитали о. Мелїтон добродушно господина Гусакевича.

— Мене ніслав порнілякс [таке бідний Гусакевич переробив з профілякса] сказати, що гості приїхали.

— Які гості?

— Я не бачив. А казали, сцо якісь їмость і паниц.

О. Мелїтон підняли ся з свого місця, потягнули зо два рази люльку, видули з неї попіл і пішли скорою ходою домів. Розбирали в думцї, хто-би се міг бути, думали, що може найстарша дочка з сином, але поки що не могли відгадати. Минувши гайок і пасїку, ввійшли другим входом до своєї канцелярії і, скинувши з себе *балахон*, бо так називали довгу загортку з сірого полотна, закликали „vestibularium“ сиріч покоївця Дмитра і велїли собі подати чорний сурдут.

— Хто приїхав?

— Не знати, прошу єґомостя: чужа їмость з паничем, похожим на молодого єґомостя.

— Та де-ж вони?

— Вже з їмостею в сьвітлици чекають на єґомостя, бо їмость велїли подавати обід.

Загорнувши ся і підчесавши пальцями волосє, перейшли о. Мелїтон через спальню жінки і гостинну, а звідси в сьвітлицю. В сьвітлици на почеснім місци широкої канапи сидїла старша худощава женщина, уся в чорнім платю. Правобіч круглого стола сидїв молодий богослов, а лївобіч як раз против гостя сидїла їмость Мелїтонова. [Далї буде].

Прочани в Чорноморії.

З поезий Володимира Ю. Масляка.

I. Силї сил!

Я Тебе бачу, де лиш житя крихта
І де лиш око взором дійти може,
Я Тебе чую у глухих безоднях —
Ти властелином всюди, велий Боже!
З Тебе минувшість від віків снує ся,
З Тебе будучність людскости свитяє;
Ти виповняєш один — безконечність,
Кінця для Тебе, початку немає.

Я Тебе бачу у всїх творах сьвіта,
У кождій твари і кождій ростинї;
Я Тебе виджу в ясним сьвітлї сонця,
В промінях зорий у нічній годинї.
Я Тебе чую в громах лїтних тучий,
В говорі шуму річних хвиль сріблистих
І, як царюєш на небесних зводах
І, як пануєш в людських серцях чистих.

Я Тебе знаю... Чародїйні звуки
Гармонїї сьвіта про Тебе голосять:
Пісень міряди, дрібних птичок сьпіви
Престолу Твому чолобитню зносять;
А людське серце нераз у бунтарстві,
Сли против Тебе встає божевільно,
Хоч в хвилї смерти сумирно угне ся,
Бо йти до Тебе лиш в покорі вільно.

Не рукотворні дїла Твого слова
Се Твоя сила, се Твій дух могучий
І чутє в серцю і любов до ближних
Се Єства Твого благотворні лучі.
Закриті тайни, що до них ум людський
Шляхом нїяким доплисти не може,
Житя причини, твердий закон смерти:
Се Твоє царство, превеликий Боже!

Я Тебе чую... нераз так наставиш,
Як отець сина за лиху провину...

І добротою через отсю кару
Кличеш до него: „Поправ ся ще, сину!“
Поправи хочеш людскости Твоєї,
Бо і мій нарід, сли нині картаєш,
Допустом своїм єго з пути злої
На стежку правди, добра навертаєш.

2. Наші пісні.

А ті думи пісні наші
Наче перли миготять,
А їх звуки, смутку повні,
Так на серцю ваготять.
З глубин серця вони родом,
А ховались на степах;
На могилах спочивали —
Годувались по хатах.
І тому в тих пісень сути
Чуєш нашу долю всю...
Чуєш сльози і неволю
І розпуку і журбу.
І лиш ними вкоїш горе,
Щó заляже руську грудь;
Як їх звуки тихим миром
Твоє серце обнімуть.
Не загине нарід руський.
Поки сили тих пісень,
Голосні їх, мягкі звуки
Се у нашій пітьмі день.

3. Запорука.

Треба мати в душі силу
Коли треба вік прожити;
Ідеалів сонця треба,
Жертволюбя просто з неба,
Сли тра люд свій покріпити.

В серце треба міць вщіпити,
Щоб не гнулось, не скиміло —
Як тра буде се відчути,
Що люд терпів позабутий,
Що єго по вік болїло.

Але треба серце мати
А в тім серцю міць любови,
Бо без неї житє мука,
Бо в любві лиш запорука
Воскресеня і обнови.

4. Минувшости.

Я любив тебе, я кохав тебе,
Я тужив за тобою,
Розійшлись ми враз в неминучий час,
Не зійдемось з собою.

А росло моє пресьвяте чутє,
Ой росло пребогате:
Сияв вік як день, як сьвяточний день,
Ой, аж жаль споминати.

Я любив тебе, я пестив тебе,
А остав сиротою...
Не верне́ть ся вік, щó цвив ще вторік —
Не зійдемось з собою.

5. В тім біда.

— Ой так, так, єгомость!
— Так, так, господине!
— Кажете, що нужда?
— Нужда, бо Русь гине.
— Дїйсно так, єгомость?
— Так, так я вам кажу!
— Яка-ж на те рада?
— Таж я не пораджу.
— Яка-ж тота нужда
До єї симптоми?
— А хіба-ж вибори
Ще не важкі громи?
— Ой так, так, єгомость!
Ну і ви пропали?
— Якже не пропасти?
Де-ж би Ляхи дали!...
— Та Ляхи Ляхами,
Дали чи не дали;
Але якже ваші
Там голосували?
— Ну, мої звичайно...
Най худоба гине,
— В тім біда, єгомость,
— Як? як? господине?!
— Вибачте, єгомость,
Я так собі тілько,
Нужди прикоснувшись
Забув ся на хвильку.

За українську дитину.

Оповіданнє.

З рукописї **Д. Мордовця**. На нашу мову переложив **Цезар Білило**.

[Конець.]

V.

Проминуло кілька місяців...

І стали Запорожцї помічати, що батько отаман чогось нудьгує: такий сумний, невеселий. Часом бачили, як він сам самотний тихенько бреде по сїчовому валу вельми задуманий, або сам з собою розмовляючи; а иногдї бачили, як він там на валу стане і стоїть собі нерухомо, мов вкопаний, поглядаючи кудись геть далеко, де простягали ся безкраї степи до самого Криму та до Чорного моря.

— Що то сподїялось нашому батькови? — гомонїли козаки, — якийсь вім смутний!

— Чи не задумав він, крий Боже, покинути нас?

— Може скучив за домівкою, за жінкою, за дїтьми, давно їх не бачив.

— Не дурно, знати, Тетерин посланець закинув, що Ляхи у полон заберуть паню Сїрчиху, коли ми не пристанем до короля.

Сїрко справдї сумував. Його гризла нудота, що він ще й досї не заплатив Татарам за останнїй їхній напад у купальську нїч... Забрано в неволю безвинні дїти, забрано його миленьку Орисю... Сором на його сиву голову, на його сиві вуси!

А як його заплатити, яким побитом пімститись? Чим взяти ся?... Мало не всї його молодцї ще й досї у Гетьманщинї, куди він їх послав на поміч Бруховецькому; а зараз тут під його булавою всього кільки сот козаків та ще хіба гуртець Косаґових Москалїв... А хан, є чутка, зібрав велику орду, щоб напасти на городи християнські. Нї! Не в моготу

більш терпіти! Ніколи ще того не було, щоб він, старезний вовкулака не задавав прочуханки поганій Татарві за всякий її напад...

Раз якось трапилось так, що стоячи на валу, Сірко вгледів старого сліпого січового кобзаря Дармограя, що прехорошé сьпівав козацькі думи. Раптом спало йому щось на думку, — і він покликав до себе кобзаря.

— Добри́день, старче божий!

Стариган пізнав голос Кошового і підійшов до його.

— Чолом до землі пану отаману, — привитав його сліпий. — Як Бог милує пана Івана?

— Богу дякувать, старче... мене і годи не беруть.

Сліпий опустив незрячі свої очі до долу та задумав ся.

— Туга у тебе на серці, пане отамане, — проказав він тихо, ніби про себе.

— А ти почім знаєш, чоловіче божий? — спитав Сірко.

— Серцем чую, коли очима не бачу, — відмовив той.

— Еге-ж! Господь умудряє сліпці.

— Так, так, синку. Бог не забуває сліпця своїми щедротами. Очима хочай не бачу, але слихом і серцем я, бач ся, чую-почуваю, як трава росте і як серця людські́й, горем прибиті і тугою повиті, стогнуть і плачуть... Вєть ся нудьга коло твого серця і гризе його...

— Ох, гризе, гризе, старче божий... Плаче душа моя за бідними невольниками, що́ гинуть-пропадають у кримській та турецькій неволі... Поможи мині, старче.

— А чим, пане отамане?

— Духом божим... В тебé і в твою кобзу Господь милосердний вдмухнув духа свого сьвятого, а ти ним запалюєш серця тих, котрі тебе, твій голос, твоє слово натхнене чують... Вдмухни-ж його, старче, в моїх діток... Сьпівай їм свої сьвятії думи... Не в моготу мині більш терпіти наруги і знущання поганих бісурменів над християнськими душами... Он, хіба давно, у саму сьвяту ніч, під Купала, вони підхопили безвинних дітий, а я ще й досі не відомстив поганим. Запорожці-дїти. Вони, звиклі до нападів татарських, швидко забули про Купальське горе. А я з того часу як непритомний. Поможи мині, чоловіче божий.

— *„Буди по глаголу твоєму“*, — покірливо відповів старий кобзар.

Було се у неділю. Запорожці після церковної служби тільки що пообідали і ку́пами сиділи коло своїх курінів.

Як раз в цю добу, по розмові з Сірком, сліпий кобзар чимчикуючи по майдану, стиха щось сумне підбренькував собі на кобзі.

Запорожці угледіли.

— З сьвятою неділею, старче божий! привитали його декотрі козаки.

— Помагай Біг, дітки!

— Сідай з нами, діду, та заграй і заспівай нам веселої... А то сумно щось у нас у Січі стало... Батько отаман чогось зажурив ся, то й ми носи похнюпили.

— Ох, не втну щось я веселої, дітки... Сумує душа моя, — сказав сліпий і присів до одної купки...

— Струни мої плакать жадають, дїточки, і я за ними плачу.

І він бренькнув по струнах тихо-тихо та жалібненько. Здавалось, ніби здалека літний вітерець легесенький доносив чийсь-то плач, чиєсь гірке голосіннє, і сива кобзарева голова, схилившись низько, прислухалась до того далекого тихого ридання.

Усе навкруги притихло-заніміло під чарами говірких струн...

Кобзар підвів до неба свої незрячі очі і засьпівав старечим, але ніжно-жалібним, глибоко-чулим голосом:

Ой, не ясний сокол квилить-проквиляє,
То син до батька до матері з тяжкої неволі в городи християнські поклін посилає,
Сокола ясненького рідним братом називає:
Соколе ясний,
Брате мій рідний!
Ти вйсоко лїтаєш,
Ти далеко видаєш, —
Чому в мого батька — у матері ніколи в гостях не буваєш?
Полинь ти, соколе я́сний,
Брате мій рідний,
У городи́ християнські,
Сядь-надѝ
У мого батька й матері перед ворітьми,
Жалібненько проквили,
Об моєї пригоди козацької пригомяни.
Нехай отець і матуся
Мою пригоду козацькую знають,
Статки, маєтки збувають,
Великі скарбй собирають,
Головоньку козацькую з тяжкої неволі визволяють!..

Струни так і ридають... риданнє тихе та безнадійне ніби покриває голос старого сліпця, але голос цей поринув безкраїм жалем у душі слухачів. Козаки, ще за часинку перед цим такі веселі та безжурні, схилили свої голови, — великий сум їх огорнув, неначе-б то вонй були винні у тім, що десь далеко-далеко, в невідо́мій чужи́нї плаче бідний невольник... Так, це їхня вина... А вони тут собі сидять, веселі та необачні... Вони згадали купальську ніч, і страшенно засумували.

— Ти серця наші вражаєш, душі шматуєш, старче божий! — простогнав хтось; — Ох!

А голос і струни, після передиху, знов заридали... Але у цім риданню, в цих словах вчував ся вже докір... Спішіте ратувати невольника... Нї! тисячі невольників! Бо як чорне море почне бушувати, то не знати муть батько з матірю, де, в якій тяжкій неволі свого сина-невольника шукати: чи в місті Козлові на невольницькому ринку, чи в Скутарі на базарі... А то будуть туди Турки-яничари набігати і бідних невольників за Червоне море в Арабську землю продавати. Плаче бідний невольник на каторзі, і сей плач вчуває його товариш по неволі, такий-же козак, як і він...

Голос кобзаря замовк, слова завмерли на устах, але старечі пучки перебирали ще говіркі струни, що́ плакали собі далі, плакали вже самі, без слів. Але козаки і без слів гаразд розуміли те риданнє: на лицях видко було враз і думу сувору і сумирне любованнє...

А чимало було тут і таких, що в очех у них дрижали невиплакані сльози.. Але як-же бо козакови та плакати? Можна плакати козакови, та тільки крівави́цею — своєю та чужою...

Слухачі ждуть-дожидають, притаївши духа, що далі буде... Не вже-ж таки жадної втіхи? Шкода! Немає втіхи! Кобзар все далі на струнах плаче... Не він се плаче, а той невольник, котрого учув товариш по неволі, на тій самій ґалєрі...

І знов поринули з кобзарських уст слова:
То брат-товариш тоє зачуває,
До брата-товариша промовляє:
Товарише, брате мій рідний!
Та не треба нам в городи́ християнські поклони посилати,
Своєму батьку й не́ньці більшого жалю завдати,
Бо хотя наш батько й мати будуть добре дбати,
Ґрунти, великі маєтки збувати,
Скарби збирати,
Та не знати муть де, в якій тяжкій неволі турецькій синів своїх шукати:
Бо сюди нїхто не захожає,
І люд хрещений не заїжжає,
Тільки соколи ясненькі лїтають,
На темниці сїдають,
Жалібненько квилять-проквиляють“...
— Ох! — застогнав хтось, наче-б його давили.

Всї озирнулись... Це стогнав сивоусий козак, припавши лицем до землї...

Кобза замовкла, неначе з жалю у неї разом порвали ся всї струни...

— Бідний Рубан! У нього два сини там-десь, у неволї, чи то в Криму, чи то у Царгородї, чи в Анатольській землї, а може і за Червоним морем — в Арабській землї.

Але жаден з козаків, „невольницьким плачем“ до глибини душі ізрушених, не знав, що і як в той час поводилось в отамановім курінню. А там ось що діялось. Сірко, пробравшись з валу, ні від кого не запримічений, до свого куріня, сторожко визирав відтіля в віконце, прислухаючись до дивовижного грання та сьпівання слїпого кобзаря. Він добре бачив, до якої невпинної бурі доводило їх те, про що їм сьпівав кобзар, і що ставало у них перед очі, і що вбачали вони в душі десь далеко, там, під чужим, безпривітливим, ворожим небом... Се були ворожбитні чари, ті чари, котрі не раз доводили і його буйну голову до божевільного чаду, коли з бурхливого життя вскочити у смерть здавало ся стуманїлому розумови чимсь блаженним, вельми жаданим.

— О, мої дїтки! Я поведу вас у сю кріваву сїчу, — шопотїли його старечі уста, — не потерплю сорому на свою сиву голову.

А старий кобзар все далї сьпівав свій „плач“.

— Пали, розпалюй іхнїї душі божим словом, старче-пророче, — гомонїв нишком отаман — добивай їх, добивай!

І слїпий кобзар справдї добивав збурених і мов заворожених слухачів останнїми словами своєї чулої душі:

Тогдї дала ся бідному невольнику тяжкая неволя добре знати:
Кайдани руки-ноги поз'їдали,
Сирая сириця до жовтої кости тїло козацькеє проїдала.
То бідні невольники на кров, на тїло поглядали,
Землю турецьку, віру бісурманську проклинали:
„Ти, земле турецька, ти, віро бісурманська,
Ти, розлуко християнська!
Уже бо ти розлучила не єдиного, за сїм лїт війною, —
Мужа з жоною, брата з сестрою,
Дїток маленьких з отцем і маткою!
Визволь, Боже, бідного невольника
На сьвято-руський берег,
На край веселий,
Мїж люд хрещений!“

І струни разом замовкли.

Козаки, мов від грому, скочили і схопились за шаблї... Як раз в цю хвилинку з'явив ся перед них Сірко.

— Веди нас, батьку, на поганих! Веди! — в один голос заревстували Запорожцї і обступили його кругом.

— Поведу, дїточки мої, поведу! — промовив, блиснувши очима, мов блискавицею, Сірко. — Тільки пождїть день-другий, — до нас йде на підмогу комлицький мурза Еркет-Атуркай з своїми косоокими гемонами... Лаштуйтесь до походу, дїтки!..

Тимчасом прийшли чатові козаки, ведучи якогось обідранця, що ледве переступав запухлими і до крови пораненими ногами. Але се не був ні Татарин, ані Лях.

VI.

Незвичайного чужинця привели до кошового.

— Ти хто такий будеш, хлопче? — ласкаво спитав Сірко.

— Я з кримської неволї, ясновельможний пане, — важко відновів чужинець, котрого змарнїлий та змордований вид будив жалощі в серцях Запорожців, що обступили його кругом.

Тільки-що вони чули від свого кобзаря про цю страшну неволю, — і ось з'явив ся перед їхнї очі мученик тієї неволї! Був се молодий парубок, високий, струнký і страшенно худий. На босих, покрівавлених ногах видко було кріваві знаки від кайданів, що промулили тїло трохи не до „жовтої кости“, як сьпівалось в кобзарській думі, і телїпалось брудне дрантє від оксамітних колись штанів. Від білої, вишитої червоною і синьою заполочю сорочки також держали ся на кістлявих плечах самі брудні клаптики. Але на загорілих грудях висїв мідний хрестик — сьвятощі християнина; всю одежину в сердеги пороздирали острі колючки тернів, по котрих він ховав ся, і тільки хрестик-сьвятиню, надїтий на його ще панотцем в Купалї, зберіг він.

— Ти, мабуть, давно не їв, синку? — жалосливо спитав Сірко.

— Давно, ясновельможний пане... — І затуливши лице своє руками, бідолаха тихо-тихо заплакав, як ото учув жаль і ласку в голосї грізного кошового і у слові: „синку“.

— Дїтки! Біжіть же мерщій та принесїть йому чого-небудь — нагодуйте, — сказав Сірко козакам.

Кільки козаків прожогом кинулись до що-найближчих куріній.

— А ти, хлопче, поки що сїдай ось тутечки на присьбі спочинь, бо тобі, бачу, стояти важко, — сказав Сірко.

Козаки принесли хлїба, сала, таранї і горілки.

— Спершу виний, небого, — сказав Рубан, наливаючи горілку в чималу чарку і подаючи її прихожому. — Воно тобі сили додасть, виний, хлопче!

Руки в старого Рубана трусили ся так, що навіть горілку розплескав. Він згадав про своїх безталанних синів, що горюють вже десять років у неволї, безвість гинуть-пропадають, за якимись морями та горами... Десь і в них перемулені ноги до жовтої кости тяжкими кайданами, як і в цього сїромахи, тай чи живі вони? Може давно хижі круки та орли поклювали козацькі чорні очі, а вовки-сїроманцї давно пожвакували біле тїло, сухі-ж кісточки занесли по тернях та байраках.

Прихожий ковтнув трохи горілки і закашляв ся.

— Не звик, небого, — ласкаво промовив кошовий.

Старий Рубан подав прихожому хлїба і сала. Той почав жадібно, їсти, неначе голодний звірюка. Сірко і козаки жалісливо поглядали на нього.

— Чи ти-ж часом не бачив там, у неволї моїх синів-соколів, небого? — дрижачим голосом спитав старий Рубан.

— А хто вони, дядьку, і відкіля? — спитав чужинець.

— Рубаченки з Переволочної — Грицько та Остап.

— Одного такого я знав — Остапа Рубаченка. Він у Перекопі, у неволї та в роботї у перекопського хана Корач-бея, у котрого і я був у неволї. А Грицька, Остапового брата давно продано до Кафи, і є чутка, що його повезено за море, на турецькі ґалєри.

Старий Рубан побожно перехрестив ся на церкву.

— Так Остапик мій живий, — стиха промовив він. — І за се хвалити Господа і Пречисту Богородицю.

Трохи поноївши, чужинець підживив ся. Він ще випив горівки, і на блїдих загорілих щоках заграв ніби румянець.

— А тепер розкажи нам, хлопче, хто ти і відкіля родом і коли і яким побитом попав у неволю? — спитав кошовий, теж сївши на присьпу.

— Я, пане ясновельможний, родом з Маркусівки, що супроти Хортиці, — вже бадьоро відновів прихожий. — Зовуть мене Демком, а прізвище Гнучкий. Підхопили мене разом з другими перекопські Татари, як раз під Івана Купала.

— Під Купала! — навіть скрикнув Сірко, — цього лїта?

— Так, ясновельможний пане, як раз під Купала у лїтку. Ми, парубки і дівчата, справляли купальське сьвято і не чули, і не бачили поночі, як до нас підкрали ся поганці, і не вспіли ми прочумати ся, як нас усїх зрослих, і малих дїтий, і дівчаток переловили і помчали.

— Так, так, — збурено бовкнув кошовий, — тогдї, значить, підхопили і мою хрещену дитину, Орисю Моторненькївну.

— Еге-ж, ясновельможний пане, і Орисю з нами підхоплено.

— Що-ж, чи жива вона, ясочка? — стрепенув ся Сірко.

Слава Богу, ясновельможний пане, живенька. Вона у того-ж самого Корач-бея, що і мене держав у неволї. Тільки Орисина доля иньча: старий Корач-бей не накохаєть ся нею, і Явдоха Проценківна казала мінї, що Орисю Корач-бей має на думцї подарувати самому турецькому султанови у Стамбулї, бо дуже вона гарна.

— Не буде цього! — скрикнув розюшений Сірко, схопившись за шаблюку. — А хто-ж тая Явдоха, що казала тобі про тее?

— Явдоха, ясновельможний пане, те-ж бранка... Вона вже, мабуть, років з шість буде, як живе у неволї у Корач-бея, котрий з нею і хлопчика прижив — Татарча, Халїлькою звуть; цьому Халїлькови вже пятий рочок... Явдоха, пошли їй, Господи, здоровя, і запомогла мінї втекти з не-

волі. Я двічи втікав — тільки з першого разу мене піймали, і у кайдани заковали. Тогді-то мині і допомогла Явдоха... Вона тепер клюшницею в Корач-бея, бо бей вже не живе з нею, а купив собі у Кафі молодесеньку черке́шенку... Явдоха мині добула напилок перепилити кайдани. Вона-б і сама втекла — та як його втечеш з маленьким хлопчиком? Хоч воно і Татарча́, а все-ж таки вона його рідна мати і дуже його любить. Господи! як же вона плакала-ридала, як зі мною прощалась! Так плакала, що серце моє краялось на шматки... Хоча-б ще раз, каже, подивитись-глянути на рідную сторононьку...

Сірко ніби вже і не слухав його далі. Усі його думки були у Криму. „Треба, притьмом треба поспішати, думав він про себе, а то повезуть мою дитинку“ — і став він мізкувати, яким-би то побитом напасти на Крим. „Без комлицької підмоги не можна... Комлики пеклом дишуть на Татар. Ні, не можна, ніяк не можна, а то-б я хоч і зараз на коня — та до Перекопа... воно і недалечко... а там, як Бог допоможе, то й до Бахчисарая чкурнем... не нападай, поганцю, у Сьвято... Але Бог допоможе... он Орисина мати, бідолашна вдовиця і до Київа на прощу ходила благати печерських угодників за своє дитя.. А я-ж це дівча́ з купелі приймав... воно-ж у мене на руках плакало, а як підросло, на ногах у мене гралось, вусом моїм бавилось і смикало його, мене татком звало... Якже мині його забути, покинути? І від Бога гріх і від людий сором. Ох, доберусь я до поганих пеиголовців!

— Нас нарубків, — оповідав тим часом далі прихожий бранець, — тодї-ж у ночі у степу поперевязано і посаджено на зайві конї — бо кожен з них поганих був одвуконь, а дівчат вони при собі на своїх конях держали та обере́жно, бо їм, поганим, бач ся, нікчемна пожива, як дівчата з лиця спадуть, помарніють: не та вже тодї їм і ціна буде на базарі... А як привезли нас до Перекопа, то нарубків розвязали і замкнули в кошару, а дівчат в осібну хату... Потім нас усіх подуванили, хто кому дістанеть ся... Я дістав ся Корач-бею; він і Орисю взяв собі, яко старший.

— А що-ж мій син, Остап? — перебив Демка старий Рубан. — Яка його там доля?

— Він укупі з другими невольниками у полї робить... Усї вони заковані у кайдани по два чоловіки разом, нога до ноги, та так і роблять, а як котрий невольник втомить ся, то невольницькі старости його червоною таволгою по голому тїлу шмагають-поганяють. А в котрого невольника від таволги болячки роблять ся на тїлї і в них від мух черви заводять ся, то їм ті болячки, як собакам, шкипіталом мажуть... Твій Остап, дядьку, закований з одним Волошином-невольником, і я тільки раз бачив Остапа, як його з Волошином приво́дили до кузні перековати кайдани.

— Ну, козаче, щастє твоє, що у тебе там знайшла ся землячка Явдоха, — сказав один Запорожець, — а он Остапови Рубаненкови вона не допомогла втекти.

— Та се через те, дядьку, що мене Корач-бей приставив до своєї господи у саду робити, — відповів Демко. — Там мене і запримітила, спасибі їй, Явдоха, і визволила з неволї. А де-ж їй було шукати Остапа, коли усіх невольників на ніч запирали у камяну клуню, і нікого туди не пускали, опріч невольницького старости і його слугів-Татар...

— Пугу-пугу! — раптом учув ся з головної сїчової брами глухий крик наче пугача.

Усї насторожились. Гукнуло й вдруге.

— Підїть, дітки, подивітесь, хто там, — сказав кошовий, підвівшись.

Кілька козаків кинулось до брами.

— Пугу-пугу! — крикнув один із них (крик пугача — умовне гасло).

— Козаки з лугу! — віддали за брамою. — Гостинця привезли.

— Якого гостинця?

— Ось побачите... Відчиняйте браму!

Браму відчини. В'їхали три вершники: два Запорожцї і третій Татарин, звязаний і прикручений до коня, котрого за поводи крінко держав в руцї один Запорожець.

— Язика привели, от так молодцї!

— А де піймали поганого?

— За великим Лугом, у степу... Другий вражий син утік.

— Спасибі, дітки, — сказав Сірко, підійшовши.

— Тільки нічого не говорить, собачий рід, мов німий.

— Ну, та у нас і по собачому заварнякає, — скепкував один козак.

— А я буду за собачого товмача, — засьміяв ся другий.

VII.

Але з бранцем Татарином не довело ся Запорожцям скрутно обійти ся. Довгорічний досьвід з „язиками“ допоміг Сїркови швидко випитати в бранця без катування, а ласкою та обіцянками, усе, що треба було йому знати і про що він сам догадував ся, добре розуміючи всї заходи гетьмана Тетері і широкі але не кебітні за́думи його короля Яна-Казиміра. Сірко знав, що Тетеря пекельними духом дише на його за те, що він не зважав на його пораду та ще й попридержав його посланців. Знав він також і те, що коли Запорожцї брикають ся, то Татари легко становлять ся під „ляхівське сїделечко“.

— Як не хрест, то півмісяць, — така тодї була поговірка.

Сірко якось вневнив ся, що схоплений Татарин гаразд балакає по українському. І се справдї було так, бо сей бранець змалку вивчив ся був цїєї мови: спочатку, як він ще був дитиною, у його була нянькою бранка-Українка із під Канева, — так вона розмовляла з дитинкою на своїй мові і, колихаючи його в колисцї, сьпівала йому українських пісень, опісля-ж як став підростати, оповідала йому українських казок. А далї, як став великим, він, Таушан-Сеїд (се його так звали) взяв собі за жінку красуню Українку, бранку зпід Уманї, котру він вельми кохав, і з нею все балакав її рідною мовою. І через те, що він знав по-українському, він і був за товмача в перекопського хана, Корач-бея.

В ті часи було так, що хто добре знав українську та польську мову, то того в Криму дуже шановали та поважали, і такі митцї були або посланцями кримського хана, або розвідчиками, або просто дозорцями.

Таким був і Таушан-Сеїд. Все це він сам розказав про себе.

Догадавшись хитрим запорожським чуттєм, що Таушан-Сеїд занадто любить свою молоденьку коханочку, гарну Українку, Сірко і зачав грати по сердешних струнах закоханого Татарина. Він навіть удавав із себе татарського прихильника.

— Ох, Сеїдку-братїку, — зітхала стара лисиця, як би ти тільки знав! Посїдали нам на шию Москалї, дихнути не дають, усюди пхають свого носа... Гаразд Тетері і усій православній Україні: туди Москалї і носа не сьміють поткнути... Я вже розкидав умом і так і сяк: виходить, що треба поєднати ся з Тетерою і з Ляхами. Гаразд було-б, коли-б і ваш хан держав нашу руку... От я і мислю собі, братїку Сеїдку: чи не послати тебе у Крим сватом від Запорожя. Може хан і з'єднаєть ся з нами і з Тетерою.

У Сеїда радісно засьвітились очі. Він, яко піймany розвідчик, ждав собі лютої кари від Запорожців і неминучої смерти; а його навпаки хотять вирядити послом у Крим... Він вже думкою прощав ся з своєю красунею Українкою, з своєю „ханум“, себ-то королевою його душі... Не бачити, думав вже він, йому більш її карих оченят, її чорних бровинят на шнурочку, її коси — дівочої краси, її станочка тонкого, гнучкого... І ось несподівано — він знов її уздрить, знов побачить свій любий Крим з його бушуючим, а найчастїш понурим морем, з погордим Чатирдагом і з всїма роскошами, пишними шатами рідного полудня. І Сеїд попав ся на удочку, бо принадною приманою була гарна Українка. Старий вовк Сірко не помилив ся.

— Аллах мій сьвідок, що я сьвято виповню все, що пан кошовий накаже, — сказав він, силкуючись вгамовати радісну колотнечу серця. Наш хан, — пошли йому Аллах довгого віку, — сам збираєть ся у похід, щоб поєднатись з Тетерою і з „ві́томосцї“ королем, а потім укупі рушати на Москалїв та на Бруховецького... Він за тим і посилає наперед нашого хана Корач-бея з військом.

— Корач-бея? — перебив його Сїрко, гамуючи своє обуреннє, — я Корач-бея знаю, добре його знаю: він, нївроку, славний вояка; із ним варто і любо дружити... Його либонь і сам турецький султан дуже поважає.

— Падишах — крий його по вік тінь Аллаха! — ще і через те так дуже Корач-бея поважає, що наш бей найкращих дівчаток султанови в гарем посилає... Ось і тепер він збираєть ся послати султанови таку кралечку, якої, мабуть, ще й зроду й віку не було в падишаховім сералї...

„Орисю мою“, подумав Сїрко, і заскрипів зубами від лютости.

— Волошку? — спитав він глухо, — чи Татарочку?

— Нї.. тéє... — Таушан-Сеїд трохи змішав ся, — нї, Черкéшенку, — вивернув ся він.

Отаким дешевим коштом випитав Сїрко в Татарина усе, що йому було треба. Орися, значить, ще у Криму, у Перекопі, у Корач-бея. Він ще тільки збираєть ся відіслати її султанови... Треба боржій ратувати. Та біда та, що й досі ще не має мурзи Еркет-Атуркая з Комликами. А без Комликів — нїчим зачепитись Запорожцям, бо їх зовсім таки небагатечко зістало ся в Чортомлику.

Поговоривши з Сеїдом, Сїрко звелїв повести його в осібну хату, нагодувати його там і стерегти. А Сеїдови він вигадав, що оце йде порадитись з старшиною і курінними отаманами, а по радї напише листа до Карач-бея і, мабуть, ще листа до самого хана в Бахчисараю.

У вéчері того-ж дня прискочили з степу козаки-вістовцї, щó в степу чатували. Вони звістили, що Комлики вже недалечко і незабаром прибудуть до Сїчі. Тодї Сїрко вирядив на зустріч їм кілька козаків з курінним отаманом Забродою, котрий, довго вештаючись поза Доном по комлицьких юртах, добре навчив ся комлицької мови.

Вирядивши козаків на зустріч Комликам, Сїрко вийшов на майдан з усїєю старшиною і з Косаґовим, і дав наказ, щоб молодцї збирались виступити завтрашнього дня у похід.

— Треба, — гукнув він, — поспішати нам, панове молодцї, до Перекопа, на перéйми Корач-бею, а то ще просковзне з ордою на поміч Ляхам... Я, дітки, добре висповідав нашого Татарюгу, і певен, що ми такого задамо чосу поганій Татарві, що вона не швидко очухаєть ся. А до того ще й невольників наших визволимо з клятої неволї.

Козаки покрили слова кошового гучними, радісними криками.

— Ну, припасáй, дядьку, доброго коня із збруєю задля твого Остапа, щоб було йому небозї на чім в кіш до матері-Сїчі вернути ся, — сказав Рубану старому один молодий Запорожець.

— Оввa! коня, братїку, і там доброго здобудемо, — відказав Рубан, — аби-б мінї тільки знайти мого Остапа.

Все заворушилось у Сїчі, неначе у великому муравінню. Козаки оглядали і чистили оруже, гартували ножі, наострювали шаблї, лáгодили збрую. Усї вельми радїли, — очи так і зоріли, неначе-б справдї надходив великий празник. То тут, то там вибурхне весела пісня.

— Так-би і вдарив гопакá з радощів, — процокотів молодий Юхим Ковальчук, наймоторнїйший танцюра у Сїчі і завзятий їздець, щó вже нераз побував в пекельних герцях з Татарами.

— Що-ж, Юхиме, вишквар, а ми подивимось, полюбуємо, — дратувала його товаришi.

— А під яку музику?

— А під сопілочку.

— Про мене, Семене!

Відкіля і сопілка взяла ся.

— А на який сьпів танцювати меш?

— Та хоч на „посадила стара баба“.

— І то добре, — та вважай лиш, хлопче, щоб аж земля огнем понялась.

Ковальчук став хвертом і зачав ногами виробляти дивовижні викрутаси й вихиляси, присьпівуючи:

Посадила стара баба
На припічку гусака,
Сама вийшла за ворота
Та вдарила гопака:
Сиди, сиди, гусаченьку,
Та висиди гуси,
А я піду подивлю ся
На чорнії вуси.

Тогдї підскочив до Ковальчука другий Запорожець і, заломивши на бакир свою червоноверху шапку, спочатку зачав висвистувати під сопілку, а далї, взявшись у боки, як вджигне навприсядки:

Пасла баба гусенá,
Пасла-ж вона тихо,
Загубила гусенá —
Буде бабі лихо.
Пішла баба гукаючи,
Гусеняти питаючи.
Ой не знайшла гусеняти,
Знайшла вона рака:
Обертає сюди-туди...

Гучний, громовий регіт так і розкотив ся по майдану. Сїрко оддаля дивив ся на цї веселощі і сумно ухмільяв ся.

— Ох, дітки, дітки, хто-то з вас поляже на татарських полях звірям та птатству на поталу? — шопотїли його уста... А все за мою Орисю та за душі християнські...

VIII.

Через кілька день рано-пораненьку Сїркова ватага була вже недалеко від Перекопа.

Ватага йшла в добрім порядку і ладу. Попереду, поруч з білим кóнем кошового, виступав вороний кінь під велетнем Запорожцем, котрий держав у руцї кармазиновий військовий стяг. На великім червонім полотнищі, отороченім золотими ґальонами, посерéдині нашитий був великий золотий хрест. Над хрестом у правому кутку блищала золота зоря. Під хрестом у правому-ж кутку нашитий був золотий серп молодика. Проти його, в лївому кутку блищав повний срібний місяць. У лївому-ж кутку, трохи над хрестом видко було місяць на ущербі.

Південний вітерець повівав з кримської сторони і тихо колихав військову сьвятиню.

За кошовим отаманом слїдом йшли лавами Запорожцї по куріннях. При кожнім куріню був свій отаман, а біля кожного отамана колихав ся в повітрі барвистий курінний значок. Запорожцї займали самий осередок всієї ватаги. Що вже тих барвів відсьвічувало на сонцї! Червоні, жовті, жовто-гарячі, сині, зелені, блакитні кунтуші, черкесини, штани в море завширшки! Також і конї були всякої масти. Вся ватага здавалась якимсь колихаючим ся живим квітником, в котрому найбільш пишалось червоного маку і півонїй.

Праворуч виступали московські вояки з Косаґовим попереду, а лївoруч виступала комлицька орда, котру вів мурза Еркет-Атуркай. Чудна́ одежа на степовиках, островерхи з широкими крисами шапки чи малахаї, скуласті косоокі лиця, — цього вже доволї було, щоб вжахнути хоч аби кого. Ген-ген далеко попереду, коло степових могил, ледве примітно метушилось щось чорненьке. То були Запорожцї, щó ховаючись поза камяними бабами на могилах, чатували, чи не вирнуть де в степу Татари.

Високо в блакиттю жалібно проквиляли орли. Вони знали по віковому досьвіду своїх сизоперих дїдів та батьків, що коли по степу куди йдуть Запорожцї, то вже певне пожива буде — кривавий бенкет хижому птаству та звірю. Гульк — і ті темні цятки, щó метушились коло могил, кудись зникли, неначе крізь землю провалились. Се була ознака, що дозорцї вгляділи Татар і поховались по невеличких степових балках, відки стрілкою мчать ся до війська з вістю, де і якого ворога назнали, і яка в йому сила; а Запорожцї, бачте, митцї були здалека уздріти те, що иньчий і зблизька не добачив-би. Кілька хвилин згодя дозорцї опинились коло кошового отамана.

— А що, дітки? — спитав Сїрко. — Уздріли поганих?

— Еге-ж, батьку... Йдуть, аж земля гуде. Очевидко, кваплять ся напад учинити, бо всї одвуконь... неначе череда скаженних білих ведмедів на собаках верхи.

— Так в кожухах вовною на виверт? — запитав Сїрко.

— В кожухах, пане батьку, кудлаті, волохаті, мов чорти з самісінького пекла.

— Е! Се, значить, не прóстий розбишацький набіг, не в простий загін вийшли, а в похід, на підмогу Ляхам і ледачому Тетері... Сеїд правду мовив... Треба їм на вперейми піти, — міркував Сірко.

— Слухайте-ж сюди, дітки, — гукнув кошовий, — і ви, боярине і князю! Ми з вами, панове отамани і усї низові молодцї клином вбємось у саму середину орди і розітнем її на двоє, щоб рубати і кришити її як капусту на два боки. А ви, боярине і князю, чухрайте з своїми степом отак соб і цабе, щоб насїсти на поганих іззаду. Обороняючись від нас в серединї, голомоза орда опинить ся задом до вас своїми потилицями. Але добре лиш пильнуйте, щоб спочатку орда вас не вздріла... нехай вона собі мислить, що бєть ся тільки з нами, з Запорожцями, і нас лиш нехай бачить. А тогдї ви, як той рябець, і накрийте її іззаду — тай смаліть у два хвости... Одно памятайте, щоб поганцї не запримітили вас зарання, а то вони, хоч, як кажуть, і родять ся слїпими, мов ті цуценята або кошенята, але як виростуть, то бачать у даль не згірш чортів або орлів. [Тогдї поміж народом, та й, коли хочете, між осьвіченими людьми, панувало повірє, буцїм-то Татари родять ся на сьвіт божий слїпими, от як собаки, чи які иньчі тварі...].

— Або добути, або дома не бути! — гучним громом пронесло ся по лавах і Запорожцї прожогом кинули ся наперед, на всїм скоку будуючи страшний клин, котрий мав розперіщити орду на дві половини.

— Алла! Алла! — гукнула і заверещала й собі орда і тьма тьмущих стріл засвистала в повітрі.

А Запорожцям се байдуже; вони завирюхою несли ся наперед без упину... От уже птиця клинова врізонулась у середину орди, розчахнула її на дві половини, і дошкуляючи на право і на лїво, клин той могутний втесавсь в самісінький тиск, в саму густу тїсноту татарську. Стріли татарські вже нїчого не здолали вчинити, бо як вже дішлó у рукóпаш, то стріляти ними було не з руки, не спосібно, а ножі татарські були за короткі і тому безсилі перед запорожськими довгими та важкими шаблями.

Сїрко ще здалека на скоку пізнав Корач-бея. Той стояв на стременах дорогого високого турецького сїдла з золотими китицями; а під ними вигравав тоненькими та цупкими, як криця, ногами, рудої масти арабський кінь. Над беєм колихалась зелена хоругва з вигафтованим на нїй золотим місячним серпом.

— Здоров, хане перекопський! — віддалеки гукнув йому Сїрко з голою шаблею в одній, і пистолем у другій руцї. За Сїрком несло ся кілька його молодцїв, безпечности ради, щоб на який злучáй оборонити „батька“.

Корач-бей пізнав страшенного ворога і прицїлив ся на його своїм чималим пистолем. Торохнув вистріл, і куля, черкнувшись об кінчик правого сивого вуса отамана, влучила прямо у відкрите чоло молодого Ковальчука, що ось-де ще недавно утяв у Січи гопка з присьпівом:

Посадила стара баба
На трьох яйцях гусака...

Молодий Запорожець відкинув ся на сїдлї, але-ж не впав. Він переставив ся, як щирий козак, на боєвому коню.

— А! Так ти, так, хане! — люто прохарчав Сїрко. — Не хотїв чесно поміряться зі мною на шаблях... Так отже тобі, собако! — І відкинувши від себе наперед руку з пистолем, Сїрко бахнув і влучив як раз між вуха красуню, коня ханського. Кінь диба став і перекинув ся назад з своїм вершником, придавивши його своїм вагітним тїлом. Навкруги хана закипіла рукопашна колотнеча, бо Татари притьмом кванились і силкувались вислобонити зпід коня свого проводиря. Се їм вдало ся, але геть всї чисто тута-ж полягали під запорожськими шаблями та запоясниками.

Сїрко як орел грізно стояв над Корач-беєм, котрий ледве підводивсь з землї. Шабля кошового блискавицею блиснула над головою безщасного бея.

— Зараз-же кажи, хане, — гримнув Сїрко по татарському, — чи відіслав ти мою дитину Орисю Падишахови?

Не вспів Сїрко і спитати, а вже куля з другої люфи Корач-беєвого пистоля збила шапку з сивої чуприни старого кошового.

— А, гадюко! Отже тобі за Орисю! — І важка шабля Сїркова рубнула по Корач-беєвій голові так, що вона розчахнулась мов поліно.

А тут як залементують Татари на все поле.

— Алла! Алла! Алла-карім! Алла-акбер!

Це іззаду налетїли на орду з правого боку Косаґов з своїми Москалями, а з лївого боку Єркет-Атуркай з страшенними Комликами. І почалась різня і згубство орди до краю. Надто лютували Комлики, бо вони з давних давен ненавиділи кримських Татар. Своїми довгими списами вони немилосердно проколювали на скрізь жертви своєї лютости, і поскидавши їх з коний, доколювали їх далї. Дивóвище було жахливе. Татарські коні, ослобонившись від вершників, ще більше завдали Татарам гуртового жаху, бо топчучи копитами пораненних і попадавших на землю вояків, вони з диким пржанням гасали по степу, даремно шукаючи своїх згублених хазяїнів.

За яку-небудь годину, а може й того менч, уся орда геть була згублена, мовляв, до ноги.

— Дітки, дітки, гов! — захрипілим голосом гукав Сїрко, витираючи об гриву свого коня покрівавлену шаблю. — Лишіть мінї хоч одного Татарина для язика!

Тогдї козаки, а в гуртї з ними і Демко Гнучкий привели до кошового отамана якогось бранця. Се був „Турчин Махмет“, щó був при Корач-бею за повномочника Бахчисарайського хана. Демко Гнучкий пізнав його, бо знав його ще з того часу, як сам жив у полонї в Корач-бея. Від нього Махмета Сїрко довідав ся, що польський король Ян Казимир і правобережної України гетьман Тетеря пробі прохали в Татар підмоги проти гетьмана лївобережної України Бруховецького і Москви, — і Корач-бей оце йшов попередною ватагою до Ляхів і до Тетері, але Махмет глянув на поле битви, посіяне трупом... але Аллах судив от-що, — сказав він, тяжко здихнувши. Нехай буде його сьвятая воля! Ляіля-іль-Алла, Мухамед-расуль-Алла!...

Сїрко і собі глянув на степ, де оце зараз кипіла битва. По всїх усюдах самі мерцї та мерцї — жадного живого не видко, жадного стогона не чутно... Комлики усїх порізали. Тепер вони і кілька Запорожцїв брели і никали поміж трупом і загарбували усе, що було коштовного: оружє, грошї, дороге убраннє мурзів і беїв. А у сторонцї Запорожцї копали шаблями яму, щоб поховати в одній могилї вбитих товаришів, котрих, на щастє, було не багато. Опріч Корач-бея вбито було його брата, племінника, писаря і геть усїх Татар, крім єдиного лиш Турчина Махмета.

— Ти жив у Корач-бея, — спитав Ахмета Сїрко, — чи бачив-же ти в нього молоденьку бранку з України, Орисею звати?

— Бачив, пане, — відповів Махмет.

— Корач-бей, чув я, хотїв відіслати її Падишахови в подарунок. Чи відіслано вже її, чи нї?

— Нї, пане, вона й досї живе ще у Корач-беєвій господї, у Перекопі.

З Сїрка неначе гора з плїч звалилась. Він вільно здихнув... „Бідне дївчатко“ — прошопотів він.

Через два днї Запорожцї з Москалями і Комликами вертали ся з Криму з багатою здобичю і ясиром — татарськими бранцями. Як і до битви, так і тепер, вертаючись назад до Січи, вони йшли в добрім порядку. Середину ватаги, як і тогдї, займали Запорожцї. Військовий стяг колихав ся і шелестїв від тóго-ж південного вітерця. Гарячий багрянець військової сьвятинї лощив ся на сонцї неначе кровю, пролитою тут, на цїм безкраїм степу.

Поза стягом виступав на своїм білім коні кошовий отаман, щó з ухмілкою поглядав на роскішну татарську арбу з барвистою халабудою. А з тієї арби з цікавостю визирали, мов ластівки з свого гнїзда, молоденькі жіночі чи дівчачі личка, між котрими зараз можна було пізнати гарнесеньку Орисю, хочай і була одягнута в пишне татарське убраннє — в блакитну, золотом гафтовану корсетку з саєти поверх жовто-

гарячої сорочки і в широкі шовкові яро-зелені шаравари. З чорної головки спадала на плечі біла чадра.

За попередніми лавами їхало кілька татарських „кантар“, запряжених волами. На них сиділи жінки і дїти. Були то бранки Українки, котрих Запорожці визволили з неволї і вертали до дому. В одній кантарі сидїла Явдоха Проценківна з своїм чорнооким Татарчам, Халїлькою. Очи в неї були заплакані: вона думала об Корач-бею... Не побачить вона вже нїколи свого пана і татка цього чорнявенького сироти - Халїльки.

Позаду кантар йшли полоненники, Татари — „ясир“. За ними Комлики гнали цїлу череду волів й табун коний... От яка була пожива!

Проходячи повз те місце, де була битва і де полїг Корач-бей зі всїєю своєю ордою, декотрі запримітили, як ген понад степом височенько кружляли чималі зграї птиці.

— А птиці як багато! Що то за знак? — спитав старого Рубана син його Остап, визволений з неволї.

— Це, сину, хижа птиця. Вона годуєть ся татарським трупом, — відповів Рубан. — Там полягла під нашими шаблями мало чи не цїла тисяча поганих. А ондечки, дивй, могила, а над нею хрест і козацький значок, — чи бачиш, синку? І він показав на білий клаптик, що бовванїв над хрестом в повітрі. — Там ми в тій могилї поховали своїх братчиків-небіжчиків, щó вмерли за Вкраїну. Птиця зляка-лась війська, злетїла в гору і покрила небо чорною хмарою. Орли і круки, стурбовані серед свого крівавого бенкету, кружляли над трупами і несамовито кракчали і сердито квиляли, піднявши скажений галас на весь степ. Злякані вовки покинули жвакуваннє трупів, порозбігались по балках та байраках і звідтїля вищали та скиглили на всї заставки.

І що за дивовище страшенне ставало перед очи на цїм крівавім полї!

Труни валялись на степу то купами, то по одинцї, і всї розпанахані, розшматовані і страшенно понївечені. Там лежить кістяк руки ще з мясом до локóт; там як головешка почорнїла голова з одним ще тільки зморщеним оком; там зпід мяса сьвітять ся ребра... А дух смердячий, труповий так і ваготів над степом... Птиці-ж знай верещали в горі.

— Матїр Божа! — з жахом сплеснула ручками Орися, висунувшись з арби. — Що се таке, Господи!

— Се все за тебе, моя дитино, та за Україну, — ледве зітхнувши, віддав суворий отаман.

— Ох, татку, татку! — вжахнувшись, крізь сльози мовила Орися. — Краще мала-б я загинути у неволї, о Господи, нїж пролити стільки людської крови!... Ох, татку, татку! За вїщо се, Господи!

Сїрко нахилив ся з сїдла і з незвичайною для його ласкою у погляді погладив свою дитину по головцї і поцїлував її в чорні, як терен, заплакані очи...

Ненадруковані вірші П. Гулака-Артемовського.

[Далї.]

8.

Ой час нам, Грицьку, пошанувать ся!

Ой час би нам, Грицьку, ой час пошанувать ся:
Не все-ж нам, братїку, не все парубкувать;
Не все з дївчатями гасать і женихать ся
І тютюнївку день і нїч в шинку кружлять!

Бач пику з морщками: мов лемішем з'орало,
Ось ну! помацай гирю лиш:
Чи бач який, мов паршами зстругало,
На тїммі здоровецький плїш!...

От старість: схаменись! А ти собі байдуже!
Ось-ось скандзюбить в сук, хоч на прямик, як стій...
Та вже як ярував, мов огир, наш Андрій,
Та й той подав ся дуже!...

А там, козаче, зирк — не ждеш її відтїль —
Кирпата свашка гульк у хату:
„Добри-день!“ скаже: „хлїб та сіль!
Здоровенькі були з весїллям, свату!...“

А там і „Со-духів“ весїльних як утнуть!
Лежить Грицько, обдув ся, як барило...
От і доправсь: сюди, туди, верть, круть,
А тут Грицька в супоню і скрутило!...

Що? може думка, бач, така,
Щоб від кирпатої грошима відкупить ся?
Тикнув на часточку попови пятака,
Та й гайда дó віку з дївчатами казить ся?

Що? може напечеш гарячих бухонцїв,
Заколеш підсвинка та мнясом нагодуєш
Калїк, сиріток і старцїв
Та тим і пельку ти кирпатій зашпунтуєш?

Нї, голубе: вже не таким тузам
Кабаки кирпа втерла;
Вже Бонапарт як давсь в знаки і Москалям,
Та і того на дно до пекла вперла!

Воно то нїчого гріха таїть: гульвіса,
На часточку не ткнув нїкóли й двох шагів,
Лупив Нїмоту, драв [та вже-ж і драв із біса!],
Поки не скуштував московських стусанів...

Ну, а Сїрко, Богдан, Мазепа і Палїй:
Хіба-ж попам, старцям обідів не справляли?
Хіба-ж церкóв не мурували?
Хіба-ж не ставили хрестів на стовповій?

А дуже-ж тим вони від смерти відкупились?
Любісїнько лежать там, де і всїм лежать...
Чи сріблом сукнї їх, чи дїрками сьвітились:
І дрантя, і роброн — все гробаки з'їдять...

А втїк, щоб в москалї на сей раз не схопили, —
Второплять так як раз в погонцї через рік:
Не вмер — болячки з'їли...
Та ба, — так óтже, бач, утїк!...

Коли на панщинї душа не опрягла ся, —
Коли то Господь боронив, —
То в животї, гляди, горілка заняла ся,
Або хто бебехів за жінку надсадив!...

Та вже наш дяк чита у книжцї не дурницю,
Що доведеть ся всїм по повній випивать:
Із'їв Адам з раю із Євою кислицю,
А нам прийшлось за їх оскому гнать!

Пиндючить ніс Остапова Горпина
І, знай, все мацає на шиї свій дукач:
А тут — не стями ся — спітка лиха година,
Тодї хоч сядь та й плач!

Тріщать від збіжжя в Опанаса
Засїки, клуня і токи;
Дере на пасїцї Панько свій мед на Спаса,
Кацапам віддає на спуск свої ставки...

А все бридня!... Покинеш любу жінку,
Чумацьку снасть, волів і кілька пар плугів,
І вірне найміття́, і дрібную дитинку,
Покинеш все, кажу, на радість ворогів!...

А той, щó знай збирав і товк ся головою —
На щé — серце в сирій землї засне...
От тільки коржиків та колива з ситою
На поминках душа в ряди-годи́ лизне...

А там — гляди: по смертї в хату вперли
До жінки з пару Москалїв,
Пішла куйовдить ся: — як не було — все вперла,
А дїтки мйркують [?] без свити й постолів.

Канючать хлїба шмат під вікнами з торбами...
О, паплюга!... та це ще й так і сяк;
От лихо: всю твою горілку з Москалями
До щенту випила, та й трубить у кулак!

[Далї буде].

Сербин.

Драма в 5-ти дїях і 6-ти відмінах — *Карпенка-Карого [Івана Тобилевича].*

[Далї.]

Дїя друга.

Сьвітлиця у Софрона. Хороші перські килими і зброя всяка на стїнах.

Ява перша.

Ялина і Марта шиють і сьпівають.

Ой було в вдови дві дочки (2 р.)
Обидві вони близнючки.
Старшій минає двадцять лїт (2 р.)
Меньшу сватають, старшу нїт.
Ой ходїм, сестро, до броду (2 р.)
Тай подивимось у воду.
Тай подивимось у воду (2 р.)
Котора краща на вроду.
Старшая меньшу турнула (2 р.)
Тай в тихий Дунай упхнула.

Ялина. Господи, яка ця пісня страшна! Сестра упхнула свою рідну сестру у воду з заздрощів! Тут далї треба, щоб сьпівало ся, що душогубку грім зараз вбив, принаймні лекше було-б на душі.

Марта. А може її грім і вбив потім. Та тілько пісня про це мовчить. От ти кажеш з заздрощів, мині-ж здаєть ся, що вони удвох кохали одного, а той кохав одну меньшу. От старша збожеволїла від кохання, тай упхнула свою сестру... Ох, коханнє зможе все! Подумай: щоб ти зробила, як би я відбила від тебе Данила?

Ялина. Я? Нїчого от єй! Хоч я і засватана з Данилом і рушники за него подавала, а коли-б він вернувшись з Січи відкинув ся від мене, і взяв тебе чи другу, то я-б ні крапельки не сумовала.

Марта. Бо певно ти Данила не кохаєш? (Мовчить). Ти не сором ся, скажи по правді, — кохати не сором! Кохаєш, чи ні?

Ялина. Та я не знаю. Від тебе і від других дівчат я чула про коханнє і в піснях сьпіваєть ся про це, а що то єсть коханнє, того не знаю я, єй Богу! Мині здаєть ся, що я однаково люблю усїх, а брата Софрона більш усїх.

Марта. Нї, сестро; нї брата, ні неньку, ні батька, ані кого в сьвітї кохати так не можна, як козака, котрий до серця припаде.

Ялина. Щоб то кохати так чужого, як рідного можна? Не вірю!

Марта. Длячого-ж ти покинеш брата, вийдеш заміж за Данила і будеш вік з ним жити?

Ялина. Це закон.

Марта. Через коханнє й шлюб законом став, бо нема в сьвітї кращого й милїщого нїчого, як щиреє, сьвяте коханнє, а потім шлюб з коханим.

Ялина. Може. (Павза). А ти кохаєш, сестро?

Марта. Ох, два роки вже і мучу ся і пропадаю я за милим,, а він, мій милий, і не знає, що я його кохаю.

Ялина. Так чом же ти йому не скажеш?

Марта. А ти-б хіба сказала?

Ялина. Сказала-б. Адже кохати не сором!

Марта. А як мене він не кохає і в вічі засьмієть ся?

Ялина. О, це образа! Так ти-б пішла до баби-чарівниці, щоб одшептала, на віщо-ж мучитись даремно?

Марта. Нї, не хочу! Коли його побачу, то любо жити на сьвітї, коли-ж не бачу, то любо мучитись за ним.

Ялина. І мучитись любо?! (Зітхає). Яке-ж коханнє те хороше, Марто! Я хочу кохати!

Марта. Навряд, чи будеш ти кохати?

Ялина. Буду, буду!

Марта. Хіба любити меш Данила, як жінка чоловіка.

Ялина. Нї, я хочу кохати, і я буду кохати! Яка-ж я рада, що ти мині одкрила очи! Сестриченько, скажи мині, кого кохаєш ти?

Марта. А ти-ж мовчати меш, не скажеш нїкому другому?

Ялина. Ото, нехай боронить Бог; за кого-ж маєш ти мене, що думаєш я буду славити тебе проміж людьми?

Марта. Гляди-ж ти, памятай, що обіцяла ся мовчати... Кохаю я брата твого Софрона!

Ялина. Брата? Софрона?

Марта. Иого. Коли вернув ся він торік з походу і визволив тодї людий багато із турецької й татарської неволї, його я бачила між всїми козаками на воронім коні. Він вимучений був походом, але сияв, як місяць між зорями. І з того часу забути його не можу, а ще мині здаєть ся, що кожний день я більше й більше його кохаю.

Ялина. Моя голубко, Марто! Яка ти гарна, коли говориш палко так про своє коханнє до Софрона! О, тепер я бачу, що кохати можна і чужого... Яка я рада, яка рада!

Ява друга.

Ті-ж і Софрон.

Софрон (виходить на слова: „Яка рада“. (На дверях). Чому це ти так радуєш ся, сестро?

Ялина. Як би ти знав, і ти-б радїв.

Марта (тихо). Ялино, що ти, Бог з тобою?!

Софрон. Цїкаво! Здорова, Марто! Що це ти відцуралась нас, давно я щось тебе не бачив.

Марта. Хіба тобі до мене? Хоч і прийду — не помічаєш; а я частїйш ніж слїд буваю у Ялини.

Софрон. То я-б радніщий був, щоб помічати таких, як ти, гостий хороших... Та нема часу сидїти дома! Так чого ти радувала ся, кажи, Ялино: чи не одібрала ти поклона від Данила, чи може про весїллє тут своє розказувала Мартї?

Ялина. Нї, не вгадаєш.

Софрон. Поки не скажеш, не вгадаю.

Ялина. Ти хочеш, щоб я була щаслива, щоб вийшла заміж за Данила? Хочеш?

Софрон. А ти хіба не хочеш? Ти-ж сама вже подавала й рушники за него.

Ялина. Правда. Тепер я хочу, щоб ми з тобою разом були щасливі, щоб ти женив ся теж. От би я була рада, коли-б ми справили твоє й моє весїллє разом!

Софрон. Оце так! І звідкіля тобі таке у голову залїзло? Це певно з Мартою удвох ви вигадали такий жарт, щоб посьміятись надо мною? (Жартовливо). Ач, сороки!

Марта. Мині й на думку не спадало так жартувати над тобою! Ялина плеще дурощі якісь, а ти її не слухай... (До Ялини. Я не сподївалась від тебе... Прощай, Софроне, прощай, Ялино, мині до дому треба йти, щоб часом мати не сварились.

Ялина (стає на дверях). Ба не пущу! Держи її, Софроне, удержиш, щось скажу.

Софрон (трохи придержує). Та постривай бо справді, Марто! Нехай поскаче трохи козиня! Веселою й жартовливою такою — мині ще не доводило ся бачити Ялину.

Марта. Ялино! Ти-ж слово подала мовчати, я буду гніватись на тебе, коли зламаєш слово!

Ялина. Коли скажу тому, кому сказати слід давно, то тим я слова не зламаю, бо обіцяла ся мовчати перед людьми чужими.

Марта. То ти така? Пусти мене! Не подруга мині ти більше...

Ялина (перебиває). А сестра?

Марта. Ой Богу, буду плакати з досади... Пусти! (Хоче йти — Ялина стає на дверях). Скажи, Софроне, їй, щоб так не пустовала.

Софрон. Ой, тут є цікавого багато! Ану сідай лиш, Марто! Я буду слухати вашу суперечку і може помирю. (Бере Марту, та легенько опинаєть ся — він садовить її на дзиґлик). Не опинай ся бо, сідай! Ну, Ялино, тепер сваріть ся, а я послухаю.

Ялина. Нема між нами сварки ніякої. А от що, любий брате: тебе кохає Марта вже два роки (Марта схоплюєть ся, Софрон її придержує, обнявши стан. Вона остаєть ся в руках, соромливо схилила голову, закрившись рукавом) і соромить ся тобі сказати про це! Та не сором ся бо, сестрице, адже кохати не сором... Вона не може жити без тебе і за тобою пропадає! Де-ж кращую від Марти жінку ти знайдеш, братику, для себе! Посватай же її та і живіть укупці, нехай вас Бог благословить, як я благословляю вас обох! Ти так казав, як благословив мене з Романом, тепер же я тебе благословляю! (Марта одводить руки Софрона, тихо іде до столу, сідає і плаче). Чого-ж ви мовчите?

Софрон. Дитячими устами говорить Бог! Марто, не плач, а вислухай мене... Не хитрий я з дівчатами в розмові і все здавало ся мині, що через літа й суворість ні одне серденько дівоче до мене щиро не озветь ся. Тепер же бачу я, що воля Божа єсть на все: сестра знайшла мині жону і сьмілостю дитячою своєю мині відваги надала балакати про це з тобою, Марто! Не будемо-ж теряти слушного часу. Кажи, коли кохаєш справді щиро, то будь мині жоною.

Ялина. Кажи, сестриченько, кажи! (Одводить руку її від очий Марти, тихо привстає).

Марта (через сльози). Счастє і радість мене задавлять... Не можу вимовити, що тут... Ялино, ти-ж знаєш все, я все тобі сказала, Софронови-ж сказати того у вічі, що я тобі казала, відразу не посьмію. (Бере Ялину за руку). Ялино, сестро, рибко! Я більш життя свого люблю Софрона, твого брата. (Заливаєть ся сльозами, обнімаючи Ялину, котра теж плаче).

Ялина. Не плач, Марто, не плач, сестро, ми разом повінчаємось і одбудемо весіллє разом!

Софрон (гладить по голові і Марту і Ялину). Ялино, Марто, годі, заспокойтесь! Я завтра й старостів пришлю до твого батька... А може батько не згодить ся?

Ялина. Що там про це! Ти памятаєш братіку, як ти звелів мині поцілувати Данила? Ну, а тепер моя черга приказувати тобі: цілуй, Софроне, Марту.

Софрон. А може-ж Марта не захоче... Марто, що ти на цеє скажеш?

Марта (соромливо). Та коли приказує Ялина, то треба слухати! (Софрон підходить).

Ялина. Ну! Який бо ти несьмілий: Татар січеш, як ту капусту, а Марту от боїш ся цілувати! Ну-ж, сьміливо! (Марта і Софрон цілують ся). Отак! А тепер випити треба: без могоричу-ж не можна кажуть.

Софрон. Та ти переродила ся, Ялино, і виросла за ці два дні, а я тебе дитиною лічив.

Ялина. А ти хіба не переродив ся? Бач, як сяють очи! Я хочу так кохати, як Марта, і це одно бажанє зробило сьмілою мене! Я-ж зараз! (Вибігає).

Ява третя.

Софрон і Марта.

Софрон (підходить до Марти, бере її за руку). Марто! Давно тебе я знаю, а тілько вперший раз тепера бачу, що ти хорошая як квіточка в зеленому гаю і як весна, в своїм роскішнім веснянім уборі, до себе маниш душу ти мою!

Марта (закохано). Козаче мій, мій лицарю ти хоробрий, мій князю молодий, як любо слухати мині оці слова від тебе! Найкращий ти одвагою своєю, своєю славою у рідному краю, то де-ж тобі звертати було увагу на дівчину якусь нікчемну! Знай, Софроне, що я й тепер не заступлю тобі шляхів до слави, бо так тебе кохаю, як ти любив і любиш рідний край...

Ява четверта.

Сербин, Кузьма, а потім Ялина.

Сербин. Батькови Софронови, преславному полковнику, поклін від низового товариства! (Ялина входить і ставить мед на стіл).

Софрон. Спасибі. Сідай. До речі меду принесли, неначе змовились тебе принять.

Сербин. Витаю вас, красні дівчата! (Ялина і Марта кланяють ся).

Ялина (до Марти). Неначе Турчин.

Марта. Ні, козак, а той мабуть Татарчин.

Ялина. Який гарний!

Марта. Гляди, ще закохаєш ся.

Ялина. То що?

Марта (сварить ся). Ну, ну!

Софрон. А ти-ж давно на Січи, щось я тебе не знаю... Хоча десь бачив вже тебе... Здаєть ся...

Сербин. Давно... У Кахві.

Софрон. Так, так! Тепер згадав. Ти либонь Сербин? Цікаво знати, як попав до нас ти.

Сербин. Дозволь мині усе про себе розказати, бо я чужий у рідному краю і хочеть ся мині, щоб знали всі, коли спитають, відкіль я взяв ся між козаками.

Софрон. Пий і розказуй, а ми послухаєм твоє оповіданнє і тим свою цікавість дівчата вдовольнять, бо бачиш, як горять у обох очи і як вони тебе послухати хотять. (Кузьма кашлянув).

Сербин. Батьку отамане! Це джура мій Кузьма. Погодуй його, будь ласка, чим, бо він голодний.

Кузьма. Як собака.

Ялина (До Марти). Ох, який страшний!

Софрон. О, з охотою. А може й ти-б перше попоїв?

Сербин. Спасибі, я їсти ще не хочу!

Софрон. Ну, так пий же мед. Ходімо, Кузьмо! (Вийшов).

Сербин. Про коний не забудь.

Кузьма. Не турбуй ся! (Вийшов за Софроном).

Ява пята.

Сербин, Ялина і Марта.

Сербин (на бік). Яка з їх двох? Обидві гарні, а певно ця. (До дівчат). Котра-ж сестра Софронова Ялина, певно ти?

Ялина. Я. По чім ти знаєш, коли тебе я вперве бачу.

Сербин. На Запорожжі чув про твої очи гарні і тілько глянув — догадав ся... Я на Україні уперше і мов я сплю, та снить ся сон мині чарівний, так тут усе і весело і красно виглядає, і ліс і степ з могилами високими і сам Дніпро наш батько, мов у новому празниковому убранні з'явили ся моїм очам.

Марта. Невже-ж родився і виріс ти на Запорожжі, що на Україні не був ні разу?

Сербин. Ні, родився і виріс я в чужій країні, а тут минає шестий рік, як рідним став між козаками.

Ялина. Ти мабуть Туркин? (Входить Софрон).

Ява шеста.

Ті-ж і Софрон.

Сербин. О, ні. А от і сам хазяїн. Я християнин зроду. Родився в Волощині, а Сербином за віщо прозивають, того не знаю. Імя моє Роман.

Ялина (Марті). Гарне імя. (Марта хитає головою).

Сербин. Турки убили мого батька, а мати вмерла з горя і нужди. Зостались сиротами ми з Ялиною сестрою. Я ще учив ся в школі.

Ялина. Бідні дїти.
Софрон. І мою сестру Ялиною зовуть.
Сербин (зітхає). Вона й похожа на мою... Я пестив, доглядав сестру, і любив її одну любовю батька, матері і брата. Ох, Ялино, коли-б ти знала, як на мою сестру похожа ти! Дивлюсь на тебе я і серце мре: то заболить, то радісно забється ся, неначе я сестру свою безщасную знайшов.
Ялина. А де-ж твоя сестра?
Сербин. Татари у полон взяли.
Ялина. Нещасна!
Марта. Якже то сталось?
Сербин. Раз сестра і другі дівчата пішли по воду. А Татари, що певно десь в засадї цего злучаю ждали, всїх захопили їх в полон!
Ялина і Марта. Боже!
Сербин. Коли довідали ся ми, то юнаки всї пустились у погоню. Але даремно! Татари счезли без слїду. Вернули ся товариші до дому, а я дав клятву перед небом, що не вернусь до дому, поки сестри своєї не знайду і сам один поїхав у орду. За Турка там мене лїчили, бо мову турську добре знаю. Нарештї я дізнавсь, що наших всїх дівчат полонних погнали в Кахву на базар на продаж... Кипіла кров моя огнем пекельної муки, помститись я хотїв і не мав змоги. Тодї прийшло мінї на думку Запорожже, про котре я від батька дещо чув малим. Пішов я і пристав до козаків і так їх зворушив своїм оповіданнєм, що всї на другий день ми в Кахву поплили.
Ялина. А що-ж далї?
Софрон. Кахву запалили, силу Татар вирізали, багато людий з неволї визволили.
Сербин. А тілько я сестри своєї не знайшов. Замість сестри знайшов собі я неньку Сїч запорозьку і край чужий для мене рідним став.
Софрон. За те-ж і стара мати Сїч, таким як ти, Романе, сином, съмиливо може гордувати.
Сербин. Спасибі за щире слово, пане отамане! А вам, дівчата, дякую за ласку, що слухали мене прихильно. Давно вже я не був в селї, давно семї не бачив, і так тепер зворушений, що ледві сльози на очах я здержую.
Софрон. Я дуже рад, що тобі так уподобалось у нас! А що-ж, ти надовго сюди приїхав?
Сербин. Та поки не виженете, щоб вам не докучав.
Софрон. Милости просимо хоч цілий рік прожити.
Ялина. Ми раді будем гостю дорогому.
Софрон. До речі: в нас на двох весіллях погуляєш.
Сербин. О! Погуляю! Чиї-ж весілля маєте справляти?
Соффрон. Та так прийшло ся до ладу: сестру свою засватав за Данила, за Гордієнка, коли знаєш, і сам признать ся одружусь... А це обидві наші молоді.
Сербин. Гарних дівчат засватали, певно таких зосталось не багато на Вкраїнї і довго їх шукати прийдеть ся! Чого-ж ви засоромились, дівчата? Сьвяте дїло — шлюб! Та коли-б я сам поспів раніще, то вже-б Ялини не віддав другому. Вибачайте, пане отамане, я по щирости козацькій кажу прямо.
Софрон. Ха-ха! Ти гляди, не одбивай дівчат. А ви, дівчата, не дуже то Сїчовикови довіряйте, бо в них не розшолопаєш: де жарт, а де і справжня правда!
Сербин. Нї, без жартів! Їхав я сюди, щоб сватати твою сестру Ялину, та ба! Спізнив ся. Сказано-ж як сиротинї женитись, то й день малий. (Чути, дзвонять на тривалт). Що се?
Софрон. Справжнє козацьке весіллє, весіллє у полї кривавім! Татари певно десь наскочили загоном і шелесту вже наробили. О, кляті бісурмени! (Надіває зброю)
Ялина. Пресьвята Дїво, нашли на них ти погубу!
Марта. А наших козаків обережи і поверни до дому цілих.

Ява сема.

Ті-ж і Шанько.

Шанько. Біда, Софроне! Татари розграбили хутори й зимовники, усїх живих людий і скот і вівцї в степ погнали.
Софрон. Сїдлайте коні!
Шанько. Осїдлані, готові!
Софрон. Далеко не втїчуть.
Шанько. Коли вже не втїкли, бо це було ще, кажуть, у ночі.
Сербин. Позволь, батьку, і мінї на цім кривавому весіллї в степу широкім погуляти!
Софрон. Гайда! (Пішов; за ним Шанько і за Шанько Марта).

Ява осьма.

Сербин і Ялина.

Сербин. Бувай здорова, сестро! Коли зостану ся живий і повернусь я з поля, дозволь мінї бувати, щоб бачити тебе, красою любуватись і згадувати свою сестру кохану. Ялино! Ти мене причарувала вже до себе, очий від тебе-б не одвів.
Ялина. Годї тобі жартувати! Мінї таке гріх слухати, бо я засватана.
Сербин. Засватана — не вінчана! Прощай! (Вийшов).

Ява девята.

Ялина (одна). Цур йому, який жартливий! І якось радісно мінї і страшно слухати його мову. Засватана, не вінчана!... [Далї буде].

Завіса.

Жінки при Чигиринськім дворі

в другій половинї XVII. віку.

Статя **дра І. Роллього.** Переклад **Василя Лукича.**

[Далї.]

V. Іван Виговський і Олена Стеткевичева, єго жінка. — Переміни на Чигиринськім дворі.

З переходом гетьманської булави в руки Виговського, на Чигиринськім дворі явились нові течиї. Перемагаючий вплив мало-помалу дістала упривілєйована кляса, що́ виділилась з козацької маси. Очевидно, тон сїй клясї давав сам гетьман і численна єго рідня. В порівнаню з своїм попередником, Виговський представляє ся чоловіком зовсїм иньшого тону. Походив він з старородавного, але дрібного шляхотського роду, котрий подибуємо вже з початком XVI в. в скочківськім окрузї під Виговом. В 1611 р. гетьманів дїд вживає гербу Габданків, а батько, що́ був власником Голеїва, поселив ся в Київі незадовго до Хмельниччини і заживав там великого впливу. Старший син єго Іван виступає на сцену вже в 1631 р., а по двох роках бачимо єго намістником луцького підстароства; українська лїтопись згадує, що він був відтак мійським писарем у Київі. Як оповідали, він мусїв лишити уряд в наслїдок якихось там провин і вступив до війська; в 1648 р. подибуємо єго полоне́ником в татарськім таборі після битви під Жовтими Водами. Хмельницький немовто викупив єго за стару кобилу.[1]) Як би то там і не було, з сеї пори починає Виговський йти в гору. Богдан зробив єго своїм придворним писарем, а в рік опісля писарем війська запорожського. Правдоподібно се „іменованє“ було на-

[1]) „Архивъ Юго-Зап. Р.“, II, I, 179; III, I, 315—325; VI, 106—166. Костомарів: „Богданъ Хмельницкій“ I, 284. Войцїцький: „Pamiętniki“ II. 29. Самовидець, 220.

слідком попереднього знакомства. Виговський служив гетьманови вірою і правдою десять літ і мав великий вплив на него, лагодив різкість і грубість Богдана. Пити він не любив, але держачи з товариством, мусів нераз вдавати п'яного.[1]) Він незмінно супроводив гетьмана, часто бував в воєнних походах, але особливого нахилу до воєнного „ремесла“ не виявляв, — він був дїяльний головно на дипльоматичнім полї. Займаючи впливове становище на дворі, Виговський тим не менше жив скромно в невеличкім домику, призначенім єму в Чигиринї яко писареви, і навіть не володїв землями в межах Гетьманщини. А між тим він мав чималі доходи: платня, розділ воєнної здобичи, дарунки від чужоземних цїсарів чи королїв... Будучи ощадним, він одначе не жалував гроший на справи побожні; так на пр. уряджене монастиря і церкви в околици Чигирина коштовало чимало і було одною з найбільших окрас гетьманської столицї.[2]) Здає ся, що Виговський оженив ся вже немолодим.[3]) Як оповідає Емельовський, він вхопив дївчину, бо рідня не бажала видати єї за писаря.[4]) Без сумнїву, що після шляхетських понять, панна Стеткевичівна зробила мезальянс: вона походила з сенаторського роду, що був спорідненій з князями Четвертинськими, Соколинськими, Соломирецькими, Любецькими, Сангушками, Огинськими, а навіть з Тишкевичами, Суходольськими, Фронцкевичами і т. и. Майже до кінця XVI в. рід Стеткевичів придержував ся православної вірн. Дїд Виговської, Вільгельм, нахиляв ся до новаторства, жінка єго Анна Огинська була православна, з синів один пішов за вірою матери, Ян і Христофор придержувались кальвінїзму, а потомки їх приняли віру католицьку; католиком був і Богдан Стеткевич, батько Виговської, новгородський каштелян, що помер в 1651 р. Дїти єго від першої жінки, кн. Соломирецької, Михайло і Олена придержувались грецької віри, а дві дочки від другої жінки, Фронцкевичевої, були виховані в католицтві. Се було втодї звичайною проявою. Так, рідний брат Олени вступив у черцї Києво-Печерської лаври, один піврідний брат був виленським каноніком, а другий служив почавши від 1655 р. в київськім козацькім полку. Треба думати, що Виговський зазнайомив ся з будучою своєю жінкою в Київі, де жив єго батько і Оленин брат, чернець. Їй було під трийцять, а єму давно минуло сорок. Рідня [Суходольська і кн. Любецька] були незадоволені з сего подружа, як видно із скарги в заповітї Олени, але писар не звертав на се уваги. Вінчане відбулось в Київі, але молода майже не показувалась в Чигиринї за житя Хмельницького: треба думати, що весь спосіб житя у гетьмана був не по нутру Оленї Виговській, вихованій на иньших основах.

[1]) Костомарів: „Истор. монографіи“ II, 62.
[2]) „Архивъ Юго-Зап. Рос.“ III, 3, 37.
[3]) Костомарів: „Богд. Хмельницкій“ III, 264.
[4]) Бартошевич: „Encykl. pow.“ XXVIII, 26.

По Богдановій смерти вибрали гетьманом єго сина Юрия, котрого вислано у Київ на науку; до єго повнолїтности усїм справами завідував Виговський,[1]) що розпоряджував ся зовсім самостійно на Українї і не допускав, щоби чужі мішались. Очевидно, і на дворі в Чигиринї наступили иньші часи, одержали перевагу нові елєменти, що давнїйше не грали видної ролї. До нового напряму прилучилось чимало осіб, котрі стояли близько до покійного гетьмана і були з ними споріднені. Олена Виговська, жінка проста і скромна, тим не менше мала великий вплив в Чигиринї, вже завдяки своєму становищу. Вона прибула в столицю в супроводї численної придворної свити, прислуги і рідняків. В авангардї почоту їхала музика і кілька сотень прибічної ґвардиї; далї, французька карита везла гетьманшу і єї братову, жінку Юрия Стеткевича; відтак придворні дами і дївчата в богато прибраних колясах, убрані як найкрасше, а між ними Павловська, Подарицька, Рудницька, Лговська і далека своячка чоловіка, Виговська; замикали похід дуже численні придворні слуги, між ними цукорник, пивничник, а навіть кравець Васильковський, — правдоподібно гетьманша дуже дбала про свою туалєту.[2]) Вся та величність зробила сильне вражінє на горожан; було ясно, що доступ в сьвітлицї гетьманші буде не такий легкий, як передше, а коли пересьвідчились, що під гетьманським дахом завелась незвичайна етикета, повстали нарікання і скарги; вкінци опозиция дорікала Виговському між иньшим тим, що він оженив ся з шляхтянкою, „котра не бажає добра Українї“.[3]) Але спершу все йшло добре. У Чигирин тягнулось чимало сторонників Виговського; натурально, що головні місця [посади] заняли єго рідняки; Данило і Константин дістали полки; останньому припала, на підставі гадяцької умови, Лисянка, а Федорови Виговському віддано на власність Стеблїв.[4]) Але й на дальших рідняків не забув гетьман: всїх їх в Чигиринї витали ласкаво, вони діставали уряди, посади і средства до житя. Так на пр. Василь Грегорович, колишній полковник овруцький, одержав Мотовилівку під Київом, Юрий, піврідний брат гетьмана, дістав полк, свояки Ілля, Самійло і иньші вступили у придворну хоругву. Здавалось, що весь Вигів опустів і вибрав ся в степи України; навіть старий Остап, в часї непорозуміня сина з московським воєводою Шереметєвим удав ся для безпечности у Чигирин.[5]) Таким чином Виговські становили тїсний кружок на дворі, але чимало лишилось і давної старшини, як на пр. Тетеря, полковник переяславський, Тиміш Носач, обозний війська запорожського, нїжинський полковник Гуляницький, київський підкоморий і овруцький староста Юрий Немирич. Особливого впливу заживав Тетеря, як небудь між ним а Виговським і повставали непорозуміня та невдоволеня в справах приватних. Може бути, що в тім злучаю грало ролю і суперництво: Тетеря був між кандидатами на гетьманську булаву. Крім сего він був жонатий з сестрою гетьмана, що умерла бездїтною в 1657 р., а претенсий полковника що до наслїдства не заспокоєно. Звідси холодність, що перейшла в ненависть і скінчилась так траґічно. Виговський вже з початку своєї дїяльности підбурив против себе людий сильних і впливових. Нарушені приватні інтереси дали себе знати. Ось приклад. Хмельницький лишив значні капітали, зложені в ріжних місцях. Лише Виговський знав секрет, і прийшовши до власти зараз ужив на потреби краю мілїон талярів, схованих в підземелях гадяцького замку, чим підбурив против себе Богданових наслїдників, особливо-ж Юрка, що вважав сї гроші приватною власностю своєї родини. Рівно-ж і Суботів належав до булави, а дїти покійного гетьмана вважали себе власниками, і Юрко жаловав ся, що „єму не хотїли лишити навіть нещасливий Суботів“;[1]) а між тим Виговський поступив зовсім правильно, взявши се село на потреби гетьманства.[2]) Разом з гетьманом прибув до Чигирина Теодосий, Грек зі Львова, великий любимець Виговського, принятий на дворі, як близький побратим і приятель; гетьманша визначала єго перед заслуженою козацькою старшиною, гетьман відбував з ним довгі нічні конференциї, що держались в тайнї; повстало невдоволене, і пішла гутірка, що сей Грек — дипльоматичний аєнт і що він впливає на долю України.[3]) Невдоволене перенеслось навіть на випробовані у вірности чигиринські сотнї, що становили ґвардию Хмельницького. Виговський пізнав в чім річ, почав реорґанїзувати їх, зменшив, а для безпечности увійшов в порозуміне з татарським мурзою Карамбеєм: останнїй за добру заплату обовязав ся держати на поготові під Чорним лїсом відповідне число татарського війська і розложив ся з вибраними віддїлами в Цибульнику, щоби бути близше до Чигирина.[4]) Але сего було за мало для гетьмана і він завів власну артилєрию, засновав власну хоругву, в котрій назначив поручником козака Степана Радлинського, а хорунжим Олексія Вербівського, але більшість тих, що служили в тій хоругві, була зноміж шляхтичів, судячи по іменному списови, головно виходцї з Волині, але й подибувались такі, що були родом з Річи Посполитої.[5]) [Далї буде].

[1]) Грабянка: „Лѣтопись“, 157.
[2]) „Завѣщаніе Елены Выговской, воеводины кіевской“, рукопись. Із збірки Володислава Гурського [в Катюжанах, подільської губ.].
[3]) Костомарів: „Истор. монографіи“ II, 68.
[4]) „Volumina legum“ IV, 303.
[5]) Костомарів: „Истор. монографіи“ II, 142.

[1]) „Памят. изд. Кіев. ком.“ III, 3, 424.
[2]) „Volumina legum“ IV, 393.
[3]) „Памят. изд. Кіев. ком.“ III, 3, 329.
[4]) Ibidem III, 3, 325.
[5]) Архів Володислава Гурського: матеріяли для історії барського староства.

ХРОНІКА.

* Наукове товариство ім. Шевченка видало остатними днями XIII-ий том (5-та кн. за р. 1896) „Записок“, II-ий том „Етнографічного збірника“ і „Часопись правничу“, котрих зміст подаємо у відділі бібліографічнім.

* Повість Івана Левіцького „Не той став“ вийшла рівночасно у двох виданях — в Київі коштом автора, а у Львові накладом редакції „Зорі“.

* Тими днями вийшли з нашої друкарні три руські учебники, а саме: „Руська читанка для шкіл виділових“ накладом ц. к. видавництва книжок шкільних, — д-ра Зигмонта Самолевича „Вправи латинські“ часть I для I-ої кл., і „Граматика латинська для першої і другої кляси“; обидві на мову руську переложив Роман Цеглинський. Остатні дві книжки вийшли коштом фонду краєвого.

* „Дѣло“ скінчивши друк „Чернигівки“, почало друковати роман норвежського писателя Понаса Лі „Сучасна Ніоба“ яко том 57-ий „Бібліотеки найзнаменитших повістий“.

* В Празі появив ся переклад друкованої в „Зорі“ (в р. 1892) Чайченкової повісти „На розпутті“ під заг. „Na rozcesti“ яко том 40-ий видавництва „Romanová knihovna Světozora“. Переклад вистачав Франтішек Гланачек. Є се перша українсько-руська повість, котра увійшла до згаданої бібліотеки „Světozora“. Ми маємо певні вістки, що для сего видавництва ладять ся ще деякі переклади повістий наших письменників.

* Накладом книгарні Г. Пардінього вийшла власне в Чернівцях нова брошура ученого Німця проф. Р. Ф. Кайндля про Русинів під заг. „Der Festkalender der Rusnaken und Huzulen“, яко передрук з „Mitth. d. k. k. Geogr. Gesellschaft in Wien“. Нова ся студия, писана на тлі материялу, зібраного автором на численних поїздках і вандрівках по Поділю і Гуцульщині, є важним причинком до пізнання життя нашого народу.

* Коштом Наук. тов. ім. Шевченка кінчить ся друковати том I-ий „Памяток українсько-руської мови й літератури“, обіймаючий апокріфи старозавітні, укладу дра Ів. Франка.

* Друкують ся накладом Наук. тов. ім. Шевченка том II-ий „Жерел до історії України-Руси“, обіймаючий люстрації королівщин в землях перемишльській і санїцькій 1564—5 р., і том II-ий „Памяток українсько-руської мови й літератури“, котрий обіймає писання І. Котляревського — обидва томи впорядковані проф. Грушівським.

* З кінцем р. 1896 вийдуть у Відни накладом державним нові цивільні закони процесові в перекладі руським. Перекладом тим займав ся комітет зложений з правників членів секції історично-фільозофічної Наук. тов. ім. Шевченка. В склад того комітету ввійшли: проф. др П. Стебельский яко голова а адвокат др К. Левіцький яко редактор видавництва, далі член Виділу краєвого др Д. Савчак, старший радник судовий А. Підляшецький, ст. рад. суд. Йос. Левіцький, секретар ради суду кр. А. Дольницький і адв. др С. Федак

* Карта Буковини, мапа підручна і велика стінна [остатня виготовлена надпоручником жандармерії Е. Фішером], вийде небаком накладом черновецької книгарні Пардінього в руській мові.

* Д-р Кирило Студинський габілітував ся на доцента руської мови і літератури в краківськім університеті. Кольоквіюм габілітаційне відбуло ся дня 27-ого, а виклад п. з. „Характеристика і генеза поезий Амвросия Метлинського“ дня 30-ого жовтня с. р., почім колегія професорів краківського університету признала єму одноголосно veniam legendi. Др Студинський оголосив доси такі свої праці: 1. В р. 1886 надруковав в „Зорі“ ч. 13—14 етнографічні матеріяли п. з. „Дідівська (жебрацька) мова“, котрі доповнені звістками про життє і організацию лірників вийшли в р. 1894 в статї „Лірники“ друк. в „Зорі“ і в окремій відбитці (8° стор. 56). 2. В р. 1895 надрукував свою студию п. з. „Пересторога“ (8° стор. 193), оцінену дуже прихильно проф. д-ром Брікнером в сегорічнім „Kwartalnik-y historyczn-im“. 3. В р. 1895 вийшла єго літературно-язикова студия п. з. „Адельфотес“, граматика видана у Львові в р. 1591 в „Записках“ і окремою відбиткою (8° стор. 42). 4. В р. 1895 надруковав в „Правдї“ статю п. з. „Причинки до історії унії“ і в окремій відбитці (8° стор. 21). 5. В р. 1895 вийшов в друку „Панегірик Евфонія веселобрмячая“, посьвячений Петрови Могилї в р. 1633 з вступними увагами про панегіричну літературу кінця XVI і пол. XVII в., в „Записках“ і окремою відбиткою (8° стор. 14). 6. В р. 1895 вийшла в V т. „Записок“ єго обширна рецензия на твір д-ра Франка п. з. „Іван Вишенський“ (стор. 29—48). 7. В р. 1896 надруковав в XII томі „Записок“ статю п. з. „Три панегіристи XVIII в.“ в окремій відбитці (8° стор 32). 8. В р. 1896 надруковав у виданях краківської академії наук студию „Geneza poetycznych utworów Markiana Szaszkiewicza“ і окремою відбиткою (8° стор. 46). 9. В р. 1896 подав в XI т. „Записок“ рецензию на твір Недільського про митрополита Кишку.

Василь Лукич.

БІБЛІОҐРАФІЯ.

Подає **Василь Лукич.**

а) книжки.

Записки Наукового Товариства імени Шевченка і т. и. Рік V. [Р. 1896. кн. V]. Том XIII. — У Львові, 1896 р. 20 + 76 + 12 + 10 + 24 + 50 і 2 нен. стор. 8°. Ціна 1 злр.

Зміст: 1. Перша держава славянська, розвідка історична Мирона Кордуби. 2. Т. Шевченко на другому засланю ($^{17}/_{29}$ жовтня р. 1850 — $^{5}/_{14}$ серпня р. 1857), критично-біографічний нарис Ол. Конїського 3. Випадок Vesaniae melancholicae, скоре і цїлковите видужане після самоповішеня, д ра О. Ч. 4. Miscellanea: Два документи до внутрішньої історії в. кн. Литовського в XVI в., М. Грушівського. 5. Наукова хроніка: Огляд часописий за р. 1895. — Часописи видавані на Україні російській. 6. Бібліографія (рецензії й справоздання). 7. З товариства

Етноґрафічний збірник видає Наукове Товариство імени Шевченка за редакцию М. Грушевського. Т. II. — У Львові, 1896 р. VIII + 76 + 38 + 54 стор. 8°. Ціна 1 злр. 50 кр.

Зміст: 1. Лірники. Лірницькі пісні, молитви, слова, звістки і т. и. про лірників повіту бучацького. Зібрав в вересні 1895 року Володимир Гнатюк. 2. Замітки етнографічні з Угорської Руси, написав Юрій Жатькович. 3. Чорноморські народні казки й анекдоти, зібрав Митрофан Дикарів.

Часопись правнича (.) **Розвідки правничі секциї історично-фільозофічної** Наукового Товариства імени Шевченка. Редактор Д-р Кость Левицкий адвокат у Львові (.) Рочник VI. — У Львові, 1896 р. 4 + 192 стор. 8° Ціна 1 злр.

Зміст: Pactum de contrahendo. Студия Дра Михайла Зобкова. Карпцов (Ca pzov) і становище єго супротив науки о увиєпеню слїдчім, проф дра Петра Стебельского. Про новий процес цивільний в Австрії. Студии критична дра Костя Левіцького. [Передне слово. О поступованю в першій інстанциї. О поступованю відкличнім. О неважности і зновленю поступованя] Голоси теориї і практики про оспорене питанє з права цивільного: По котрий день належать ся відсотки вірителям гіпотечним при розділованю ціни ліцитацийної, дра Данила Кулика. Нові видавництва.

Илюстрованый надодный калєндарь товариства „Просвѣта“ на рокъ звычайный 1897. Рочникъ XX. [Выд. „Просвѣты“ Ч. 200—201, а кн. 1 і 2 за 1897 р.]. — У Львові, 1897 р. 34 нен. + 252 + 34 оп. стор. 16°. Ціна 35 кр.

Зміст части літературно-наукової: В сьвіт за очи! — поезия Б. Лепкого (з „Зорі“). Рибалови. опов. Стефана Пятки До бою, поез. С. Яричевського. Сольо-терно, опов. Л. Л. Три руські кардинали, Ол. Торонського. Про господарську годівлю коний [після книжки дра Ант. Баранського]. Про важнїйші хиби в управі і поправі рілї, В. Короля. Опис руської землї, дра Гр. Величка. [Границї. Будова прямовісна. Ріки і озера. Підсонє, ростинність і звірята. Населенє. Політичний поділ руських земель. Істория України-Руси. Прожиток Русинів. Міста]. Товариства „Просьвіта“, „Дністер“, „Народна торговля“, „Зоря“, „Руська Бесїда“, „Наукове тов. ім. Шевченка“. „Руське товариство педаґотичне“, „Львівський Боян“, „Клюб Русинок“, „Тов. сьв. Павла“, „Тов. сьв. Петра“, „Руслан“, „Шкільна поміч“, „Академічна громада“ і „Сокіл“. — Визначні Русини: Др Юл. Пелеш, Корнило Заклинський, Йосифа Катерина Заклинська, Петро Огоновський, Волод. Струтинський і Данило Шеремета (з портретами). Пісня лїрників о правдї. Сьмішне, Сильв. Яричевського. До книжки долучено портрет Ем. кардинала дра С. Сембратовича, фотогр. знимок з дому „Просьвіти“ і малу народописну карту українсько-руського народу.

Черниговка (.) Былица зъ другои половины XVII вѣку (.) Написавъ Микола Костомаровъ (.) [Библ. найзн. пов. „Дѣла“. Томъ LVI]. — У Львові, 1896 р. 204 стор. мал. 8°. Ціна 70 кр.

Про права рускои мовы написавъ Дръ Кость Левицкій. [Книж. „Просвѣты“ Ч. 197 а 10-та за 1896 р.]. — У Львові, 1896 р. 32 стор. 16°. Ціна 10 кр.

Fr. Rawita Gawroński. **Ustrój państwowo-społeczny Rusi w X i XII w. w zarysie.** — У Львові, 1896 р. 222 і 2 нен. стор 8°.

б) періодичні виданя.

Житє і Слово. [Рік III. Книжка IV. За жовтень 1896 р. 241—320 стор. 8°]. Зміст: Яка тепер народня школа на Вкраїні, П. Ваштового. Quem Di odere [Учитель], комедия в 3 дїях Ів. Франка. Нарис історії віри в чорта, С. К—ого. Індийські леґенди. І. Ману і потопа сьвіта, перекл. Ів. Франка. Критика і бібліографія: XV. Субєктивісти і обєктивісти в рос. публіцистиці. М. Андрійка Роберт Бернс, Кароля Федерн. Політична хроніка, Ів. Франка. Єдино же єсть на потребу, Сфінкса.

Дѣло. [1896 р. Ч-ла 101—230]. *Белєтристика:* Т. Ветлини — Жебрачка (106) і Дик Гриць (169 і 171). Б. Лепкого — Нездала пятка (107), Мати (177 і 179) і Небіщик (222). Льва Н. Толстого-Любомира Селянського — Господар і наймит (111, 113, 114, 116, 117 і 119—121). Дра І. Франка — Право свиней (123) і Панщизняний хлїб (160 і 161). Жана Екара — Вистрїл Корсиканця (126). Романа Секели — Максим (129, 131 і 132). Нестора Лендина — Аванс (144—147). О. Кобилянської — У сьв. Івана, передрук з „Зорі“ (150). Я. Невестюка — Переїзд в тюрму (151). Сидорацького — Вона втікла (168). Г. Сенкевича — Lux in tenebris lucet (175 і 176). Л. Г. — У ворожбита (182). М. Яна — Збіглець (200 і 201). Дон Педра де Аляркон — Син музи (203). В. Загаєвича — Завідатель (207). Анд. Немоєвського — Повня (214). *Поезиї:* Марка Мурави (223) і В. Щурата (206). *Статї наукові:* К. Флямаріона — Лучі сонця і краски призми (125). Образки з Америки 133—135). Чайки — Фейлетон фільольоґічний (137, 138 і 141—143). Юр. Гладиловича (з переднім словом дра Франка) — Спомини руського сьвященика про різню 1846 р., передрук з „Записок“ XI т. (162, 163, 165 і 166) В Шухевича — Підлюте (167). Дра Ґ. Одесницького — З вистави в Дрездні (172 і 174). З життя віденських Русинів (183). Полярні експедициї Нанзена і Андре (187). Опанаса Зарди — Дещо про критику у нас (193—195). Дра Щурата — Ада Негрі (208 і 210) і Дещо з життя (213). Дра К. Левіцького — Про сніпки і стовариша господарські (216).

☛ З сим Числом розсилаємо додаток: „Словарь росийсько-український“, том III-ій, арк. 18.

Передплата платна з гори виносить: З додатком „Словар росийсько-український“: на цїлий рік **8** злр., [для заграниць **16** рублїв або **32** марок]. — Без „Словаря“: на цїлий рік **6** злр., [для заграниць **12** рублїв або **24** марок], на пів року **3** злр., на чверть року **1** злр. **50** кр. — Одно Ч-о коштує **30** кр.

Редактор части літературно-наукової: Василь Лукич. За редакцию відповідає: **Кость Паньковський.**

Видає **Наукове Товариство ім. Шевченка.** З друкарні Наукового Товариства ім. Шевченка — під зарядом К. Беднарського.

Ч. 22. Р. XVII.

1896.

У ЛЬВОВІ, ДНЯ 15 [27] ЛИСТОПАДА.

Виходить 1-го і 15-го кождого місяця в обсязі півтретя аркуша.

РЕДАКЦИЯ, АДМІНІСТРАЦИЯ і ЕКСПЕДИЦИЯ **у Львові, ул. Академічна ч. 8.**

Рукописи мають бути писані правописию „Зорі“; узнані непридатними до поміщеня звертає ся авторам [на їх кошт] без поясненя причин. — Редакция відповідає окремо тільки на ті письма, до котрих долучено почтові марки, з виїмкою письменникам, що містять свої твори в „Зорі“.

Кістяки Гольбайна.

АРИСТОКРАТИ.

Написав **Володимир І. Масляк (Залуквич).**

[Далї.]

— Слихом слихати, видом видати, — обізвав ся о. Мелїтон до гостий своїх, коли вони як раз подали ся витати господаря дому.

— Чи-ж я надіяв ся, чи-ж я надіяв ся побачити нині в своїй хатї сердечну паню сестру! — сказав він, простираючи обі руки і цїлуючи паню сестру в оба рамена, бо і вона те саме вчинила.

— А! і dominus theologus! Нїгде правди дїти, здоровий вибрав ся, як з виду, то удав ся сестрі добродійцї, — і за тим поцїлував о. Мелїтон Тося в голову, а він цїлував вуйка в руку.

Лице о. Мелїтона роз'яснило ся. Правду сказати, не був він конче рад гостям. Їх приїзд після першої звістки уважав він довершенем ферального дня, але вид пані Марії роз'оружив єго. Тїточна сестра пані Мелїтонової з давен, та ще з дївочих часів своїх знакома свому шваґрови, тїшила ся єго прихильностию, а найбільше зза того, що хоч остала вдовицею, бідною, бездольною сиротою, не піддала ся бідї, у людий ласки не просила, а сама своєю головою і трудом шукала собі прожитку. Наколи всї свої, вся рідня, все непокоїла о. Мелїтона ріжними дїлами, а мало коли не такими, щоби з ними не лучили ся і материяльні орудки, Мария одна, хоч єї тїточна сестра давно любила, не просила нїчого і сим з кождим роком добувала в єго очах більшої шани. А не бачив він нї єї. нї сина лїт з вісїм. Тосьо був ще учеником в ґімназиї, як єго мати гостила свого шваґра в своїм домі. Тогдї був о. Мелїтон в Бережанах в справах свого найстаршого сина, що кінчив ґімназию. Сестра тогдї і погостила як слїд свого шваґра і за весь час кількодневого побуту нї одним словом не пожалувала ся на своє вдовине безталанне...

— Ганно, — говорив о. Мелїтон до жінки, вернувши до дому, — Мария герой-баба! Не загине! А син єї от дитина не така, як мої мізинки. Сам порпає ся, будуть люди з него.

І з Тося справдї вийшли люди. Чотири роки минули, як батогом луснув. Тосьо укінчив теольоґію „cum eminentia“, але нинїшний Тосьо се був вже не той покірненький, тихенький, несьміливий студент. Чотири роки побуту в столици краю, зносини з великим ґуртом товаришів, ба і з людьми, що стояли на трикіріонї єрархії, осьвітили і виробили єго. Ґарний голос теноровий запевнив Тосеви поважне становище поміж семінаристами, а вони так тогдї, як і нині, ґарний хоровий сьпів уважали точкою своєї амбіциї і слави. Права і щира душа, праведний характер і здібности, витреваліть в науцї і розум зробили з часом Тося семінарського Вен'яминка. Ним гордив ся ректор і настоятелї, єго любив митрополїт, знали крилошани.

Зрештою був Тосьо і вродливим хлопцем. Румяне лице, ґарний зріст, карі очи, чорний волос, дзвінка бесїда, були також не аби якими прикметами.

Легким кроком сунув він розцїлувати руку о. Мелїтона і з першого погляду сподобав ся о. господареви.

— Бравий хлопець, нїгде правди дїти. Не знати на тобі, сину, чотиролїтної неволї.

— Славити Бога, добре визирає, — обізвала ся пані Мария...

— Видно, що добре кормили. А „вариха“ яка? Добре харчувала? За наших часів, нехай їй Бог сего не тямить, от баба була! З пекла родом. І чим вона нас не харчувала! Нераз, вибачайте, так черево болїло, що і по тижневи або і більше не робило ся „офіциїв“.

— Тепер якось лїпше, — сказав Тосьо, — троха і дозір лучший, новий ректор!

— От і пригадала вариху, — вмішала ся пані Ганна, — таж і я вариха, а сестра з дороги. Прошу, на те, що Бог дав...

— Прошу, прошу, — сказав о. Мелїтон, і рівно в дві пари, він з панею Мариєю, а пані Ганна з Тосем попід руку перейшли в гостинну. Тут порала ся вже служниця, а із здо-

ровоï вази заносило смачною воною запашного руського борщу. На першім почеснім місци сіла гостя, насупротив сїв Тосьо, між ними панї Ганна.

— Ну, „domine eminentissime“, від чого-ж зачнемо? — спитав о. Мелїтон, дивлячись зпід ока на питомця.

Тосьо заскочений сим питанєм якось не знав, що відповісти, і так що лише сївши, зірвав ся з свого місця і мимовільно перехрестив ся на голос, привикши до сеї функциї за чотири роки семінарського житя.

— Гарно! дуже гарно! так і треба! — обізвав ся о. господар, — воно по теольоґічному і по християнськи, але на гостинї треба обід і чимось другим починати.

І те сказавши до зацікавленого Тося, підійшов о. Мелїтон до шафки, отворив єї спеціяльним ключиком, і винявши звідси гарно різаний боклачок з золотистим плином, налляв чарку, випив єї і сказавши „помагай Біг!“ наповнив єї Тосеви.

— От від сего братику! Молитва молитвою, а чарка собі не завадить. Тим і треба похрестити тоненький, пісний попівський борщик.

Тосеви стало ясно. Після сего вступу і єму чарка пішла в ротї гладко, а відтак і усьміхнув ся на дотеп вуйка. Вуйко за весь час обіду був дуже говіркий. День був пісний, бо пятниця. О. Мелїтон жартував собі з кождої, хоч як добре приладженої страви. З'їсти любив він добре, а без мяса чув себе якось нїяково.

— От і вигадала моя їмость обід для загірських гостий, от славно! Либонь чи не прийде ся подибати нині з оселедцем... Тосю! знаєш ти гими на честь семінарського оселедця? — І не ждучи відповіди став о. Мелїтон деклямувати з патосом славну сатиру на семінарський харч:

„Вставай, вставай, протри очи,
Хоч не спав-єсь сеї ночи,
Бо тя вчера накормили,
Фафулиці наварили.
. . . . . .
Пан селедець у мундурі,
Що му лоб об'їли щурі,
На тарели лежить боком
І дивить ся одним оком...
. . . . . .
Гейже, гейже, весели ся!
Що з'їш завтра, не жури ся,
Іда марність сего сьвіта,
Ректорови многа лїта!“

— А що? правда, ще тямлю, а ти знаєш сю пісню?

— Знаю, — відповів Тосьо, — і засьпівати знаю.

— А сьпівалисьте єї часто?

— Либонь чи не що дня. Видно і давнїйше не гаразд лїпше було, як тепер в сім дїлї.

До столової внесено на полумиску гарно звареного щупака.

— От оселедець! на такого пишемось оба. Що? правда, domine?

— Verissime, profecto verissime, — була відповідь Тося, а панї Ганна стала гостий своїх запрошувати до сеї сьвіжої страви. О. Мелїтон поки що виняв з шафки здорову флящину вина.

— Небіженьку, обпив ся ти чимало води за житєчка свого! Тепер вином тебе підливати мем, — сказав Мелїтон, звертаючись з тим словом до щупака.

Поналивавши до чарок, відізвав ся:

— Здоровлє, панї-сестро, за вашого сина здоровлє! А води не пийте, бо бравий чоловік навіть в чоботях води не любить.

— Спасибі, спасибіг! — дякувала панї Мария розсьміявшись весело, а панї Ганна придала від себе: „На щасливе весїлє!“

Син поглянув значучо в лице матери, а мати глянула на сина і якось укліннїйше ще стали дякувати господарям за їх щиру гостину. Сиєста протягнула ся доволї. Балакали і наговорити ся не могли. Тосеви аж лице пашіло і від горяча і від кількох чарок вина. Він видно рад був може звернути на справу, що́ може задля неї сюди приїхав, але о. Мелїтон все розпитував жінчину сестру про часи давнїйші і балакав про теперішні умови житя. Тося поки що не займав питанями; те він лишив собі на пізнїйше.

Вже добре було з полудня, як господар з жінкою перевели гостий своїх з столової на веранду. Вид з неї не був поганїйший від виду із збочи за лїском.

— Ах! як гарно! як гарно тутка? — стала панї Мария розхвалювати сю сторону, що́ дуже хорошою картиною широкого виду стелила ся перед їх очима.

— Справдї гарно! — чудував ся і Тосьо.

— Отсе не семінарські мури! Вуйко певно люблять свою оселю.

— Се ще нїчого. Ходи зі мною! Побачиш другий бік єї, — і, подавши Тосеви тютюну на папіроску, взяв єго вести до свого улюбленого гаю, щоби там відотхнути після смачного обіду. Жінки лишили ся на верандї, розказуючи собі свої жіночі справи.

. . . . . .

Вже сонце половиною лиця свого схова о ся за гаї і гори, вже єго золотисті промінї послїдними поцїлуями несли сердечне добраніч матїнцї землици, вже скрізь по виднїючих в дали полях заворушились потомлені хлїбороби, довершуючи своєї буденної працї, пастухи стали вже зганяти худобу до куни, а вони обидва ще говорили. Тосьо, очарований і добротою вуйка і благодатним холодом чудового лїтного вечера, говорив і не міг наговоритись, розповідаючи про часи своїх студиїв в ґімназиї і про побут в семінари, що з него вийшов він із чималим розчарованєм. І не він один. Всї єго товариші-ровесники, всї, що́ ще на шкільній лавцї огріли молоді свої серця музою великого Кобзаря-мученика, всї, що в слїд за єго піснями самі розбирали, чи є правда на сьвітї, всї вони думали найти єї в тих мурах чотиролїтної добровільної вязниці, і сказано, мало хто з них вийшов з неї осїнений духом висшим.

Що правда, найшли вони тут велику глоту молодїжи, найшли недостаток карности і послуху, найшли старшину, що́ не доросла до своїх обовязків, найшли недостаток управи, але не найшли того духа, що́ повинен був всею своєю силою сияти в нїдрі такої институциї, як руський духовний семінар. Молодий чоловік, увійшовши перший раз з сьвіта в притвори сеї институциї і надягнувши на себе фундушеву рясу - реверенду, фундушеві семи-милеві чоботи і історичний цилїндер, перетворював ся з часом в цїлком другє, а так до давного свого „я“ неподібне сотворінє. Альфою і омеґою єго істнования під визначеним єму числом ставав дзвінок, а сей голосний, але бездушний і студений приказчик чи раз перетворював враз з другими обставинами і найблагороднїйше серце в холодного автомата. Після послуху дзвінкови оцїнювало ся звичайно характери і поведенє тих молодих людий. Поступи в науцї оцїнювали професори на унїверситетї, а хто мав оцїнювати і розбирати стійність їх сердець, хто мав потрудити ся над виробленєм їх характерів? Чи ректор і кілька префектів або по нашому управитель і настоятелї? На звиж двіста молодих з ріжних сторін постяганих кандидатів духовного званя було їх мало, аж за мало — виходило отже, що молодїж сама себе виховувала, коли не було кому ховати єї і вести до щирого сьвітла правди. По формі вела єї старшина, по нутру, по єствї сего, з чим лучила ся будуччина і молодїжи і єї народу, вела вона себе сама, але прямою анархією. Вона, не маючи перед очима ясно поставлених духових анї народних ідеалів, не загріта приміром старших, жила своїм промислом поти, поки сей промисл не довів єї до загальної і всїм одної мети: укінченя семінаря, щоб відтак можна, пошукавши жінки, висьвятити ся і ставати в ряди „достопочтенного чина“. І нїхто не питав ся тогдї, чи є в кандидата званє, чи буде він справдїшним сївачем Христового зерна, чи лишень збирачем насущного для свого прожитку і прожитку сїмї, нїхто не питав, чи в серцях тої, з року на рік на трудовників в Христовім „вертоградї“ посьвячуваної молодїжи, тліє який жар патриотизму, бо і не було кому про се питати. Патриотизм був в словари руської термінольоґії словом новим, а єго значінє було так утле, як нитка павутиня. Він до років шістьдесятих був річею зовсім незвістною, від шістьдесятих до сїмдесятих — чимось в роді розпливаючих ся на сонци дреглїв. Патриотизму учить неведовсїм мати, відтак батько, патриотизму учить школа, патриотизму учать обставини, та на жаль нї материй, нї батьків

патріотів не було, школа була в чужих руках, а обставини були не сумні, але такі, що доволі темна ще тогдішна інтеліґенция не здавала собі з них справи, бо їх і розуміти не вміла. В літах 50-тих патріотом був той, хто кричав „я Русин“, а не знав ні історії, ні літератури свого народу, патріотом в літах 60-их був той, хто сторожив східного обряду і ставив єго на перший плян в своїй службі церковній, а всьо се не спиняло ні одних, ні других дома з сімєю і на товариських сходинах говорити по людськи, а хлопом-мужиком хлїборобом погорджувати подібно як се чинив перший-лїпший шляхтич. Патріотом був сей учитель в школї, що́ молодому, а до своїх сьвятощів лїнивому Русинови не дав двійки, патріотом був той, хто спорив і дер ся за азбуку, а сам не розумів в сій справі над те, що азбука усьвячена нашою церквою. Таких патріотів було повно; залежало від промислу одиниці: хто вмів лїпше удавати і свому „аз“ твердшої надавати поваги, сей був і більшим патріотом. Примір ішов з гори! І чи-ж молодїж, таким повірена людям, могла справдї підховати ся як слїд народови свому на потїху і честь? Фальшиві акорди в душах вищої єрархії перемінювали ся в головах молодшого поколїня в правило фальшивої гармонії, а як вона була чиста, про се могли багато сказати мури старого семінаря.

І Тосьо, ввійшовши під єго дах, застав ті самі обставини. На митрополичім престолї згас що йно владика „сластолюбець“ і автократ, а по нїм прийшов смирненький самомучитель, але єрархія остала тота сама. Остала з пересьвідченєм, що вона „соль земли і народа, отже висша всїх сословій“, а тим самим псевдоаристократична — і остали нові, за час володїня попереднього владики сьвіжо вироблені типи Лизуновичів.

Не було моралї поміж єрархією, не було єї поміж тогдішною молодежию семінарською — багато там характерів ломало ся зіпсованєм, виходили лишень одиниці з яким-таким сьвітоглядом.

До того безперечно смутного стану примішав ся по роках 60-тих ще і сильний партийний роздор. Від першої появи Шевченкового Кобзаря більше мисляча молодїж пішла за голосом народного ґенія, але сей голос трафив не до всїх сердець. Він був відгомоном простонародного серця, серця осьвіченого, ґеніяльного простолюдина, тому не міг пірвати за собою ні аристократично настроєної єрархії, ні єї наслїдуючих по багатьох селах пан-отців, а тим самим і їх дїтий, в тім дусї вихованих.

Петро Нїщинський.

Молодїж семінарська, що́ вже і так дїлила ся на „восточників“ і „западників“, або питомців львівської і перемиської дієцезиї, з котрих перемиські уважали себе твердшими а звали ся також „каштанами“, бо їх попередники висадили одну вулицю в семінарськім городї каштанами, дальше на паничів-поповичів і хлоповичів, тепер розділила ся основно на два табори: українофілів і твердих або сподвижників проголошеної словом ідеї „адін народ“. На жаль тверді були горою, а другі мусїли стеречи ся, бо управа семінарська, ясна річ, прихильною до них не була.

Тосьо, хоч син сьвященика, належав виїмкового до других. Таким увійшов туди, таким звідти вийшов. Він був через два роки тайним головою своєї громади і твердим стовпом того духа та тої ідеї, а вона вчила єго думати над собою, над товаришами, над долею свого народу і своєю. З того він і сповідав ся довго перед своїм вуйком. Щиро, сердечно потягнув сей єго до себе, а молодий, чуткий хлопець розкрив перед свояком цїлу свою душу. — О. Мелїтон, прочитавши єго сьвідоцтва, став єго намовляти, щоби шукав собі дороги до чинів висших, бо на єго думку молодий чоловік без гадки про карієру уважав ся чимось незвичайним.

— То все гарно, мій любий. Я розумію тебе і твої ідеали, з ними однак не зайдеш далеко. Я, практичний чоловік, можу тобі сказати: поезия хочби якого поета є все лиш поезиєю, є все лиш здогонюванєм недосяжних ідеалів; практика учить інакше. Ви молоді не знаєте сьвіта і мужика не знаєте. Він темна, незряча сила, тому на него також сили треба. Тонкости чутя він не розуміє.

— Нї, вуйку, ви несправедливо судите. Мужик темний, бо темним єго роблено, бо про осьвіту єго нїхто не думав, далї зрештою і незрячого брата приєднаєш собі серцем.

— Ха! ха! ха! — засьміяв ся о. Мелїтон. — Чого-ж тобі треба, мій молодику? Хіба-ж менї лизати ся та цїлуватись з хлопом? Менї видить ся, що ваші високопарні ідеї за далеко вас уносять. На сьвітї були, є і будуть суспільні ріжниці. Я не на те вибив ся висше своєю осьвітою і трудом, щоб відтак був за „пан-брат“ з сїраком.

На мою думку треба ще більше.

— Якже?

— Служити сему сїракови!

— Не вже-ж пасти худобу у свого паламаря?

Нї, не так розумію. Служити єму порадою і наукою, служити трудом і ласкою, служити любовю, а така служба се лиш відвдяка, се лиш довг відданий...

– Ну, гаразд, нема що казати. Чи ви всї такі тепер виходите звідти?

— Не всї, — відказав Тосьо. — Деякі навчили ся сповняти „офіция“ шематичні, а відтак грати в карти і робити довги.

– Ну, я сего не робив, а таким хлопоманом бути не міг-би, як ти сего жадаєш від мене.

— Нї, вуйку, але ви знов і не такі, яким ви себе показуєте. Ви самі знаєте, що осьвічений мужик — самосьвідома сила народна, а темний – нїяка, пасивна.

– Так, але до того треба вікiв, впрочім я єму даю таку осьвіту, до якої мене заставлено, церковну.

— Мало, вуйку, вибачте. Пастир духовний, се велика сила. Єму не лиш пан-отцем, але педаґоґом і патріотом треба бути, а як чутка про вас іде, — сказав Тосьо, підлещуючи троха старому, — ви певно такі.

— О, тверді ваші услівя, мої паничі молоденькі. Але чекай: поживем, побачимо.

— Певно, побачимо. О, якби я хотів вже тої хвилї діждати ся, коли буду міг зачати свою роботу і нею тудою прямувати, щоб по літах моєї працї нїхто про мого прихожанина не міг так сказати, як той адвокат, що про него я розповідав вам. Вуйку, менї до нинї серце крає ся на згадку сеї пригоди, а щиро жалував я своїх товаришів, що вони чи одну хвилю марнували на устроюванє хочби семінарських „Серафінок“ забуваючи, що дїтям Руси тілько вчити ся і вчити ся треба, бо тілько таким робом роздобуде ся „для своєї хати і сили і волї...“

О. Мелїтон не відповів на се нїчого. Він може і відчув той жар молодечий в грудях молодого чоловіка, він не міг не признати єму правди. Будь що будь і він сам, пригадавши собі часи свого побуту в мурах семінаря, відчув, що за весь той час учила єго, правда, і герменевтики, і халдеїки, і асирики і Бог зна чого не вчили, але не показували єму тої мети,

що так ясно сьвітила в очах представника молодшого покоління. Коли-ж сам мав троха більше любови до простолюдина, сего він певно там не набрав ся. Він тямив, що і єго батько робив панщину і відбирав панські побої, — він знав, що нарід зпід тої стріхи, що зпід неї він сам вийшов, був бідною, найбіднійшою верствою народної суспільности.

— Так, вуйку, — зачав знов Тосьо, — ви бажаєте, щоб я пішов по „лїствици преувеличеного чина“, нї годї. Там, вуйку, аристократи, а радше аристократи фальшиві. Небіщик митрополїт був найлїпшим їх представником. Був паном, вельможою, бо був найпершим владикою, але не руським. Руси не любив, бо хто так гордим був, що аж на своїх „собратий“ накидав ся неповинно мокрим рядном, сей не мав нї крихти руського духа, нї серця в своїй груди.

— Судиш остро, але факти?

— Охотно розкажу. Уявіть собі, вуйку, старенького, сивоволосого сьвященика „antiquae educationis“, що від хвилї висьвяченя не був ні у Львові, нї у сьв. Юра звиш 50 лїт...

— Ну, що-ж дальше?

— Уявіть собі єго перестрах, коли на донос якогось лизуновича дістав приказ ставити ся сейчас перед лицем митрополїта, а сей сего струдженого далекою, бо аж з глибоких гір ведучою дорогою приймає, не вислухавши єго вперед, лайкою і польським словом.

Але-ж за що? може була єго правда?

— По причинї доносу, що з хлопами жиє, як з рівними собі...

— Не могло так бути; міг боронити ся!...

— Було. А було і так, що прийшло до такої оборони, якої митрополїт з роду не чув...

— Що-ж? до якої?

— Побачивши, що переборщив, подобрів і став розпитувати, що чувати більше в єго парохії.

— А делїквент?

— Відповів з місця: „Що-ж чувати? От, як у нас на селї! Люди говорять, що сьв. Юр їздить на кони, а наш митрополїт, вибачте Високо-Преосьвященний, на свини!!...

— О, добре! Бігме, Боже, добрий собі. Хто-ж се був такий мудрець? бо справдї Соломон!!...

— Старенький о. Михайло з Д.; ви, бачу, єго знаєте.

— Знаю, знаю. От, доведи Боже ще старого побачити; от і побажаю єму успіху...

— Се-ж вам факт і примір. А чи думаєте, вуйку, що окруженє владики інакше? Ви може не буваєте там часто, то і не знаєте того. Спитайте „собратий“ знаючих близше тамошні обставини, хто се є „капітульні ланцухові бриськи“, вони вам розкажуть. Гордість і гордість і дивна, а так духовенству нелицююча псевдопанська, вдача. Коли ідеш до котрого, стій перед порогом або в сінех, як в переднокою ексцелєнциї, і тому Юр собі туди, духовенство туди, а по середині бідна, темна паства, над котрою працює ся без пляну, без витиченої мети, і хіба так робить ся, щоби чужі пекли свою бульбу в попелї нашої нездарности...

Тосьо говорив правду. О. Мелїтон сам не міг позабути того легковаженя своєї особи, як і він бував за своїми дїлами у сьв. Юра. Там найшов він февдалів кастових, а не найвисших сторожів народної церкви.

— В тім може троха і твоєї правди, — обізвав ся він по хвили до розгоряченого своєю бесїдою свояка. — Так що-ж? Нї менї, а тим менше тобі се на другий лад перетворити.

— Тому-ж я і не хочу туди пхати ся. Бували і там такі, що хотїли менї иньшу мостити дорогу. Вказували менї дорогу до Відня, Риму, а в перспективі „палїдрони“, так годї було їх слухати. Іти менї на чужину, віддалити ся сотку миль або й дві від дорогої матери та від рідні було годї. Мій батько був сїльським попом, стану і я таким; докторатів, туди йдучи, не потребую, а на тепле слово до люду стане мене і з тим, що научив ся доси.

— Воно і твоя правда; а хіба-ж думаєш, що і між сїльським духовенством не станеш рідкою одиницею. Знаєш, як у нас голосять: „Що попик, то типик“.

— Нехай, але не мати му дїла з висшими, лишень з рівними собі, а в тих певно грудь чутливійша і чистїйше серце.

— Дай Боже; а поки що вертаймо до дому.

Тосеви, що звиш три години пересидїв на узгірю збочи, захотїло ся ноги розпростувати і забажав збігчи в долину, на село. О. Мелїтон пристав, і стежкою, що крутий слїд свій визначувала ясною рисою вздовж збочи, стали оба спускати ся в долину.

А там в селї, притихле за дня, житє гомонїло знов мов соткою роїв в величезнім улию. На гілях деревини цьвірінкала безлїч укладаючих ся до сну воробців, на крайній клуни якогось зажиточного ґазди клапали старі бузьки з бузенятами; з хат підоймали ся рівні стовпи диму, по подвірях і левадах чути було накликуваня пораючих ся ґаздинь, що, вернувши по цїлоденній роботї в поли, скликували хто курий, хто гусий, хто поросят. Декуди накликували ся вигукуючі дїти, а широкою і довгою улицею ішла довгою отарою худоба. Попід ноги коров та телиць плентали ся побекуючі вівцї, спихаючи себе взаїмно в рів і поскубуючи запорошений муріг. За отарою ішли пастухи, погукуючи та посвистуючи, хто на губах, а хто на дудцї. По заквітчаних густою деревиною оселях стали скрипіти над кирницями журавлї, а далї знов останні незавершені вози з хлїбом повертали до своїх відчинених воріт, а оси їх, висушені цїлоденною спекою, поскрипували, як вертаючі ранною весною з поля телїги.

Оба мужчини виминали скорим ходом всїх і вся, віддаючи поклоном на поклін „Слава Богу“ та „Слава Ісусу Христу“. В половині села повернули знов на гарну леваду, а нею вже вертало ся знов під гору на приходство. Від горішнього села надійшов гурт женців, розкішних здоровлєм, веселих сповненєм цїлоденного труду. Попереду бігли, збивши ся в купку, поквітчані дївчата, далї побренькували косами нарубки. Он там на скрутї порівнавши ся, ударили у всї голоси. По вечірній тиши, по росї вечірній пішла луною весела, звінка пісня:

„Над річкóю, над быстрóю
Спізнав ся я з дївчинóю;
Над річкою з бережéчка
Пригортала до сердéчка...“ —

і нараз, як бритвою втяв, затихла, бо з гори з дзвінницї загомонїв голос дзвона, найперше одного, відтак всїх, мов одної сьпівучої сем'ї. Гомін той застогнав якимсь сумовитим, жалібним звуком, заводив голосячи сумної. Похилились женчики до долу... поклякали, похрестились, позникали і собі капелюхи рівнаючі ся з ними пан-отцї і шепнули „вічная память“. Над селом гасло останне зарево минаючого дня, а в селї згасло одно тихе, трудяще житє, і по єго душі голосили як раз жалібно дзвони...

. . . . . .

Гостї повечерявши пішли спочивати. Для панї Марії вимощено вигідне ліжко в гостинній, Тосеви постелено на верандї, бо просив о се тому, бо в покоях було душно. І мати і син позасипляли вже давно спокійним сном під дахом гостинним. На приходстві затих давно гамір буденного руху. Сьвітило ся лишень в канцелярії о. Мелїтона і в челядній. Панї Ганна пильнувала сьвіжого печива, а о. Мелїтон, надївши на голову папафійку, зложив руки і як раз кінчив вечірні свої молитви. Відмовивши послїдне славословіє і „Господи помилуй“, хрестив ся він з лицем зверненим до сходу, а в тій хвилї вийшла і собі з челядної панї Ганна і, присївши на лавочцї під двома розлогими липами, видно чекала на свого чоловіка.

— Що-ж? сплять вже? — поспитав він, наближивши ся до жінки і сїдаючи побіч неї на лавцї.

На тім місци обоє супруги в літній порі відбували звичайні свої снєсти. На тій лавочцї сїдали вони від давних лїт поруч себе; тут радили чи раз про найцїкавійші справи свого дому і сем'ї, тут пригадували собі давні, незабуті днї молодости, тут радили над тим, що їм було треба робити на пізнійше, тут слухали весною лящаня соловеїв, а літом ховали ся перед спекою сонця, перед задухою в хатї. Ті дві розлогі вікові липи з року на рік були сьвідками найтайнійших вимін гадок, і понад їх головами все своє густе, зелене розстеляючи гілє, наче благословили їх тихому, сумирному супружому житю. А панї Ганна, ровесниця Марії, була типом подруги сьвященика. За лїт молодих навіть дуже гарна,

Проводи молодої до хати молодого. [З образу Ґрохольського]

переховала слїди сеї краси до тепер, лишень, що в тім лици можна було вже читати історию єї житя, а нею був безнастанний труд, праця від досьвітків до ночи. Господиня на цїлу тутешну сторону мала в житю своїм три цїли: бути доброю жінкою, доброю материю, а тим осягнути цїль трету, іменно поважанє між сусїдками. Перші роки єї подружя зійшли на студіованю характеру свого чоловіка і раз єго пізнавши, вже з ним уміла в злій і добрій годити ся хвилї, була навіть більше пасивною, чим він сам вимагав того від неї. Керму долею дїтий здавши цїлком на него, робила лишень те в тім напрямі, що до неї належало. Єї дїти за часів школярства мали гарне білє, гарну постїль, єї доньки принесли своїм чоловікам в приданім можливо гарні і з вибагами гафтовані хусти, але те, що сама беззглядно слухала чоловіка свого, визначило ся і на єї дїтях.

О. Мелїтон був все першою і остатною інстанциєю в хатї, мати була тайним і тихоньким посередником між ним а дїтьми, і то в справах найконечнїйших. За те в домашнім господарстві була вона незрівнана. З педантизмом сповняла вона свої труди домашні і ним утримувала лад і статок, поручений своїй опіцї.

Чоловіка любила і шанувала. З годом-перегодом повіривши в розум єго голови, понехала кликати єго по імени. З польська, бо-ж і в польськім ховали ся дусї а в вірі лишень батьківській жінки єї часу, хоч з часом наломала ся говорити по руськи, вона нїколи не кликала єго інакше, відколи старша дочка пішла з хати, як „ксєнже“, а в тім слові було все. Була честь для єго стану, для єго зверхности в хатї, честь для него, як для вітця єї дїтий і голови цїлої родини, а врештї честь для него за те, що щиро радив і помагав єї найблизшим.

Після обіду вивідавши ся від панї Марії, що Тосьо рад-би за помочию вуйка пошукати собі товаришки житя, та лише що нї вона, нї він просити о те не сьміють, дожидала терпеливо вечера і сеї години, що в нїй буде могла з ним щиро розібрати справу свого сестрінка.

— А сплять, — відповіла на запитанє чоловіка. — Сьвітло погасили. Щаслива Мария діждала ся потїхи з сина.

— Справдї хлопець добрий і серце в него чисте, але фантаст. Єму не буде добре в сьвітї.

— Хіба-ж тим, що́ серце мають добре, має зле бути. Тож, ксєнже, нам, славити Бога, не зле, а я про серце ваше також інакше не скажу.

— Та їмость ласкаві, нїгде правди дїти, але у него тота доброта проявляє ся фантазиями, що про них я бодай не чув нїколи.

— Звичайно молодий. Коли-ж і кому до лиця фантазия, як не молодому?

— Так, так, не перечу; він однак хоче бути попом і пляни своєї попівської роботи начеркнув на якихось висопарних і в поезиях вичитаних ідеалах.

— Воно може і те добре. До нашої Люсї сватав ся, знаєш, той присадкуватий з Залужа... Ну, сей певно про ідеали не чув нїчогісїнько... Молоде та лїтає, а відтак присяде; але самі кажете, що хлопець добрий.

— Добрий і гарний. Він справдї як живий небіщик єго батько. Слухайте, їмость, не звірювала ся Мария, куди він поверне за жінкою?

— От і в тім діло, що їм нїяково до вас за порадою, хоч того приїхали.

— Ну, не дурний хлопчище. Цїле полудне учив мене, як цяцькати ся з хлопом, а не спитав мене, куди-б єго справити, щоби міг відтак цяцькати ся з жінкою.

— Обоє не сьміють.

— Так завтра на екзамен возьму єго, побачимо і тоті ідеали... — кінчив з легкою досадою о. Мелїтон, бо на єго думку Тосьо, будучи укінченим алюмном, повинен був перш всього тоту річ з ним розібрати.

— Якось вже зробите, а вже нїхто тому не буде такий рад, як Мария. Бідній вдові прийде ся жити у сина, а як невістка лиха трафить ся, то і найлїпший син не улегчить долї нелюбленій невісткою мамі.

— Хіба-ж я вам їмость злих невісток понаходив?

— Крий Боже, а подай таких кождій матери. Тай наші хлопцї були що правда меткійші, а Тосьо мабуть не знає ще нїкого, а як знає, то про се не говорить мамі.

— Повезем, то й пізнає. На Украіну не поїде, дївчат сторонських доволї.

— Та вже, як порадите по свому, ксєнже, він послухає. Мария не може нахвалити ся, який він добрий і слухняний.

— Коби лиш не хотїв своїх думок виявляти, бо знаєш, як то наші крикнуть „революционер“, — панни в алькирі поховають ся.

Пані Ганна стала відтак вичисляти знакомі собі партиї. О. Мелїтон кидав від часу до часу і своє слово, але рішучо за нїким не виявляв ся. Розбирав більше в гадках те, про що говорила жінка. З привички сягнув до кишенї за капшуком, тотїв закурити люльку, бо цибух лишений тут перед почином молитов стояв як раз при нїм; але пригадав собі, що завтра має службу божу, а місяць вже сходив, що було познакою північної години, сховав отже тютюн назад в кишеню.

— Га, якось воно буде, але, їмость, час і нам на лежанку.

Сказавши те підвів ся з лавки, а те саме зробила панї Ганна. Від полудня подув легонький вітер. Заколисав гілєм лип, зашевелїв їх листками, а зза церковної банї виплив косорогий місяць, кинув свої промінї в сей бік і побачив, як обоє супруги віддавали собі щире, сумирне добраніч. Вона похиливши ся цїлувала єго сьвященичу руку, а він віддячив їй тим самим і тулив уста до похиленої голови...

Через хвильку згасло сьвітло в челядній і в спальни їмостї, а о. Мелїтон, збираючись до постелї, пошукав свого требника і там на кінци тої книжки, на вплетених в ню картках звичайного паперу став, положивши ся до ліжка і присунувши близше лямпу, стоячу на столику при самих головах, читати записані рядом за своїм впливом і посередництвом повязані подружя. Тут стояло їх записаних вже шіснайцять. Тосеви припадала сїмнайцятка.

— Погане число, але мара бери, якось воно буде.

За тими словами згасив о. Мелїтон лямпу, поправив ще подушку, приляг єї правою стороною своєї почесної особи і незабаром захропів всею силою своєї здорової груди...

[Далї буде].

Ненадруковані вірші П. Гулака-Артемовського.

[Далї.]

9.

П а н.

[Байка].

Якийсь десь пан ясневельможний,
І гордий і заможний,
[А може був то й Лях!]
Як раз утрапив на свій шлях —
У пекло, до Плутона.

Не вспів відважить ще й поклона,
Як тут спитав його Єак:
— „Ну, на тім сьвітї, що ти, як:
Чим був ти, де родив ся?
Як жив і чим живив ся?
Ти перед нами не гріши,
Кажи лиш правду, не бреши!“
Пан глянув, — перед ним мужик!
А пан наш не привик,
Щоб так мужик з ним обясняв ся...

„Я з польского єздем панства!“ —
Вельможний зизом відповідав:
„До півдня — спав, до півночі обідав,
Був властним паном на Волині!
— „За цє тобі пасти свині!“ —
Єак так пану присудив,
І вельми цим Плутонови вгодив.

Якби і в нас таким судо́м судили,
Багацько-б свинопасів наробили!

10.

М у х а.

[Байка].

Та чи не гаспидька-ж псяюха
Ця пекельна муха?
Мабуть не Бог її создав!
Та хто-ж її на муку нам наслав?
Хоч геть жени, хоч лай, хоч бий,
Вона одно все тільки знає:
Чужеє їсть та попиває,
А в дяку ще тобі
Тебе-ж гадючая кусає!...

II.

Переклад псальми 125.

Къ тебѣ возведохъ очи мои, живущему на небеси і д.

До тебе, Господи, що́ там живеш на небі,
Звертаю очи я — в пригоді і в потребі.
Як наймит, з панських рук, ратунку й ласки жде,
Або як наймичка, прохать до пані йде,
Щоб запобігла їй чим в нуждочці, небозі, —
Так ми шукаємо добра й підмоги в Бозі.
Ой! змилуйсь Господи! та змилуй ся-ж на нас!
Бо ворог дошкуля до слїз під иньший час;
А гірш від всїх чваньки нам допекли ті пишні,
Що́ трублять: „Сьвіт для їх, а ми-б то в сьвітї лишні!“

Харків, 18. падолиста 1857 р.

[Далї буде].

„П Е К О П Т Ь О Р“.*)

ОБРАЗОК З ЖИТЯ МОЛДАВАН — **МИХАЙЛА КОЦЮБИНСЬКОГО.**

Йон уперше наглянув Ґашіцу на „джоку“. З вухами й серцем, повними ритмічних згуків „молдуваняски“, загрітий танцями, від котрих ноги так розходили ся, що й хвилини не могли встояти спокійно, а кожним мускулом відповідали тактови танця, з обличчем, що́ сяло від радости й поту, Йон віддїлив ся від купки парубків, підскочив до танцюючого кола, розірвав його, вхопив за руки двох дївчат... і несподївано стрів ся з очима, що́ зпід тонких дївочих брів опекли його жаром молодости й півдня.

„Що за мара, — подумав Йон, перебираючи ногами та скоса поглядаючи на дївчину: — я її перше не бачив, здаєть ся...“

Та нїколи було міркувати: музика гула, танець захоплював усю увагу.

Музики, троє чорних, засмалених циган, сидїли рядком на ослончику недалеко кола. Скрипник — сухий миршавий парубчак в споловілих галанцях та молдаванській сорочцї нахилив аж до дека скрипки голову, вкриту замість шапки копицею чорного волосся і з виразом цїкавости та здивования немов прислухав ся до тих згуків, що́ викликав смичком зі свого струменту. Його сусїд-клярнетист, шпакуватий вже циган, граючи куняв; заплющивши очи, він хитавсь взад і вперед своїм важким ситим толубом, одягненим в чорну ватовану піджачину. Часто, в хвилину найсолодшої дрімоти музики, клярнет вирывав ся з рота і замовкав, але зловлений на гарячому вчинку, починав верещати, як навіжений. Третїй музика — сурмач — працював найщирійше. Чи то від спеки, чи з великої напруги — він був увесь мокрий. Мокра, як хлюща сорочка облипла його могутне тїло, з чорного широкого виду стїкали струмочки поту, а він усе грав та грав, надимаючи щоки завбільшки в повню та вирячивши очи так, що, здавалось, вони ось-ось вискочать з лоба. „Туру-туру... та... туру-туру... та...“ — гремїла сурма, як за часів єрихонської облоги і лиш инколи, в хвилину віддишки, вихоплювалось зпід гнїту її тонке теліканнє скрипки, або різкий, верескливий голос клярнета...

„Туру-туру... та...! Туру-туру... та...!“

З хмари куряви, яка здіймаєть ся зпід важких, окованих мусянжовими підківками чобіт — виринає инколи рядок молодих облич, парубочих й дївочих, вирілих, червоних, але поважних. Держучись за руки і помахуючи ними до гори та вниз мірно, плавко і без перестанку, перебираючи ногами й тупцюючи ними щиро, мов добрі конї на гарманї, молодь, здаєть ся, не танцює, а робить якесь поважне дїло, поволї й сумлїнно виконує загадану роботу.

„Туру-туру... та...! Туру-туру... та...!“ — пронизує куряву домінуючий голос сурми, котить ся по майдину, бє́ть ся о мурованї стїни церковцї, а далї лине в простору до далеких сяючих блакїттю гір, до синїх лїсів, що́ суцїльною лавою підпирають край-небо.

А ко́ло танцює. Тупають під такт „молдуваняски“ ноги, здіймають ся і опускають ся змучені руки, мають білі хусточки в руках дївочих... Загріті танцем обличчя блищать від краплистого поту, палкі погляди частїйше вирывають ся зпід опущених до долу повік, стрівають ся між собою; руки несьвідомо міцнїйше стискають руки, груди важче дихають... А курява, розбуркана десятками тупцюючих ніг, вирвавшись зпід мідяних підківок, захоплена танцем, здіймаєть ся до гори, крутить ся, клубочить ся, справляє свій „джок“... Ось вона цїлком закрила танцюючих, а ось знов, як хмари, виткнув ся рядок хлопцїв та дївчат і оживив образ ясними барвами строїв, молодими розпаленими обличчями...

Душно... Сонце, поволї спускаючись на захід, більшає, немов росте, яснїйшає, розпалюєть ся. Повітрє — сам сьвіт, сам жар. Наче золотою сїткою оповито майдан, коло, музик, рїжнобарвну і рїжновікову юрму глядачів, що́ зібрала ся круг кола.

Гамір стоїть над майданом. Чутно, як хтось витягає воду з колодязя: довгий немазаний журавель немилосердно скрипить. Кілька-сот-устна юрма шумить, як злива у лїтку. Дитячі вигуки, регіт молодї, тупаннє здорових ніг у танцї, тонке теліканнє скрипки, верескливий галас клярнета — зливають ся в якусь чудну, але гармонійну мішму, над котрою усе-ж таки домінує сурмачеве „туру-туру... та...“, що здіймаєть ся над майданом, бє́ть ся о стїни церковцї, а далї лине в простору, засипану гарячим соняшним промінєм.

Враз музика увірвалась. Коло зробило ще по інерциї рух, але ту-ж мить розірвалось; дївчата пірхнули в юрму, лишивши хлопцїв. Ґашіца теж метнулась, але її затримала сильна рука. Вона здивовано озирнулась на Йона, що́ сяючи від поту й задоволення, грав до неї очима та міцно тримав за руку.

— Пусти! — сїпнула дївчина рукою й зашарилась.

*) „Пе коптьор“ — на піч. Коптьор — широка молдаванська піч, на котрій зимою сплять, а головно — відбувають ся родини.

— А що даси? — жартував Йон, ще дуще стискаючи її руку.

— Чого займаєш, коли я тебе не знаю? — шарпнулась Ґашіца, почервонівши з напруги.

— Я — Йон, син мош-Костаки... А ти чия?...

Але в ту-ж мить дівчина, скориставши з Йонової неуваги, висмикнула свою руку і стрібнула від нього так прудко, що її накрохмалена спідниця аж залопотіла, мов коругва на вітрі.

— Угадуй — чия!... — крикнула вона на бігу і, обернувшись до Йона, опекла його палким поглядом чорних очий...

Парубок з досади пошкрабав за вухом, аж шапка йому злїзла на ніс — і посунув до товариства, що́ стояло з боку гурточком.

Товариство стріло його парубоцькими жартами: оден обняв за шию та притяг до себе з такою силою, аж Йон заточив ся; другий так стис Йонови руку, що сльози виступили йому з очий, але парубок не образив ся. З веселою усьмішкою на широкому безвусому виду, подзьобаному зрідка віспою, Йон поглядав то на купку дівчат, де стояла Ґашіца,

Кілька парубків скочило до танцю, потягши за собою дівчат. Йон підглянув, де стала Ґашіца і розірвавши в тому місци коло, вхопив її ззаду за пояс. З дивною для натружених ніг легкістю почав він тупати та перебирати ногами, з усьмішкою поглядаючи на свою сусїдку. Ґашіца чула той погляд і, опустивши очи до долу, червоніла.

Танець скінчив ся. Піт струмочками стїкав по обличчю у Йона. Ґашіца, червона й задихана, розгорнула білу хустинку, вишивану навкруги заполоччю, щоб утерти вприлий вид, але по дорозї до обличчя хустина стрібнула, маянула вишиваним кінцем і... опинилась в руках у Йона.

— Валєв! (ой!) — скрикнула з несподіванки дівчина і ухопила миттю вільний кінець хустини.

Йон тяг хустину до себе, Ґашіца до себе. Сцена та відбувала ся мовчки, з однаковим завзяттєм з обох боків — і тільки по обличчю дівчининому пробігала інколи смужка не то досади, не то таєнного задоволення від парубкового залицяння.

Переміг сильнїйший. Видерши хустину, Йон пустивсь на втеки, утираючи нею на бігу вприліе обличчь. Ґашіца — за ним.

Звалища замку Раковецького над Днїстром.

то на свої крамні шлейки, що́ перекинувшись на вхрест поверх сорочки на його могутнїх грудях, підтримували темнозеленого сукна широкі шаравари з червоними викотами при чоботях. Ті шлейки, нові, блакітні, з срібними клямрами, притягували до себе заздрісні погляди парубоцтва та приязні — дївоцтва, що́ приємно лоскотало пиху властникови тої чудової новомодньої річи. Отож заклавши по два пальці за блакітні шлейки і задерши чваньковато до гори голову, Йон звернув ся до одного з парубків:

— Не знаєш фра́це, чия ота фа́та?*) — і показав на Ґашіцу.

— Котра? ота коза дика у білій спідниці?

— Вона, вона...

— Таж то Ґаші́ца, дочка Штефанаки Мици, що́ вітряк має... Хіба не знаєш?

„Тю, як це він не примітив такої гарної дівчини? Певно вона не часто ходить на цей „джок“, тим що сидить аж край села...“ — міркував собі Йон, коли се враз згуки жавої „булґаряски“ сполохали його міркування.

*) Фраце = брате; фата = дівчина.

— Віддай! — змагалась вона сердитим голосом, хоч очи так і грали до парубка.

Але той зручним рухом склав хустину косинкою, закинув собі на шию і звязав під бородою вузликом.

— Віддай!

— А що даси? — дратував Йон Ґашіцу, захищаючись від неї про всякий випадок простягненою рукою.

— Віддай, кажу!...

— А губенята даси?

— І-гій, навіжений! — скривилась Ґашіца наперекір сяючим очам. — Не мала роботи цїлувати!... Краще носи хустину...

— Оттак-би давно!... З розумом „фата“! — тріумфував Йон і приступивсь блище до дівчини.

Зрадлива дівчина очевидячки тільки й чатувала, аби стягти хустину з шиї. Та Йон мавсь на обережности. Схопивши одною рукою простягнену до хустини руку, він другою обняв Ґашіцу за стан і міцно пригорнув до себе.

— Сиди тихо! — сикнула та на нього, слабо випручуючись з обіймів.

Саме в той час вдарили музики. Щасливий Йон скочив до танцю і потяг за собою Ґашіцу.

Вже до кінця танців Йон не відступавсь від Ґашіци: він формально залицяв ся, а дика спочатку дівчина де-далі рахманійшала, лоскочучи парубкове серце палкими поглядами.

Сонце сідало. Глядачі поволі потягли до дому, молодь теж розсипалась. Майдан пустів, тихшав. Музики останніми згуками попрощали ся з гаснувшим днем; тільки курява якийсь час крутилась ще у червоному промітті, а далі й вона почала тихо опускатись на чорну тінь від церковці, що́ перетягла майдан аж до протилежних хат...

Минуло кілька день. Йон тільки й марив про Ґашіцу. Де-б він не був, що-б не робив — усе йому ввижали ся палкі чорні з поволокою очи дівчинині, її рівні брови, пишний стан... Він тільки поцмокував з задоволеня. Ґарна „фата“, нїчого сказати... Можна-б і посватати... А яка рахманна, як вона йому у вічи дивила ся, коли він смалив до неї халявки. І з дивною яскравістю уявив ся парубкови памятний джок, обізвалась в вухах мельодия молдуваняски, згадалась сцена з хустинкою.. Уява була такою живою, такою яскравою, що Йон мимохіть схопив ся рукою за хустинку, яка й досї обіймала його шию, немов боявсь, що рука пустовливої дівчини ось-ось протягнеть ся знебачки до його шиї та стягне так легко здобутий трофей.

Раз він переняв її біля церкви, перед службою Божою. Дівчина йшла у сьвятній одежі, вся накрохмалена, запишавшись. Біла з червоними цятками курточка її, трохи заяложена на станї з правого боку, де лишили слїд свій запрацьовані руки танцюристих кавалєрів, краще сказати — заяложене місце на куртцї — викликали у Йона рій солодких спогадів, розпалили його серце. Але при людях, перед церквою, якось нїяково було виявлятись зі своїм почуттєм, тож Йон лиш звичайно привитав ся, а решту домовив очима.

Вдруге... це було так:

Вечірньою добою, коли сонце сїдало за далеким чорним лїсом, він повертав з роботи на винограднику в юрмі парубоцтва. З веселою розмовою тихо посувалась юрма з гори в долину, коли з юрми розляг ся характерний не то крик, не то їржанє:

— І-го-гоо!...

— І-гі-гіі! — почуло ся з низу в відповідь тонке, верескливе гуканє, і незабаром парубки побачили в долинї гурток дівчат, що́ з величезними сапами на плечах хутко посував ся курною дорогою.

— І-го-гоо-го-гіі!... — дико, не своїм голосом, мов орда, заревли всї парубки, пускаючись з гори бігцем на вперейми дівчатам.

— І-гі-гі-гууу!... — пекельним хором відповіли дівчата, тїкаючи від парубків.

Галас зняв ся несказаний. Околишні гори підхопили той галас і понесли його далеко, кидаючи з гори на гору то полохаючи сонну тишу рожевого вечора...

Йон не стямив ся, як з розгону наскочив на Ґашіцу, обняв її за шию і міцно притис до себе. Груди його важко дихали від прудкого гону, дотик молодого теплого тїла дівочого спянив його, затуманив йому голову. Серед дикого вереску та писку йшов він, щасливий, обіймаючи Ґашіцу та щось промовляв до неї, чого ані сам ані дівчина гаразд не розібрали. Крикнява тим часом стихала... Вже під селом Ґашіца вирвалась з обіймів Йонових і шуснула в крайню хату, що́ стояла на белебенї поза вітряками... „Так от де вона сидить“, — подумав Йон, роздивляючись стару, звичайно збудовану молдаванську „ка́су“ під очеретяною стріхою, з широким піддашєм, заґратованими вікнами та поцяцькованими синкою стїнами. Біля хати був льох, а навкруг про́сторого двору стояли „ко́шниці“ на кукурудзу та повітки. На вулиці, під самими воротьми, зняв ся над колодязем новий журавель, немов сторожив вхід до оселї. За воротьми гризлись дві здорові собаки, але помітивши Йона, одностайно кинулись на нього, припадаючи до ніг, аж поки він не зник за рогом вулиці...

Ще на воротах почув Йон сурмовий голос батьків, вилїтаючий крізь відчинені двері. „Ну́нте ші Буковіна!“[1]) — гремів улюблена лайка мош-Костаки і викликала усьмішку на синові уста.

„Це вже батько розходив ся“, — подумав Йон про галасуватого та несердитого батька.

Дух сьвіжої мамалиґи приємно полоскотав йому нюх, коли він переступив поріг хати: мати Йонова, стара сухорлява Анїка саме вийняла з низької печи-„контьора“ казанок і викинула з нього жовтий, запашний і паруючий бухонець мамалиґи на триногий „мас“.[2])

Мош-Костаки, високий огрядний Молдаван з червоним мов перчиця обличчєм і ще червонїйшою шиєю, що́ так виразно відбивалась від його білої одежи: довгої, за колїна сорочки, підперезаної червоним поясом, та білих штанів, сидїв на лаві і енерґічно вимахував руками та мотав головою, вкритою коницею рудого з сивиною волосся. Неголена борода, наїжившись, мов їжак голками, сивою щетиною, здавалось, поділяла обуреннє свого хазяїна і ладна була разом з ним стати до бою з ворогами.

— Нунте ші Буковіна! — гукав Костаки. — Він думає, що як має вітряк, а я ні, то можна мене зневажать перед миром!... „Ґа! „драку“![3]) Мош-Костаки не останнїй з Молдаван... що?

— Хто? хто такий? — спитав ся Йон.

— Хто? А отой Мина Штефанаки, що́ сидить край села за вітряками...

Йон з цїкавостю вислухав історию сварки, що́ счинилась в коршмі за квартою вина межи його батьком а батьком Ґашіциним.

Але я не подарую!... Що?... Чи там багатий, чи не багатий, а Домну-Дзев[4]) для всїх Молдаван один... На суд його! Судом дійму чортового мірошника. Що? Нунте ші Буковіна!... — і роздратований мош-Костаки поспішно висмикнув затканий ззаду за поясом кисет з тютюном.

— Ее! — скептично протягла Анїка: — що ти йому зробиш? „Ла бога́т ме́ржи ші дра́ку ну кола́к, да ла сара́к нїш бой ну траґ“.[5])

Конець тої сентенциї почув ся вже з сїнний, куди з поміччю хазяйчиною перебрав ся й мас з паруючою мамалиґою.

— А йдїть вечеряти! — покликала Анїка.

Мош-Костаки заткнув кисет на місце і заходивсь коло вечері. Відриваючи по шматку мамалиґу та бґаючи її в руках на галки, він мачав ті галки в юшку з квасолї, щиро заправлену перчицею, виловлював з юшки стручки перчиці та з смаком гриз їх, немов свого ворога, від чого червоний вид його палав, як на заході сонце. Запивши вечерю вином з глечика, старий звернувсь до Йона:

— Поженеш коні на пашу, бо завтра вдосьвіта поїду в волость позиватись.

Анїка тільки зітхнула.

Йон хутко упорався: „манта“[6]) вже на спинї коня, зелїзне путо брязчить в руках... Скочити лиш на коня — і гайда!

Вечір мягкий, теплий. Курява, збита чередою, знов лягла на землю. На блїдому, стомленому небі блимнули денеде зірки. Йонови забагло ся проїхати повз Ґашіцину хату; правда, йому не по дорозї, навіть зовсїм у бік, але молодий парубок не може встояти проти спокуси. От уже й вулиця знайома... он і вітряк повільно помахує крилами, мов величезний птах... а ось і журавель схиляв довгу шию у колодязь, щоб виловить звідти відро води... Для кого-то він так працює, аж скрипить, бідолашний?

Йон порівняв ся з колодязем, глянув — і аж йому щось йойкнуло в середині з несподіванки: Ґашіца, жваво перебираючи руками, витягала з колодязя воду. Тонка бомбакова сорочка щільно обіймала її молоде тїло, релєфно обмальовувала круглі плечі, міцні руки, високі трямкі перса.

Йон не встиг навіть тпрукнути на коні; вже коли вони проминули колодязь, Йон ґвалтом затримав їх, скочив на землю і підійшов до „фонти́ни“[7]) тягнучи за собою здивовані коні.

---

[1]) До слова: „весїлля і Буковина“ — лайка, якої й самі Молдавани не розуміють. [2]) Мас = стіл. [3]) Чорт. [4]) Господь Бог [5]) „До багатого й чорт з колачом приходить, а у бідного й воли не тягнуть“. [6]) Свита. [7]) До колодязи.

— Добри вечір!...

— Спасибі вам...

Ґаніца, зашарившись вся, навіть не глянула на парубка; взір її потонув десь у чорній глибині колодязя.

Мовчанка.

— Дай-но води ся напити...

Ґаніца мовчки присунула куфу.

Але замість того, щоб пити, Йон схопив Ґаніцу за руку і потяг до себе.

— Сиди тихо! — сикнула та: — побачуть...

— Нікого нема...

І Йон потяг до себе дівчину. Вона не пручалась.

— На що займаєш, коли не думаєш брати?...

— А пішла-б за мене? — питав він, присовуючи до неї своє широке та дзюбате обличчє, загріте й сяюче.

Але у ту-ж хвилину нетерплячі коні шарпнули у бік і мало не збили з ніг Йона.

— Тирру!... бісова худоба!... — скрикнув він сіпнувши замотану на руку поворозку.

— Ґаніца ме-ей!... — розляглось рівночасно від хати.

Ґаніца заметушилась, вхопила спішно куфу і прожогом кинулась у ворота.

— Я ще прийду до тебе... в ночі, — почула вона за собою голос Йонів.

Йон скочив на коня і оперіщив зі злости поворозкою „бісову худобу“, котра перервала йому найцікавійше місце залицяння.

Коні невдоволено крутнили головами, шарпнули головами, шарпнули з копита і понеслись вулицею, збиваючи густу куряву.

Ось вигулькнула зза гори ціла кольонія вітряків і обступила Йона з обох боків дороги. Одні — чорні та спокійні, тихо стоять, росчепіривши чорні як у кажана крила на тлї вечірнього неба. Другі сяючи крізь відчинені двері червоним сьвітлом, рівно та плавко вимахують крилами і, здаєть ся, от-от зніму́ть ся з місця та полинуть кудись у простору.

Коні вибігли на гору, пішли підтюпцем. По горі замріли широкі лани кукурудзи, повіяло польовими пахощами. Хороше зробилось на серці в Йона.

Фру́ндзу ве́рді семіно́ту..
Тóті тирґулє́ ку норо́ку... —

затяг він журливим голосом безконечну пісню...

Коні пішли ступою, форкаючи інколи від куряви, зелїзне путо стиха побрязкувало, тужлива пісня котила ся широкими ланами...

Ось дорога скрутила вбік, побігла з гори в долину... Широка й без край долина зачорніла поміж пологими горами. Приємний вохкий холод обхопив зразу Йона, коні весело заїржали, піднявши до гори голови... Он, поміж чорними комишами блиснула спокійна вода озерця... Десь далеко крякають жаби... Біла пара тихо здіймаєть ся до гори і клубочить ся понад комінами... Небо потемнїло, заїскрилось зорями...

По долинї бродили коні на паші. Круг багаття розташувались нічлїжани. Йон пристав до них. За розмовами про дівчат, вино, набір рекрутський, за звичайними парубоцькими розмовами не помітили навіть, як наблизилась північ. Йон поклав рушити на село. Він звернув ся до парубків з проханнєм доглянути його коні, обіцяючи за це око вина. Охочих до вина знайшлось чимало. Йон скинув манту і в одному лейбику подав ся на гору, до села.

В селї саме розпіялись півні, коли Йон наблизив ся до вітряків. Він звільнив ходу.

Село спало. Хати ледві сїріли в темряві ночи, контури розпливались. Щось нагадувало кладовище, з його тишою, таємничістю, надмогильними хрестами...

Серед мертвої тиші Йон чув, як калатало його серце, як ступали ноги, узуті в постоли, по мягкому килимови пилу.

Але ось уже і журавель від колодязя... ось і баркан чорніє... Йон навшпиньках підійшов під баркан, перегнув ся і заглянув у двір... Темно. Тільки на широкій призьбі білїє щось... рядна певно, під котрими спить покотом ціла родина. Йон виніс ся на руках, перегнув ся, налїгши грудьми на баркан і безгучно переліз на другий бік. Тут згадав він про лихих собак, що́ проводили його нині вулицею і зупинив ся, вагаючись. Але треба було на щось зважитись. Йон звів ся навшпиньки, подав ся толубом наперед і тихо мов кіт, посунув до призьби... От він уже на середині двору... ще трохи... „Але що то чорніє? певне собака?“ — подумав він і зупинивсь, затаївши дух. „Нї, то не пес, а колода, кинута серед двору“... Йон посунув далї і мало-мало не наступив на собаку, що́ звернувшись калачиком, спала під хатою. Але от уже й призьба. Йон зупинивсь. На нього тхнуло теплом з піддашя, а зпід білих ряден почуло ся сонне сопіннє та храпіннє. — „Котре — Ґаніца?“ — питав себе Йон, водячи очима по рядкови закутаних фіґур... „Мабуть ця“ — рішив він врешті. Рука його злегенька посунулась по закутаному тїлї, намацала локіть, плече... і раптом наткнулась на шершозу колючу бороду.

— А... а а!... почуло ся рівночасно сонне бурчаннє.

Йон так і скаменів, так і закляк з протягненою над бородою рукою. Серце перестало йому битись у грудях. Минула хвилина. Знов тихо.

Йон як тінь посунув далї. Чиясь маленька нога виткнулась зпід рядна. „Нї, це знов не Ґаніца“... Вже на кінцї призьби пізнав Йон Ґаніцу по чорних косах, що́ вибились зпід рядна і лягли на ньому як дві грубі гадюки.

— Ґаніце!... Ґаніце!... — пошепки кликав він її, злегенька сіпаючи за плече. Але дівчина спала, як забита.

— Ґаніце! прокинь ся... то я, Йон...

Ґаніца повела неспокійно головою, раптом схопилась і сїла на призьбі, протираючи очи кулаком.

— Ґаніце, — благав Йон — ходім звідціль в садок, чи куди...

Ґаніца відвела від очий кулак, глянула на Йона і вжахнулась.

— Ти чого прийшов? Тїкай зараз... почують...

— Не почують, — шепотів парубок і потяг її за причілок.

— Я казав, що прийду, от і прийшов, — потїшав він Ґаніцу, держачи її за руку, і оповів їй, як наколов собі руку батьковою бородою.

Ґаніца дивувалась його сьміливости та сьміялась.

— Знаєш що, я так хочу пити, аж у мене серце горить... Чи нема чого напитись? — скінчив він.

— В сїнях вода стоїть...

— Ат, що вода! Чи не лишилось часом в карафці вина?

Ґаніца задумалась.

— Стій! — сказала вона. — Я зараз! — і подалась до хати.

Відчинивши тихенько сїнешні двері, а потому й хатні, вона полїзла в мисник, намацала там тоненьку воскову сьвічечку та сїрнички, потому налапала на стїні ключ від льоху і так же тихенько вернулась до Йона.

— Ходім! — покликала вона його, подаючись наперед.

Вони пройшли повз сплячих навшпинячки, одно за другим повитягавши сторожко шиї.

Коли проходили повз собаку, та́ загарчала з просоння, але не прокинулась.

Ґаніца відчинила льох. На них війнуло холодом та специфічним духом льоху. Пройшли кілька ступенів у темряві, а потому засьвітили сьвічечку. Темрява пірхнула від сьвітла і забилась по кутках.

Ґаніца приліпила сьвічечку до бочки. Девять таких бочок, повних вина, повипинали боки і розляглись пишно підковою попід стїнами льоху. Відра й куфи, великі й малі, стояли осторонь. Льох дивив ся поважно, похмуро навіть. Тільки чорні тїни від нерівного сьвітла тонкої жовтої сьвічечки жахливо хилитали ся.

— Котре біле? — збудив тишу Йон.

Ґаніца мовчки взяла куфу, приставила до бочки і висмикнула чіп. Прозора злотиста рідина цівкою впала на дно куфи і зашуміла. Коли вино сягнуло до половини посудини, Йон зупинив Ґаніцу.

— Доволї!

Парубок обхопив куфу руками, піднїс до рота, здмухнув піну і пожадливо припав устами до вина.

Ґашіца, спершись на бочку, не спускала ока зі свого милого, немов роскошувала єго приємністю.

— Бун джін,[1]) — відсапнув нарешті Йон, втираючи уста рукавом та ставлячи далї куфу. — Дуже дякую, — додав він, обіймаючи та пригортаючи до себе Ґашіцу. Дівчина не пручалась. Їй так добре було в обіймах милого, вона так солодко затремтїла від дотику тих сильних, жилавих рук, від того тепла молодого любого тїла. В вухах немов звенить щось, в голові якийсь туман.,. Вона наче зза стїни чує Йонів голос, його слова...

О! вона не жалкувати ме, що покохала його... Його всї парубки боять ся, бо він сильний... Хто з ним зрівняєть ся силою? Нїхто. Он учора Петраки, теж сильний „флакéв“[2]) намігсь бороти ся з ним, то він, Йон, як хрьопнув ним об землю, то мало з парубка душа не втїкла... А хитрий він який!... До всього хитрий... Його й у війську не бити муть, як доведеть ся йти на місяць, бо він і „русешті“ знає... От — котрий втне так: „Веруу... дінoo... Боа... цадер... жите — тца... небо — земля... відьма... не відьма...“

Йон навіть пустив Ґашіцу, так його захопили ті незрозумілі чужі слова cred'a — „русешті...“ Жахливе сьвітло воскової сьвічечки ледве осявало Йонову фіґуру, його опущені до долу руки, здюбате обличчє з виразом скупченої уваги, широкі уста, щó чудно кривились при вимовлянню незрозумілих слів. Йон монотонно цїдив слово по слові, а Ґашіца, згорнувшу руки, слухала, мов зачарована.

„Який він розумний!...“ — думала вона, почуваючи в грудях новий приплив почуття.

— Біне?[3]) — поспитав Йон скінчивши.

— Тáре біне![4]) — прошопотїла Ґашіца. — Тільки я нїчого не зрозуміла.

— Ґа! Цього й хлопцї не розуміють не то дівчата...

І з цими словами Йон видудлив решту вина з куфи.

Теплом розіллялось вино по тїлу; в оцї блиснув огник... на серцї стало легко, в голові ясно, ноги та руки набули силу й рухливість.

Задерши голову та заклавши пальцї в кишенї лейбика, Йон з почуттєм власної висшости звернув ся знов до Ґашіци:

— А знаєш ти, що таке присяга?

— Нї, не знаю, — сумно відповіла дівчина.

— Не знаєш?... Присяга єст... клятуа... дап... ая.. пре... Боо... христо... спаси... вєру... прауду...

— Тце... тце!... — щиро дивувалась Ґашіца, мотаючи головою. Яке-ж воно трудне...

— Ет, що то трудне! — розпалювавсь Йон: — я і з рушницею всю муштру знаю. Хоч — покажу?

Йон скрутнувсь по льохови, витяг з кутка мітлу з довгим держалном, став у позицию, підняв кумедно до гори плечі, так що голова сховалась межи ними і, забуваючи на небезпечність свого становища у чужому льохови, на весь голос закомандував:

— Руж на пле-чо! Ас-два... ас-два...

Вся фіґура Йонова — з випнутими до гори плечима, між якими стирчало дзюбате обличчє, з притиснутою до боку мітлою та ногами, щó мов у півня далеко закидались наперед, здавалась Ґашіцї такою кумедною, що вона не могла вдержатись від сьміху. Але Йон не помічав того сьміху. Він гасав по льохови, важко гупаючи ногами та вигукукав на голос:

— Ас-два... ас-два!... Руж вол-но!...

Враз знадвору почулось несамовите гавканнє, а за хвилину грубий чоловічий голос:

— Хто там?

Йон так і присїв на місци. Ґашіца, почувши батьків оклик, кинулась до сьвічечки і вмить загасила її. В льохови стало чорно й тихо; лиш знадвору долїтали сюди гавканнє собаки та важке чалапаннє ніг.

— Хто там? — вдруге поспитав голос.

Йон сидїв у пітьмі та з міною дурника вдивляв ся у темряву. Ґашіца тремтїла за бочкою.

Але трохи згодом на дворі все стихло: собака поскавучала тай замовкла, чалапаннє розпливлось десь у нічній тиші.

— Ґашіце! — пошипки обізвав ся Йон.

— Чого?

— Де ти?

— Отут, за бочкою...

Йон наномацки дочовгав ся до Ґашіци і пригорнув ся до неї. Якусь хвилину вони сидїли мовчки.

— Ходїм звідси, — обізвав ся врешті Йон.

— Бою ся, хай потому...

Але їм хутко докучило отак сидїти, і вони, держачись одно за друге та спотикаючись на бочки, потихенько вилїзли з льоху.

— Ходїм на виноградник, — наміг ся Йон. І хоч Ґашіца гнала його до дому, а не могла встояти проти палких благань милого й сама не помітила, як опинилась за хатою, на стежцї до виноградника.

Серед темних кріслатих кущів обібрали вони собі місцину. Йон нарвав на обніжку трави і простелив долї.

[Конець буде].

[1]) Добре вино. [2]) Парубок. [3]) Добре. [4]) Дуже добре.

ДУМКИ.

I.

Труд і праця так не гинуть
Як пилина в полї;
Як надїю раз покинем,
Не зазнаєм долї.
Хто над горем Украïни
Жалїє і плаче,
Сей єї у щастю і волї
Певно не побачить.
Хто не вірить в успіх працї,
Тужить і зітхає,
Сей мов немічна дитина
Вкраїну кохає.

II.

Ой, колись то в днях щасливих
Лилась пісня з серця дна
Як лляєсь пісня соловія,
Як струмок із гір бурха.
Лилась пісня про коханя,
Зорі й квіти запашні
І лунала так безжурно
І конала в самотї...
Як біль вперве я пізнала,
Як у горю сьвіт стемнїв
Із ображеного серця
Сьпів сильнїйший задзвенїв.
Аж тодї я зрозуміла
Біль чужий і гнїт тяжкий
І запрагла малювати
Долю гноблених людий.
Днесь, хоч горе вкруг ширяє,
Край мов повінь залива
Хоч душа горить-палає,
Більш пісень у нїй нема.

*

Тільки борють ся питаня,
Наче з вихром хмари ті...
На що всї ті малюваня,
Пісні, мрії золоті?
Чи між тлум у спільний гомін
Дійде ехо тих пісень?
Чи порушить і огрів,
Чи прискорить волї день?
Чи-ж не краще труд дїлити,
Враз з тим людом, де живу,
І піднести до осьвіти
Тута душу хоч одну?

III.

Нам, мов мара, днї тугою сповиті
Сьпівають пісню сю: „Чи памятаєш?
Чи памятаєш в щастю днї прожиті,
Як розійшлись ми — чи ти памятаєш?“
Хоч мовчимо й не ранимось словами,
Все-ж, мов мара, дзвенить ся піснь між нами:
„Чи памятаєш?...“

IV.

Нераз, в ніч темну, на небосклонї,
Із хмар нечайно блиск добуваєсь,
Сей блискавиці хвилéвий сьвіт.
Нераз, так нагло у моїм лонї,
З мгли, щó прожиті днї покриває,
Проблисне спогад із ранних лїт.

Чи вітру подих, чи сьпів у гаю,
Чи шелест листя, чи луг зелений,
Чи запах квіту вишень в садї
Збудить сей спогад, ах, я не знаю,
Збудить сей спогад опроміненний
Всїм чаром-грою сьвітла у тьмі.

І дїйсність в мить ту уся щезає,
А те, що здавна похоронéне
Передо мною стає, щоб жить:
Повні довіря знов очи сяють,
Лице блїде знов опромінéне
Знакомий голос як перш дзвенить...

Спокій здобутий у довгім бою
Здобутий тяжко в мить ту щезає,
І бідне серце так сильно бє —
А все-ж та хвиля з єї красою,
Сей блиск, що наче на хмарах сяє
Чи-ж більш не варта як і житє?

Уляна Кравченко.

Сербин.

Драма в 5-ти дїях і 6-ти відмінах — *Карпенка-Карого [Івана Тобилевича].*

[Далї.]

Дїя третя.

Темний лїс дубовий. Далеко чуть пісню гуртову, котра помалу стихає. На кону пусто.

Ява перша.

Сербин і Кузьма.

Сербин. Юрба пішла далеко в лїс, Ялини-ж там нема... Тепер ти, Кузьмо, слухай. Софрон, як кримський хан багатий, його багатство хочу я до рук своїх прибрати. Чого-ж ти вивалив так очи? Слухай далї. Я хочу сватати Ялину, Софронову сестру, коли-ж на злість мінї вона заручена з Данилом Гордїєнком, котрий сегодня з Сїчи повернув ся і скоро буде їх весїлле, на превеликий жаль...

Кузьма. Так що-ж, проткнуть його тай край.

Сербин. Ти ніж свій заховай у пихву. В твоїй руцї мене одного він повинен слухать, бо ти, як хижий вовк готов любити всю отару, щоб тілько з'їсти в смак одно ягня. Данило поки що мінї не заважа. Ялина не його, але мене кохає, я добре це помітив. А тілько певно брат її Софрон не згодить ся на те, щоб заміж йшла вона за мене, а рушники Данило, щоб вернув людям на сьміх, собі на сором.

Кузьма. Сегодня обіцала ся Ялина сюда у лїс прийти.

Сербин. Так що?

Кузьма. Украдемо її.

Сербин. У тебе, Кузьмо, капустяний качан на вязах! Її то вкрасти можна, в одній сорочцї піде на край сьвіта, а братові червінцї заховані в льохах глибоких, а коний табуни, овець отари і гурти скоту пасуть ся скрізь тут по степах. Їх не добудеш крадькома!

Кузьма. А нї!

Сербин. Ото то бо й є. Е, Кузьмо! Коли-б Ялину взять за жінку, а з нею разом все добро до рук прибрать, тодї-б ми хороше і в роскошах жили до смерти, не то що в запорожських курінях! З такою жінкою, що кращої мабуть немає в цїлім сьвітї, з таким багатством, як у полковника Софрона, я скоро гетьманом би став, на всю Украйну паном був і жив би я тут князем. Тобі-ж, Кузьмо, за всї твої услуги я кожний день звелїв би різать барана.

Кузьма. Ги-ги! Баранина смашна.

Сербин. А тілько слава і почет і роскошї, які дає багатство, нї кому легко не достались. Перш річка слїз і крови пролилась, а потім вже на цїй пролитій крови багатьох для одного хімерне щастє будовалось. Я гомін чую. Піди і подивись. (Кузьма пішов). Нема чого тут мудровать; коли добути хочеш меду, то перше бджіл ти подави, бо покусають руки. У чарівницї я достав дві лютії трутизни і силу їх ізвідав... Від першої, собака спала цїлий день і так у снї вона й закамянїла; друга-ж трутизна ще лютїща: вона собаку зразу вбила. Котру-ж із двох пустить у дїло? Першу! Софрон напєть ся її з медом, засне спокійно і вже навік не встане; коли-ж почне Данило шкодить, Кузьма проткне його таємно. Тепер переконатись тілько треба, чи так мене коха Ялина, як то мінї здаєть ся? І коли так, тодї Ялина і все її добро, без передїлу на двоє між братом і сестрою, достанеть ся мінї. (Входить Кузьма).

Кузьма. Сюда іде Данило.

Сербин. Зостань ся тут, а я піду до відьми-чарівницї, вона у балцї тут живе, і де об чім пораджусь з нею.

Кузьма. А я-ж що буду тут робить?

Сербин. Сїтку закинули і будеш ждати риби.

Кузьма. Не розумію.

Сербин. Коли-б ти меньше їв, то більше-б розумів. Засядь в кущі і жди Ялини, а коли прийде, свиснеш, та сам пантруй, щоб нас не зуспів тут Данило; будь на сторожі і оберегай мене як добрий пес. (Вийшов).

Ява друга.

Кузьма сам.

Кузьма. Оберегай! Що-ж я буду гавкать на Данила, чи що? Проткнуть би його зразу, оце моя робота; а тут сидіть не ївши і ждать коханку, того я не люблю. (Пішов).

Ява третя.

Данило і Карпо.

Карпо. Ну, що-ж там роблять в Сїчи, розкажи мінї, Данило, як там живуть Сїчовики? Мене на Сїч випровожають батько, так хочеть ся, бач знать, хоч що-небудь про сїчове життє.

Данило. Живуть брат там як ті черцї: жінок і жадної нема, а все, що треба для життя, Сїчовики самі справляють: сорочки шиють і штани, самі стирають їх, готують зброю, човни роблять і їсти варять — все самі. Звичайно старшина керує, як от батьки в сем'ї... Музика є. Їдять, гуляють, пють укупі і вкупі лущать Татарву. Коли війни немає — роби що хочеш, нїхто тебе не припиня. Чудове там життє! Одно погано, що жінок немає. При нас була там рада і на Татар, підемо з ними й ми, щоб припинити їх наскоки!

Карпо. Оце добре! За це спасибі! Кляті бісурмени наскочили зненацька на тім тижнї на хутори й зїмовники. Людий багато захопили, коний Софронових табун і наших всїх овець кудись загнали без вісти у степ.

Данило. І не догнали?

Карпо. Нї. Тілько одного в степу піймав Сербинів Кузьма, та й того він з дуру задавив, чи пак зарізав, а через те ми не дознали ся, куди Татари подались.

Данило. А хіба Сербин з своїм чортом і досї тут сидить?

Карпо. Тут.

Данило. Що-ж вони роблять?

Карпо. Кузьма їсть цїлий день, а Сербин... Не знаю, чи казать?

Данило. А чому-ж нї, — кажи!

Карпо. Та я бою ся... Може то все ще й брехня, а я тебе даремно потревожу.

Данило. Карпе! Ти про Ялину знаєш щось недобре? Чого-ж мовчиш? Кажи-ж, мій голубе, кажи, мій брате! Кому-ж, як не мінї це треба знать?

Карпо. Та може-ж то брехня.

Данило. Брехня зостанеть ся брехнею, а правда стане зверху, як на водї олива! Раніще чи пізніще я дознаюсь, та кажи краще зараз і не муч.

Карпо. Кажуть, брате, що Сербин Ялину з розуму ізвів... Та слухай, а не вір, бо я не знаю й сам, від кого чув!

Данило. Ну?

Карпо. Кажуть...

Данило. Ну, ну, ну?!

Карпо. Тілько ти не вір, бо й я не вірю. Кажуть, що у лїс сюда до него нічю ходить...

Данило. Дявол в козацькому уборі! Він причарував її... Ходїмо їх шукати, вони суниці десь збирають, то певно там і ворог мій — побачу як вони воркують. (Вийшли).

Ява четверта.

Кузьма сам.

Кузьма (входить). Щось бурмотали про Ялину, але не розібрав нїчого, бо їсти хочу так, аж шкура вся болить. Знов хтось іде. Ялина! О, тепер треба стерегти. (Пішов).

Ява пята.

Ялина сама.

Ялина (тихо крадеть ся. Підходить до дуба. Озираєть ся кругом). Це-ж ті дуби, що скільки раз збирались тут і козаки й дівчата і я сидїла біля них з Романом. Чули дуби нашу розмову. (Схиляєть ся до дуба, ніби слухає). Мовчать! Хороші добрі дерева, вам все розказувати можна... Я люблю Романа, а тепер вернув ся Данило і я не знаю, що робить, скажіть мінї, дуби, порайте! (Відступає від дуба). Ох, як зашуміли, неначе сердять ся! (До дубів). Не сердьте ся, любі сьвідки мого першого в життї кохання, не лїчіть мене, столїтні дїдугани, зрадницею, бо я Данила нїколи не кохала... Мовчать. (Оглядаєть ся). Як тихо, листи на дубі притаїлись, а соловейко як сьпіває, аж луна гаєм іде... Як хороше... А де-ж це мій соловейко, чого-ж це він не йде? Може він жартуючи сюди мене покликав, і насьміють ся надо мною, та й не прийде. (Свист). О!... Земля гуде, вітер свище, кущі тріщать, то він іде!... Нї, то дуби так грізно зашуміли. Дурне дївоче серце, чого-ж ти замираєш милого ждучи? Чого боїш ся зради і муки пеш, а все-ж таки кохаєш? Нема! Який сором... Піду до дому, а ви, дуби, коли побачите, скажіть йому, що я його любить до смерти буду... (Побачила Романа).

Ява шеста.

Сербин і Ялина.

Сербин. Моя зозулечко! Ти тут? Чого злякалась?

Ялина. І не підходь, бо я сердита! Я думала, що ти мене давно тут ждеш, що підем по суниці.

Сербин. Не гнївай ся й не хмур своїх шовкових брівок, бо личеньку твоєму це не пристало!... Я бачити тебе хотїв на самотї, для того тут в ярах ховаю ся давно, щоб не примітив хто, щоб не довідали ся люди, що ти до мене вийшла, бо ти заручена, — Данило повернув ся... І я за честь твою бояв ся.

Ялина. Так гріх виходить, нам стрічати ся з тобою, коли ми боїмо ся так людий!! Ох, сором же який: заручена з Данилом і крадькома прийшла у лїс до другого, чужого козака, що́ може насьміяти ся задумав надо мною!... Прощай і не суди мене дурну, що я так необачно слабому серцю потураю...

Сербин. Ялино! Нехай знайду я тут хоч зараз наглу смерть; нїмим нехай на віки стану, нехай повипадають з лоба мої очи, коли сьміяти ся задумав над тобою! Я покохав тебе, хоч ти й чужа, і хоч моєю ти не будеш, — кохать по смерть не перестану! Скажи-ж, моя зоре: чи й ти мене кохаєш так, а чи жартуючи прийшла у лїс, щоб бавить час з веселим козаком, яким тобі я нехотя здавав ся...

Ялина. Нї, Романе, прийшла година, щоб розвязать язик, і все по щирости сказать... Я не умію жартувать!... Коханнє розум одняло, я зрадницею стала і завтра все Данилови скажу, бо все одно, не буду жінкою його, хочби і ти не взяв мене за себе заміж! Я так тебе люблю, що хочби вік прийшлось терпіть наругу, сором, муку і братові проклони — усе одно, кохать тебе не перестану! О, милий мій, не вимовить того речами, що серце почува!

Сербин. Так ти моя?

Ялина. На віки! (Цілуєть ся)

Сербин. О, коли-б я зміг тепер достать самого неба, на зорях ясних побувать і плавать з місяцем укупцї в небесній блакитї, то і тодї-б я меньше щастя знав, нїж цю хвилину біля тебе! Вітре буйний, лїсу темний і ти шовковая траво! Ви чуєте, яку присягу тут даєм одно другому? Скарай же Боже з нас того, хто перший зрадить!

Ява сема.

Ті-ж і Кузьма.

Кузьма. Сюда ідуть і гомонять, тут близько.

Ялина. Тїкаймо, то Данило, бо він мене шукає скрізь.

Сербин. Не знайде він тепера свою долю — вона достала ся мінї! (Обнімає стан Ялини. Пішли).

Ява осьма.

Мартин і Карпо.

Мартин. Ти бачив?

Карпо. Нї.

Мартин. Шмигнуло щось в кущі. То дїдько, Карпе.

Карпо. Та ну його! Куди-ж це ми ідем, Мартине, адже Данило нас прохав пройтись по всїх гущавинах і пошукать Ялини.

Мартин. Де ти її шукати будеш по всему лїсу; я згодив ся піти, щоб тілько заспокоїти Данила, бо він стурбований тим дуже, що не знайде нїгде Ялини. А вони певне десь у двох сидять з Романом і воркують. Підождемо Данила тут і скажемо йому, що не знайшли нїгде Ялини.

Карпо. Вона вернула ся до дому певно, бо побояла ся сама йти лїсом, щоб часом дїдька де не здибать.
Мартин. А може здибала свого тут дїдька Романа. Слухай, Карпе: а ти боїш ся дїдька?
Карпо. У день то нї, а у ночі бою ся.
Мартин. А я й в ночі піду до него.
Карпо. Хіба ти знаєш шлях?
Мартин. А якже знаю. Дїдько позаторік женивсь з чарівницею, що тут в яру живе і я в них на родинах був.
Карпо. Хіба ти з ними накладаєш?
Мартин. Повчаюсь де чому, на старість пригодить ся і будуть всї боять ся тодї мене, як дїдька самого.
Карпо. А він страшний?
Мартин. Нї, не дуже. Чорний як вугіль, голова як дїжа, очи як кавуни, зелені... Ніс як човен, рот як верша, а з рота язик червоний, як бурак, завбільшки з лопату — висить по колїна...
Карпо. Мінї і в день зробилось страшно... Слухай, Мартине: коли ти й справдї характерник, то одверни від Сербина Ялину, бо мінї шкода, що так сталось.
Мартин. Е, братїку! На все є зїлле, а одвернуть на иньчий шлях закоханую жінку або дївку ніхто не зможе. Аж поки сорому не зробить їй коханий — слїдком ходити ме за ним. Здаєть ся йде Данило.

Ява девята.

Тіж і Данило.

Данило. А що?
Мартин. Нема. Чудне щось робить ся тут, брате... Я дещо чув, але переказам не треба раптом вірить, бо брехнї всї складають ся з одного слова: „Чув“!
Данило. Бодай я краще став глухим на віки, нїж чути те, що й я вже чув... Але надія ще живе у мене в серцї, хоч смуток вже залазить в него і там некучою отрутою він шепче: зрада, зрада! О, Мартине! Коли Софронова сестра мене обмане справдї, і осоромившись захоче жінкою моєю стати, кому-ж тодї зо всїх жінок на сьвітї повірить можна честь свою? Ходїмо, ходїмо серце біднеє моє, ми прямо до Софрона. Ялина певно дома і будем пить до дна те пиво, що нам кохана дївчина і ти, фортуно зла, укупцї наварили!

Завіса.

[Далї буде].

Поезиї в прозї.

3. Цар в неволї.

З пустир лїбійських, з широких просторів Африки єго привезли сюди, замкнули в зелїзну клїтку, возять по містах і місточках і показують єго — лева, царя пустинї, усїм цїкавим.

В неволю єго піймали, свободу єму відняли, звузили єго розмах на простори, поставили границю єго широкій, буйній волї, загородили охоту буяня зелїзним прутєм...

І ось він — цар — в клїтцї.

А довкола него то зелїзні, то дубові міцні клїтки. А довкола него то сильні, то слабші, то й слабі бестиї в вічнім неспокою, в вічнім невдоволеню та нарiканю на тоту щербату долю, що́ завела їх між крати. Довкола него медведї, вовки, гиєни, шакалї, хитрі лиси і боягузи заяцї-сплюхи тай сьмішаки-малпи... Оте-ж всї вони єго піддані, всї низші, а він на рівнї з ними, в неволї...

Оттаке-то довело ся цареви: вкупі з лисами, заяцями, малпами царювати та — в неволї... Оттаке-то...

Кинули перед него кавалок смердячого стерва: їдж, розкошуй же; хробацтво, що́ те стерво точить, хіба й тебе сточить незабаром, коли положиш голову в тій клїтцї, побіджений царю, володарю без волї!...

Лев прилїг, нерухомо він лежить, сцїпив очи, але бачить все, що дїєть ся довкруги него, все він чує, що говорять єго піддані, чує їх кепкування...

— Злодюга лев, за мало для него того мяса! Насунивсь, як тота сова, погорджає смачним куском. Ех, коби-то менї дали тілько! — промовив вовк.

— Ага, нашому цареви не хочеть ся їсти якогось там стерва, пан цар тямлять ще добре смак товстого вола, що єго нераз заїдали! — задявкотів з деревляної клїтки лисмикита.

— Ба, ба, — запищали горляними, хриплими голосами хвостаті малпи, — їло ся, смакувало ся нераз смаковите мясце нїжної кізки або мягенького телятка, то й тепера ще пахне. Відкидає панови їду!

— Сидить, розбишака, і не ворухне ся! О! о! як він сидить! — зажартувала бридка малпа і, поклавшись на своїх довгих руках, удавала апатичний спокій льва. Опісля хопила качан яблука тай шпурнула ним в сторону львиної клїтки.

Застогнав цар, зжахнулись піддані.

„Ах, вони мене нї трохи не бoють ся! Вони мене нї трохи не жалують, вони кепкують з мойого горя!“

І встав, випрямивсь, як велитень-лицар, і завив-заревів грізно-страшливо, аж клїтки затрясли ся і затруслись всї звірі та поховавши хвости під себе, позасувались в кутки своїх клїток.

Так він колись ревів на широкій, піщастій пустинї і заглушував гудїнє вихру, що́ шумів-бушував надморськими скелями. Схватив могутний лев за грубі зелїзні дручки, потряс ними сильно, аж захиталась зелїзна клїтка і всї сусїдні клїтки.

— Ще не пора, ще не пора вирватись з неволї, але вона прийде, прилине незабаром тихою стопою, діткне тебе спасительною долонею і тодї ти знову — цар!...

Лев прилїг знову на помостї клїтки. Велику, страшну голову поклав на могутних своїх лабах і дивив ся думно на тоту товпу, що́ приглядалась єму з подивом і жахом. Але незабаром...

Ого — незабаром прийде той, що́ велить єму щоденно виконувати підлі скоки і штуки, прийде він — в червонім платю, з червоною палицею — буде наганяти до роботи, щоб натїшились всї львиними штуками, щоби подивляли відвагу погромця...

А він — лев втне гарну штуку, що всї здивують ся і — збліднуть з перестраху. О, він втне таку штуку, бо він — лев...

А тодї, а тодї не буде сьміху, не буде кепкування, не буде клїтки, не буде і того червоного — а буде свобода!...

Лев на пів дрімав. В тому півснї з'явились широкі вольні простори і соняшним блеском сияюче марево свободи... Ось-ось вона прийде, бо лев ожидає, готов на єї привитанє...

Жди-вижидай єї, могутний льве, бо слушна пора надходить...

4. Спартанка.

В Лякедемонї сьвято.

В ранцї-рано заграли труби, загудїли бубни, засвистали флєти. Народ прибрав ся в сьвяточну одежу, голови-чола умаїв лавровими листками. Веселять ся малї, радїють молодцї, усьміх на лицях поважних горожан Спарти, ясність бє з чола, з лиця суворих дїдів, вітцїв могутної спартанської держави.

На красних, сильних тїлах филюють червонї, боєвi одежі. Крінкі мясні рамен і ніг блищать в сяєвi лїтного поранку натерті оливою, щоби прутнїйші були.

Молодиці напинають тяжкі луки, вправляють ся в стріляню. Гоплїти підносять свої тяжкі щити, накладають на голову блискучі шеломи, на котрих буяють китиці з волосїня.

Сильні мясисті хлопи бігають проміж народ, гуртують молодіж, уставляють мущин неначе до походу.

Дзвонять тяжкі мечі, миготять великі списи. А з боку стоїть юрба спартанських дітий і приглядаєсь цікаво гарним лицарям, братам, батькам своїм.

Що се, що се — чи не похід триюмфальний, що з такою утіхою ступає народ?...

Се похід до — бою, по лаври. Ворог загрожує рідним пенатам і лярам; ворог чванить ся, що забере і сестер і братів і батьків і матері і богів в плюгавий свій полон, — то треба лихого відогнати, треба помстити зневагу, заподіяну спартанській славі...

Старі дїди, вікові бабки і мами прощають ся зі своїми внуками і синами; високі, здорові жінки прощають мужів на поле бою.

— Сину, — повідає мати, — іди в бій і повертай або з лавровим вінцем над сияючим чолом, або най тїло твоє принесуть на щитах наші молодці, яко тїло героя, що боров ся браво за славу народу і впав в обороні вітчини!

— Сьвяті твої слова, добра моя мамо! — відповідає син і стає в ряді своєю чергою...

І знов заграли труби, загудїли бубни, засвистали флєти. Великі городські ворота відчинились, боєва дружина виходить...

Вийшла Гераклїя, жінка гарна як богина. Ішла в гурті кількох жінок поруч лицарських рядів. Лице в неї задумане, очи споглядають від часу до часу в даль — на зелені поля, що їх оброблюють гельоти, на цьвітисті левади, що розкинулись ген-ген понад Евротом, на гаї виноградів і лаврів.

Ворог недалеко. Ось-ось замиготять пестрі убори варварського війська; ось-ось заблиснуть шеломи і щити і полєть ся незабаром тепла кровця з ребер напастників і напастованих.

Але ворога — чутно — так багато, багато! Тим краща буде побіда, тим славнїйша година тріюмфу!... І лице Гераклїї прояснилось, блисло мов аврора, що розгоняє темноту ночи...

— Бодріть ся, братя! — взивають вожди, — ворог вже близько!...

Закипіла гаряча борба. Летом яструба з'явив ся ворог, посипав ся град шипячих стріл, забрязкотїли мечі, списи пірнули в суперничі тїла, настала рубанина, сїканина. Хмарою налїтає ворог, яструбом кидаєсь на ряди сильних Гелєнів...

Але-ж лев не злякнесь яструба нїколи, а Спартанцї — льва.

Гераклїя станула з боку, приглядаєсь боротьбі, слїдить єї ходу. Встромила очи в оден бік: там єї два сини, борють ся як — Гераклї...

Летить ворожа стріла, прошиває бік старшому синови Гераклїї, молодець паде, як підтятий дуб. В другім ряді стоїть молодший брат, а єї молодший син. Гераклїя підбігає до рядів, очи єї блищать:

— *Сину, ставай на місце погибшого брата, не пора гаятись з упавшим, будь львом!* — скрикнула голосом вождя мати, лице набігло кровю...

Послухав воїн голосу могутного вождя-матері і станув чолом проти ворога, вбійці брата... Він єго відомстить...

А мати Спартанка стоїть за ним, а мати додає духа, накликає до бою, бо побіда мусить бути, бо мусить прийти — слава!...

О, накликай Мамо всїх синів на поле бою — смерти — але й слави!...

Сильвестер Яричевський.

Львів, 21. VIII. 1896.

Жінки при Чигиринськім дворі

в другій половині XVII. віку.

Статя **дра І. Роллього.** Переклад **Василя Лукича.**

[Далї.]

Мало-помалу гетьманська столиця змінилась до непізнання, суголока зменшилась, ґарнїзон зредуковано, козацької старшини лишилось тут мало, зносини з сусїдними державами устали. З початку ще гостив тут боярин Богдан Матвієвич Хитрово, присланий для присяги на вірність, деколи появляв ся кашелян Беньовський, що старав ся привернути приязні відносини до Польщі, заглядав иноді посол Карамбея, але відтак і вони зникли. Гетьманша майже не виїздила з Суботова, де могла заживати сїльської невимушености і суголоки, заведеної при Хмельницькім, котрий шукав опори в посполстві. Суботів не тілько не втратив, але й виграв при Виговській: сюди переселилось кілька родин з козацької старшини, щоб бути близше гетьманші. Певна річ, що дочки Хмельницького грали визначну ролю в тім товаристві, особливо-ж Катерина Виговська: жінка рішуча, але не на манїр пяних козацьких свах, вона иноді заступала місце гетьманші, мовчаливої і несьміливої; по батьку унаслїдувала Катерина сприт, вмінє поговорити, вона лїпше нїж гетьманша була знакома з людьми і з обставинами. Що до Олени Нечаєвої, то вона почувала себе чужою в тім крузї, що визначував ся блиском, та й чоловік єї, відсунений на останній плян, не грав полїтичної ролї і сповняв тільки прикази гетьмана. Крім того, постійними гостями в Суботові були: жінка Константина Виговського, Раїна, родом Мещеринова, жінка обозного Носача і жінка військового писаря Груші; остання щиро привязалась до гетьманші з вдяки за співчутє і підмогу в нещастю. Але Виговська мала при собі і близьких рідняків, а саме сем'ю Юрия Стеткевича, котра не лишала єї до смерти. Юрий умер яко сотник, і жінка єго лишилась при гетьманші. Дочка Юрия Христина сталась улюблинецию тітки і справдешним тираном дома, а сину єго Христофору гетьманша записала, скоро він тілько уродив ся, маєток вартости два тисячі золотих.[1]) Олена також була матїрю: одинокий син єї Остап уродив ся з початком 1657 р. і виховував ся у дїда в Київі; длячого батько віддалив дитину від матері, тяжко сказати, тим більше, що гетьман жив з жінкою в мирі і в згоді. Але вернім ся до Суботова. Тут панувала тишина, господиня не брала участи в публичних справах, задоволяючись жіночим кружком. Пяниченя і частованя вийшли з моди, гетьман майже зовсім не уживав горячих напоїв і ухиляв ся від вечериць: коли-ж з Київа приїзджав для вичинку Юрий, то проводив переважну частину дня в церкві, віддаючись молитві та побожним роздумуваням, і взагалї виявляв нахил до аскетизму; нервовий, епілєптик, він уникав товариства. Приняті в гетьмановім домі порядки не лишились без впливу і на столицю Гетьманщини: давнїйша розпуста і безстидність коли не счезли зовсім, то хоч не проявлялись так прилюдно; пяниченє значно зменшилось; жінки як небудь і не вирекались чарки, але вже не показувались в шиночках, принайменше ті, що належали до вищої верстви. Всї ті переміни не були дуже популярні, хоч очевидно мали добрі сторони: простий люд почував і розумів, що родить ся і пускає корінє новий лад, з тим таки самим ненависним паном на чолї.

Без сумнїву Виговський не годив ся для ролї повелителя українського по-

[1]) Рукописний заповіт Олени Виговської.

спільства, і порівнанє з Богданом було для него некористним. Він був відповіднійший до мирної домашної праці і не міг імпонувати ні відвагою, ні безмилосердною лютостию. Не тяжко було предвидіти трагічну розвязку єго кар'єри. На оборону Виговського треба сказати, що і завданє єго було дуже тяжке: все йшло на Україні своїми дорогами, окремо, і будівля, поставлена Хмельницьким, грозила конечною руїною. Зарисовались дві ворожі партиї, з котрих одна тягнула до сходу, а друга до заходу. Взаїмної пощади не було: кождий шукав нагоди знищити противника, а результатом сего була звісна „Руїна", так прегарно описана Костомаровом. Але ми діткнемось історичних подій епохи лиш о тілько, о кілько се конечне для нашої мети — нарисовати ролю українських жінок в сій сумній порі.

VI. Жінки, що їх облягав Юрий Хмельницький в Чигиринї. їх полон в Суботові. Доля рідняків Виговського і дочок єго попередника.

Зібрана в Переяславі козацька старшина, особливо-ж лівобережна, вже в сїчні 1659 р. оголосила Юрия Хмельницького гетьманом. Се було зовсім натурально длятого, бо Виговського первістно призначили на заступника неповнолїтного сина Богдана Хмельницького. Юрий скінчив як раз 18 лїт. Переяславська рада рішила не тілько відібрати Виговському булаву, але й відіслати „зрадника Івашка Виговського, з жінкою і дїтьми, до царської величности, а також єго брата Данила й иньших рідняків, що служили у війську запорожськім". На будуччину заборонено було Виговському не тілько бути при гетьманї і виконувати уряд, але й взагалї служити в козацькім війську.[1]) Таким способом Виговських засуджено на вигнанє і на позбавленє усяких горожанських прав на Україні. Одначе гетьман не покорив ся. В лїтї вирушив він за Днїпро, в надії підгорнути під себе лівобережну Україну, але не мав успіху. Сторонників він не найшов, а число ворогів більшало з кождою днином. Длятого Виговський вернув ся у Чигирин, поручивши своєму братови Данилови упоратись з ворожим рухом. Невдача наступала за невдачою, і Данило ледви спас своє житє. Треба було дожидати нападу. Гетьман заняв ся укріпленєм Чигирина, тим більше, що кошовий отаман Бруховецький виявив свій намір завитати до столиці. Якийсь фальшивий переполох налякав Виговського, котрий потайки виїшов з міста „в одній сукманї і на однім конї", полишивши жінки на волю долї.[2]) Він шукав оборони у коронного обозного Андрія Потоцького в Білій Церкві. Тяжко сказати, длячого гетьманша не пішла з чоловіком з Чигирина, а жінка Данила Виговського лишилась безоборонною в Смілї, тодї як муж єї опинив ся рівно-ж у Андрія Потоцького. Як би там і не було, жінкам приходилось тепер думати про самооборону і готовитись до облоги в слабо укріплених замках, при вельми тяжких обставинах. Положенє Чигирина було, опроче, дуже вигідне: як оповідає Єрлич, там було до 600 пушок ріжного рода, 400 бочок пороху і чотири сотнї гарнїзону з Поляків і Нїмців.[1]) Крім придворного женського почоту, при гетьманші були Грушова, сердечна єї приятелька, і брат Юрий. Далеко в гіршім положеню була старша дочка Хмельницького, єго улюбленица: єї дім в Смілї оборонювали земляний вал, частокіл і кілька старих пушок, котрі скорше відповідні були для окраси: яко неприятель виступав рідний брат на чолї відділів, котрі колись батько єї водив у бій... Трагічна іронія долї! Небезпеченство було тим більше, що всюди говорили про Богданові скарби, захованї в замках, — треба було сподівати сь рабунку. Мимо волї повстає питанє, що робили чоловіки, щоб визволити свої жінки. Гетьман очевидячки упав на дусї, переяславська рада налякала єго, і він обмежив ся розсилкою плаксивих писем. Данило держав ся як справдешний лицар: він жадав воєнної підмоги у прихильників, рвав ся на підмогу Чигиринови і Смілї,[2]) котрі були окружені ворожим населенєм. Виговський, після всїх невдач, рішив ся зречись гетьманства. В єго імени Данило в жовтнї 1659 р. вручив послам Юрия Хмельницького булаву і иньші ознаки власти. Акт зреченя відбув ся в Рудках під Білою Церквою. Між условинами було увільненє гетьманші і всїх взагалї осіб, полишених гетьманом в Чигиринськім замку. Юрий обіцяв доставати в Котельню Олену Виговську зі всїм двором, і поручив се Самійлови Зарідному, Грицькови Миргородському і Джамечкови, молодшому обозному. Але скорше від них появив ся під Чигирином Бруховецький з сїчовиками, яко авангарда Сїрка. Він пробував взяти замок, але штурм не удав ся, і по кількох днях прийшлось єму відступити. Виговський думав тим покористуватись, щоби поспішити на поміч женщинам, писав до короля, просячи єго оборони і опіки для жінки і сина Остапа, наколи він сам загине.[3]) Але плян не здійснив ся, не було доволї війська, а йти під Чигирин з малими силами було надто вже небезпечно. Сумна доля, що спіткала Данила Виговського, доказує, що мав чого побоюватись гетьман, котрий тепер став воєводою київським а тим самим сенатором Річи Посполитої. З горсткою сьмільчаків Данило вирушив до Смілї, котру облягли козаки, саме тодї як Юрий Хмельницький йшов до Чигирина з Сїрком. Безталанний попав в руки ворогів. Як одні оповідають, схопив єго Юрий недалеко Чигирина, а як другі — корсунський полковник Петренко під Лисянкою. Висланий в Москву Данило умер 30. падолиста, не доїхавши до Калуги, як здає ся, в наслїдок жорстокого катованя.[1]) Тїло єго видали родинї. Цар Олексїй Михайлович в письмі до нового гетьмана з 10. грудня виразив свій жаль по причинї смерти гетьманового рідняка. Саме тодї, як Данило попав в полон, ніжинський полковник Василь Золотаренко взяв приступом замок, в котрім пробувала єго жінка. Цїкавий збіг: побідник був молодшим братом єї мачохи, третьої жінки Богдана Хмельницького. Одначе Золотаренко не знущав ся над безоборонною женщиною, обмеживши сь лише грабованєм замку. Данилову жінку вислано з конвоєм у Суботів. Вдові видали тїло мужа, котре вона похоронила в місцевій церкві, коло тлїнних останків батька і брата.

Тепер прийшла черга на Чигирин. Юрий з сїчовиками й лівобережними козаками обляг резиденцию свого батька, взивав піддатись без всяких условин, а коли сего візваня не послухали, приступив штурм до замку. Не знати, хто був начальником обложеного гарнїзону: артилєрия й нїмецька піхота стояла під управою Данила Олівенберґа, але головні прикази давала сама гетьманша, котра все сподівалась скорої підмоги від мужа і в тій надії удержувала обложених. Оборона була розпучлива, через цілий тиждень штурми не мали успіху, але вкінци енергія ослабла і гетьманша рішила піддатись. Гарнїзон прилучили до війська союзників і виправили на схід, не вважаючи на протести, артилєрия дісталась запорожському війську, приватний маєток розграбили, — Юрий байдужно дивив ся, як розносять зібрані єго батьком коштовности, — а колишню гетьманшу з цілим двором вислали до Суботова, нїм порішать, що з нею стане ся.[2]) За Виговською вставлялись обозний коронний Андрій Потоцький і волинський каштелян Беньовський. Останній дорікав Юриєви тим, що він воює з бабами і веде своє хоробре військо запорожське против ні в чому невинних женщин. Юрий образив ся і відповідав енергічним протестом: „Не Виговську здобували, а чигиринський замок і чужоземних жовнірів, і не цїле військо здобувало, а тільки охотники".[3]) Полоненицям довелось перебути в Суботові майже рік; доперва в жовтнї 1660 р. позволено Виговській виїхати враз з тими женщинами, що були при ній і зі всїми маєтками. В Суботові-ж пробувала й Катерина Виговська, Богданова дочка, котру пустив брат на волю ще скорше, але вона не мала другого пристановища, бо дім в Смілї

[1]) „Лѣтопись Величка", I, 415 і 416.
[2]) „Памятники изд. Кіев. комис.", III., 3, 395 і 400.

[1]) „Лѣтопись", II., 37.
[2]) Ibidem III, 3, 380, 382, 389.
[3]) Памят. изд. Кіев. ком., III, 3, 338.

[1]) „Лѣтопись Єрлича", II, 37 і 38. Соловєва „Исторія Россіи", XI., пр. 21.
[2]) „Лѣтопись Єрлича", II., 36. — „Лѣтопись Самовидца" 256.
[3]) „Памят. изд. Кіев. Ком. III", 3. 430.

зовсім згорів. Злучаєви треба завдячити, що Тетеря, котрий повдовів перед двома роками, прибув до Чигирина з Беньовським, щоби обняти уряд військового писаря. В Суботові він здибав ся з вдовою, котра збиралась в дорогу. Виїзд відкладав ся з дня на день із ріжних причин. Між тим наступило зближенє між Тетерою а Катериною, і при кінци 1660 р. вони звінчались скромно за згодою гетьмана в Суботові. Юрий призначив їм Суботів на часову резиденцию.

Иньша доля навістила молодшу єї сестру, жінку полковника Івана Нечая, сторонника Виговського. Він погиб при облозї Бикова 4. грудня 1659 р.; як думає Беньовський, Нечай попав в полон, де й помер від катованя. Соловєв додає, що коли тїло мужа доставили жінці, вона нагло вмерла з превеликого горя.[1]) Иньші жерела розказують, що Івана взяли в полон вкупі з братом єго Юрієм і що обидвох полоненників вислали в Тобольск, де вони прибули при кінци лютого 1660 р. і де їх держали здалеку „від польських, литовських й німецьких людий“.[1]) Як би то й не було, з тої пори нема нїяких вісток про Олену. Вона зійшла зі сцени непомітно, як непомітно проминуло й єї житє. Очевидно вона й не старалась грати видну ролю, як єї старша сестра.

Так само сумно покінчили й иньші члени роду Виговських. Овруцький полковник Василь, гетьманів дядько, попав в полон при битві під Васильковим, почім єго заслали; така-ж доля спіткала Юрия, півріднього брата гетьмана, і Іллю, єго племінника. Товаришами їх в тій примушеній подорожи були майор Жумир, Степан Гавратинський, Іван Душинський і Василь Ластко.[2])

З тої пори чигиринська резиденция, завдяки безнастанним воєнним замішаням, втратила єго давнїйший блеск; єї відтак призначено на оборонний пункт, майже недоступний для женщин. Після усуненя Юрия, а відтак Тетері, правильний перехід в правобережній Украйні перериває ся, остаючись фактично в руках того або иньшого начальника війська. З виходом війська з міста, воно лишає ся безоборонне аж до приходу нового полковника, котрий зруйновавши і розграбувавшим населенє та забравши ясир, відходив далї для таких самих подвигів. Змучене вічним переполохом і рабунками населенє без жалю покидає свої старі гнїзда, щоби шукати де небудь далї більше пригожих условин для істнованя. Не дивниця, коли при таких обставинах українські жінки грубіли, дичавіли і присвоювали собі ріжні непритягаючі прикмети, про котрі находимо недвозначні вістки в сучасних жерелах. [Далї буде].

[1]) „Ист. Рос.“ XI, 21.

[1]) „Кіев. Стар.“ 1890, I., стор. 35 і дальші.
[2]) Ibidem, стор. 37—46.

Споминка про Данила Мороза.

Данило Константинович Мороз походив з старого козацького роду, щó згодом осїв в Чернигівщині; прадїд його Іван був значковим товаришом, дїд Матвій — військовим товаришом, а в відставку вийшов поручником і дістав ся в ряди російського дворянства; батько Константин дослужив ся до майорського чину, бив ся з Французами в 1812 роцї, брав Париж, був двічі ранений, після того оженив ся і зажив поміщиком. Оженив ся він з Московкою у воронїжській ґуберниї; мати, без благословенния котрої таке стало ся, довгий час не признавала шлюбу законним і не пускала до себе на очи невістки. — „Вона Московка, я й не зрозумію її“, — уперто відказовала синови стара, звикла до панування, козачка. Скінчилось на тому, що вона заходилась будувати для молодих новий двір, щоб не жити вкупі.

Данило родив ся 23-ого серпня 1841-ого р. в хуторі Рогізках, недалечко містечка Березного, чернигівського повіту, на превелику радість батькам, щó все дожидались сина; на хлопців їм якось не щастило: або находились мертвими, або потім умирали; один був живий, та й той не жив дома, а вчив ся в чернигівській ґімназиї; за те доньок було до десятка. Легко зрозуміти з цього, скільки втїхи принїс у хату Данило, як його пильнували та пестили. Мати, щó справляла вже вісїмнадцяті родини на своєму віку, не здужала годувати його власним молоком, то довелось годувати кріпачці Ганнї, щó саме привела на сьвіт сина. Няньок та мамок у Данила було чимало; пушинцї сїсти не давали. Надмірне пестуванє викликало в дитини манїжність та всякі примхи, як часто буває з дїтьми. Житє у Рогізках було повною чашою, нї в чому недостачі не відчували, всього було доволї і багацтва і попихачів. Батько Данила може вважатись справжним типом українського пана і товстий та непорушливий, він мав дуже добре серце, любив смачно попоїсти, солодко заснути; гості в його хатї майже нїколи не виводились, бо він був завзятущим картником і програв за свого життя все чисто жінчине придане — щось тисяч 60; держав власних музиків та сьпіваків; був вельми побожним, зачитував ся „Московскими вѣдомостями“, любив проказувати дїтям українські пісні і нїколи не випускав люльки з рота.

Як не нїжили та не пестили Данила, його завжди тягло з хати на сьвіже повітрє, на зелену травицю, до сусїдських дїтий або до коваля Дамяна, щó по цїлих днях забавляв його українськими казками, яким не було кінця-краю. Любив також Данило слухати бандуриста Лаврiна, щó частенько навідував ся до двору та сьпівав усяких пісень, переважно ж історичних та побутових; заходили й старцї та сьпівали що небудь божественне, за що їх частувала горілкою. З дїточих лїт бавили Данила квітки та пташині сьпіви; слухати пташок він любив і в дорослому віці, особливо канарків, котрих у його бувало по сто штук разом.

Вчив ся Данило в київському університеті на виділї математичному, а скінчив в першій половині шістьдесятих років. В університеті й писати почав, помістивши в „Кіевлянинѣ“, що видавав покійний історик Шульгин, „Записки объ университетской жизни“, зладжені за товариською підмогою проф. В. Б. Антоновича. Потім того Мороз написав отсї твори: 1 „Арихметика, або щотниця“ [Київ, 1862]. 2. „Безталанна“, оповіданнє [„Основа“ 1862 р. кн. 8]. 3. „Був кінь та з'їздив ся“, комедия в трьох дїях Данила Костянтиновича. [Київ, 1864 р.]. 4. „Какъ справляли Черноморцы свое новоселье на Тамани“. [Кіевская Старина“, 1883 р. кн. 1]. 5. „Воспоминанія о Н. И. Костомаровѣ“ Д. К. М. [„Кіев. стар.“ 1891, кн. 7]. 6. „Изъ моего давнопрошедшаго“ — Д. Морозъ. [„Кіев. стар.“ 1895 р. кн. 5—6]. З останнього твору ми й беремо ці звістки.

Скінчивши університет, Мороз вступив на службу, спочатку в Царстві Польськім, а потім на Кавказї. На службі він теж не кидав пера: списав у протягу двадцяти лїт незлїчені жмутки паперу замітками про біжучі справи, але тих заміток сам автор не призначав до друку. Умер в 1894 роцї на Кавказї.

До якого-ж гурту письменників зачислити Мороза? Написав він, як бачимо, всього три українські твори, написав у молодому віці, з початку шістьдесятих років. То був саме час широкого розбудженния нашого літературного руху, коли живіщі Українцї палко заходились коло рідної просьвіти та рідного слова, з такими людьми як Костомарів та видавцї журнала „Основа“ на чолї. Тодї то почали вирінати з усїх боків нові молоді сили та пробувати щастя на нолї письменницькому; але вони ще швидче зникали спереду очий, нїж появлялись, скоро московська политика „быстроты и натиска“ взялась приборкувати крила знов оживаючому після руїни 1847 року рухови. Такою молодою, викликаною до житя силою був і Мороз; хвиля часу захопила його і понесла за собою, пхнула на правдивий шлях национальної роботи, бо ду-

шею й традиціями він був Українець. Виникла думка дати народови осьвіту в рідній мові, — Данило пристає до тієї думки, складає „Щотницю“; розбуджуєть ся літературний рух, починаєть ся видавництво „Основи“, Мороз прихиляєть ся серцем до того руху, пробує „пера та чорнила“, пише оповіданнє, потім комедию, потім.... а потім — ми не стрічаємо його більш в рядах наших письменників*), він кудись зникає, віддьвітає, не успівши розцвісти. Не дорікаємо, а лише стверджуємо факт.

Випадок з Морозом, це випадок не одинокий; це доля, гірка, невмолима доля значної частини наших письменників: в роли починальців виступають вони перед громадою, починальцями й зникають сьвіт за очи. Головними причинами того сумного явища ми вважаємо: 1) безперечний брак національної самосьвідомости з боку української інтеліґенциї, — а 2) ті тяжкі, несьвіцькі обставини нашого життя громадського, ту національну безправність українського народа, що́ позвaляють письменству лише корчитись в передсмертній аґонії, але придушують, скоро вона хоч трохи починає відживати. Тому то у нас являєть ся чимало письменників, що́ після перших спробунків сходять зі сцени, не грають жадної громадської ролї, не лишають по собі жадного слїду; в лїпшім разї — здобувають другорядне або й третьорядне місце в літературі. Таким другорядним для нащадків письменником являєть ся і Данило Мороз, що́ спинив ся на перших ступнях дїяльности творчої, не використавши ні кебети природної, ні здобутків з науки.

Павло Граб.

*) В літературнім збірнику Василя Лукича „Рôдный зѣльникъ“ [Львів, 1891 р.] поміщений єго Данила Мороза [під псевдонїмом „Данило Старий“] пересьпів поеми А. Міцкевича „Czaty“ під заг. „Вельможа“, що́ зачинає ся словами: „Із зеленого саду з думов тяжков про зраду || У палац свій побіг пан вельможа“ і т. и. — *Ред. „Зорі“.*

ОПОВІСТКИ і КРИТИЧНІ ЗАМІТКИ.

„Русскіе Народы“. Рисунки Н. Н. Бѣлянкина. Текстъ подъ редакціей профессора Н. Ю. Зограѳа. Часть первая: Европейская Россія. — В Москві, 1894 року. 18 фототіпічних таблиць in 4° та 46 сторін тексту. Ціна 1 кб. 80 коп., або по 60 коп. за кождий випуск.

Ми навмисне згадуємо тільки за 1 частину цього артистичного гарного видання, бо друга частина (вона вийшла пізнїш і зветь ся „Азіатская Россія“)*) не торкаєть ся України анї трохи. Найважнїща річ у цїм виданню — рисунки. Особливо вони гарні у другім випуску, де з натури подають ся типи українські з усїх ґуберній: просто очий не можна відірвати. Можна-б зробити легкий докір д. Зоґрафови: нашо він звелїв Бѣлянкіну малювати самих вродниць? хто не бував на Вкраїнї, той ще подумає, буцїм у нас зовсїм немає невродливих обличчів, а самі-но гарні. „Русскіе народы“ видано рівночасно і по-французьки, — і вже-ж певна річ, що Французи вважати муть Українців найкрасивїщою нацією на сьвітї! Може, це буде лоскотати нашу национальну гордість, та не зовсїм же буде правдою.

Що до антропольоґічного типу Українців, то проф. Зоґраф [а він сам именно антропольоґ] рішучо заявляє (ст. 17), що Українцї різко відрїжняють ся від Поляків і західних Словян, а наближають ся своїм типом до тих Великорусів, котрі живуть у Курщинї. Таким способом (каже він), коли-б думка Погодїна про вигубленє стародавнїх Киян Татарами була й правдивою,**) то в усякім разї антропольоґ не може признати теориї Духінського про карпатське і польське походженнє Українців. А сам проф. Зоґраф (ст. 15) схиляєть ся до гадки, що сучасні Українцї — „коренные жители“ України. Другий московський антропольоґ — Гильченко (він зроду Українець) — знаходить, що український тип дуже близький до північно-іранського (осетинського); поясняєть ся це тим, що і у нас, і в Осетинів є чимало тюркської примішки (напр. від Половців, Торків, кримських Татар, а остатні — теж собі мішанина тюркського елємента з грецьким, італїйським і словянським). Проф. Зоґраф теж думає, що наш тип доволї мішаний.

А вже-ж у кого бачить він багато туранїзму, дак це у Великорусів. Декотрі великоруські губернії він уважає навіть не за мішані, а просто за чисто „инородческія“, тілько з мовою великоруською. В тім фактї проф. Зоґраф не добачає нїчогісїнько образливого для свого великоруського почуття. Навпаки — він каже, що именно мішанина словянської крови з фінською, татарською і т. и. пособила тому, щоб виробило ся „міцне, тверде великоруське племя, яке покликано відґравати таку важну ролю у всесьвітнїй істориї“ (ст. 34). „Нїмцї — каже проф. Зоґраф у другім місци (ст. 29), — сьміють ся з нас Великорусів, що от, мовляв, наша податливість супроти некультурних инородців значенує нашу власну некультурність. Та коли ми подивим ся з морального боку, то кожен згодить ся, що наша братерська прихильність до некультурної людини є вища і моральнїща, нїж тая бійка, якою витають африканських неґрів нїмецькі культуртреґери“.. Та не всї Великоруси так міркують, як проф. Зоґраф, і він у Москві став тепер дуже непопулярною особою. 1892-го р. він випустив у сьвіт „Антропометрическія изслѣдованія населенія Владимірской, Ярославской и Костромской губерній“. В цїм величезнім дїлї він доводив, що Великоруси згаданих ґуберній — трохи чи не Татари.*) Книга викликала в Москві загальне обуреннє. На біду собі, проф. Зоґраф поробив там деякі математичні помилки. Чи ті помилки були такого сорту, щоб через них загальні виводи працї Зоґрафової були невірні, судити не беру ся (бо щоб те перевірити, то була-б мінї каторжна праця!), але досить того, що 1893-го р. мій приятель А. Івановський виявив їх сьвітови (в осібній брошурі) і заявив: „а коли цифри д. Зоґрафа невірні, то і виводи невірні“. За оцю свою брошюру А. Івановський став дуже популярним у Москві. Але проф. Зоґраф не вважає аґументів Івановського за важні, і от тепер в „Народахъ Россіи“ він придумав спосіб, щоб наглядно вмовити в читача свою думку про велику туранську примішку у Великорусів. Він подає малюнки великоруських типів не всї ґуртом, а поруч инородців: Чувашів, Мордовців, Черемисів, Татар, Калмуків, Вотяків, Фінів і т. д., і т. д.; розглядає яку-небудь ґубернію — тай поруч малює місцевого Великоруса і місцевого инородця. Вражінне виходить надзвичайне! коли не подивити ся на підпис, то не можна впізнати, котрий малюнок подає нам Великоруса а котрий инородця.

Ми не розуміємо, чого Великоруси так відхрещують ся від туранського елємента в своїй крови. Може лякають ся того, що Туранців уважають усї за нездатних до культури? Але-ж великоруське письменство тепер володіє цїлим сьвітом, — увесь культурний сьвіт щиро шанує Толстого, Тургенева, Достоєвського і т. д., і т. д.! Дак чого ж лякати ся?

А. Кримський.

*) А в тім, ми її і не маємо навіть, тай не бачили ще.

**) Істория давно вже перекинула тую ґіпотезу і показала, що все тее татарське спустошенне — простісїнький міт.

*) Резюме висліджів проф. Зоґрафа можна знайти в ч. 22 із XXII-го тому журн. „Globus“ та в 2-ім томі „Congrès international d' archéologie préhistorique et d' anthropologie“. (Москва, 1893 р.).

ЗАПИСКИ, ВІСТКИ і ЗАМІТКИ.

Хто є автором „Глека“? В 18. числі „Зорі“ в статийці д. Комара „Ненадруковані вірші П. Гулака-Артемовського“ поміщено на першім місци вірш „Глек“. Д. Лукич вказав вже, що вірш сей печатано частійше в Галичині яко плід літературний Ам. Метлинського. Я рівно-ж обстаю за авторством Метлинського. Під „Глеком“ в виданю „Зорі“ бачимо дату: „СПБ. 1845 р. 4. сїчня“, коли тимчасом вірш сей надруковано вже в р. 1839 в збірнику поезий А. Метлинського п. з. „Думки и пѣсни та шче дещчо Амвросія Могилы“. [Харків 1839, на стор. 108—15]. Збірник сей єсть у мене під рукою, а він вказує виразно, що автором „Глека“ єсть не хто иньший а Метлинський. Додам хіба ще, що коли-би ми хотїли приписати сей вірш Гулакови, то в такім раї мусїли би Метлинського обвинити о крадіж літературну, що вже виключене хотьби з тої причини, що вірш сей друкований за житя Гулака. Міг би ще хто вказати на стилїстичний уклад „Глека“, що по части нагадує „Пана та собаку“ Артемовського, однак він міг би сьвідчити хіба про духову єдність поетів українських харківського круга, а приміт сеї єдности маємо доволї. [Приміром: Основяненко і Метлинський опрацьовують одну і ту саму тему „Перекотиполе“, у Основяненка, Метлинського, Гулака добачуємо той сам пересадний росийський патриотизм і т. п.]. Завважаю ще наконець, що Метлинський в своїх поезиях мало був ориґінальним і запожичав ся нераз у иньших поетів, пересьпівуючи їх твори, що виказую в моїй студиї про Метлинського, котра ще сего року появить ся в друку. Се однак не має нїчого спільного з віршом Метлиньского „Глек“.

Др Кирило Студинський.

„Общество любителей изученія Кубанской области“. Давно вже серед інтелїґенциї на Кубанщинї повстала думка з'орґанізувати наукове товариство для дослїдів над минувшиною і теперішнїм станом рідного краю. Таке товариство потрібне тим більше, що сей край прилучено до без-університетського Кавказу і вважаєть ся частиною Азиї. Через се у всїх працях, що говорять про Европейську Росию, про Кубанщину нема мови і згадки. Однак край наш дуже цїкавий для науки вже хочби задля своєї крайньої ріжнородности по ґрунту, клїмату, рослинности і умовам народного житя. Етноґрафічний склад місцевого населення зовсїм ще не вивчений: тут живуть Українцї [більшість населення], Москалї, Черкеси, Карачаєвцї, Греки, Вірмени, Поляки, Волохи, Чехи і Нїмцї. Промислове і торгове значінне краю, того краю, котрий в голодні роки кормив своїм хлїбом цїлу Росию, теж зовсїм не вияснене. Минувшість Кубанщини, коли і була предметом дослїдів [Попко, Короленко, Федір Щербина], так [крім остатнього] виключно з спеціяльно воєнного погляду. Для археольоґа Кубанщина рівно цїкавий куток: тут переходили Скити, Сармати, Гуни, тут були Яси, Болгари, Татари... Се занадто мале знанне рідного краю, разом з неможливістю для поодинокої особи науково працювати в провінциї, і примусили місцеву інтелїґенцию завязати товариство під висче згаданою назвою. Статут товариства відіслано вже давно для затвердження урядом. Членів вписалось більше 50. Членами можуть бути і жінки.

Е. Д.

Споминки про Тараса Шевченка. Під таким йменням в 242 ч. московської часописи „Русскіе Вѣдомости“ надруковано замітку д. Матова про життє поета в Орському. Д. Матов переказує те, що чув про Т. Г. від фельдфебля 4-ої роти оренбурського лїнїйного батальона, в котрому кілька років нудив ся автор „Кобзаря“ та „Гайдамаків“, Агапа Федоровича К. А. Ф—чу тепер під сїмдесять років. Якось, розбалакавшись з ним за склянкою з часом, автор запитав його: — „А чи не при вас часом муштрував ся тут Шевченко?“ — „Та як же? при мінї. Був, був, навіть увесь час в моїй таки ротї“. — „Он-що! Так се-б то ви й розказати можете, як він жив тут, як мав ся — мінї це дуже цїкаво: адже він був великим українським поетом“. — „Знаю, знаю... недавнечко оце й дізнав ся, а тоді, то й у голову собі не клав. Чимало перебуло в мене їхнього брата — хіба напамятаєш ся? А Шевченка не забув: він служив на особливих правах“. — „Так розкажіть, що знаєте“.

— Розкажу, що згадаю, мало тільки памятаю. Був це чоловік веселий, ну й до чарки отак, як у бесїдї, охочий таки. А з себе — високий такий та дебелий, і вуси довгі; жив він собі тихо, тільки задумував ся часом: дуже вже остро з ним поводились. Писати або малювати — анї же! Заборонено прямо от як. А й малював же! справжнїй художник! Оце скучить ся було, у казармах сидівши, — піде кудись у затишок і почне крейдою або вугіллєм на стїнї малюватм. Сьміху було. Ну й вірші українські по стїнах було пише! усї паркани попписав. Офіцири любили його... Але він дуже нудив ся.

Одного разу, памятаю, вирядженo нас у похід на Сир-Дарю. Пішли, й Шевченко, звісно. До салдатської муніциї він не звик, а до походу і поготів. А день як навмисне видав ся гарячим, вітру нема, сонце пече, мов огонь. Вже на що Кирґизи позвикали, а й ті халати познімали. Тільки переїхали ото через Ор [річка] та уступили у степ, як Шевченко упав на дорозї, і кремезний був, та спека звалила. Підбігли офіцири, лїкар... Ротний попереду грімнув було, а далї бачить, що не переливки, й пожалував. Поклали його на воза й поїхали. Незабаром він одужав, а далї й призвичаїв ся... Казали, що в Ново-Петровському він дуже добре жив.

Ще один з старих орців М. І. Бажанов розказував, як Т. Г. намалював прегарний алєґоричний малюнок. На малюнкови був намальований український хутір з усїма прикметами південної природи. У першому ряді стоїть поганенька хатина, оточена високим тином. Синє небо подекуди позакидувано хмарками й зза них вибивають ся соняшні промінї та мальовничими визерунками золотять білу хатку. Супроти хатки стоїть до неї спиною тодїшнїй міністер просьвіти і, розіпнявши сїру салдацьку шинелю, хоче заслонити нею соняшні промінї, що пробивають ся крізь тин, і лишити хатину в темряві.

Куди дїла ся ця картина та чи й цїла вона, Бажанов не відає.

Д. Матов питав ся, чи нема в Орському яких документів, що належать до заслання поета, і відібрав одмову, що усе згоріло в останню велику пожежу в р. 1888. Пожежа спалила чисто все місто.

Д. Пісочинець.

12/IX — 95 р.

Данило Овен. В Анґлії умер недавно кравець-повістяр Данило Овен, щиро оплаканий всїми орґанами печати. За життя Овен мало був відомий громаді европейській, бо писав по-валлїйськи, мовою питомої країни, невеличкого князівства валлїйського. Валлїйцї — народ досить рухливий та культурний, здатний до поступу, і в тім зглядї не раз навіть подавали приклад Анґлійцям. Вони мають свою власну літературу, а Данило Овен вважаєть ся у них найкращим писателем. Написав він не дуже багацько, за 20 літ всього чотири томи белєтристичних творів, але все те являєть ся здобутком першорядної ваги, становить национальну гордість валлїйського народу. „Перечитайте оповідання Овена, то будете знати, що таке Валлїєць“, — кажуть про нього в рідній країні. Ледве чи знайдеть ся така сїмя, що-б не мала у себе, або не читала оповідань Овенових, а вихід нового твору улюбленого писателя ставав що раз национальним сьвятом Валлїйців; молодїж просто кланялась перед ним. Жив Овен в невеличкій хатинї, з вивіскою над дверима „Кравець і крайщик“; там протекло цїле його життє, вилучивши кілька років науки в Балї, головнїйшім містї князівства валлїйського. Кравецтвом Овен зарабляв на хлїб, а письменницькою працею служив рідному народови. При своєму надзвичайному талантови Овен, як признають тямущі судцї, міг би зразу здобути широкої слави та зробитись сьвітовою знаменитостю, але він остав ся вірним

рідному слову і збудував вічний памятник рідній країні, дарма що його мало знають, або й овсї не знають по иньших землях. Валлійський народ не забуде свого кравця-писателя, свого сьвітлого дїяча-громадянина. Похорон відбув ся при великому здвизї людности, з рідкою пошаною та торжественностю; небіжчика провожали на кладовище представники з усього князївства валлійського; віддали належну данину поваги навіть Анґлійщї, виявивши своє співчуттє певеличкій сусїдській нації. „Вічньої памати“ побажаємо небіжчикови й ми, шануючи в йому письменника-націонала, що не відбив ся від свого народу, не потонув у хвилях „объединенія“, а був проводарем загально сьвітових ідий в рідній країні.

Павло Граб.

ХРОНЇКА.

* Коштом редакциї „Зорі“ вийшли в тих днях з нашої друкарнї „Марія Стуарт“ Ф. Шіллєра в перекладї на нашу мову Б Грінченка, — і другий том творів Степана Руданського, впорядкований А. Кримським. В сей обємистий том (понад 18 аркушів друку) входять також твори, що́ не були в „Зорі“ друковані. Рівночасно поступає наперед друк дальших двох томів — третього і четвертого, котрі вийдуть в сьвіт по всїй імовірности в сїчнї сл. р.

* Перший том „Малороссійскаго Словаря“ під редакциєю В Науменка розішле „Кіевская Старина“ в грудні сего року яко безплатну премію своїм передплатникам. Другий том, в обємі 20 аркушів, вийде в р. 1897-ім рівно-ж яко безплатна премія для передплатників згаданого журнала.

* Почавши від половини грудня с. р. стане виходити у Львові новий політичний дневник в нашій мові [правописию фонетичною] під заг. „Руслан“. Передплата виносити ме в Австро-Угорщинї річно 12 злр. а. в.

* Оригінальні рукописї двох великих обємом поеми С Руданського під заг. „Цар-Соловей“ і „Старочеські сьпіви“, котрі загально вважались загубленими, віднайшлись, як про се дістали ми вістку від А. Кримського, що їх недавно бачив у Київі. Поки подамо їх тексти, котрі обіцяно нам прислати, скажемо тут дещо про самі рукописї і їх зміст. Отже „Цар-Соловей“ обіймає 63 листочки або 126 сторін, а написаний 10—18 грудня 1857 р. Фабула така: Цар-Соловей має трох синів, помирає, дає їм свій заповіт, а вони не всї его слухають, тілько менший; найголовнїйший інтерес — відносини братів поміж собою, бо брати — то репрезентанти словянських племен. Поема дїлить ся на чотири части Рукопись „Старочеських сьпівів“ має 32 листочки або 64 сторін дуже дрібного письма Дата: „Петрошіль, 29. падолиста 1860 року“. Се переклад з короледворської рукописї.

* „Дві долї“ історичний роман Данила Мордовця заборонила друковати російська цензура.

* Мих. Старицький переробив повість Елізи Оржешкової під заг. „Zimowy wieczór“ на сценічний утвір, котрий недавно відіграла українська труна в Єлисаветградї.

* Наш земляк артист І. Репин намалював остатніми часами два образи. Один з них представляє як Богдан Хмельницкий вертає ся на Україну після того як переміг Польщу. Его стрічає народ. Гетьман на білім коні, над ним біла хоругва, військо навкруги як мак процвитає... На другім образї представлена хвиля, коли до Богдана у Переяслав приходять всякі посли. Між иньшими польські у пишнім убраню, приносять хоругви, бунчуки і т. и. в дар Богданови та військови. А один полковник подав ся вперед і відзивається: „Звов ви нам цацькі принесли, щоб нас за них загарбати!“ А его спиняє гетьман кажучи: „Нехай собі говорять!“

* Трупа М. Кропивницького дає тепер вистави в Одесї з великим поводженем. Недавно одержав славний наш артист-драматург з Петербурга від земляків чудову адресу. Зверху адреси звісний артист Репин намалював ось який образок: бурхливе море, крізь хвилї пробиває ся байдак; на байдаку захлюпощені хвилями Запорожцї, а стерном керує (весь червоний) отаман — Марко, змальований з портрету. Текст адреси написав Д. Мордовець, а намалював его (не написаний і не надрукований) чорними та червоними фарбами ученик Репина.

Василь Лукич.

БІБЛІОҐРАФІЯ.

Подає **Василь Лукич.**

а) книжки.

Иванъ Левицькый. **Не той ставъ.** Повисть Ивана Левицького. — У Київі, 1896 р. 207 стор. мал. 8°. Ціна 50 коп.

Не той став. Повість Івана Левіцького. Виданнє Василя Лукича. Накладом Редакциї „Зорі“. — У Львовї, 1896 р. 129 стор. мал. 8°. Ціна 30 кр.

Руска читанка для шкіл видїлових. Накладом ц. к Видавництва книжок шкільних. — У Львові, 1896 р. Друк. Шевченка 388 стор. 8°. Ціна опр. прим. 80 кр.

Д-ра Жигмонта Самолєвича **Граматика латиньска для першої і другої кляси шкіл ґімназияльних.** Після другого видання за дозволом автора на язик руский переложив Роман Цеглиньский. — У Львові, 1896 р. Накладом Сайфарта і Чайковського. 84 стор. 8°. Ціна опр. прим. 60 кр.

Д-ра Жигмонта Самолєвича **Вправи латиньскі.** Часть І. для першої кляси Після пятого видання, зміненого і переробленого директором Томою Солтисїком на язик руский переложив Роман Цеглиньский. — У Львові. 1896 р. Накладом Сайфарта і Чайковського. 119 стор. 8°.

Статут політичного товариства під назвою Католицкий руско-народний союз. — У Львові, 1896 р. 7 стор. 16°.

Na rozcestí roman napsal Borys Hrinčenko (Vasyl Čajčenko) z maloruštiny přeložil Frant. Hlaváček. — В Празї, 1896 р. Коштом газети Světozor. 272 стор. вел. 16°. Ціна 70 кр.

Rocznik kółka naukowego Tarnopolskiego za rok 1895 — В Тернополї, 1896 р. 232 стор. 8° (з картою).

б) періодичні видання.

Народна Часопись [1896 р. Ч ла 97—258]. Зміст: *Белєтристика.* Юл. Верного — Дїти капітана Ґранта (97—104, 106—123, 129, 134—151, 170—175, 179 - 186, 188—194, 200—208 і 210—213). К. Фромма — Товариш Губка (105). Педра А д' Аляркона — Кларнет (124). Торе Бляшного — Сорок корон (152 і 153). А. Росса — Біла вежа в Бохарі (154). Премудрий Івась (157). Юл Вайса — Чародійна карточка (159 і 160). Томи Краґа — Туман морський (165). Фр. Герцега — Сини вдовиці (166) О. Клявсмана — Маляр шибениць (168 і 169). Вільгельма Фішера — Кайль з Каленбека (214—217) і Голяндська спадщина (224 і 230). В 100.000 році (218). Олени Бенїцької-Байза — Небесний огонь (219—221). Евелїна Малькольма — Тоня (222 і 223). Ос. Маковея — Клопоти Савчихи (231—238). Сельми Лаґерлєфа — Стара Яґна (239). Кольомана Міксата — Загадочна історія (240—241) Як селянин Чомак куповав косу (254). Еркмана Шатріяна — Відплата (242—244). Г. Прочаєва — Грізне слово (245). Брет-Гарта — Праве око коменданта (246 і 247). Пос. Шікльосрого — Оповіданє з зелїзничого житя (248) і Русалка (253). В. Косякевича — В третій клясї (249). *Статї наукові.* Найдавнїйші люди (125—128 і 130—133). До бігунів (155, 156, 158, 161—164, 176—178 і 187). Сонце і его затьміня (167). Пельопонез і Крета 195 - 199). Зелїзні ворота (209). Дещо з техніки (250—252 і 255—257).

Кіевская Старина. [1896 р. за місяць жовтень. 128+36+4+353—368 і 209—224 стор. 8°]. Зміст: Нѣсколько данныхъ о землевладѣніи въ южной Украинѣ въ XV столѣтіи, В. Антоновича Археологическій съѣздъ въ Ригѣ, М. Біляшевського. Къ вопросу о старинныхъ малорусскихъ религіозныхъ сказаніяхъ, А. Кримського. Частная переписка Ив. Ром. Мартоса. Новыя открытія въ области древлевлынскаго бытописанія, Волинця Новыя данныя о союзахъ неженатой молодежи на Югѣ Россіи, В. Ястребова. Документы, извѣстія и замѣтки. Библіографія. Додатки: 1) Дневникъ ген. подск. Як. Марковича 2) Любецкій Архивъ.

Кіевская Старина. [1896 р. за місяць падолист. 129—286+37—64+12+369—400 стор. 8°]. Зміст: Развалины Юрьевой божницы въ с. Старогородкѣ, М. Константиновича. Шаронъ, оповіданє Ф. А. Кудринського. Современная малорусская этнографія, М. Сумцова. Автобіографическая записка П. И. Сердюкова. Частная переписка Ив Ром. Мартоса. Свадьба малорусская какъ религіозно-бытовая драма, Хр Ящуржинського. Свѣдѣнія о походѣ въ Крымъ Михайла Дорошенка, К. Мельнички. Документы, извѣстія и замѣтки. Библіографія. Додаток: Дневникъ ген. подск. Як. Марковича. Часть III.

☞ З сим Числом розсилаєсь додаток: „Словарь росийсько-український“, том III-ій, арк. 19.

Передплата платна з гори виносить: З додатком „Словар росийсько-український“: на цїлий рік 8 злр., [для заграниці 16 рублїв або 32 марок]. — Без „Словаря“: на цїлий рік 6 злр., [для заграниці 12 рублїв або 24 марок], на пів року 3 злр., на чверть року 1 злр. 50 кр. — Одно Ч-о коштує 30 кр.

Редактор части літературно-наукової: Василь Лукич. За редакцию відповідає: **Кость Паньковський.**

Видає Наукове Товариство ім. Шевченка. З друкарнї Наукового Товариства ім. Шевченка — під зарядом К. Беднарського.

Ч. 23. Р. XVII.

1896.

У ЛЬВОВІ, ДНЯ 1 [13] ГРУДНЯ.

Виходить 1-го і 15-го кождого місяця в обсязі півтретя аркуша.

РЕДАКЦИЯ, АДМІНІСТРАЦИЯ і ЕКСПЕДИЦИЯ
у Львові, ул. Академічна ч. 8.

Рукописи мають бути писані правописию „Зорі“; узнані непридатними до поміщеня звертає ся авторам [на їх кошт] без поясненя причин. — Редакция відповідає окремо тільки на ті письма, до котрих долучено почтові марки, з виїмкою письменникам, що містять свої твори в „Зорі“.

З творів Михайла Рбачного.

I. Гість.

Одного часу я був дуже щасливий. На душі у мене було легко, весело, ясно. Все всьміхалось мінї, все віддавало ся, лунало щастєм чистим у мене в серцї. Втїхою напували мене і ясний тихий погожий лїтнїй день. Початок лїта, конець весни був на дворі. Щаслива пора року. Все всьміхало ся і сонечко і хмароньки білі, що́ так весело, зграбно плили по ясній блакітї, і зелена лука і рожі в садку усипані перлистою яскравою росою... Щастєм відбивались в мінї і сьпів жайворонка і бренькіт коси в близькій сїножати і бадьорний щебет пташок і сопілка пастушка, що́ десь далеко вигравав на нїй тонко та високо. День минав, а щастє не покидало мене; воно навпаки нїби ще глибше проймало, ще повнїйше опановувало мене. Як у снї чарівному проходив я весь день.

Вечір настав, темрява на землю спускалась, а щастє ще більше, ще тїснїйше припало до мене, обгорнуло мене. Я відчинив вікно з своєї хати в садок; темне гіллє зазирнуло до мене, десь в траві зажеврів сьвітлячок, широкою хвилею укупі з лагідним вітром вечірнїм ринули в вікно пахощі квітів і сьпів соловейків. Соловейко сьпівав. Ох, як сьпівав. Сьпів його так і лунав чистим щастєм, натхненнєм небесним. Я сїдав біля вікна, слухав сьпіву і впивав ся солодким диханнєм ночи і садку.

Серце моє примирало від щастя; за плечима у мене вирастали крила мрії рожевої, і я летїв далеко, високо-високо в гору до ясних зірок. Піді мною все зливалось у темній сутїнї і садок, і лїсок, і поле. Все, все. Один сьпів соловія було чути виразно, дуже виразно: він перейняв усю просторінь між небом і землею...

Пізно, дуже пізно я лїг спати. Я засипав, щастє вкривало мене своїми крилами, а місяць бачив, як радісна усьмішка грала на моїх устах. Коли це перед мене встала темна чоловіча постать. Сїра шата тихо-тихо маяла під подихом весняного вітерця, що́ стихесенька ринув у розчинене вікно.

Чорні-чорні кучері спадали на думне чоло, тонкі та рівні брови були злегка зсунуті, уста міцно стулені, очи дивились суворо і укупі з тим жалібно, все лице сьвітилось якимсь чудовим сяйвом; це не було сяйво місяця, бо місяць вже не заглядав у моє вікно. Стурбований дивив ся я на свого гостя, а він дивив ся на мене, пильно приглядаючись мінї у очи. За плечима у него тремтїли великі дужі крила. Круг нас панувала тиша, глибока тиша, навіть соловейко і вітерець притихли. „Вставай!“ — забренїв чистий дзвінкий, як срібло, і острий немов тая сталь голос. — „Вставай! Ходїм!“

Я підвів ся на ліжку. Тепла та дужа рука гостя мого обняла мій стан і ми тихо вилинули з вікна, знялись над садком і полетїли швидко-швидко, аж мінї заморочилась голова і я заплющив очи. Коли я знову подивив ся, ми вже стояли долї. Я глянув довкола. Ми були в хатї. В нїй було темно. Слїпий каганець сьвітив якось злиденно, по цїлій хатї хмарами стояв дим тютюну. Було гораче і душно. Через хвилину, коли мої очи звикли до темряви, що́ панувала тут, я міг розглядїти понурі стїни, підсліпуваті вікна з заяложеними шибками, брудні столи і стільцї, бочки з горілкою у кутку. За столом сидїла громадка людий, перед ними стояли недопиті пляшки з горілкою і шклянки зеленого шкла. Люди цї знати були на підпитку. Обличчя були червоні, спітнїлі, волоссє розкудовчене.

— Чи бачиш? — запитав мене дзвінкий голос.

О, я бачив, добре бачив цї змарнїлі змучені обличчя, цї мутні напів звірячі погляди, запалі груди, пошарпані сермяги. З кожної дірки благих сермяжин виглядали злиднї тяжкі, довічні. Бідота і темнота гляділи очима пяної юрби. На помарнїлих лицях немов Вальтасаровими буквами були написані всї злі пригоди життя загнїченого, пригнобленого тяжкою роботою, невдячною працею, злою природою і багацько иньшими лихими обставинами. Порепані губи нїби говорили, що крім кепсько висїяного хлїба, картоплї та нещасного крупнику вони мало що бачать. Чорні зморщені руки сьвідчили про тяжку працю коло убогої землї, працю, що́ одягає весь сьвіт, починаючи з писаря, але не може нагодувати малих дїток свого хазяїна. Цї руки часами підносили

до рота „порцию“ з горілкою. Вона розплескувалась у тремтячих руках, краплями падала на стіл, текла по чорних зашкарублених пальцях. Це не горілка текла, ні; це текли сльози бідних жінок, матірок, малих голодних діточок, це текли гіркі мужичі сльози.

Громада сьпівала. Вони сьпівали:

„Не я пяний, не я пяний, горілочка пяна!“

Сьпівали напружуючись, якось серединою, ніби видираючи десь з себе слова пісні. Знати було, що сьпівали не для того, що було весело, а просто, щоби здавалось весело, щоби на хвилину забути невсипуще горе, щоб хоч на мить заглушити гризоту злиднів, задурманити собі голову. Але горе не боялось пісні, не топилось у горілці, воно ще міцнійше стискало пяні груди. Горе та туга залягли у повітрі густим туманом. Вони тлумили собою все: і людий, і сьвітло каганця; і брязчанне шклянок, і пяний сьпів, і дзеньканне гроший, що жид шинкар лічив зігнувшись за шинквасом. Тихий але доносний брязк шісток та десяток був гідним пісні акомпаніментом. Кожна шістка, кожна десятка мала розказати свою пригоду і кожна пригода була одної сумнійша, безнадійнійша. Цей акомпанімент був ще страшнійше того сьпіву, тої всеї картини. Тремтяче сьвітло червоними плямами перебігало по заржавілих мідяках. Мінї здалось, що се тремтять темні плями крови. З жахом заплющив я очи і припав до свого проводаря. Міцно обхопив він мене і ми хутко линули у безкраїм просторі втікаючи від страшного сьпіву. „Не я пяний, не я ия...“ — в несилї опадало за нами...

Коли я прокинувсь, сонце стояло височенко. Ясний погожий день любязно всьміхав ся до мене в вікно. Все було таке радісне, веселе. У сусїдньому гайку кувала зозуля...

* * *

Я був дуже нещасний. Туга-печаль ухопила мене у свої міцні обійми і не випускала, не давала ні на хвилиночку пільги. Все для мене перейнялось якимсь надто прикрим кольоритом. Не тїшив мене ані веселий сьміх дитячий, ані ясний морозний зимовий день, ні білий сріблястий иней на дереві. Нїщо мінї не всьміхалось: на все я дивив ся з якоюсь дикою погордою. Якийсь холод проймав мене всего і, як гидко, пусто ставало на серцї. Я іноді зважував ся усьміхнуть ся, але усьміх виходив такий, що я сам почував, що він гірший від слїз. Цїлий день я міг не знайти собі спокою, але і конець короткого дня не принїс мінї полїпшення. Тихо згасав блїдий промінь, потиху наставала тьма чорної довгої ночі; а моє серце де далї, то більше стискало, немов у лещатах. На ніч загула, залопотїла у вікно фуґа. Вітер жалібно стогнав-скиглив у комині. Я лежав на ліжку і прислухав ся до вітрового ридання. „Це, я казав собі, мати-ніч плаче над нещасною землею, це вітер підхоплює її гіркі скарги і розносить по цїлому сьвітї...“ Не хутко, не хутко згубив я притомність у важкому снї. Коли це нараз я почув знайомий голос: „Вставай!“

Я притьмом підхопив ся на ліжку. На дворі метїль втихла і блїдий полиск снїгу злегка осьвічував мою кімнату. Серед неї при цьому неневному сьвітлї я зобачив знайому темну постать. Ті-ж кучері, ті самі брови і погляд суворий, тілько уста усьміхались якось чудно, незрозуміло для мене. „Ходїм!“ — забренїв дзвінкий голос. „Ходїм!“ — відказав я глухо, і серце моє затремтїло від трівоги. І ми полинули хутко-хутко.

Ми опинили ся в тьмяній хатї. Темрява визирала з куткїв, закривала грубу, залягала попід лавками, снувалась по чорній стелї. Тремтяче сьвітло скалок на сьвітцї не могло подолати в конець темряви і провадило з нею невпинну неневну війну. В хатї було повно людий. Одні сидїли, другі стояли. Темні постатї виринали з темних куткїв. Якісь голови визирали з сїнешних дверий. Тремтяче сьвітло сьвітця перебігало по змучених лицях, худих руках, нужденній одежі. Знайома картина.

Але на цей раз в хатї панувала урочиста тиша. Якесь незвикле почуттє переймало повітрє, сьвітило ся в очех. Вся громадка цїх загнаних, забитих людий слухала, слухала з вірою, з виразом якоїсь солодкої муки, змішаної з якоюсь дитячою радістю. Всї очи були звернені до сьвітця. Біля него сидїла зігнута постать. Волоссє спадало на лице цього чоловіка, так що нїчого не було видно, крім блїдих губ, що ворушились вимовляючи слова книги, що була у него в руках. Він читав у голос. Голос його лунав твердо, потужно і якось урочо. Часами він тремтїв. Тремтїннє перебігало по усїх присутнїх. Якісь тїни снувались по хатї, сьвітець гріщав спалахуючи і при кожному сполохови з темряви виринало лице малого хлопчини. Карі очи так і вковались в четця, видко було, що кожне слово для слухача було все одно, що крапля води для спрагненого в пустинї. А голос читав:

„Се заповідь моя: щоб любили один одного, як я полюбив вас. Більшої сеї любові нїхто не має, як щоб хто душу свою положив за другів своїх. Ви други мої, коли робите все, що я заповідаю вам. Вже більш вас не зву слугами: бо слуга не знає, що робить його господар, вас-же назвав другами: бо все, що чув я від Отця мого, обявив вам. Не ви вибрали мене, а я вибрав вас, тай настановив вас, щоб ви йшли і овоч приносили, і овоч ваш зоставав ся: щоб, чого просити мете в Отця імям моїм, дав вам. Се заповідую вам, щоб любили один одного. Коли сьвіт вас ненавидить, знайте, що мене перше вас зненавидїв!“ — скінчив читець стиха загортуючи книжку. В хатї настала глибока тиша. Кожен прислухав ся до відгуків послїднїх слів, що лунали в ушех кожного: „...мене перше вас зненавидїв“.

Аж ось від дверий виступила якась убога жінка: я її перш не закмітив. Очи її сьвітились якимсь неземним сяйвом, уста тремтїли, груди здіймали задушені ридання. Вона тихотихо стала навколїшки, а за нею і вся громада. Хвилина... і полилась молитва гаряча, як ті сльози, що ринули з очий тої жінки, молитва повна палкої, як огонь, глибокої, як море, віри...

Високо знялись ми над темною хатою, але за нами линув тихий стогін змучення грудий. Це братня молитва летїла у ту безкраю просторінь гень аж за теє зоряне синєє небо. І зорі привітно тремтїли стрічаючи її. Сама темрява ночи розступалась перед нею...

Блїдий день ледве-ледве займав ся, коли я прокинувсь з почуттєм тихого настрою бадьорної енергії. Я почував себе вільним та дужим. Швиденько вставши я підійшов до стола, щоби взятись до роботи. „Хто він?“ — подумав я собі зненацька пригадуючи свого гостя. Тут очи мої впали на отворену книжку, що лежала на столї; перше слово, яке я прочитав, було: „Правда“.

II. Що?

Раз ми з своїм приятелем засперечались далеко за глупу ніч. Змагались ми затято, сперечаючись за кожне слово. Ми змагались за те, чи дійдуть коли люди до своєї мети і чи взагалї єсть та мета. Мій супротивник казав, що людскість іде до одної властивої мети — погибелї в конець від власної розпусти.

— Від цього кінця не вибавить її і гордий розум, що вже зблукав ся у пущах науки.

— Але-ж на ласку, — скрикнув я, — адже-ж люди жили стілько віків і тепер живуть, і живуть лїпше, ніж перше: щось то значить тримає їх на сьвітї, єсть щось таке, що не дає загинути люду, а навпаки веде його до якоїсь величньої мети, може до всесьвітнього щастя.

— Ну, так скажи, що се таке? скажи! — мовив той, — що? Може воля? Її нема, зосталась одна сваволя. Може правда? А хіба-ж ти не знаєш, що „нема в сьвітї правди, правди не зіскати?“ Невже ти зважиш ся сказати, що наука? га! Ну, говори — що?

Я хотїв відказати, я добре почував, що єсть щось таке, чим держить ся люд; я це щ о с ь почував у собі, але не міг його висловити і відповідь замерла у мене на устах... і ми розійшли ся на ніч.

Що? Що? — це питаннє мучило мене, не опускало ні на хвилину. Дарма я перекочував ся у свому ліжку, дарма заплющував очи і ховав голову в подушки: милий сон не зіходив до мене. „Що? Що-ж воно тримає людий на сьвітї?“ — кинув я питаннє темряві й ночі, зриваючись на ліжку, і нараз

НАШІ АРТИСТИ В СЦЕНАХ.

[Гляди пояснення].

М. Заньковецька в ролї Харитини. „Наймичка“ Карпенка-Карого — 1-ий акт.

М. Кропивницький в ролї Виборного. „Наталка-Полтавка“.

Заньковецька і Затиркевич в жанрових ролях.

Саксаганський в ролї Возного. „Наталка-Полтавка“ — акт 1-ий, ява 2-га.

Саксаганський в ролї Бондаря, а Садовський в ролї Тараса. „Бондарівна“ Карпенка-Карого — акт 2-ий, ява 2-га.

почув, що я не сам в кімнаті. Пильно розглянувшись я зобачив темну постать.

— Це ти? — запитав ся я, простягаючи до неї свої руки.

— Ні, се мій брат.

Тут тілько з голосу я пізнав свого колишнього гостя.

— Я хочу його бачити, — сказав я.

— Ходїмо!...

Дужі крила широко розпростерлись над моєю головою, я міцно ухопив ся за потужну руку, і ми тихо знялись над сонною землею. Ми летїли над селами, левадами, тихими водами, над очеретом, що́ стави поріс, над нивами золотоколосими: все спочивало у глибокому снї. Ми летїли все швидче та швидче, здіймались у гору все вище та вище. За нами і під нами у прозорій сутїнї потопали лїси, стави і ріки широкі. Хутко нам дорогу велетенською стїною заступили гори. Один помах крил і ми знялись вище самої високої гори. Білим полиском поблискують величезні ледівцї, густі тумани позалягали в долинах. Велити-гори спокійно і потужно спали вкрившись сивими хмарами. Хутко і вони зникли поза нами. Нїякий гук, нїякий що найменший шелест не доходив з землї до нас. Аж ось щось загуло, заревло на тисячі голосів. Гомін, гук, риданнє і нїби якесь зітханнє розкочувались попід нами і будили тишу ночі. Часами гомін стихав на хвилину, щоби з більшою силою залунати знов.

— Хто се не спить у цю пору, коли спочиває і земля і небо?

— Море! — була коротка відповідь; і дїйсне при сьвітлї блїдого досьвітка я роздивив ся білі гребінї валів, що́ ішли лавами на крутий берег. Ось його вже нема, і я лину над безкраїм простором.

Настав день. Ми нерелетїли море. Крила наді мною замаяли тихше і ми покволом спускаючись тихо полетїли над землею... Я бачу спустошену, сплюндровану країну. Чорний дим пожарищ стовпами йде у небо нїби на скаргу до Бога на людий; сивий попіл з тугою вкриває пожарища. Я бачу розкішні ниви занедбані, потолочені кінницею. По порожнїх полях бродить пустопаш скотина і як очманїла реве шукаючи свого хазяїна. На порозї зрабованої хати сидїла худа собака і жалібно скімлила, а перед нею лежав труп малої дитини. Чорні круки летїли кудись цїлими зграями. Їх важкі крила з посвистом розбивали повітрє. Іноді зловороже кряканнє переносилось по цїлому табуну і чорна зграя похопливо зникає у мене з очий... Ми спускались все нижче та нижче і вилетїли на широке поле, оминаючи боком розложисту гарну долину. По нїй лїтали і часами цїлком вкривали хмари порохового диму. Звідти лунали грім гармат, ляскотнява рушниць, брязчаннє зброї, переляканий режіт коний, турботне торохтїннє барабанів і несьвіцькі вигукування людий. У долинї кипів лютий бій. На хвилину вітер розірвав димну заслону і я зобачив, як ринула хвилюючись лава вершників на ряди піхоти, я бачив їх спотворені лиця, палаючі очи, блискання шабель. Я глянув на піхоту: вона заворушилась, розступилась, зпоза неї визирнули чорні горла гармат.

Хвилина... і все змішалось у якомусь дикому хаосї диму, огню, стрілів, гукання людий і брязчання шабель. Вилинувши на поле ми тихо-тихо поплили понад ним. Все широке поле, скільки оком можна було засягнути, було вкрите трупом. Побиті люди і коні вкривали все поле, всї його западини, всї долини, всї горбки. В сумішку були розкидані шматки поломаної зброї, розбиті вози, гармати, сїдла, ранцї, іноді зпосеред купи трупів стремів пошматований кулями стяг, а вітер тихо колихав його стрічками. Кров стояла калюжами, текла річечками... Жалібний стогін ранених розлягав ся полем. Зграї хижої птицї хмарами лїтали над полем, ворогуючи за здобич зо звірем та здичілими собаками, що́ нишпорили межи побитими. Смерть, блїда смерть лїтала над полем і впивалась теплим духом сьвіжої крови.

Тихо-тихо летїли ми понад полем черкаючись ногами об побитих і ось затримались біля купи трупів, що́ густо вкривали падолок навкруги великого стягу. На його коштовній, залитій кровю та закуреній димом тканинї лежало двоє ранених. По їх одежі можна було спостерегти, що се були бойцї з ворожих таборів. Смертна блїдість вкривала чоло одного. Другий обхопивши цього рукою і сперши його голову на свої груди, напував його водою з своєї баклаги. Над цїми двома схилялась біла нїби прозора постать ґенія...

На другий день я знав, що відказати своєму приятелеви.

1890-ого року.

Нові поетичні твори Степана Руданського.

По водї піду.

По ярмарку циганчук
Конем вигравае,
Понад воду всїх людий
З ярмарку скликає.
Кого здибає — кричить:
„Сину! тату! дїду!
Ходїть живо понад став:
Я по водї піду!“
Посходились понад став.
— „Всї по грошу!“ — каже.
Заплатили йому всї:
— Їдь-же, — каже, — враже!
А той собі на коня:
„Спасибі вам, люде!
Тогдї піду по водї,
Коли зима буде!“

18. червня.

Ґадкія славá.

Сидить кацап за столом
І дїточок двоє.
Дїточкам по десять лїт.
Близнюки обоє.
— Дай мнє косточку, Сєрґєй! —
Їдно промовляє.
„А нє хочеш сто чертєй?“ —
Друге відвічає.
А старий собі під ніс:
„Всєм вам в зуби чертї!
Уж éнтакіх ґадкіх слов
Нє люблю да смєртї!“

19. червня.

Сьвічка.

Купив сьвічку раз купець,
Подає другому,
Тай говорить зза плечий:
„Сєрґєю сьвятому“.
А наш собі не дочув, —
Подає другому
Тай говорить зза плечий:
„Андрєю сьвятому“.
Пішла сьвічка по руках,
А той поглядає.
Ото стáроста[1]) вперед
З нею виступає,
До Андрея просто йде.
А той незвинеть ся:
Поміж люди наперед
Собакою рветь ся!
„Да какому“, закричав,
„Лєпіш дуралєю?!
Нє ентому, ґаварят!
Ґаварят, Сєрґєю!!“

19. червня.

Варвара.

Перепродав[1]) раз кацап
Усе серед Бару,
І на продаж тілько мав
Їдную Варвару.
Аж приходить наш мужик,
Шапку поправляє.
„Чи є у вас Миколай?“ —
Кацапа питає.
— „Нєту, братєц, — каже той, —
Тольки зараз буде“.
Та Варвару живо зняв
Тай до халабуди.
І кисткою[2]) раз мазнув,, —
І чаша закрилась,

[1]) старший брат церковний. — *А. К.*

[1]) попродав. — *А. К.* [2]) пензьом. — *А. К.*

Напад. [З образу І. Брандта].

Мазнув іще кілька раз, —
І митра вродилась.
Ще мазнув раз, — і обруч
Обвів наокола
І бігцем до мужика:
— „Вот тєбє Мікола“.

Але мужик собі став,
Під боки узяв ся:
Як поглянув на лице —
Так і засьміяв ся.
„Що Микола, то вже так!
Правдива Микола!...
Щóби тобі волосок!...
Вся борода гола!“

— Нєшто хочеш баради? —
І барада буде!“
І з Варварою мерщій
Знов до халабуди.
Вибігає, кругом глип, —
Мужика й нї пари!
А тут баба, як на злість,
Питає Варвари.

Прокляв кацап мужика
І бабу до лиха.
Ставить образ на стілець
Тай промовив стиха:
— „Нє требуй он баради,
[Ентакая хара!] —
І єщо би била раз
З Міколи Варвара“.

21. червня.

Кошовий у царицї.

Прибуває кошовий
В північну столицю
Тай іде собі у двір
Витати царицю.

Але тілько за поріг —
Зачепив ся зразу
І в царицї — трах-тарах! —
Розчерепив вазу.
І якби на Москаля —
Згинув би до лиха;
А наш собі кошовий
Лиш промовив стиха:

— „Таку-то вже наш козак,
Знать, натуру має:
Чого тільки не діпне —
То так розбиває!“

21. червня.

Рибка-с.

Раз полковник москаля
Кличе у палатку:
Посилає до села,
Тикає десятку

Тай і каже, щоб принїс
Хлїба зо три скиби
Та ще й масла, коли є,
А як буде — й риби.
Пійшов москаль на село,
Вюном завинув ся,
Всього йому накупив,
Ото й повернув ся.

„Чтож?“ питаєть ся, „купіл?“
— „Купіл, блаґародьє!“
„А чтож“, каже, „заплатїл?“
— „Круґло,[1]) блаґародьє:
Пять — за масло, трі — за хлєб,
А ґрош — ето рибка-с...“
„А єщо ґдє адїн ґрош?
— „Да ґрош — ето рибка-с“.

„Да ти дєвять толькі дал!“
— „Точна сащіталї!“
„А єщо ґдє адїн ґрош?“
— „Да за рибку взялї!“
„Да ти ґрош адїн украл?...
Хáмаво атродьє!“
— „Точно, барін, что украл...
Украл, блаґародьє!“

„Чтож ти прямо нє сказал?
Ентакоє рило!“
— „Да я прямо би сказал:
Спрасїть толькі било“.

21. червня.

Rzepa.

Їден іде мазур
По сїм боцї річки.
Другий глухий мазур
По тім боцї річки.

Сей того питає:
„Jak sie masz, mój miły?“
А той йому каже:
— „Do rzepy chodziłem!“
Сей знову питає:
„Jak tam zona, dzieci?“
Той своє провадить:
— „Swinia zjadła, przeci!“

Сей йому і каже:
„Pocałuj psa w gały!“ [2])
А той йому каже:
— „I ja to myślałem!“

25. червня.

Niech pan świśnie.

Дав корову мужикови
Лейба на зимівлє,
А той узяв тай зарізав
Собі на годівлє.

От весною жид питає:
„Де моя корова?“
А той йому тільки свище,
Не каже нї слова.
Той веде його до пана, —
І там теє-ж саме:
Жид говорить, а той свище,
Не мовить словами.

„Та ón głupi!“ — пан говорить
— „Głupi ón?! Ach, Boże!
Niech pan tylko będzie łaskaw
W zad mu świśnie dobrze!“
Сказав Лейба тай не знає,
Що тут за огида.
Але дїдич: „A, psia wiara!
A weźcie-no żyda!“

Забрав Лейба за огиду,
Аж канчук урвав ся; —
Та як шморґнув на коршомку,
То і не вертав ся.

27. червня.

Дивний бик.

Видить мужик у жидка
Невеличкого бичка
Під шклом в образочку.
А цїкавий був мужик.
— „Що то, — каже, — в вас за бик
Висить на кілочку?“

Мошко й каже: „Вір не вір,
А на сьвітї є сїм гір
Без зими і лїта.
Там трава висока є,
І там бик такий жиє
Від початку сьвіта.
„І той бик собі за день
Всю траву таку у пень
На горах спасає.
А в ночі — то Божа річ —
Вся трава йому за ніч
Знову вирастає“.

— „Дé вам, Мошку, такий бик!“
Обзиваєть ся мужик:
„Нї! і не кажіте!
Він давно би по сей час
Міг не тілько, кажу, вас, —
Сьвіт весь забрудити!“

27. червня.

Турок і мужик.

Нагнав Турок мужика,
Хоче його взяти.
Біда тілько: нема чим
Рук йому звязати.

Ото й кличе він його:
— „А ходи-но!“ — каже.
А той собі на умі:
„Знаю тебе, враже“.
Та пригнув ся у траві,
В небо поглядає:
„Боюсь, — каже, — о, боюсь!
Бо шуляк лїтає!“

— „Та не бій ся, — каже той,
Надери лиш лика,
То ми того шульґара
Звяжемо до лиха!“
А той усе на умі
Свою думку має.
„Боюсь, каже, пане мій!
Бо шуляк лїтає!“

— „Та я, — каже, — піду сам
Та надеру лика!“
Злазить живо із коня
Тай іде до лиха.
Тогдї мужик із трави
Підняв ся поволї,
Скочив раптом на коня
Тай шмалить по полї.

— „Шульґар! шульґар! Стере-
По лїсї загуло. [жись!“ —
— „Матері твоїй шульґар!“ —
З поля відвійнуло.

29. червня

---

[1]) = рівно, се-б то усі гроші виплатив. — *А. К.*

[2]) „Gały“ — очиця, баньки. — *А. К.*

„ПЕ КОПТЬОР“.

ОБРАЗОК З ЖИТЯ МОЛДАВАН — **МИХАЙЛА КОЦЮБИНСЬКОГО.**

[Конець.]

Чорна пухка земля дихала вогкістю, старі роскішні кущі здіймали до гори, мов руки, цупке галузє, крізь чорне лапате листє лиш денеде мигтїла зірка. Було холодно, моторошно якось. Ґашіца несьвідомо пригорнулась до Йона, цїлою істотою віддаючись гарячим пестощам парубковим...

Починало вже сіріти, коли вони розійшли ся: Йон щасливий, задоволений, Ґашіца засоромлена, з опущеними до долу очима, з почуттєм якоїсь ваги, якогось непоправного лиха...

Сливе що ночи сходились парубок з дївчиною у виноградному садку.

Час линув. Весна зростала в лїто — душне, сухе, палюче. Кущі винограду облипли блїдо-зеленими китягами, кукурудза по ланах розпустила коси, ячменї почали половіти, немов сивина старости злегка торкнула буйну рослинність землї.

Зівяла та посохла й трава, якою вистелив Йон своє кубелечко на винограднику... ба! завяло з часом та почало гаснути в серцї Йоновім і почуттє до Ґашіци.

Що раз рідше перескакував він темної ночи огорожу знайомого винограднika, що раз раднїйше задивляв ся на других дївчат. Докори та сльози Ґашіци, що помічала Йонову зраду, ще більше відтручали від неї парубка.

Легкість, з якою підбив він серце дївчини, без боротьби взяв від неї все, що можна взяти в дївчини, — скоро згасила огонь першого кохання. Милуваннє, таке солодке для дївчини, втратило для нього всю повабність новини. Ґашіца просто докучила Йонови.

Спершу Йонови й на думку не спадало кинути дївчину. Що-ж, він звів її, він мусить і одружитись з нею. Якої-б засьпівали батьки її, щоб сказали люди, гей! як би глянув на це батько Йонів, палкий але справедливий мош-Костаки?...

Але помалу-малу, коли нехіть до Ґашіци зростала в серцї Йоновім, той самий батько його, палкий мош-Костаки, з'явивсь в очах Йонових його ратівником у прикрій ситуації. Йон нагадав собі сварку свого батька з батьком Ґашіциним мош-Штефанаки і уценивсь за ту ворожнечу батьків, як за спосіб ратунку.

Щоб його батько та згодив ся взяти за невістку дочку свого ворога? Зроду-звіку...

Він, Йон, і раднїйший би посватати Ґашіцу, так що-ж, коли батьки ворогують поміж собою і нї за що не пристануть на це.

Йон так увірував у створену ним причину, аж йому жалко стало, що він не може посватати Ґашіцу.

А щоб не завдавати дурно собі й дївчинї жалю, він перестав ходити до Ґашіци, не вважаючи на її сльози та благання...

Настали жнива. По ланах розсїлись полукінки, осьміхались хлїборобам, прохались на гарман. Висока й міцна, як дубина, стояла по горах кукурудза, випявши на показ грубі качани; виноград по садках жовтїв, наливав ся...

Червоне як перчиця обличчє мош-Костакове з задоволення ще червонїйшало, коли він поглядав на ту благодать. „Треба одружити Йона в осени“, — поклав він, а позаяк замір його не був таємницею, то Йон хутко довідав ся про батькову волю, і не тільки підляг їй, а цїлком поклав ся на батьків смак.

Тому то через деякий час, в вільні години, Йон уже з санкції батькової зазирав у чорні очи присадкуватій Домніці та носив на пальці мідяну каблучку від неї, це перше з пут чигаючого на парубків Гіменея...

А Ґашіца?

Ось лежить вона призьбі, уклавшись на ніч біля матері. Батько ходить по подвірю, стиха промовляє молитву до зоряного неба. Чутно його зітхання, окремі слова молитви... В тишї нічній виразно чутно, як кракають жаби в долинї у ставку, як клекотить довгим носом чорногуз на сусїдній стрісї... Ґашіцу дратує, що батько так довго молить ся... Коли-б він швидче поснув вже, бо Ґашіца нинї сподіваєть ся милого, їй треба незабаром бути на винограднику... А чи прийде-ж Йон?... Напевне прийде... Ґашіцї треба, щоб він прийшов, треба поважно розмовити ся з ним... Ах, той Йон!... У неї серце так наболїло через нього, в неї голова така намучена від думок про нього... Вона не може вже думати. От, якісь шматочки, якісь клаптики думок та образів мигнуть на хвилю в голові, зачеплять наболїле серце... і зникнуть... Ось він, приклавши мітлу до боку, червоний і гарний маширує по льохови... Ось на винограднику, серед густих кущів, пригортає він її, розмовляє про їхнє весїлле, спільне житте... Зрадник!... зрадник!... Що люди говорять про Домніку? Невже він проміняв її на другу?... Та нї, нї... Ось він крадеть ся десь вуличкою до винограднika, щоб пригорнути її та оповісти, коли пришле старостів... „І який там біс кублить ся в ночі на тому винограднику? Скоро спіймаю — попереби ваю ноги...“ — чує вона суворий батьків голос і тремтить... Їй страшно, страшно за Йона... Треба бігти і остерегти його... Дївчина зриваєть ся, сїдає на призьбі... і прокидаєть ся... Темна ніч дихає вогкістю, в далекій долинї кракають жаби, батько крекче та перекидаєть ся з боку на бік на призьбі... Треба бігти, Йон чекає... Але й бігти не можна, батько не спить ще, помітить...

Ґашіца лягає знов, причаївшись сплячою... Солодка знемога обхоплює її тїло, сон так і липне до очий, але дївчина перемагає його, жадливо прислуховуєть ся до батькового дихання, що стає все рівнїйшим і рівнїйшим... От тепер можна: батько поснув...

Ґашіца потихенько висуваєть ся зпід рядна, обережно ступає босими ногами і никне врештї за причілковою стїною...

На винограднику тиша. Чорне, збурене море виноградних кущів хвилями збігає з гори в долицу. Ґашіца впірнула у те море і опинила ся у знайомому закутку. Йона ще нема. Ґашіца сїдає під кущем і обнявши колїна руками, наважуєть ся чекати парубка. Зпід гіллястих кущів дихає на неї тепле повітрє, насичене пахощами чорнозему.

Все, і це повітрє, і покручені лози, і зівяла трава — все це мимохіть нагадує їй щасливі хвилини її життя. От Йон обіймає її... От кленеть ся, що до віку кохати ме її... А тепер?... Вона нинї мусить сказа..... О! щось йде... Це певне він... Нї, то хтось иньчий пройшов стежкою у село... Вона скаже йому, що вже годї відкладати сватання... годї дурити її... Здаєть ся Йон йде... Чутно якийсь рух здалеку...

Ґашіца висовує голову понад кущі і насторошуєть ся... Знов не він: коняка на горі пасеть ся, а нічна тиша підхоплює її важке ступаннє...

Ах, Боже!... Коли-ж він прийде?... Вже пізно... А їй конче, конче треба, щоб прийшов, прийшов і довідав ся, що незабаром... Ай, сором, як вона це скаже?... А треба, бо тодї він напевне відкинеть ся від Домніки та пришле старостів... Але чому він не йде?... Невже не прийде?... Що це — півнї сьпівають?...

Ґашіца витягла шию прислуховуючись.

Десь нелалеко хрипливим голосом, як відрубав, кукурікнув півень. За ним чистим і мельодийним голосом обізвав ся другий, а там — тишу сплячого села до решти сполохало безладне кукуріканнє півнячих голосів.

Дївчина сидїла, мов скаменїла.

„Нї, не прийде... Але повинен... Прийде... прийде... прийде...“ — уперто думала вона в одно, вкладаючи в ті думки всю міць жадання. „Нема... Покинув... Через Домніку покинув... Але чекай!... Та що йому зробиш?... Одружить ся, а я... покинута, знеславлена... Сором!... сором!... до віку сором... Візьмуть люди на зуби, мов вітер солому... А батько!... Домне, Домне!...“ [1])

[1]) Боже, Боже!...

Ґаніца заплакала. Теплі, рясні сльози, приємно лоскочучи їй вид, струмочками стікали на обличчю й попадали на губи, жалісно й по дитячи випнуті наперед.

Холод пізньої нічної доби обгорнув дівчину. Вона тремтїла й плакала, а звідкись з глибини, з самого споду серця, здіймав ся голос, потішаючи її.

— А може прийде?... а може прийде?...

Вже над сьвітом — змучена, змерзла й зневірена повернула Ґаніца до дому, твердо поклавши побачитись конче з Йоном та розмовитись з ним по щирости, до краю...

Йон, чуючи свою провину, уникав Ґаніци, але вона таки перейняла його якось. Йон їхав порожняком по снопи на поле й не помітив, як Ґаніца ззаду стрібнула на віз і причаїлась. Вже коли вони виїхали за село, а хмара куряви закутала віз від цїкавого ока, Ґаніца присунулась до Йона та торкнула його. Парубок вжахнув ся, несподївано побачивши її.

— Ти як тут опинилась?... Чого?...

— Чого?... Того, що годі вже сподївати ся, поки сам прийдеш... Коли старостів пришлеш?...

Голос Ґаніци згучав різко, суворо. Але віз так торохтїв, що Йон не дочув.

— Що?

— Коли старостів пришлеш? — окрикнула Ґаніца роздратовано в саме ухо Йонови.

Йон припинив трохи конї.

— Не пришлю... — відрізав він рішучо.

— То так?... А за сором мій чим заплатиш?...

— Батько не велить дружити ся... — крутив парубок, дивлячись кудись у бік.

— То тепер ти батьком забиваєш мінї баки?... А тодї?... А це що?... — враз скрикнула Ґаніца і вхопила Йона за палець, на котрому блищала дорога для нього каблучка від Домнїки. — То кохати носату Домнїку батько дозволяє?... Га?...

Йон образив ся.

— Гей! а ти що тут таке?... Забрала ся на чужий віз тай лаятись?... Геть з воза!...

— Ба не піду, аж скажеш, коли сватати меш...

— Як у мене волосє виросте тут! — скрикнув завзято Йон, стукнувши пужалном в долоню. — Геть!...

Ґаніца вчепилась за полудрабок, але Йон сильним рухом скинув її з воза і поторохтїв далї...

— Іу! — посварилась на здогін йому кулаком Ґаніца, здіймаючись з землї та обтрушуючи пил з одежи.

Злість, сльози душили бідну дівчину. З голосним плачем побігла вона до села, але скоро опамятала ся, обтерла сльози фартухом і подалась до дому.

Не було другої ради, як признати ся у всьому матері, прохати в неї поради.

Мати так налякала ся, що й забула вилаяти доньку. Гей! неслава, сором!... Треба щось радити...

Послали по тїтку Прохіру, звісну порадницю у таких випадках.

Її захоплено на вулиці, де вона випнувши перед себе кужіль, на ходї виводила вовняну нитку та щось бубонїла до себе.

Коли за дверима почулось хляпанє капців, а потому в хату всунув ся кужіль, Ґаніца з матїрю були певні, що зараз побачуть гладку постать у ватованій катанцї, чорній хустцї на голові й під бородою, а межи тими двома хустками потужний ніс, який зразу робив вражінє не носа, а самого обличчя.

Тїтка Прохіра докладно, смакуючи, випитала в Ґаніци всї подробицї пікантної справи і авторітетно рішила:

— Треба йти „пе коптьор“... на піч...

На піч!... Перед очима в дівчини встала картина цього вневажливого звичаю, неминучість прикрої розмови з батьками Йоновими, ворогами її батька, дикі сцени, які часто трапляють ся при такій оказиї... Сором!... Сором!...

Все, що чекало її сими днями, здавалось їй таким гірким, таким нестерпуче некучим, що Ґаніца волїла-б, аби земля запала під нею. Але що-ж! Земля не западеть ся, а йти треба...

Умовились, що над вечір, коли в Йоновій хатї всї будуть дома, тїтка Прохіра відведе туди Ґаніцу, а сама дасть матері знати, чим скінчила ся справа.

Як тільки добре смерклось, Прохіра забігла по Ґаніцу і сливе силоміць потягла її за собою. Дівчина була як в гарячці. Пяти немов прикипали до землї; серце хололо, в голові була одна думка, одно бажанє, щоб ця дорога розтягла ся без кінця-краю...

— Не жури ся, — потішала її Прохіра, — не ти перша йдеш „пе коптьор“... Торік Катїнка Сандина таки віддала ся за Нїхалаки, хоч мати його й тягла її за коси з печи... Перепало їй і від батька, ба й сам Нїхалаки наклав їй на бідність... Бідолашна щось зо два місяцї носила синяки на тїлї... А проте...

Ґаніца вже не слухала. Ось вони завернули вже за ріг вулицї... Ось вже мигнули червоно осяяні вікна Йонової хати... В Ґаніци затряслись колїна. Вона вагаючись зупинилась перед воротьми, але Прохіра попхнула її на двір...

— Йди, йди... а я тут зачекаю...

Ґаніца перебігла двір, вхопила спішно за клямку і відчинила двері.

Анїка відчиняла саме скриню, мош-Костаки виймав з печи жарину для люльки.

— Добри-вечір...

— Спасибі...

Ґаніца поцїлувала в руку спершу мош-Костаки, потому Анїку, і не мовлячи ні слова, прожогом метнулась до печи, стрібнула на неї і заховалась за комином.

Старі здивовано взирнули ся і одна думка разом шибнула їм до голови.

Анїка, стукнувши віком від скринї, кинулась й собі на піч до Ґаніци, котра, мов звірок той, притулилась тремтячи в куточку.

— Ти чого прийшла? — суворо поспитала Анїка.

— А твій син чого ходив до мене? — огризнулась Ґаніца.

— Мій син?... А другі й ні?... Знаємо ми вас, теперішнїх дївчат!... Геть з печи!...

— Не піду, хоч забийте... Люди знають, що нїхто до мене не ходив, тільки Йон... Він мене звів, він казав... посватаю... а тепер... — ридала Ґаніца.

— Ну́нте ші Буковіна!... — гримнув враз на цїлу хату мош-Костаки, що́ чув усю розмову.... — А це що?... Де Йон?...

І відчинивши двері, старий гукнув, аж шибки задреньчали.

— Йоне! ме-ей!...

Не встиг ще Йон переступити поріг, як мош-Костаки, червоний й лихий, вхопив його за плече і притяг до печи.

— Що це, сякий не такий сину?... — гримнув він в саме вухо синови й показав на піч.

Йон заглянув у глиб і охолов, побачивши Ґаніцу.

— Та це я... вона... — белькотав парубок, але батько не дав йому скінчити, потяг його в сїни й причинив двері.

Налякана Ґаніца почула з сїний шамотню, якийсь ляск, немов бійку, серед котрої вирівав ся хрипливий голос мош-Костаки.

— З дочкою ворога?... зводити дівчину!... Я тобі вибю з голови иньчих дівчат... Ну́нте ші Буковіна!... Завтра пошлеш старостів до мош-Штефанаки.

За хвилину засапаний мош-Костаки вскочив у хату, приступив до печи й крикнув:

— Йди мінї зараз, соромітнице, до твого батька й скажи йому, що завтра я, Костаки, пришлю від Йона старостів!... Чуєш?... Так і скажи...

І голосно відсапуючи, мош-Костаки важко впав на лаву.

— До́мне, До́мне! — стогнала Анїка, приголомшена несподіваною пригодою та умовляла Ґаніцу йти до дому.

Але Ґаніца крізь сльози ознаймила, що не вийде з хати, аж поки не будуть послані старости.

Анїка мусїла вкласти її на печи, а по довгій нарадї з чоловіком, яка відбула ся пошипки під образами, загасила сьвітло й собі лягла поруч з Ґаніцою...

Йон ночував десь на дворі; він довго не міг заснути, згадував нинішні пригоди, знівечені мрії про Домніку і, мацаючи чуба, важко зітхав на самоті серед темної ночи...

Коли другої днини вранці Ґашіца йшла поруч з Йоном на гарман, Йон не обзивався до неї й словечком, наче не помічав її...

Алупка. Цьвітень 1896 р.

Але згодом, поньокуючи на коні, що́ бігали кружка́ на припоні по снопах пшениці, Йон скоса поглядав уже на Ґашіцу, на її сильні, жилаві руки, якими вона зручно трясла решето, віючи зерно та засипаючи половою, мов снігом, увесь гарман, і чув, що в його серці тане завзятість, поступаючись місцем згоді зі своєю долею...

Сербин.

Драма в 5-ти дїях і 6-ти відмінах — *Карпенка-Карого [Івана Тобилевича]*.

[Далї.]

Дїя четверта.

Відміна перша.

В Софрона на подвір'ї. В вишневім саду хата за ґанком.

Ява перша.

Софрон, Шанько і иньчі козаки.

Софрон. Чули, панове, що кошовий, розгнїваний драпіжними загонами Татар, збираєть ся поруйнувать татарські села, щоб їм нагнати страху і припинити їх наскоки на Украйну.

Шанько. Тай нам би нїчого на них дивитись і потурати їм ноганим. Понадили ся знов в степи і граблять скрізь зимовники, людий захоплюють в неволю, а як його в степу знайдеш безкраїм злу личину, коли вони, як искра та лихая, що поле спалить, сама счезне! Не вспієм вістку одібрать, уже сховали ся. От і на тім тижнї, здаєть ся, хутко ми зібрали ся в погоню, а все-ж даремно тілько прогулялись по степах.

Всї. Правда, правда!

Шанько. Я тієї думки, що нам пристати треба до пана кошового і вкупі з ним не то що на Татар, а й на Скутарі вдарить, принаймнї знати муть, що козаків не треба дратувать, коли хотять самі спокою.

Всї. Правда, правда!

Софрон. Тепер я бачу пани братя, що всї готові йти на пімсту. По давньому я з вами на чолї, а батька нашого, Шанька старого, зоставим дома, щоб стерегли границю з тими, панове, козаками, котрим по черзї прийдеть ся дома зоставатись.

Шанько. Волю йти краще за вами, нїж плїснявіти дома, тай сина-б я свого Карпа, хотїв на Запорожжє одвезти.

Софрон. Не можна-ж, батьку, й тут зостатись без приводу старої голови, щоб часом Татарва не вскочила сюди і не розграбила до тла. А Карпа, по Мартї брата, я сам візьму з собою і запишу у свій курінь, то й на Татар він піде з нами.

Шанько. Ну, згода! Так нїчого-ж нам гаїть часу, гайда готовитись в поход!

Софрон. З Богом! Та от що, батьку: не забудь для пана кошового і товариства низового з моїх комор пшона і сала взяти, скілько покласти можна на всї походнії вози, поверх того, що нам потрібно.

Шанько. Гайда! Все справимо як слїд, щоб на зорі і рушить. (Виходять).

Ява друга.

Софрон один.

Софрон. І сам не знаю, що дїєть ся зо мною, коли зостану ся на самотї: чи старість то, чи очи Марти молодої мене неначе з дому не пускають! І так недавно ще зовсїм не примічав я Марти, тепер же — диво! Хотїв би бачити її що дня. (Входить Марта). А ось де і вона.

Ява третя.

Софрон і Марта.

Марта. Ялина дома?

Софрон. Дома.

Марта. А я провідати її прийшла, чи часом не хворіє, що в лїсї з нами не була? Тай попрощати ся таки з тобою, бо чула зараз, що йдеш ти у поход... (Здіймає з шиї образок). Нехай тебе цей образок хранить і приведе до мене бідної живим... (Подає образок)

Софрон (цїлує образок). Надїнь його на мене ти сама. (Марта надїває на Софрона образок і хутко очи витирає рукавом). Чого-ж ти плачеш, Марто? (Цїлує її в голову).

Марта (коли Софрон поцїлував її в голову, вся до него прихилилась). Від щастя, мій коханий!... Ти знову дужою рукою несеш і смуту й страх в ворожий стан, твоєю славою і я прославилась, бо буть жоною лицаря такого, бажала-б панна, королївна! І я щаслива, орле мій, що перед Богом і людьми засватана з тобою!

Софрон (бере її за руку і дивить ся на неї). Лицарське серце маєш в грудях, коли не журиш ся того, що йду я у поход і може не вернусь до дому.

Марта. Я прошу Бога, щоб ти вернув ся; коли-ж за віру, і за всїх за нас поляжеш, то і на те його сьвятая вола! Я-ж буду вірною тобі і мертвому, як от тепер живому. І в пташку обернусь і щебетати тобі буду в степу широкім на могилї.

Софрон. О краю милий! Тепер я з більшою відвагою нїж перш від вражої руїни обороняти тебе буду, бо сам своїми я очима бачу, яка велика Божа благодать витає над тобою, коли ти нам жінок таких даєш! О, коли-б я знав раніще твоє серце, я жінкою своєю тебе-б зоставив дома, щоб славою своєю тобі ще більше щастя дать.

Марта. Серце моє звінчало ся з твоїм уже два роки і я жона тобі душею! Прощай же, мужу мій, мій лицарю, і повертай ся з славою до дому! Тепер же я тобі не буду заважать, бо в тебе дїла є доволї і без мене.

Софрон (цїлує її в голову і тулить до грудий). Мила! Оставайсь здорова! (Марта тихо відводить голову від його грудий, потім раптом, палко обнїмає шию Софрона, цїлує і хутко біжить у хату).

Ява четверта.

Софрон сам.

Софрон (дивить ся в слїд Мартї). Нїколи-б раньше не повірив, що так багато щастя є в коханнї, і що воно незмірну силу має відвагу надавать на сьвяте дїло — обороняти рідний край і всїми скарбами душі служить по вік борцем за віру: а тепер бачу, що ластівка оця маленька далеко дужча, нїж я сам. (Входить Данило).

Ява пята.

Софрон і Данило.

Данило (збентежений). Добри-вечір, брате! Може не в пору я прийшов, то ти не гнївай ся на мене.

Софрон. Здоров, Данило! Я радий бачити тебе. Але мінї здаєть ся, що ти збентежений чогось.

Данило. І есть від чого, брате!
Софрон. А що там сталось?
Данило. Я Сербина тут зараз бачив і він гадючим поглядом і усьміхом чортячим зворушив кров мою і давняя злоба до него у моїм серці закипіла.
Софрон. Злоба? Скажи, з якої речі?
Данило. Ще їдучи на Січ, я повстрічав ся з Сербином у Настї Горової. Він вихваляв ся там своєю славою, своїм завзяттєм і в нївиць ставив всї твої заслуги, а наші козаки, за мед, що він поставив, йому підтакували всї. Мене це розпалило, я встряв у суперечку. Вийшла сварка і мало з ним не бився на шаблях.
Софрон. Даремна сварка! Коли дїла його прославлять, хто-ж буде против них? Не змієш славних дїл дощами, не злижеш язиком і не сховаєш їх і під високую могилу! А що до челяді, то їй нїчим не догодиш: вона зрадлива і не любить, коли хто дужою рукою керує нею і як столїтнїй дуб лозиною не гнеть ся, а шумить своїм верхом під хмарами та розмовля з орлами. Так то, брате...
Данило. Але це ще не все. Він насьміхаючись пообіцав тодї, що одібє від мене молоду твою сестру Ялину, і що за тим сюда навмисне їде! Його гадючі речі мінї запали в серце... Тепер, вернувшись з Січи, я від людий дознав ся, що Сербин справдї тут була частенько, що він у тебе в ласцї, а що Ялина надто з ним жартлива, весела і через міру вже привітна. Коли-ж перекази всї цї я зважу з тим, як стрілися сьогодня ми з Ялиною суворо, мов чужі, і як, ухилившись від розмови, вона пішла нїби у лїс з дївчатами збирати суниці, між тим її там не було, то все оце укупі вражає душу мою боляче і я не знаю, що мінї подумать, що сказать і що робить.
Софрон. Сором слухать такі від тебе речі! Козачий жарт, дївочий сьміх, звичайнії відносини в людськім життї... І з них робить налигач на свою шию може всякий заздрий і ревнивий легкодух! Тебе-ж, Данило, я не лїчив таким нїколи. Пострівай тут, сюда пошлю тобі Ялину, ви побалакаєте з нею так як слїд на самотї і все минеть ся. (Пішов у хату).

Ява шеста.

Данило, а потім Ялина

Данило (сам). Об чім балакать? Як повести розмову з нею, коли душа моя недобре почува! І все, що я тут чув, сьвідчить одно — зраду! Не дурно гад лукавий, Сербин, так усьміхавсь, коли мене побачив. (Виходить Ялина). Яка смутна!
Ялина. Ти бачити мене хотїв, Данило?
Данило. А ти мене вже певно й бачить не хотїла: втїкла від мене в лїс, з дївчатами у лїсї не була... Та і тепер ховаєш ся, цураєш ся мене! Скажи, Ялино, прямо: ти зрадила мінї?
Ялина. Нї.
Данило. Не зрадила? О щастє! (Хлипає, тяжко зітхає). Чого-ж ти тяжко так зітхаєш, кажи мерщій, не муч себе. Які думки сумні в твоїй головцї зворушились, що так нахмурилось твоє ясне чоло?
Ялина. Раднїща-б я у цю хвилину зараз вмерти, щоб тілько не сказать того, чого сумна... На горе-ж мабуть я жива і мушу говорить. Слухай: я люблю Романа... Хоч рушники за тебе подавала, я серцем не була тодї твоя, так і тепер за те, що Сербина кохаю і йому вільне серце віддала, себе я зрадницею не лїчу.
Данило. Чому-ж, як рушники давала ти не сказала, що не любиш? Я-б рушників не взяв від тебе і сорому, що зараз маю, я-б не мав!
Ялина. Я винна в тім, прости, не гнївайсь на дурну, бо я й сама тодї не знала, що то за слово те: „люблю“.
Данило. А змій проклятий спокусив і научив кохать? Бодай же сам не мав нїколи щастя за те, що в мене щастє він украв.
Ялина. Не проклинай його і не кори мене! Він стілько-ж винен в тім, що я його кохаю, як винен ти, що не люблю тебе як слїд дружину. Відкинься, Данилочку, від мене і прости! (Падає навколїшки). Прости мене! До ніг твоїх я припадаю, я плачу тим, що горе тобі причинила, а може й вік я плакать буду; коли-ж другого я люблю, на що-ж тебе обманювати мушу.
Данило. Встань! (Піднїмає її). Я вік завязувать тобі не хочу і силувать тебе не буду. Роби, що знаєш — Бог з тобою!
Ялина (знову кланяєть ся йому в ноги). Правдивая душа у тебе, у ноги знову кланяюсь тобі і серце лицарське твоє я поважаю більш, нїж перше поважала! Нехай же доля робить, що сама зна, я віддаюсь на її волю. (Пішла в садок).

Ява сема.

Данило сам.

Данило. Ох Ялино! З грудий моїх ти вийняла у мене серце... Я трупом став, хоч ще й живий! Нї спис, нї куля, анї шабля не можуть так поранить боляче, як твоя зрада! Де-ж лїкаря шукать, щоб облекшив хоч краплю мої муки і чим я змию ту наругу, яку над серцем ти моїм зробила? Бідне-ж моє серце! Ти зраду відгадало, ти ворога побачило в той мент, коли він тілько засичав, а все-ж таки себе хотїло одурить і обікрадене, не вірило, що твоє щастє вже минуло і любе сонечко ясне на вік закрилось хмарами густими! О, Сербине лихий, стрівай, побачимо, хто в кого що відійме: чи щастє ти моє, чи я твоє життє.

Ява осьма.

Данило. Входить Софрон і Марта.

Софрон. Моли ся Богу й жди. Через два-три тижнї ми вернемось до дому.
Марта. Нехай Пречиста Дїва і лик її сьвятий, що ним тебе благословила, хранить тебе від смерти! Прощай і ти, Данилочку, нехай вас поверта усїх Господь до дому у доброму здоров'ї. (Пішла уклонившись).
Софрон. Знаєш, Данило, оця перепеличка чи жайворонок, чи ластівка, — як хочеш зви ти Марту, — мою осінь обернула в красну весну! Я помолодшав, я на ново на сьвіт родив ся.
Данило. А я сьогодня вмер, окамянїло серце і трупом зараз став живим.
Софрон. Як? Не вже то правда, що я лїчив звичайним жартом?
Данило. Правда, брате, правда! Сама призналась... А от і ворог лютий мій? (Входить Сербин).

Ява девята.

Данило, Сербин, Софрон, а потім Ялина.

Сербин. Добри-вечір, пане отамане! Здоров, Данило! Так рада стала ся така, щоб завтра на зорі рушати у поход? Гаразд, то й я до Січи з вами; в поход же не піду, бо наш курінь увесь розлїг ся по затонах і ловить певно рибу, то й я пристану до своїх. А в тім ще віда Бог. Коли-ж дозволиш, батьку, хоч не такий тепера час, то я скажу тобі про себе дещо на прощаннє, щоб прикрих думок ти про мене у своїм серцї не носив. Бо бачу я, що вже тобі про мене дещо тут казали.
Софрон. Кажи і ти, розвій сумнїв той! Я зараз скаргу чув на тебе від Данила. Не хороше поводиш ся ти, брате, так не годилось би робить сїчовикови, щоб чужу дївчину, засватану, з путя збивать.
Сербин. Суди мене, я винен перед тобою! Суди, але ослухай перше. Тут на Українї преславній у першій раз, за всї свої лихі пригоди, я щастє відшукав. Побачив я твою сестру Ялину і серце біднеє, замучене життєм, заграло в грудях. Я покохав її, вона мене так саме покохала! Коханнє вільне, батьку, як вітер вільний в полї: він землю рве, дуби столїтнії ламає. Спитай же ти його: відкіль він буйний взяв ся? І сам того не знає... Тепер на суд твій віддаю своє коханнє і себе. Ти серцем лицарським своїм, що правдою налито як наш Днїпро водою, розсудиш нас і ворогом своїм мене ти певно не признаєш.

Софрон. Від ваших я речий стою стрівожений тут перед вами... Очмарілий, і сам не знаю, що сказать... Бо честь тут і душа зачеплені ще більше, ніж людські звичаї! Послухаю, що скаже ще Ялина. (В саду показуєть ся Ялина). А от до речі і вона. Іди сюда до нас, Ялино. (Ялина входить).

Ява десята.

Ті-ж і Ялина.

Ялина. Чого ти, братику, мене покликав?

Софрон. На раду, сестро, на раду, лукава дівко!... Чому-ж це ти міні, як старшому, нічого й досі не сказала, що склали ся в твоїм житті хімерні речі?

Ялина. Не гнівайсь, братику, на мене; я ще не вспіла розказать тобі усе, що тілько за годину сталось... Тепер я бачу моїх двох женихів і вже догадуюсь у чім мене винуєш. Завдати сорому мині ти хочеш, та тілько знай, що я твоя сестра і кров моя з твоєю схожа; я не бою ся правду говорить, бо правда сорому не знає і Бог мене нехай скара — коли збрешу. Так слухай же мої від серця щирі речі. Я перший раз в житті своїм Романа покохала, до цего-ж я зовсім не знала, що єсть такеє щастє на землі? Тепер Романови одному присягу дам я перед Богом і йому тілько одному я згожуюсь жоною бути! Це саме я й Данилови уже сказала. Нехай мене тепер осудить Бог і люди; не винувата я у тім, що серцеви покірна, по щирости кажу я те, що иньча-б утаїла ізрадою поганшою далеко ніж моя, вона-б, по шлюбі, честь чоловіка потоптала.

Софрон. Тепер черга моя сказати і от вам відповідь, яка на все, що вислухав тут зараз. Ялина слово подала Данилови без жадного на те примусу; слідком за тим побачивши вродливого Романа, вона забула своє слово і як розгнузданий і дикий кінь готова все топтать під ноги, аби зрадливому своєму серцю догодить. Така жона однаково страшна для вас обох; бо той, хто хутко так міня свої вражіння, повинен сам собі не довірять, щоб лиха не зробить другим... Не будем же хапатись, щоб нам не каятись у тім, що поспіхом в такому ділі нещасними зробили двох! А щоб твоє коханнє до Романа було міцніще і голова моя, щоб соромом нової зради не покрилась, весіллє ваше через три роки назначаю. І знай, Ялино, що слова я свого ні за що не зламаю.

Ялина. Коли така єсть твоя воля, то знай же й ти, що в монастир піду скоріще, ніж заміж вийду за другого. (Пішла у хату).

Софрон. Тепер обох я вас прошу: забуть мізерні ті принади, які дівоча постать в нас ворушить і стати знов товаришами, щоб думка в нас була єдина за сьвяте діло міцно стать! І завтра з ранньою зорею ми всї полинемо на ворогів Христових, як на весіллє погулять.

Сербин (простягає Данилови руку). Згода!

Данило. Від зради — згоди не бува. (Пішов).

Сербин. А згода зраду забува і все прощає! Прости, коли тобі недобре що сказав і час твій дорогий я марно згаяв, і не винуй мене: я не хотів того навмисне, що стало ся зо мною, і Богом сьвідчу ся, не силував Ялину забуть його, мене кохать! Не гнівай ся-ж на мене, прошу тебе я ще раз! І коли можна: візьми свої суворії слова назад і дай твоїй сестрі в коханні волю: не заставляй нас ждать три роки, як ти розгнівaний сказав!

Софрон. Я слова не ламав ніколи. Три роки як сказав, то так і буде.

Сербин. Прийдеть ся ждать покірно. Бувай здоров — не буду докучать. (Пішов).

Ява одинайцята.

Софрон один.

Софрон. Іди здоров. Улесливий, брехливий і лукавий чоловік. Розраїв пару він навмисне і так поводить ся тепер, неначе добре що зробив... Це вовк лихий поміж вівцями, — йому не можна довірять! О, коли-б я сам своєму серцю не дав волї і не піддав ся чарам дівочої краси, не так би я тепер судив сестру, не став би примсї потурать. Чим грішен сам, за те й других судить не можеш сьміло. Одначе я даю багато волї думкам сумним, — пора здаєть ся спочивать. Яке чудове небо: блакитне, зоряне і ясне, як очи Марти... Бач, яке сплескав! А все то Марта наробила... (Іде в хату).

Завіса на хвилину.

Відміна друга.

Сад Софронів. Видко хату.

Ява перша.

Сербин, а потім Кузьма.

Сербин. Скрізь тихо. Пождемо тут. Сегодня як ішли ми з лїсу, Ялина вийти у ночі у цей садок пообіщала і певно вийде.

Кузьма. Коли брат не відбив охоти в неї до кохання.

Сербин. О, ні! Тепера більше ніж коли вона сама бажає мене бачить! Весілля ждать три роки, занадто довго! Сушить в чернечій самотині найкращі хвилї молоді, щоб меньше щастя мать у цім короткому житті! Ні, тут треба буть вівцею, щоб покорити ся фортуні злій!... Шукати будем иньчу раду... Здаєть ся двері відчинила... Іди, Кузьмо, від нас далї, щоб пташку ти мою своєю кудлою страшною не злякав... І будь на варті. Тепера треба добре чатувати, щоб часом з гарячу Данило та не послав мене на виринки чортам, бо лютістю страшною, як у вовка, блищали в него очі.

Ява друга.

Сербин і Ялина.

Ялина (тихо ізза хати). Хто се?

Сербин. Я, моя голубко сизопера, іди сьміло!

Ялина (пригортаєть ся до Романа). Біля твоїх грудий душею оживаю. О, яке щастє зараз маю, що можу я тебе обнять в своїх руках і голос чути твій чарівний! (Обнїма і цїлує). Який ти гарний! Я смерть принять скорій готова, ніж розлучити ся з тобою! За віщо-ж брат нас розлуча? Милий мій, моє ти сонце! Дай пораду, як пережить безмірно довгий час в коханнї, щоб не зсушити свого серця в край. Три роки! Без милого три роки — це все життє!... У мене сили не достає, як рожа зірвана з стебла, завяну я в руках фортуни злої, а від змарнілої Ялини і ти відвернеш ся тоді. Візьми мене, Романе, вези мене у свій далекий край — отак як я стою тут зараз; там щастю нашому нїхто не стане на шляху!

Сербин. Ялино, рибонько моя! Покличем розум ми й терпіння до серця на пораду... Мій край тепер чужим для мене став; для тебе-ж він могилою сумною здасть ся і счастє наше і наш рай він отруїть на віки! У мене друга є порада і вона нас виведе на стежку супокою.

Ялина. Кажи, кажи, коханий мій, що нам робить, щоб побороть упертість брата, щоб замість довгих трьох років, нам ждать прийшло ся один тиждень! (В глибині показавсь Данило і хутко зник).

Сербин. У нашій сторонї живе багато знатних знахарів і знають ся вони на всякім зїллї, як нї один не знав нїколи характерник... Від них я маю напиток такий, котрим усїх своїх я ворогів до згоди привертав не раз... Ось він... (Показує пляшку). На! Коли ти хочеш брата привернуть до згоди, у пляшку меду або пива влий всю цю шклянку і почастуй тим пивом брата, коли він вернеть ся з походу; такий же звичай є, щоб частувати — ти покористуйсь ним... А після напитку цего Софрон все зробить, об чім його попросим.

Ялина. Як вялую траву роса живить і осьвіжа, так і порадонька твоя моє розбите серце підкріпила! Давай, давай! (Бере пляшку і ховає за пазуху). Я все зроблю, щоб тілько вкупцї буть з тобою.

Сербин. Ходїмо-ж далї у садок, поки ще не зійшла зоря...

Ялина. Ходїмо, милий, поворкуєм... (Цїлуютьс я. Вистрїл. З голови Романа злетїла шапка). Ай! (Припадає до Романа).

Сербин. Після такого поцілунка — можна вмерти, душа-б не знала, від чого вилетіла з тіла: чи поцілунок смерть їй дав, чи куля? Тікай, моя голубко, мерщій в хату. Прощай!

Ялина. Я ждати му тебе, як квітка жде роси у ранці... (Пішла за хату).

Ява третя.

Сербин і Кузьма

Кузьма. Стрілять не вміє бісова личина!

Сербин. Хто?

Кузьма. Не вглядів, щез як і його куля.

Сербин. То був Данило.

Кузьма. Певно.

Сербин. Тепер твій ніж потрібен. Він почав пімсту, а ти скінчиш: проткнеш його в поході так потайно, щоб ляснув, як у воду впав.

Кузьма. То може-б разом і Софрона?

Сербин. Ні! Смерть одного Данила не зробить ґвалту нікого; коли-ж не стане разом двох, та ще в козацькому обозі, вину їх смерти складуть на мене, бо всім відомо буде, що лиш мині одному користна смерть і брата й молодого... Тоді, не оглядаючись тікать, прийдеть ся нам обом далеко від мети і попрощати ся на вік з добром Софрона. Софрон же нам засне на вік, спокійно, дома, від того пива, що піднесе йому сестра, як верне ться з походу. Так буде річ певніща! Тепер же знай, що від ножа твого меткого залежить спокій мій! Ходім збирати ся в дорогу. (Пішов).

Кузьма (один Скалить зуби). Оце порада, оце діло! Тепер я знаю й бачу, що баранів до смерти буду їсти я що дня. (Пішов).

Ява четверта.

Данило, а потім Софрон.

Данило (хутко іде до ґанку). Я ввесь тремчу, а серце й досі бється... Софроне, брате, пора рушати у дорогу! О, лютий пес! Я ластівку у лет з пистоля попадаю, його-ж не влучив, бояв ся, щоб не вбить Ялину і промахнув ся. Софронови-ж сказати треба, щоб він диявола остерегав ся! (Входить Софрон).

Софрон. Це ти, Данило?

Данило. Я.

Софрон. Хіба пора? Здається ся рано ще.

Данило. А чуєш он воли ревуть і мажі вже реплять!

Софрон. І справді вже рушають. Я так озброєний і спав, а ти не спав мабуть зовсім?

Данило. Не спав. Не знали сну мої сьогодня очі, блукав я біля твоєго двору і бачив ненароком, як у садочку цім Роман з Ялиною прощав ся.

Софрон. А цур йому, тому Романови з Ялиною укупі! Та й ти, Данило, себе даремно не трівож і зрадницю лукаву залиши. Не той тепера час, щоб сумовати по коханці.

Данило. О, ні! Злоба така кипить у мене в грудях, що я не можу вгамуватись! Вони у двох струїть тебе хотять.

Софрон. Опамятайсь, Данило! Злоба твій розум помутила. Не можу я повірить, щоб Ялина відважилась мене струїти.

Данило. Повір мині, я чув отут на цему місци, він намовляв сестру твою, як ти повернеш ся з походу, почастувати тебе пивом, а потім бачив, пляшку їй якусь віддав і певен я, що в пляшці тій отрута.

Софрон. Пляшку, кажеш, дав і пляшку ту взяла Ялина?!...

Данило. Кажу-ж тобі, я бачив сам.

Софрон. О, коли так, то й справді тут причина є остерегати ся мині Романа. Але мовчи про це і виду не давай, я виведу усе на чисту воду і попадеть ся сам Роман в своє сільце, коли тому, що кажеш, правда.

Данило. Правда! Коли поход скінчить ся, на поєдинок я його покличу в Січи перед всіми. О, моя сьвячена шабля не схибить, вона не зрадить так як куля, її він не замовить — ні!... Зрубаю я чортячу голову твою з плечий широких!...

Софрон. Пожди, мовчи і з пімстою ти не хапай ся, — я обміркую все, як слід після походу; тепер же часу нам нема, рушать пора в дорогу. Гайда!...

Завіса.

[Конець буде].

Ненадруковані вірші П. Гулака-Артемовського.

[Далї.]

12.

Переклад псальми 132.

Се что добро или что красно, но еже жити братіи вкупѣ і д.

Нема вже й кращої людської в сьвітї долї,
Як вкупцї братїки живуть по Божій волї!
Так миро дороге лисни́ть на голові,
По Ааронові стїкає бородї
І капа на його одежу саєто́ву;
Так Аєрмонская, сказать приміром к слову,
Роса паде в горах Сіонських з мокрих хмар;
Так і на їх росить із неба Божий дар,
А з ним щасливеє життя й благословення,
І буде вік в чести їх у людий іменнї!

Харків, 7. грудня 1857 р.

13.

Переклад псальми 138.

Господи! искусилъ мя еси и позналъ мя еси...

Чи ще-ж Ти, Господи, мене не розігнав?
Чи ще не вивідав — чим був я і чим став?
Чи є-ж що із мого́ життя Тобі не звісне, —
Яке воно там є — широкеє, чи тїсне?
Чи наміркуюсь встать, чи сїсти, чи лягти, —
Вже Ти й попередив, вже й думку знаєш Ти!
Ти стежки й манівцї мої сходив заранння —
Де навпростець іти, а де звернуть з провалля,
І що-ж? знайшов же Ти хоч в одному слівцї
Облуду на моїм правдивім язицї?
І що теперечки трапляєть ся зо мною,
І що трапляло ся ще дїтською порою,
Перед Тобою все — як в дзеркалї стоїть;
Де стану — на мінї рука Твоя лежить.
Ти-ж сотворив мене, так і орудуй мною!
Куди звелиш іти, — піду я за Тобою.
Твій розум до мого — що небо без границь,
Мій — порох перед ним і пада з ляку ниць!
Куди від Духу я Твого і де сховаюсь?
Де від лиця Твого втечу я і прита́юсь?
Чи в небо полину́ — то й Ти-ж на небеси;
Чи в пекло зсуну ся, то й в пеклї Ти єси!
Позичу крила я у ранньої зірницї,
Край моря полечу — де й не лїтали птицї, —
І там поспієш Ти рукою захопить,
Другою в глибинї мене морській спини́ть;
І думаю собі: От... може тьма закриє,
Коли-ж дивлюсь; аж тьма — мов ясний день сьвітлїє,
Бо у Тебе́ нема нї мгли, нї темноти,
І ніч Твоя, як день, так сяє, як і Ти, ...
. . . . . .

. . . . . .

І із людий ніхто із роду не пізна,
Де сьвіт заходить Твій і де почнеть ся тьма.
Бо перш, ніж понесла мене в утробі мати,
І перш, ніж почала в пелюшках сповивати,
Ти в їй сповив мене, Ти мною завладав.
Із чрева матері на сьвіт мене позвав!
Так дякувать Тобі за се дивенне дїло,
Що́ встроїв хитро так мою Ти душу й тїло!
І кісточка моя не втаїлась в Тебе́,
Що нищечком создав Ти, Боже, від мене́,
Ні жилочка, ні хрящ самих дрібненьких дїток,
Що десь в бескидах Ти зіткав, мов ткач той з ниток.
Ти бачиш все, чого ще я й не починав,
А що зроблю — і все Ти в книжцї записав,
І по́ряд, день у день, усї мої учинки,
Як траплять ся — так в їй стоять до одробинки.
От тим-то, Господи, мінї ті й любязні,
Що́ роблять Твій закон, вподобались Тобі;
Бо міру ласк Твоїх до нас той тільки змі́рить,
Хто по зерну́ пісок морський ізлїчить й звірить.
Засну — Ти сторожем біля мене́, — не спиш!...
Прочумаюсь... зирк!... впять біля мене́ стоїш!
Ой час би, Господи, з лукавством поквітать ся!
А доки-ж людям злим над добрими знущать ся?
Геть пявки від мене́, що кров людську ссете́
І в гордістї хулу на Бога несете́!
Возненавидїли вони Тебе, мій Боже!
Возненавижу й я їх, скільки серце зможе!
На їх я глядячи, мов ярий віск, ростав,
Бо ворогів Твоїх — так взяв би й розідрав!...
Слїдкуй за мною скрізь Ти, Господи мій милий!
Чи де уста мої неправду говорили?
Підслухай Ти мої і серце і язик,
Глянь на стежки мої — чи злий я чоловік?
Чи скривдив я кого, чи не поміг, де треба?
Так наведи-ж мене на стежечку до неба!

Харків, 28. падолиста 1857 р.

[Переклад сей Гулак-Артемовський послав був А. Метлинському в день іменин його, з такою приписков:

„От пельку хіба сим тобі чи не запхаю!
Здоров був! з празником тебе поздоровляю!“

В рукопису, як і тут, два рядки пропущено].

[Конець буде].

УКРАЇНСЬКИЙ ТЕАТР.

[Думки про українську драматурґію, в порівнаню до европейської, про загальну ролю і будуччину нашого театру].

Написав **Грицько Коваленко.**

Іван Котляревський, ініціятор нашої літератури і нашої драми, написав драматичну оперету „Наталка-Полтавка“; чому він не написав просто драми, без пісень? Другий батько нашої літератури, Квітка-Основяненко, теж написав драму з піснями „Сватанне“. Сам Тарас Шевченко написав драму „Назар Стодоля“ — теж з піснями. Новіщі наші драматурґи: Кропивницький, Старицький і багато иньших, — теж понаписували не звичайні драми, як їх пишуть скрізь по Европі, а якусь мішанину драми — з оперою, балєтом і т. д.

Не раз критика вказувала на таке неповажанне до законів европейської драматурґії, не раз сьміяли ся з нашої „наївної“ драми, в котрій невідмінно буває „пісня, гопак і горілка“. Як я вже згадав, кращі наші писателї не з'уміли або не схотїли виробляти наші драми на европейський лад. Один з наших шановних писателїв навіть зложив гарного водевіля про те, як писати „драму без горілки“, чи може й без пісень і без танцїв. Якже се так стало, що наші найталановитїщі писателї не з'уміли чи не схотїли зитворити справдї европейську драму, таку, щоб перед чужими критиками не соромно було? Питанне цїкаве, тим більше, що від такого чи иньшого погляду на се питанне залежить дорога дальшого розвитку нашої драми.

Українські драми справдї дуже чудні з погляду загальних звичаїв і законів европейської драматурґії. Я не торкати мусь тут усїх кращих чи гірших боків нашої драми; на мою думку, драма наша ще не выросла до повної міри, поміж пєсами нашого репертуару багато полови і сьміття; але полова одвієть ся, молода драма зросте і змужнїє, увійде в силу; цїкаво лиш знати, чи на певному шляху стоїть вона.

Українські пєси занедбали найголовнїщі закони драматурґії. Але що то за закони, відкіля вони взяли ся, і чи можна вважати їх за незмінні, вічні?

В ріжні часи неоднакові були формы і звичаї драматурґії. За наших часів хочуть зробити драму і вистави театральні — як можна натуральнїщими, щоб перенести на сцену саму дійсність.*) Але театр істнував і розцьвітав ще й тодї, коли на сценї зовсїм не міняли декораций (лаштунків), або декораций і зовсїм не було, як за часів Шекспіра. Ще далї, у Греків, котрі мали добрий смак у всяких штуках, — актори в театрі були неможливі на наш погляд: з маскою на лицї, в чудній одежі, на високих чоботах чи черевиках. Але від грецької доби нам зістали ся величні зразки драматичньої творчости.

Драма уявляє нам дїйсність, як і всяка штука (артизм); але перенесенне на сцену (чи то в оповіданне) самої дійсности — не єсть ще драма, не єсть штука. Артизм починаєть ся лиш там, де автор, опираючись на дїйсність, веде нас до своєї естетичної або розумової цїли. Переносити дійсність на сцену або в оповіданне невідмінно треба лиш на стілько, щоб читачі або слухачі уявляли собі подію, щоб в нашій уяві почала ся робота, (щоб побудити фантазию). І, коли нашій уяві даєть ся просторінь, а сила творчости або виконання не мала, то то ще краще, ніж коли-б артист усе змалював так докладно, щоб не зостало ся і місця для фантазиї, щоб не було чого і уявляти, бо й так усе перед очима... Так, коли на сценї зовсїм не мінять декораций, а виконанне артистів добре, то слухачам зостаєть ся великий простір — уявляти собі чи то хату, чи гай, чи день, чи ніч. Коли слїпий кобзар деклямує думу про бідну удову, як вона плакала (звісно, що вона плакала в натурі без акомпаніменту, як се робить кобзар!), то ви дуже добре будете уявляти собі ту вдову, і дума зворушить ваше серце до краю. Але такий спосіб годить ся лиш для дуже простих мотивів і подій. Один декляматоре не зможе драматично виконати дію з двома чи трьома персонами. Тут уже кінчаєть ся драматична роля декляматоре і починаєть ся епічна. Справляти дію далї драматично могли-б лиш кілька акторів, а не один.

Я вже сказав, що в ріжні часи і в ріжних народів були неоднакові звичаї театральні. Але драматурґія, як штука, артизм, — вічна, на скільки є вічним істнуванне розумних творів на землї. Кожний з нас знає, як коти або собаки

*) Такий напрям в драмі і в літературі, правда, починає вже хитатись; замість чистого натуралізму, літерати [в літературі нїмецькій, французькій і др.] хочуть дати натуру, зігріту людським чуттєм і осяяну думкою. Навіть Золя, батько натуралізму, признав ся, що вже минув час чистого натуралізму. — *Автор.*

удають, се-б то справляють драматично, ріжні події. Кіт ловить вашого пальця і удає, що ніби-то він справді ловить мишу. Так само дві собаки ніби-то гризуть ся, гоняють ся одна за другою, хоч добре розуміють, що вони тілько грають ся, грають драматичні ролї. А наші дїти?

„Після Пречистої, в неділю,
Та після Першої, Трохим
Старий сидів в сорочці білій,
В брилї, на призпі. Перед ним
З собакою онучок грав ся;
А внучка в юпку одяглась
У Катрину, і ніби йшла
До дїда в гості. Засьміявсь
Старий, і внучку привитав
Неначе справжню молодицю:
— А де-ж ти діла паляницю?
Чи може в лїсї хто одняв?
Чи по-простy, забула взяти?
Чи може ще й не напекла?
Е, сором, сором, кеиська мати!“

[*Т. Шевченко*, „Наймичка“].

Ось вам проста і мила картинка, де ми бачимо малесеньку актрису, що́ грає свою ролю вкупі з дїдом. Нїхто не скаже, що та дитина чула що-небудь про театр і драму; та й сам дїд певно не чув.

Іду далї. Молодїж, зібравшись весною на майданї, справляє веснянки. Нагадаю „Короля“, „Ворона“, „Кота та мишу“. Або — молодїж стає колом, в серединї — кон, сцена; там стає дївчина. Хор сьпіває:

„А в перепелки та очиці болять.
Тож була (2) перепелочка,
Тож була білозірочка.
А в перепелки та голівка болить.
Тож була перепелочка...“

Дївчина, що́ стоїть посередині, сумно хитає головою в такт пісні і береть ся то за очиці, то за голівку, ніби-то вона в неї болить. Але згодом темпо пісні стає швидким, відповідно до веселїщого змісту пісні, а дївчина, взявшись у боки, танцює... Я згадав про сю гулянку для того, що вона нагадує початкову добу в історії грецького театру. І там драма виросла з релїгійних процесий і гульбищ, і там був спершу тілько хор і один актор, потім два і більше акторів; драма дійшла вже до вищого і славного зросту (за часів Есхіля і Софокля), а хор все ще зостав ся...

Або знов, — зберуть ся хлопці на нічлїги, пасучи коний в полї або в лузї. Темна спасівська ніч. Біля огню стовпили ся хлопці, сьпівають пісень, точать брехні, грають на сопілці. Буває часто, що зпоміж них знайдеть ся вдатний артист, „штукар“. Він удає, „як Вівдя Тріскунова з Химкою судила ся за криве курча“, або як „дяк з кропилом ходив“. Се все — імпровізації, де актор єсть і творцем пєси. Нїякої декорації, нїякого ухарактеризовання. Лиш актор иноді надїне характерно шапку або свитку, як се робить та персона, котру він малює, „удає“. Буває, що там, у лузї, серед ночі, біля огню, кілька хлопців складають справжню трупу артистів, грають яку-небудь сїльську подію, змовившись, хто яку ролю буде грати, а самі розмови і події імпровізуючи.

Така наша початкова драматургія (я розумію не тілько сї імпровізації, а й веснянки, хороводи, драматичні частки весільного ритуалу і т. д.). Початкове житє вдовольняєть ся початковою, елємептарною драматургією. Але житє зростає, поступає наперед і вимагає поступу драматургії. У Греків було так, що найталановитїщі люди брали ся за сю роботу, посували наперед початки рідної драми, обпираючись на народні гульбища, релїгійні процесиї і леґенди. Так вони витворили славну і велику драму національну, обперту на дух цїлого народа. Наші кращі і розумнїщі люди, замість того, щоб приложити своєї праці до розвитку своєнародньої драми (і всякої штуки, також поезиї, леґенд і т. п.), як тілько починають думати і вчитись, змушені бувають відбивати ся від народньої культури, бо знаходять вже готову чужу, багатїщу і славнїщу культуру. Поперед усього, ми кинули свою народню віру (правда, й добре зробили!) і прийняли чужу з Візантиї. Тим самим ми убили зріст народніх леґенд, поезиї, артизму, бо та чужа віра не тілько не була вірою нашого народу, а і взагалї не була вона народньою вірою. Всї наші розумнїщі люди, як тілько починають думати і вчичись, — вже тим самим відфільтровують ся від людової маси, і та маса їх на віки тратить. А початкова национальна культура так і зістаєть ся лиш початковою, не зростає, не поступає наперед. Чи ми виграли, чи програли від того, що наші осьвіченїщі люди обпирались не тілько на свою национальну духовну силу і культуру, а ще більше на чужу (Візантия, потім Західня Европа?). Я думаю, що — взагалї виграли. Бо не можна було не позичати того добра у чужих народів, коли ми не були попереднїм народом, коли біля нас жили люди з вижчою культурою і осьвітою. Тілько попереднїй народ живе більше-меньше оригінальним житєм, тілько за ним зістаєть ся привілєгія не позичати у других, а самим витворювати нові форми культури і цивілїзації.

Що-ж тут робити? Не можна відректи ся від великих придбаннїв народів, і не можна відректись від рідного ґрунту, бо тоді ми були-б примушені на самі позички, на пересьпіви чужих мотивів, котрі і нашому народу не замінять свого рідного, нї сьвітови не дадуть нїчого цїнного, оригінального.

Я знаю, — на се питанє звичайно відповідають так: позичати треба, але треба і свого не цуратись, і позичене перетворювати відповідно до народнього духа... Так. Але як се прикласти до нашої драми і нашого театру, як саме треба користатись з тої загальної відповіді?

Росийська драма стояла та й досї ще стоїть в станї позичок з европейської драматургії. Позичають форму, термінольоґію, поділ драматичних штук на: оперу, комічну оперу, балєт, водевіль, комедию; і росийська драма, треба сказати правду, совісно і старанно сповняє так звані „закони і правила европейської драматургії“.

А ось наша молода українська драматургія на стілько ще мабуть не вийшла з дитинства, що тих законів не сповняє... За те росийські критики дорікають нам, звуть нашу драму наївною і недотепною, хоч Москалї дуже люблять наш театр і, здаєть ся, більше всього люблять саме за ту „наївність“, за те занедбанє „законів“ (!), за мішанину до купи — драми, опери, балєта. Звісно, се люблять не критики, а так звичайні Москалї, що́ не дуже добре розбирають „закони драматургії“.

Але спитаєм себе, чи справді сучасна европейська драматургія збудована на твердих підвалинах, чи справді натуральна вона? Чи відповідає законам естетичним поділ драматичних пєс на оперу, балєт, драму і т. д.? Чи справді то добре, що в опері, переробленій з Шекспіра, Дездемона сьпіває тоді, коли її душать за горлянку і коли вона дриґає ногами? Хіба-ж таки добре — малювати в с я к у подію танцями (в балєті), — і радість, і горе? Чи не нагадує вам се того, щоб сокирою не тілько рубати дрова, а й косити сїно, і шити свитку? Коли вже сокира, то все сокирою; коли вже пісня, так усе піснею, — і те, як чоловік з горя плаче, і те, як він умираючи харчить, або сонний белькоче!*) Чи відповідає се здоровому естетичному смакови?

Се відповідає смакови і розумінню того гурту людий, котрий тепер панує в театрі і оцінює драматичні штуки. Але окрім тієї невеликої буржуазної купки, єсть іще велика народня сила, для котрої ще прийде час бути „публїкою“ в театрі і суддею в його справах.

Гурток „придворних“ панів за часів царицї Катерини II. милував солодко-млявими пєсами, де виходили на сцену пастухи і пастушки в шовковому вбранню, з граблями, перевитими ґірляндами квіток. Тимчасом у тих самих панів катували людий-кріпаків, — справжнїх пастухів... Змінили ся часи, гурт театральної публики побільшав, і вже вона хоче

*) Звісно, що піснею можна малювати (не драматично!) всяку подію, хоч-би то була смерть і т. д. Але пісня повинна зоставати ся піснею, не ставати на місце драми; і коли ми в драмі малюємо людське житє, то повинні малювати і те, як чоловік плаче або стогне, і те, як він сьпіває; але малювати стогін — піснею, а сьпіви — ще чимсь, — зовсім недоладня річ. — *Автор.*

чогось иньшого, ніж ті солодко-кислі, неможливі пастушки... Невже на сьому й спинить ся зріст драматургії?

В Атенах, у давніх Греків, театр був на 40 тисяч слухачів, се-б то на всіх громадян (городян) атенської річи посполитої. Вистави театральні там бували дуже рідко, разів двічи на рік (по кілька днів), підчас народніх сьвят, і в день, а не в ночі, як се робить ся у нас.

Так було, та може ще щось подібне до того й буде? Так було в стародавній, милій, талановитій Греції, і може деякі здорові основи, принципи грецької драматургії і вистав театральних, — знову оживуть. Я знаю, що дуже багато де в чому життє відмінило ся з того часу, багато де в чому Греция вже не воскресне. Та я й не кажу про те, щоб вона воскресла, або щоб нам позичати у Греків форми і звичаї театральні. Я кажу лиш, що наші сучасні форми, а ще більше — европейські форми, не вічні і повинні відмінити ся, як відміняли ся досі, і що може ми дійдемо де в чому до тих принципів, котрі були положені в ґрунті старо-грецької, а не нової европейської драми.

Не все так буде, що в театр ходити ме лиш купка громади, котрій можна сидїти за північ, і ходити ледве не що дня, і платити за все те. Настане час (і вже настає), що в театр піде „улиця“, робочий чоловік, піде дивити ся на величні і поважні речі; і не буде він сидїти за північ, як не буде обідати у 8-ій годинї; не буде він ходити в театр що дня, а лиш коли-не-коли, в сьвято. І коли се будуть люди з „улиці“, з великої громади народньої, то їх буде багато, вони в наших театрах не помістять ся... Але про се я ще скажу далї, а тепер верну ся до сучасної нашої драматургії.

Вона насьмілила ся внести в драму сьпіви, танцї. Але хіба ми не бачимо справдї того самого в життю? Хіба в наших селах не сьпівають цїлий рік, з ранку й до вечора, хіба в життю не перемішують ся сьпіви з сльозами, жартами? Хіба Кропивницький, зневажаючи „закони“ европейської драматургії, зневажив закони естетичні тим, що в його драмах трагічна дія відбуваєть ся на загальному фонї людського життя, пісень, як і на фонї природи української?*) Чи не дужче ще вражає нас та траґедія, коли ми бачимо її (як се і в дійсному життю звичайно буває) в контрастах пісень і слїз, добра і зла, поетичної високости духа і щоденної прози або й гидоти? Та чи не ближше, сказати правду, іде нам до серця і сама пісня, коли ми чуємо її в сих контрастах, в сїй мішанинї, ніж коли ми чуємо її в опері, де все пісні, самі пісні, чого в дійсности справдї ніколи не буває?

Правда, піснями в драмі можна користатись і не до ладу, лїпити їх там, де й не треба, що ми й бачимо в багатьох наших драмах; але з сього виходить лиш те, що і піснею, як і всїми засобами, автор чи актор повинні користати до ладу, не „переборщати“ ні в піснях, ні в убранню, рухах, характеризованню.

Наша драма, як і вся наша література, виросла з простонародньої, людової сфери, і лиш на неї обпираєть ся, і в дусї, і в формі. Менї здаєть ся, що наші драмамичні писателї зневажили „закони“ европейської драматургії не через те, що вони були на стілько дурні і безглуздї, що не розуміли, не добачали тих законів; а через те, що в них жив могучий дух народній, що виявив себе в нашій оригінальній драмі. Може було й так, що деякі наші драматичні писателї робили се несьвідомо, йдучи тілько за своїм чуттєм. Окрім усього, що я вже сказав, українські вистави театральні відзначують ся дуже добрим ансамблем, дуже добрим виконанням третьорядних ріль і гуртових сцен, юрби народу. Се вже мусїли признати і російські критики, ті самі, що їх невдовольняє наша драма з иньших боків.

З сього ми бачимо в нашій драмі — вплив „улиці“, простонароднього смаку. І та „улиця“ де далї все дужче насувати меть ся в театр, вносити ме туди свій дух і свій суд. Як я вже сказав, тій „улиці“ не вподають ся деякі звичаї і закони европейського театру. І коли нашу драму судити ме не купка буржуазії, а сила народня, тоді наша драма, як і всяка штука, підійметь ся до небувалої величности, дасть нам славні і оригінальні твори, котрі переживуть нас і дійдуть до найдальших нащадків, як грецька драма і поезия і скульптура пережила давніх Греків і ніколи не вмре.

Я сказав уже, що тодї наші театри будуть тїсні, а звичаї — незручні. Робочий чоловік не схоче і не зможе що дня або часто ходити в театр, сидїти там до півночі або й пізнїше.

У велике национальне сьвято (чи то буде сьвято народнього визволення, чи просто — сьвято природи) зберуть ся наші люди, як Араби в Меку, як Греки на олїмпийські ігрища, як — в наші днї — Латиші на сьпівацькі зїзди, — зберуть ся десь на берегах Днїпрових, біля дорогої нам могили Тарасової. Там буде народ наш єднати ся духом, там буде пізнавати свою натуру і вдачу национальну і набирати ся сили. Там славні поети, сьпівцї, драматурґи і актори виступати муть перед великим зібраннєм, котре їх оцїнювати ме і судити ме. І певно — присуд той буде иньший, ніж присуд нашої сучасної купки громади.

Днїпрові гори будуть амфітеатром (треба буде лиш виложити ступінї, сходи) для великого зібрання... Той, хто вславить ся як найкращий сьпівець або артист, одержить вінок з квіток, що виросли на Тарасовій горі... Не кожний Українець що року зможе там бувати. Але той, хто буде, понесе до своїх все, що він там чув і бачив і чим повні його груди...

Се — не більше щось, як моя мрія... Але і мрія має своє місце і свою силу, коли панує над людьми; тодї мрія сьвітить людинї, як небесні зорі, дає їй натхненнє і відвагу, і паралїжує нераз тяжкі і шкодливі впливи дійсности.

Я не знаю, чи так буде. Але я таку будуччину кличу і благословляю. Сїєю мрією я хотїв пояснити свою думку про те, що закони і звичаї драматичні не вічні, повинні змінити ся в дусї демократизму; і в нашій сучасній драмі я бачу і витаю перші кроки на тій дорозї до будуччини. Я витаю в нашій драмі елєменти оригінальні, своєнародні, живі, демократичні. Я витаю наших славних драматурґів, що не побояли ся піти оригінальною стежкою і виявили в собі рідного вкраїнського духа. Славна і вічна память хай буде тим, що вже посунули ся за Лету. А живим хай дарує доля сили і чуттє народнього духу, щоб вели вони і далї наш театр до славної будуччини.

*) Кропивницького я вважаю одним з найкращих наших драматурґів; заслуга його ще тим велика, що його треба вважати творцем нашого нового руху театрального, творцем реальної драми української, котрий не злякав ся піти на оригінальній стежцї драматургії. І до Кропивницького писали драми з піснями, танцями; але тим драмам бракувало подекуди реалїзму, а то й талановитости. Окрім гарних драм в українському напрямі Кропивницького, нагадаю: Карпенка-Карого, Старицького (в драмі „Не судилось“), Івана Левіцького („На кожумяках“), драму Александрова, перероблену Старицьким „Ой не ходи, Грицю...“, Мирного — „Лимерівна“. — *Автор.*

1895. III. 2/14

ОПОВІСТКИ і КРИТИЧНІ ЗАМІТКИ.

Виїмки з народної літератури українсько-рускої XIX віку. Для висших кляс середних шкіл уложив Олександер Барвіньский. Часть II. Друге виданє доповнене і перероблене. — У Львові, 1896 р. Накладом фонду краєвого. 8 нен. + L V + 607 і 2 н. стор. 8°. Цїна 2 зр. 20 кр.

З заведенєм Радою шкільною краєвою нового пляну і виданєм дотичної інструкції для науки руської мови в школах середних, котру ми свого часу подали в „Зорі“ [р. 1893 ч-ла 23 і 24], почали появляти ся нові видані читанок і хрестоматий. Так і вийшло під повисшим заголовком друге виданє „Руської Читанки“ призначеної для VIII гімн. кляси.

„Виїмки“ зачинають ся обширним, бо 3½ аркуша дрібного друку обіймаючим, вступом, котрий містить в собі „Огляд народної літератури українсько-руської від половини шестої десятки XIX ст.“ В Оглядї оповідає автор „Виїмків“ передовсїм загально про дїяльність українських письменників в другій половинї 50-их і першій половинї 60-их років, котрої осередком є Петербург, а відтак подає коротші або й довші вістки житєписні і бібліоґрафічні Щоголева, Кулика, Кулїшихи, Кухаренка, Мордовця, Номиса, Олександровича, Свидницького, Кузьменка, Афанасєва-Чужбинського і Чубинського. Вістки дотичачі письменників вірні й докладні, тільки при Мордовци вичислено лиш ті єго твори, щó появились до р. 1890-ого, як небудь по 1890-ім р. надруковано ще між иньшим: „А я в попа обідала“ і „Нї собі, нї людям“ („Зоря“, 1891 р.), далї „Дві сестри“ і „Сорока на лозї“ („Зоря“, 1895 р.). Також оповіданє „Будяк“ надруковане не у виданю „Оповіданя“, але в збірнику „Степъ“.

Обширно оповідає автор про часи „Основи“, про значінє й заслуги літературного кружка, що коло неї зібрав ся, але при тім і підносить слабі єго боки. Але-ж в порівнаню до давнїйших часів видно поступ, бо вже тодї українські письменники признали нашу мову зовсїм пригідною для розповсюджованя всенародної просьвіти і дали сему практичний вираз піддержуючи заходи коло заснованя народних і недїльних шкіл на Українї, та видаючи елємєнтарні книжки для науки й читаня. При вичисленю книжок є дрібна похибка: друге виданє Кулїшевої „Граматкы“ вийшло не в р. 1862-ім, але в р. 1861-ім. Далї згадує автор про закритє недїльних шкіл, про заказ вчити і видавати нашою мовою шкільно-популярні книжки, про непропусканє цензурою рукописий, призначених для елємєнтарної науки і народної просьвіти, про заборону синодом видавати книжки релїґійного змісту і говорити церковні проповіди нашою мовою, та про упадок „Основи“ і „Черниговского Листка“. Відтак автор каже: „Упадок „Основи“ спровадив новий застій в українсько-рускім письменстві. В 1864 р. появили ся ще „Українські приказки“ Номиса (збірник етноґрафічний), а відтак протягом цїлого пятилїтя в Росиї не вийшла нї одна оригінальна книжка, написана рускою мовою. Хіба деколи на ниві українського письменьства, мовби який бурян на занедбанім перелозї, появляють ся віршованя деяких дрібних письмаків, щó не мають нїякої ваги в літературї“ [стор. X]. Отже се вимагає малого спростованя.

Окрім віршованя деяких дрібних письмаків появились від 1864 р. отсї ще виданя: 1) „Оновіданя М. Вовчка“ [Петербург, 1864 р.]. 2) „Був кінь та з'їздив ся“ Костянтиновича [Київ, 1864 р.]. 3) „Послїдний кошовий Запорожський“ опера в 4 дїях [Полтава, 1864 р.]. 4) „Ятрівка“, драма в 5 дїях О. Цисса. 5) „Сватання невзначай“, драма в 6 дїях [Київ, 1864 р.]. „Короткий виклад з судсьнїх уставів“ І. Блонського [Катеринослав, 1867 р.] і 7) Г. Осовського „Мотруня“, оперетка в 1 дії [Житомир, 1867 р.].

Оживленє українсько-руської літератури за кордоном зробило свій тривкий вплив і на житє духове та на письменство в конституцийцій Галичинї, де вже почала запускати корінє ідея „обєдинительна“. Повстають осередки літературні, як часописи: Вечерниці, Мета, Нива і Русалка, котрі з одного боку познакомлюють Галичан з творами українських письменників, а з другого громадять коло себе молодших письменників, як: Згарського, Вахнянина, Танячкевича і ин., до котрих з часом пристають і старші, як Ільницький, Шараневич, С. Воробкевич. Живу участь в літературних змаганях бере і Павлин Свєнцїцький. Супроти сих змагань стоять поклонники „язика книжного“, щó ґрупують ся в „Галицько-руській Матицї“, „Слові“, „Временниках“ і т. и.; опісля вони проголошують в „Слові“ єдність нашого народу з московським. Завзяту боротьбу з ними веде заснована в 1867 р. „Правда“, в котрій побіч старших працюють Євг. Желехівський, Навроцький, Ол. Огоновський, Олександер, Осип, Волод. Барвінські, Верхратский і иньші. Катедру істориї руської літератури у львівськім університетї обіймає др Ом. Огоновський, щó звернув бачність на пильні студиї рідної мови. Се все мало вплив і на духове житє на Українї.

Буковина розвивалась у відмінних обставинах і що до осьвіти та національної сьвідомости стояла значно поза Галичиною. Літературна нива стояла облогом в цїлім того слова значінню: сей стан зміняєть ся доперва в 60-их роках з виступленєм Федьковича і обидвох братів Воробкевичів, на котрих літературну творчість вливають Україна з Галичиною.

Духове житє, розбуджене в Галичинї, найшло живий відгомін у нових змаганях на Українї, котрий проявляє ся літературною взаїмностю і громадною участию закордонських письменників в часописї „Правда“. Небавом знов Київ стає осередком наукових і літературних змагань та духового житя України, де відкрито південно-західний віддїл ґеоґрафічного товариства, в котрого виданях побіч розвідок природничих і економічних містять ся цїнні працї етноґрафічні. Сучасно появляють ся окремі етноґрафічні збірники, взірцеве виданє історичних пісень, а в Петербургї монументальне виданє творів Чубинського. Сей живий інтерес для українського народовіданя проявляє ся ще видатнїйше на III-ім з'їздї археольоґічнім у Київі і розбуджує на Українї новий рух літературний: виходять популярні книжки українською мовою, збірні виданя творів давнїйших письменників а також нові твори молодих письменників. Всї ті живійші прояви на полї народовіданя і письменства українського викликують в московських часописях нові напасти на українофільство, а наслїдком сего є закритє київского відділу ґеоґрафічного товариства а відтак маєвий указ, знаний під назвою „lex Iusephovicia“, котрий прибив майже всяку роботу і житє духове на Українї. Однак жерело українського житя прожолобило собі отвір в конституцийній Австриї, де рідне наше слово найшло собі пристановище і поле до розвитку та розросту. Далї автор пояснює права, якими користує ся в Австриї наша мова в школах і в публичнім житю а відтак обгорює значінє і завдання руських народних товариств і інститутів в Галичинї та Буковинї.

По сїм наступає дуже цїкавий уступ про головні прикмети і напрями, форми і зміст нашої літератури в XIX столїтю. Головними прикметами нової доби в нашім письменстві вважає автор: живу мову народну, национальну сьвідомість і народність, тїсну звязь українсько-руської літератури з сучасною літературою европейською, не збавляючи єї однак цїхи оригінальности і самостійности, а також гумор сполучений з природною чутливостю (сентиментальностю). Що до напрямів, то в першій половинї народної літератури нашої XIX ст. проявляв ся романтичний напрям з значним нахилом до напряму реалїстичного, по шістьдесятих роках — рішучо реалїстичний напрям, а в сїмдесятих роках побіч реалїстичного — напрям критичний. Форма і зміст нашої літератури нової доби до 60-их рр. обмежає ся майже виключво до красного письменства і у виборі слїдна там певна односторонність; почавши-ж з 60-их рр. обсяг і зміст красної літератури ширшає, у формі проявляє ся ріжнородність і виробляє ся наукова література в рідній мові. Відтак автор висказує свій погляд на новійшу нашу поезию, оповіданє й повість, драму, переклади та наукове письменство і згадує про замітнїйших преставників сих дїлів. Між замітнїйшими талантами поетичними не згадано чомусь то про Корнила Устияновича, котрого прецї твори визначують ся піднеслою думкою, гарною формою і силою слова та про В. Масляка, мимо того, що єго поезиї у значнім числї містять ся в шкільних „Читанках“. Що до драми, то шан. автор каже, що на тім полї „бачимо значно слабші прояви літературної творчости“ і що наші трупи „мало викликали замітнїйших талантів.“ З сим висказом тяжко згодитись. Ми думаємо, що зі всїх дїлів за остатних 15 лїт іменно на полї драми була у нас як найбільша продукция — в більшій мірі за кордоном а в меншій у нас. В тім часї появилось доволї творів драматичних і то не послїдної стійности. Такі річи як на пр. Лимерівна, Глитай, Наймичка, Мартин Боруля, Не судилось, Украдене щастє, Катря Чайківна і ин. могли-б бути окрасою і найбогатшого письменства. З драматичних письменників подано вістки житєписні й бібліоґрафічні Мирного, Тобилевича і Кропивницького, але при останнім не згадано про найновійше і найповнїйше збірне виданє єго творів, щó вийшло у Харкові з початком 1895-ого року.

Констатуючи, що наукове письменство в нашій літературі XIX ст. обмежає ся головно до історіоґрафії, етноґрафії,

історії літератури і лінґвістики, подає автор огляд сих ділів, причім очевидно найдовше задержує ся при історіоґрафії, котра звісно має за собою дуже давну традицию. Сей огляд представлений вичерпуючо і вельми прозоро. Про етноґрафію згадано тут може трохи за мало, але се сталось мабуть з огляду на те, що в „Руській читанці“, обіймаючій устну словесність (Том I), розведено сю річ обширнійше. Література наша дожидає ще ученого історика а словарне богаство нашої мови — ще повного видання і наукової обрібки. Лінґвістика виказує значне число робітників. З иньших наук перед переміною товариства ім. Шевченка в наукове, мало що управлювано нашою мовою задля недостачі руських катедр університетських, але тепер появляють ся в „Записках“ і в иньших виданях товариства розвідки з обсягу всяких наук.

Отсей на 55 сторонах поміщений „Огляд“ не тілько совістно і обширно інформує ученика, але є пригожим підручником і для учителя, котрому подає основу, на якій має стояти, і рами, в яких має обертатись при науці руської мови, — є для него докладним коментарем до нової інструкції. Хто-ж порівнає давнійшу інструкцию з теперішною, той мусить признати великий поступ що до приписів трактованя науки нашої мови в ґімназиях.

По „Оглядї“ наступає властива часть учебника, відповідаюча єго заголовкови, а саме виїмки з творів отсих 22 письменників: Куліша, Ґлібова, Климковича, Марковичевої, Омеляна Огоновського, Федьковича, В. Шашкевича, В. Антоновича, Стороженка, Конїського, Руданського, Сид. Воробкевича, Партицького, Старицького, Григ. Воробкевича, К. Устияновича, Левіцького-Нечуя, В. Барвінського, Нїщинського, Грінченка і Самійленка. В тім огляді норму задержано таку, як і в першім виданю, то єсть, що передовсім йде житєпись письменника враз з оглядом єго творів, а відтак виїмки з єго писань. Задержимо ся потрохи коло кождого письменника.

1. Панталеймон Куліш. З єго писань поміщено поезиї: Засьпів, Lago maggiore, Русалка (переклад), з пересьпіву псалтиря два псальми (VI і CXXV) і виїмки з книги Йова, — далї глави 12—16 з хроніки „Чорна рада“, відтак розвідку „Григорий Квітка і єго повісти“, Історичне оповіданє, Лист III з хутора [Чого стоїть Шевченко, яко поет народній] і два переклади: Криштоф Косинський і початок столїтної козацько-шляхотської війни та Рід Жовківських і Хмельницьких. Вибір з творів зовсім відповідний, а тільки для повнійшої характеристики може випадало-б було подати дещо з новійших єго поезий як оригінальних так особливе перекладів і пересьпівів, тим більше що ріжниця в часї написаня перших а останних дуже велика. В части інформацийній зміна поглядів у Куліша на нашу минувшину не представлена так ясно і популярно, як би се треба було зробити для молодїжи. Се надто вже може зглядне поведенє автора супроти тої рішучої метаморфози Куліша надало кінцевій єго характеристиці такий змисл, якого сам автор певне не бажав. Читаємо іменно в остатнім уступі на стор. 9. таке: „Критичні студиї нашої минувшини витверезили Куліша з давнійшого козакофільского романтизму, а хоч... зберіг... і т. и., мусів (?!) він не в однім поставити нашу минувшину в иньшім сьвітлї і понехати деякі давнійші свої погляди“. Ся стилїзация дуже легко може викликати у молодїжи пересьвідченє, що всякий студиюючи критично нашу минувшину м у с и т ь дійти до тих поглядів, що й Куліш...

2. Леонід Ґлібів. З єго творів вибрано тілько давнійші: Вечір, Журба, Пісня [Летить голуб понад полем], Хмари, Бджола та мухи, Прохожі та собаки і Вовк та кіт. Нам здає ся однак, що треба було вибрати також дещо з тих байок, які він останними часами друкував в „Зорі“ і „Дзвінку“ [всїх 40], а крім сего дати хоч одну загадку тай з оден жарт — річи дуже характеристичні, — котрих 24 помістив „Дзвінок“ в рр. 1890—1892.

3. Ксенофонт Климкович. Поміщено тілько взірцї єго поезий: Великі роковини і 2 переклади сьпіванок Байрона [Слава поляглого і На ріках Вавилонських]. Чи не можна було подати також дещо з єго прозових творів, хочби з поля публїцистичного, на котрім він був справдешний майстер.

4. Мария Марковичева. З єї оповідань поміщено: Два сини, Сон і Козачку. Вибір зовсім добрий. Тілько супроти сего, що в останних часах стверджено, що співавтором „Вовчкових оповідань“ був Опанас Маркович (се й у „Виїмках“ увиднено) треба було побіч житєписи Марії подати дещо більше про житє й дїяльність єї чоловіка. У вичисленю єї видань подано хибно, що том III „Оповідань“ виїшов 1865 р., між тим на картї заголовній тих „Оповідань“ надруковано р. 1864-ий.

5. Василь Ільницький. В першім виданю окрім виїмка з подорожи до Дрезна, поміщено уступ з статї історичної критичної і оповіданя, — а в другім виданю подано тілько оден уступ: „Записки руського подорожного“. Се й зовсім справедливо, бо як небудь він був плїдним, однак не замітним а тим менше взірцевим письменником, а саме згадані „Записки“ зачисляють ся до єго зглядно найлїпших писань.

6. Омелян Огоновський. Поміщено дїю другу з траґедиї „Галька Острожська“, далї: З передних заміток про „Слово о полку Ігоревім“ [кілька слів про руську просьвіту в XII віцї, Поетична сторона „Слова“ і „Слово є твором зовсім оригінальним] і Слово інавґураційне (в скороченю) сказане в салї промоційній при отвореню наукового року 1871/2 на університетї львівскім. Вибір дуже добрий, але нам здає ся, що треба було дати ще виїмки з студий фільольоґічних та може й розвідок популярних, бо се причинило ся-б до всесторонної характеристики сего нашого ученого.

7. Осип Юрий Федькович. З богатої єго спадщини літературної поміщено тілько шість поезий: Поклін, Дезертир, Зілє, Король Ґуцул, Порука і Стрілець (оба переклади та два оповіданя: Безталанє і Три як рідні брати. Як на першорядний талант — вибрано взірців за мало, та й то майже виключно з першого періоду єго літературної дїяльности. Ми думаємо, що треба було увзгляднити і другий період а саме подати дещо з писань дидактичних і драматичних.

8. Володимир Шашкевич. З творів поміщено крім поезиї „Лелїя — воля“ — все те, що було в I-шім виданю, отже: Слези, Цьвітка молить, Бувало а нинї і Ластівкам в дорогу. Все з поля поезиї.

9. Володимир Антонович. Подано виїмки з двох праць: Розкопки в околицї Деревлян і Ольґерд та Кейстут — на жаль в перекладї, бо автор нашою мовою не пише...

10. Олекса Стороженко. В першім виданю більше єго увзгляднено, бо коли там поміщено шість єго творів [Кіндрат Бубненько-Швидкий, Межигірський дїд, Чортова коршма, Се така баба, Уривок з довшої повісти і Історичні спомини М. Коржа], то в другім виданю подано лише два: Кіндрата і Історичні Спомники. На нашу думку, до повного схарактеризованя єго писань належало ще було подати виїмок з лєґендарного єго оповіданя „Марко Проклятий“ над котрим то твором автор найдовше трудив ся і вважав єго головним завданєм своєї письменської дїяльности.

11. Олександер Конїський. Вибір єго творів вельми старанний, бо з кождого майже ділу єго писань подано взірцї і то дуже добірні. Поміщено поезиї: Моє бажанє, Думка, Проповідь на горі, Прощанє Чайд-Герольда (з Байрона), далї оповіданє: Непримирена, виїмок з подорожі: По Українї, а також історичну статю: Змаганя і потреби України перед комісиєю Катерини II. До сего додати-б хіба було ще маленький уступ з якої глави критично обробленої житєписи Шевченка.

12. Степан Руданський. В першім виданю заледви про него згадано. І не дивниця, бо коли воно друковалось (1871 р.), з єго творів в печати було мало що відоме. Тепер поміщено з оригінальних єго творів отсих 7 „сьпівомок“: Наука, До дуба, Сни, Ворона і Лис, Не мої ноги, Окуляри і Запорожські шори — і два переклади: Ластівка та вривок з VI-ої пісні Гомерової Ілїяди під заг. „Розмова Гектора з Андромахою“. Як на письменника, що́ після Шевченка „був неперечно найбільш талановитим поетом українським“ — трохи за мало. Одначе годї тут виновати впорядчика, бо аж тепер виходить в 4 томах повне критичне виданє єго творів. Хіба можна було вибрати ще по дві-три пісні і приказки та дати хоч вривок з єго поем історичних, як небудь вони зачисляють ся до слабших.

13. Сидор Воробкевич. Поміщено шість творів поетичних: Пісня, Думка, На чужинї, У степу, Кифор і Гануся

та Мурашка. В першім виданю „Читанки“, окрім поезий поміщено ще й оден прозовий єго утвір „Турецькі бранці“, котрий діждав ся перекладу на кілька мов европейських.

14. Омелян Партицький. Приходить доперва у „Виїмках“, бо в першім виданю згадано про него коротким словом тілько в т. зв. „Доповненях“. З єго ріжнородних творів поміщено тілько частину з опису подорожи до Одеси під заг. „Вечер на одеськім лимані“. Він написав вправдї чи мало розвідок та студий наукових, одначе критика закидала єму брак наукової методи: тим треба пояснити, що з того дїлу єго праць, котрому він особливе остатними часами посьвячував ся, нїчого не поміщено у „Виїмках“.

15. Михайло Старицький. І про сего письменника була тілько згадка в „Доповненях“ до першого виданя. Тут замішено єго між передовими представниками нашого письменства і поміщено дві дії з єго перекладу „Гамлєта“, а саме 1-шу і 4-ту. Нам здає ся, що треба було ще помістити дещо з оригінальних єго творів. В інформацийній части згадує автор з єго оригінальних творів драматичних тілько про Різдвяну ніч, Утоплену, Чорноморці, Не судилось і додає: „Деякі драматичні твори доси ще не видруковані“. Намість тої замітки треба було згадати про збірне виданє єго творів, що́ вийшло в Москві в рр. 1890 і 1894, обіймаюче 8 єго драматичних пєс.

16. Григорий Воробкевич. З невеличкої єго спадщини літературної поміщено дві поезиї: Мої думи і Дума. В першім виданю про него нема й згадки. У „Виїмки“ він увійшов зі шкодою для иньших визначних наших письменників...

17. Корнило Устиянович У „Виїмках“ приходить вперше. З єго творів помішено дві єго поезиї: При силоамськім озері і В память Маркіяна Шашкевича, а з творів драматичних дїю другу „Ярополка І. Сьвятославича“. Вибір творів дуже добрий.

18. Іван Левіцький (Нечуй). Коли в першім виданю надруковано частину з оповіданя „Дві московки“ і Гориславску ніч, то у „Виїмках поміщено Гориславску ніч і врывки з повісти „Над чорним морем“ та з розвідок „Сьвітогляд українського народа“ і „Сьогочасне прямованє в літературі“, — річи, що́ дуже добре характеризують літературну дїяльність сего знатного нашого письменника.

19. Володимір Барвінський. Не було єго в першім виданю. Тут поміщено врывок з повісти „Скошений цьвіт“ і то уступ дуже відповідний. Треба ще було подати одну з єго промов на пр. на Шевченкових вечерницях, — сю справдешну єго, щоб так сказати, спеціяльність.

20. Петро Нїщинський. Житєписні подробиці вельми скупі, одначе за житя сего письменника (умер 16 н. ст. марта с. р.) не були зовсім оголошені, а навіть мало кому звісні. Доперва по єго смерти появив ся огляд єго житя й дїяльности. У „Виїмках“ приходить вперше. Поміщено врывок з вільного пересьпіву Софоклевої „Антіґони“.

21. Борис Грінченко. Виступає на літературнім полї в р. 1881-ім, тож очевидно не міг увійти до першого виданя. З численних єго творів поміщено заледви дві поезиї: Мати і Зрадник, — та й два оповіданя: Сестриця Галя й Зустріч. Се, на наш погляд, за мало на такого плодовитого й талановитого письменника. Ми думаємо, що для єго повної характеристики треба було подати врывок з повісти та дещо з розвідок наукових і популярних.

Останним письменником у „Виїмках“ є:

22. Володимир Самійленко, котрого перший утвір надруковала наша „Зоря“ в р. 1886-ім. Се, звісно, оден з найвидатнїйших сучасних наших поетів. З єго творів подано: Найдорожша перлина, Горе поета, Елєґія, — далї: Геростратъ, а також переклади з Дантової поеми „Божественна комедия“ пісень 4-ої, 6-ої і 9-ої.

Дрібними поясненями „слів означених в тексті“, кінчать ся „Виїмки.“

З письменників, котрих твори поміщено в першім виданю, не приходять у „Виїмках“: Дїдицький, Наумович, Павло Леонтович, Шараневич, Згарський, Заревич і Кузьменко, — за те вперше поміщено у „Виїмках“ огляд житя й дїяльности та й твори 9 письмовців: В. Б. Антоновича, Руданського, Старицького, Григ. Воробкевича, К. Устияновича, В. Барвінського, Нїщинського, Б. Грінченка і Самійленка. Як небудь що до усуненя згаданих вище сїмох письменників годї що завважати то знов що до помішеня вперше — впадає в очи увзглядненє Гр. Воробкевича. Нам здає ся, що без обтяженя совісти можна було не визначати єго в такий спосіб, а вистарчило-б згадати про него в загальній части. Він же-ж ані не був так дуже замітним чи плїдним письменником — заледве кілька думок та історичних дум цїла єго спадщина — ні то вони не були такі вже характеристичні, щоб заслуговали на таке увиднене і визначенє. За те з кривдою для осіб а з шкодою для повного образу нашого письменства поминено між взірцевими писателями такого Івана Франка, що́ є справдешною окрасою нашої літератури, Івана Верхратського, першорядного нашого природника, Григ. Цеглинського та й деяких молодших, котрих значінє в нашій словесности о цїле небо вище нїж прим. Григ. Воробкевича. Очевидно не винен сему автор „Виїмок“, але інструкция, котрої він при укладї учебника мусїв держатись.

Що до вибору творів поробили ми свої замітки при поодиноких письменниках. Ми пересьвідчені, що з деякими там висказаними нашими бажанями й замітками згодить ся і сам автор „Виїмок“. Та хоч ми добре розуміємо, що тут не все залежало від впорядчика, що́ мусїв числитись з обємом учебника, котрий і так має понад 40 аркушів друку, одначе на наш погляд можна се було зробити коштом обкроєня а зглядно усуненя чи радше перенесеня до загальної части деяких письменників.

Та помимо тих наших заміток, теперішна часть II-га „Виїмок“, як небудь значить ся на заголовку „друге виданє доповнене і перероблене“, рішучо виріжняє ся дуже користно від першого виданя як під зглядом формальним так і річевим. Бо коли в першім виданю увзгляднено також письменників, що́ писали „язичієм“, далї на вибір творів звертано мимоволї меншу увагу бо й не було з чого так дуже вибирати, — відтак жиєписи й вістки про дїяльність і значінє письменників подавано вельми скупі, некритичні і просто невистарчаючі до виробленя собі ясного погляду на дотичного автора, надто міщено урывки з творів без пояснень, що незнаючому цїлости були подекуди зовсім незрозумілі, — то у „Виїмках“ видно в тім згляді дуже великий поступ наперед, так що „Виїмки“ годї вважати „другим виданєм доповненим і переробленим“, але справдї новим самостійним учебником. Годить ся піднести також, що в обидвох частях „Виїмок“ вперше введено для школи рациональний термін для означеня нашої мови й літератури.

„Виїмки“ отже враз з інструкциєю повинні піднести високо рівень науки нашої мови у висших клясах середних шкіл. Але вони так уложені, що можуть бути також дуже принагідним средством при науцї нашого письменства в домашнім вихованю.

Василь Лукич.

НАШІ АРТИСТИ В СЦЕНАХ.

[Гл. на 443 стор.]

Таблю, подане на стор. 443 представляє репродукцию з фотоґрафій наших знаменитих українських артистів і артисток в типових ролях їх звичайного амплюа. З лївого боку, в горі ми бачимо Марию Заньковецьку в одній з найкрасших її ріль, — наймички Харитини (драма Карпенка-Карого „Наймичка“), сієї нещасної дївчини, що́ через свої злидні та сиріцтво змушена поневірятись по жидах, пестити ріжних Срулїв та Іцків, робити за десятьох і недоїдаючи та недосипляючи приймати в надгороду за те хіба лайку та бійку від поганої, злостивої жидівки. Образ малює нам той момент,

коли бідолашна наймичка, несучи хмиз, щоб підпалити ним піч, спинилась і задумалась, певно над своєю тяжкою недолею... Справдї, скільки горя та страждання відбилось на сьому вродливому, але й змученому у край личенькy, — як вірно з'уміла підхопити та віддати все те наша талановита артистка!

З правого боку бачимо знов ту-ж саму артистку, але на сей раз вже в ролї веселої молодички-цокотухи; в сих ролях, як і в драматичних, М. Заньковецька досягає найвищого ступіня артизму не дасть ся й сказати скільки сьвіжого гумору, веселощів і життєвого огня вносить вона туди. Тут же, на сім малюнку з'ображено і Ганну Карпинську-Затиркевич, сю недорівнану виконачку на ролї задерикуватих баб-пащикух, сварливих свекрух і пяничок! Треба знати село і наших баб, як свою власну кишеню, треба студиювати їх в усіх проявах щоденного життя, треба зрештою самому бути артистом, щоб тодї тілько з'уміти достойно оцінити гру сієї високоталановитої артистки. Звичайний глядач не в станї сього зробити, він промине девять і спостереже може десяту подробицю, виразнїйше підкреслену артистом, але й ті девять, властиво, не пропадуть марно, — несьвідомо для глядача, вони зроблять на нього своє вражінне і таким робом зрештою витворять в ньому переконанне в правдивість і вірність відограної ролї. От такою художницею-артисткою, що вміє віддати кожну ролю en detaille, є Г. Карпинська-Затиркевич. Тут вона власне і презентуєть ся нам в своїм кардинальнім амплюа — яко статочна жінка і брава баба, що любить і чепурненько прибрати ся і чарки не „норовить“ і вилять ся вміє на всю губу, одним словом, як кажуть „не дасть собі в кашу наплювать“. Глянувши на сей образ, так і здаєть ся, що молода жвава молодичка забігла до своєї куми „на часиночку“ поки нема чоловіка дома, нїби то за яким дїлом, за чапленником або макитрою, а справдї, щоб виплескати всї новини, переказати сьвіжі сплітки та поскаржитись на свого чоловіка, вона-ж бо, кума така щира та добра людина, на все дасть пораду — і налутить і навчить на все добре і сама цїлу торбу всякої всячини роскаже. Посїдали молодицї за стіл, де не взялась чарка і фляшка, випили по одній, по другій, роспустили ще більше язичка, засьпівали

„Ой випьмо родино,
Щоб вам жито родило“

або щось подібне і як же-ж то їм любо та весело стало, — і не наговорять ся і не надивлять ся одна на другу, а „чарочка-чепурушечка“ і собі не дрімає, переходячи з рук від куми до кумы...

В серединї табльо уміщено Марка Кропивницького, батька українського театру і поважного ветерана нашої штуки і драматичного письменства; бачимо його тут в ролї „виборного“ Макогоненка, (оперета Котляревського „Наталка Полтавка“) сього заможнього козака і хитренького та спритного чоловіка, про котрого Микола в тій же пєсї каже, що він „де не посїє, там і вродить ся“. Подивіть ся же на сю поставу чудову — скілько в нїй козацької вдачи і самоповаги; подивіть ся на се задумане чоло скілько в ньому розуму і хисту! Сам образ промовляє за тим, що сей чоловік не боїть ся нїкого в сьвітї, навпаки — відносить ся до всього з якоюсь фільозофською байдужністю, що й дозволяє йому навіть з самого пана Возьного кепкувати досхочу. Розважна мова, розважні рухи і тонкий гумор — от основні прикмети Макогоненка, як його розуміє і віддає Марко Кропивницький, в противність тому, як його стали розуміти в останні часи деякі иньші актори, підкрисляюючи головно його лисячу і разом з тим рухливу веселу вдачу як напр. П. Саксаганський, — надто в останній сценї). Говорити більше про сього артиста не вважаємо потрібним, — його довголїтня артистична повага, його невмируща слава самі вже говорять за себе!

З лївого боку, долї бачимо Панаса Саксаганського, яко виконача другої дїєвої особи з тїєї-ж самої пєси — пана Возьного; се хабарник, що знаючи добре всї закони і судові причінки, вміє лупити з живого й з мертвого, що, як сам висловлюєть ся про себе, за браком часу ще ні одного доброго дїла не зробив, але-ж се людина письменна, на урядничім становищи, і тому то вона являєть ся незбитим авторитетом на селї, хоча рівночасно своїми звичками і прикметами виступає комічним контрастом серед невигадливих та простих обставин сїльського життя. Сам Котляревський, поставивши свого Возьного в становище жениха, надав йому стільки карикатурного комізму, що його абсолютно грати поважнїйше і не можна та очевидячки тодїшнїй „возьний“ і мав в собі дуже багато карикатурности, підлягаючи московському впливу та малпуючи московських урядників. Й досї не розважено питанне, в якім убранню грати Возьного. Дехто на Українї почав грати його в контушї, але нам здаєть ся — чи не відповіднїйше грати його власне в тім убранню, в якім репрезентуєть ся нам П. Саксаганський на сім образї, бо сто лїт назад (коли була написана Наталка-Полтавка) кунтуш і чуприну вже замінили мундур і пудрована перука, позичені в Московщинї і коли се було можливо в військовім станї, то чому-ж не було б можливим хоч по части і в станї судових урядників. Панас Саксаганський є найталановитїйшим учнем Кропивницького, щож до художницької оригінальности, то може тепер змагатись і з самим своїм учителем. Образ представляє той момент, коли Возьному, що налагодив ся понюхати табаки, спала на думку якась „штучка“ і от він спинив ся на хвилинку в тій поставі з понюшкою в руцї, та в роздумі, з хитренькою міною на обличчю.

Зрештою лишаєть ся нам сказати ще кілька слів про останнїй образ. Се сцена з 2-ої дії драми Карпенка-Карого „Бондарівна“, коли старий Бондар витає в своїй господі любого гостя, Запорожця Тараса, сього молодого, але вже загартованого в боях козака, що вспів зазнати тяжкої турецької неволї і кипить тепер помстою до невірних бісурман за те, що ті замордували його матїр. — „Хмельницький вже в ордї, присоглашає хана...“, розповідає молодий Сїчовик про новий нахід, що підготовлює Богдан, на що старий Бондар зауважає, — чи не буде то зле, що на землю християнську накликають „невірних“. І характеризация, і міміка і убранне все показує як правдиво розуміють наші артисти ту славну минулість козацьку. Старого Бондаря з оселедцем на голові з'ображає тойже П. Саксаганський, а молодого Сїчовика Тараса — Микола Садовський. Микола Садовський на ролї драматичних героїв, коханців, салдатів і веселих парубків (як от Микола в „Наталцї Полтавцї“) є безперечно найлїпшим виконачем на українській сценї. Від його рухів, голосу і сьпіву так і віє суто-народнїм духом; надто-ж що до сьпіву — нема иньшого артиста на Українї, щоб зміг так цїлковито-народньо з усїма відтінками відсьпівати українську пісню, як М. Садовський.

Микола Вороний.

ХРОНІКА.

* Тими днями вийшли в нашій мові три календарі на рік 1897: в Чернівцях календар „Руської Бесїди“, у Львові тов. „Сокіл“, а в Мт Кармель тов. „Союз“.

* Михайло Ролле, син пок. дра Антона Роллього, котрого останню передсмертну працю скінчимо друкувати перекладом на нашу мову в числї 24 с. р., оголосив в сім роцї у відбитках дві розправи, що дотикають Руси. Одна з них під заг „Z przeszłości“, се найдокладнїйший опис Староства Барського [передше округа ровського] від найдавнїйших часів до кінця его істнования Друга подає нам сильветку драматичного артиста, Северина Мялиновського, що — яко директор провінциональних сцен на Поділю, Волинї і на Українї — відограв в першій половинї сего столїтя дуже визначну ролю. Обидві праці польська критика привитала вельми прихильно.

* Др Цезар Білиловський спорудив і має незабаром подати до цензури „Складку N. 4“ (Складку N. 3 видав торік той-же д Білиловський); се дальший випуск альманаху, видаваного пок. Вол. Олександровим. В сім виданню беруть участь письменники з України: Д. Яворницький Дан. Мордовець, Я. Щоголїв, А Кримський, М. Комар, І Стешенко, Лобода, М Кропивницький Річицький, Галкин, Марченко. Гурин, Брешко-Брешковський, Сластьон, Олександрів, Козлів, Ружний, Панченко і иньші, а з Галичини: др Іван Франко, Микола Вороний і Василь Щурат. Виданне се приєвячене Дан. Мордовцю з поводу 40-лїтнього ювилею його лїтературної дїяльности на українській ниві На першій сторінці буде уміщений портрет самого Мордовця в українськім убранню (чудово зроблений худ. Сластьоном), далї малюнок до „Чабана“ Щоголева і малюнок нашого знаменитого художника Рєпіна; в до-

датку має прийти нова композиция Миколи Лисенка.

* Переклад буковинського „Вістника краєвих законів“ поручило буковинське правління дрови Олекс. Кулачковському, що як звісно від початку сего року є редактором „Вістника державних законів“.

* Від нового року почавши буде виходити в Чернівцях нова часопись в трьох мовах, а то в руській, німецькій й волоській під назвою „Bukowinaer Landwirthschaftliche Blätter чи по нашому: „Буковинські сільськогосподарські Листки“.

* В числі 46-ім помістила „Правда“ поклик П. Натідки до українських письменників. Автор кінчить свій „поклик“ такими словами: „По нашій думці слідувало б нашим найповажнійшим письменникам узяти на себе ініціативу, зібрати голоси всіх українських письменників, і віт лиця всіх їх, за їх підписами (а може як і інакше, се вони самі вже знати муть) подати на імя самого Государя вірнопідданьчу петицию о розрішенне видавати на українській мові журнали, газети і друге, словом — приклінно прохати о знятте з мови української печати якогось „прокляття і отверженна“. Все-ж таки Україна — область не мечем взята, а волею приставша до Великоросії і, думаєть ся, діди наші при Богданї не думали, коли казали: „Волимо під білого царя!“, що білий цар коли небудь стане за одно з малогуманною і несправедливою частиною громади московської, мета якої — національний террор. Не думали сего діди наші і ми не думаємо, а твердо віримо, що той, хто так глибоко проник в духа своєї рідної літератури, в її історию, знавець стародавних билин і дум, хто перший з царів дав поміч всім взагалї письменникам, з своїх власних кешгів, — віримо ми — не відкине нашої петиції“.

* Інспектор Омелян Попович [в Чернівцях, ул. Петровича ч. 2] задумав видати збірник казок для руських дітий. Просить отже учителїв і учительок, щоби зволили списувати їх, але дослівно так, як їх оповідає нарід, зазначуючи при кождій казці, хто і де єї оповідав, а хто списав.

* Петербургська „Нива“ помістила в останних н-рах між иньшими такі ілюстрациї: 1) В. І. Андрєєва — „Маленький музыкантъ“ [н-ер 42]. Під хатою в садку сидить малий Гриць і тягне смичком по заімпровізованій скрипці. Навкруги него стоять і сидять его ровесники, а може й рідняки, та придивляють ся поважному настроєви молодого скрипача. 2) „Кіевскія торжества“: 1. Собор сьв. Володимира. 2 і 3. Посьвячене собора. 4 Женський Покровський монастир. 5. Внутрішний вид собора [13]

* Коштом „Львівського Бояна“ вийшли „Українські обрядові пісні: Коладки і Щедрівки“, уложені на хор мішаний М. Лисенком. Згадане товариство рішило далї видавати „Музикальну бібліотеку“, котра перед кількома лїтами перестала виходити. — Співомир Маринич видав Збірничок напівів під заг. „Соловейко“ — до поезийок і молитов Букваря [Школи народної части 1-ої].

* Полтавська губернська земська управа рішила надруковати твори Котляревського в 10 тисячах примірників і часть їх роздати в нагороду ученикам людових шкіл полтавської губернії, а решту дати в розпродаж і весь дохід призначити на поставленє памятника авторови „Наталки-Полтавки“.

* Російська цензура дозволила друкувати всї драматичні твори Ів. Тобілевича (Карпенка-Карого) за вийнятком лише двох драм: „Сербин“ і „Що було, то мохом поросло“. В Одесї в друкарнї „Общ Южно-рус. печатн. дѣла“ автор власним накладом розпочав вже друк своїх творів, що мають зложити два обіймисті томи по 30 аркушів кожний, в форматі видань Паризької друкарнї Шарпантє. Кошт друку виносить 2300 руб. Перший том має появитись перед Новим роком, другий перед Великоднем.

* Товариства драматичні гостили останними часами: Кропивницького в Одесї, Саксаганського в Катеринославі, Київі, Чернигові і Єлисаветградї, Садовського в Полтаві [де з нових творів виставлено „Мазепу“ Мирославського і „Жидівку-вихрестку“ Тогобічного] і в Чернигові, а Львівської Руської Бесїди в Городенці, Снятині і в Калуши. З менших труп гостили: трупа Івана Мороза у Воронежі, Витвицької в Курську. Г. І Деркача в Батумі, А. М. Васеленка і Н. Милославського в Гродні, К. П. Мирославського в Красноярську і Єнисейську, Гр. Лопатинського в Серпухові, москов. губ. і Суслова в Тифлисї.

* Автор опери „Князь Серебрянний“ Г. Козаченко написав нову оперу на сюжет з українського побуту, а Гартвельд рівнож нову оперу „Вій“: сюжетом для лібретта останньої послужила новість М. Гоголя під тим самим заголовком.

* На підставі цїсарської постанови буде заснована з днем 1-ого марта 1897 постійна катедра практичного богослова [в склад котрого входять пасторальна, катихетика, гомілетика, літургіка і практичні вправи в тих предметах] з руською викладовою мовою на черновецькім університеті.

* Научний кружок тов. „Академічної Громади“ у Львові розписав для членів товариства конкурс на оригінальні недруковані ще поеми, новелї, оповідання, розправи наукові і т. и Нагороди в книжках. Нагороджені твори, котрі остануть власностию „Научного кружка“ віддасть ся до друку, а чистий дохід з видавництва призначить ся на нові премії для нагороди найлїпших праць членів товариства.

Василь Лукич.

БІБЛІОҐРАФІЯ.

Подає **Василь Лукич.**

а) книжки.

Твори Стєпана Руданського. Том II. Впорядкував А. Кримський. Виданнє Василя Лукича. Коштом редакції „Зорі“. — У Львові, 1896 р. 4 нен. і 278 стор. 16°. Ціна 50 кр.

Зміст: Від впорядника. Передне слово, А. Кримського. Два труни (Розбійник). Вечерниці. Сиротина я безродний. Упир (Івась і Ганускa). Хрест на горі. Ти не моя, дівчино молодая. Мене забудь! Розмай (Примушене кохання) Чорний кольор. Не дивуйтесь, добрі люди. Люба (Край пещери два дубочки). Зозуля (з польського). Повій, вітре, на Вкраїну. Байки сьвітовії (Лірникові думи). а) Байки сьвітовії в сьпівах. Пересьвідя. б) Байки сьвітовії в людських оповідках.

Марія Стуарт трагедия в 5 дїях. Написав Фридрих Шілєр З нїмецької мови перевіршував Б. Грінченко (В. Чайченко). Виданнє Василя Лукича. Накладом редакції „Зорі“. — У Львові, 1896 р. 229 і 3 нен. стор. 16°. Ціна 50 кр.

Тарас Шевченко на другому засланню ($^{17}/_{29}$ жовтня р. 1850 — $^{2}/_{14}$ серпня р. 1857). Критико-біографічний нарис. Написав О. Конїський. — У Львові, 1896 р. 76 стор. 8°.

Лірники. Лірницькі пісні, молитви, слова, звістки і т. и. про лірників повіту бучацького. Зібрав в вересні 1895 року Володимир Гнатюк. (Відбитка з II-го т. Етнографічного збірника). — У Львові, 1896 р 76 + 2 нен. стор. 8°.

Перша держава славяньска, розвідка історична, написав Мирон Кордуба. — У Львові, 1896 р. 20 стор. 8°.

Статут Наукового Товариства ім. Шевченка у Львові. Накладом товариства. — У Львові, 1896 р. 15 і 1 нен. стор. 16°.

Днипрова Чайка. **Хрестоносъ.** Оповидання. — У Київі, 1896 р. 32 стор. 16°. Ціна 2 коп.

Романова Одарка. **Писни, думки, легенды.** — У Київі, 1896 р. 56 стор. 16°. Ціна 15 коп.

Вторая книжка литературныхъ приложеній къ еженедѣльному иллюстрированному журналу По морю и сушѣ за 1896 годъ. — В Одесї, 1896 р. 140 стор. 8°. Ціна 50 коп.

Зміст: На Амур. Бытовый случай изъ жизни Воронежскихъ Малоруссовъ, разсказанный Б. Познанскимъ. Пробужденіе, повѣсть Л—ве.

б) періодичні видання.

Буковина. [1896 р. Ч-ла 100—262]. *Белєтристика:* Ольги Кобилянської — Царівна (100—109, 112—121, 125—127, 129—132, 135—138 і 147—169). Юрия Кміта — Ніч (122—124). І. П. Якобзена-Ольги Кобилянської — Тут повинні би рожі стояти (128). Джура Якшіча — Крівошецька коршма (139—146). Льва Лопатинського — Ягоди (172) і Атак серця (1 1). Грицька Василишиного — Ситий голодного не знає (173), Шиночок (19) і Гробар і Фарисей (259). В. Лаврівського — Оля (174 і 175). Ад. Фляки-В. Щурата — Quandem denique (176). А. Додета-В Щурата — З любови (188) І. Мопасанта-В. Щурата — Ординанс (189). Дениса Лукіяновича — В лугах (185) і Фільон і Лявра (223). Миколи Вороного — Чабан Пилип (186 і 187). К. — Вирок смерти (19). Хр. Вінтергєльма-Льва Лопатинського Фріц Рандель (194—203, 205—214, 216—220 і 224—237). Мирона Кордуби — Зісохлі рожі (221). Її де Мопасанта-Галї Кордуби — В дорозї (222). Стеф. Питки — Безжурність (238 і 239). Л. Весткірха — Дволичний сьвіт (240—249). Т. знад Прута — Злочинець Де ви, дні щастя, де ви, дні малі? Москвофіли. Писатель і свиня (250) ....вича — Енергічний директор (254). Ор. Берещанина — В обіймах любови (256). Стеф. Хлопова — На агітациї (257). Її де Мопасанта-Мирона Кордуби — Дядько Улян (258). *Поезиї:* В. Щурата — З Ватсона (173), З чужини (177), З Х. Росетті (178) і з Борнса I—II (185). Богд. Лепкого — Колись був час (173). М. Лермонтова-Богд. Лепкого — Боярин Орша (180—184). Грицька Василишиного — Що менї? (185). Чи казка чи билиця (259). Вас. Ріленка — Переклади Н. І Некрасова (193 і 255) і Нід негоду, пересьпів з Некрасова (215). Дан. Млаки — Ірина (204). Т. Галїпа — Мій друг Корній (204). М. — Думка (221). *Статї наукові:* Льва Лопатинського — Кілька слів про руський народний театр (110 і 111) і Будучність нашого театру (215). Олекс. Барвінського — Головні прикмети і напрями, форми і зміст українсько-руської літератури XIX столїття (133—134). Дра В. Коцовського — Ми і наша публика або Хто винен? (170 і 171). В. Шурата — Поворот Нанзена (178 і 179). Мужика — З мові подорожи до Сучави (251—253). Т. знад Прута — Дещо про куренє тютюну (260—262). *Промови* Олекс. Барвінського $^{16}/_{6}$ с. р. в австрийській делегациї в загальній розправі над буджетом міністерства справ заграничних (135).

Житє і Слово. [1896 р. За місяць падолист Стор. 321—400 в 8°]. Зміст: Яка тепер народня школа на Україні, П. Вартового. Quem di odere (Учитель), комедия Ів. Франка. Хліборобські артілї (спілки) на Україні, В. Слуцького. Індийські легенди. II. Сунд і Упасунд. пер. Франка. До історії 1848 року. II. З повного серця. Економічна безвихрутність Полтавщини, П. Граба. Листи М. Драгоманова до Юл. Яворського. Вісти з Росиї, нап. Нотю. Політична хроніка, Ів. Франка.

Передплата платна з гори виносить: З додатком „Словар росийско-український“: на цїлий рік 8 злр., [для заграниці 16 рублїв або 32 марок]. — Без „Словаря“: на цїлий рік 6 злр., [для заграниці 12 рублїв або 24 марок], на пів року 3 злр., на чверть року 1 злр 50 кр. — Одно Ч-о коштує 30 кр.

Редактор части літературно-наукової: Василь Лукич. За редакцию відповідає: **Кость Паньковський.**

Видає **Наукове Товариство ім. Шевченка.** З друкарнї Наукового Товариства ім. Шевченка — під зарядом К. Беднарського.

Ч. 24. Р. XVII.

У ЛЬВОВІ, ДНЯ 15 [27] ГРУДНЯ.
Виходить 1-го і 15-го кождого місяця
в обсязі півтретя аркуша.
РЕДАКЦИЯ, АДМІНІСТРАЦИЯ і ЕКСПЕДИЦИЯ
у Львові, ул. Академічна ч. 8.
Рукописи мають бути писані правописию „Зорі“; узнані непридатними до поміщеня звертає ся авторам [на їх кошт] без поясненя причин. — Редакция відповідає окремо тільки на ті письма, до котрих долучено почтові марки, з виїмкою письменникам, що містять свої твори в „Зорі“.

Кістяки Гольбайна.

АРИСТОКРАТИ.

Написав **Володимир І. Масляк (Залуквич).**

[Далї і конець.]

4.

Проїхавши ще півтора милї з села Т. на полудне, лишивши цїлий ряд подільських горбів, горбиків і ярів, ставало ся нагло над великанською прогалиною, глубоченним яром, виділо ся нараз в низу, в споді того яру широку, розкішну ленту Жовтих Вод або нашого Днїстра. На мою гадку не знаю, чи є друга ріка на нашій Руси, щоби понад нею стелило ся тілько справдїшної краси, тілько величних краєвидів прегарної, прехорошої природи. В середущім бігу своїм впливає Днїстер під Нижневом в той славний яр, що дном своїм низший о кількасот стіп чим єго вершки, справдї романтичними краєвидами і дуже буйною ростинностию хіба так чарує око туриста, як берегами своїми ріка Рось на Українї. І тепло в тім ярі на причуд. Від Чорного, козацького моря дишуть безнастанно ті теплі чорноморські вітри, ріка сама видихує з себе тілько пари, що в тих двох услівях фльора днїстрова може найбуйнїйша в цїлій середній Европі. Розкішним листком нашого звичайного оріха закриєш собі від сонця цїле лице мов брилем, а який той листок нїжний, яка єго вдача, такий він як і вся деревина і кожда ростина над берегами грімучого Днїстра, люблений плеканець тутешного підсоня. З яру звисають величезні скали червоного подільського каменя, найчастійше покриті густим лїсом або гордо задивлені в филї свого вічно пливучого сусїда... Понад самі береги безконечні гаї лозини, вільшини та івги, при дрібних притоках, що бистрі свої води несуть серед шуму і гуку до материнської ріки, тарахкотять млини та лотоки, по зеркалї золотистих филь днїстрових, по верху тихих глубин єго шибають, мов великі чайки, човна тратви, пороми, шуланди або пливуть поважно сплави та ґаляри з ріжним людським добром, — а все тото весняною або лїтною порою о Івані відбуває ся, серед відгомону одного великанського хору мілїонів соловеїв, що їх тутка так повно, як капель роси ранком о сході сонця. Верхом ярів і понад притоками стоять гарні, розкішні села. Ті, що над притоками, отже близше берегів, а в глибинї яру, дуже богаті і маючі, горішні села біднїйші, бо хоч і вони на подільській земли, а все-ж нема на тій високоровени тих умов підсоня, що в долинї. На горі ще снїг лежить, в долинї дерева цвитуть, на степі подільськім заметїль-хуртовиця, що і собаки з буди не виженеш, в ярі тихенько як у Бога за печею. Тут страшно лишень перед повению, або ще страшнїйше, як в хвилю лїтної бурі стануть греміти хмари і увесь яр тьмою закриють. Судним днем стає тогдї кожда година, бо гомін громів реве тут мов на шпилях Чорногори або в Карпатських пропастях, а пітьма стає така, що сьвіта божого на крок перед собою не бачиш. І над тим яром днїстровим як раз о півтора милї від села Т. лежало гарне і дуже широке село. У него було своє імя, як звичайно у кождого села, але від якихсь кількананйцяти лїт сторонські люди стали єго прозивати „Шумячем“. Чому? Може правда була і по їх сторонї. Наш нарід за всї часи свого лихолїтя навчив ся орудувати одним страшним оружиєм, а ним є сатира.

— А був великий ярмарок? — питав пан у мужика.

— Та... середний. Панів і жидів було доволї, а людий мало.

От і відповідь справдї Гайнівська. Сотки лїт не має нїхто простолюдина за чоловіка, він тим-же самим і віддячує. Знов може нїгде і в нїякім краю не водить ся звичай такий. Спитаєш мужика:

— А як вас зовуть?

— Мене? Панько Хитрий, але пишу ся інакше, от хочби Боднарчуком...

Зза того в перших початках австрийської управи в Галичинї виходило для неї чимало клопоту. Нїмцї повписували в листи списні людий з їх епітетами-прозвищами як раз тими, що їх село славило задля добрих або лихих прикмет. Назвиск властивих в книги не втягнено, а зза того лучали ся

відтак і процеси і сюрпи сусїдські або і з державною управою.

Село, що про него згадано, прозвали люди сторонські „Шумячем“ не для жартів. Здавен-давна було тут тихе, сумирне, трудяще житє хліборобське, плило воно тою звичайною струєю громадських і буденних обовязків. Але і на него прийшла гірка хвиля. До села назначено приходником о. Софрона З., а се був знов тип роду і своєї вдачі. Була неділя. В цілім селї по улицях виляг нарід мов пчоли на улий. Десь там в серединї села гудїли скликуючі на вечірню дзвони, але нарід не робив собі нїчого з того гомону.

— Хлопці, а нуте, ходїм на вечірню; вже дзвонять.

— Іди, коли-сь цікавий, — обізвав ся гурт до накликуючого парібка. — Не дурний іти та чекати під церквою сумраків. Сегодня у попа гостий, що мухви не оборі.

— А ди! гостий... Ну, то й справді нема чого йти.

— От вечером, — відкликнув ся третїй, — підем глянути, як бавлять ся. Тай панна певно грати ме, а може й музики.

— А хіба нема зза чого гуляти? — вмішала ся в розмову якась зажиточна ґаздиня, — село велике. Сегодня вже досьвіта вибирали по хатах попівські слуги, хто яйця, хто курий, а хто сир та масло.

— Ну, тай за Бог да прости!...

— Коби хоч за те, а то просто таки дай. Не затишиш, не насипиш, просто як за панщини...

Люди, поговоривши про такі справи з годину, похитавши головами, подали ся як раз в противний бік від церкви. В другім боцї села простирав ся широкий майдан, а на майданї стояла величезна коршма. Туди ішов як раз головний гостинець, тут він переривав ся руслом Днїстра, тут в глубинї яру був перевіз. Людий чужих їхало туди чимало. При перевозї можна було бачити все когось сьвіжого, чужого, тут нинї аж гудїло від народу. Старі і молоді, дївчата, парібки і безліч дїтвори, все тутка глотило ся, сьміяло ся, гуторило, а під коршмою вже гудїли гуслї і цимбали, вже бубоніла решітка.

Нарід збирав ся на музику. Парубоцтво сьпівало:

„Ой нема так на Поділю,
Як у нашім Шумячи;
Молодому парубоцтву
Від музиків не втечи.“

— Люди! цитьте, гостї їдуть! — кликнув хтось, що стояв на гостинци.

Нарід справді утихомирив ся. Дорогою з горбка д селови гнали баскі конї, поводив ними справний візник. Цїкавійші побігли собі на гостинець, а бричка небавом порівнала ся з дожидаючими людьми. На бричцї сидїли наші добрі знакомі. О. Мелїтон казав візникови при коршмі повернути „гайта“. Нарід, побачивши двох пан-отцїв, бо поруч о. Мелїтона сидїв Тосьо, познимав капелюхи. Пан-отцї кликнули „Слава Ісусу Христу“, нарід похиляючись поклоном відновів „Слава на віки“ і пропустив зручно повертаючу в село бричку.

— Гов! — кликнув о. Мелїтон.

Відтак стягнув важки, а конї заперли ся передними і стали на місци.

— Люди добрі, єґомость ваші дома?

— А деж-би? Дома. Приймають гостий.

— Ну, добре. А у вас по вечірни?

— Та ще нї! прошу єґомостя, у нас пізно.

— А чого-ж у вас так коло коршми шумить, коли ще не по вечірни?

— А щож, — обізвав ся якийсь урльопник досить визиваючо, — славити Бога не гремить тай шумить!

Громада зареготала ся, а пан-отець збиті з пантелику, бо пригадали собі, що не в своїй парафії стали моралїзувати тай потиснули на візника. Небавом бричка зникла.

А Тосьо ще вчера по обідї не сподївав ся, що він туда їхати ме. Вуйкова повага, та ще й ся обставина, що Тосьо не мав нагоди єго добре пізнати, зблизити ся до него, одно і друге відбирало єму сьмілість і відвагу вияснити прямо суть дїла свого. О. Мелїтон довідав ся від жінки, за чим Тосьо приїхав, але чекав на перше єго слово. В суботу рано хоч і говорило ся між ними про ріжні речі, а все-ж найбільше про полїтику, Тосьо не виявив ся з нїчим; о. Мелїтон хоч обіцяв собі взяти єго на екзамен, чи не хотїв, чи зволїкав. Так зійшов час до обіду. Після обіду і супочинку піддав о. Мелїтон гадку піти скупати ся. Тосьо рад був сему і аж після купелї мусїв відкрити перед вуйком всї свої сердечні наміри.

Холодна вода лїсового водопаду покріпила їх нерви; після цїлоденної спеки оба чули себе в добрім розположеню. О. Мелїтон, закуривши після купелї люльку, став за час повороту домів добирати ся до сердечних тайн хлопця.

— Ну, domine, а так з семінара не виходили ви нїколи на сьвіт?

— Чому нї, на прелєкциї до університету щоденно.

— Е, та я не про академію і про прелєкциї.

— А про що, вуйку?

— Ну, так на „vagans“. Знаєш за моїх часів то ми чираз виховзували ся, коли лиш кому треба було. Вигадок найшло ся доволї під рукою. Як не дїло до кравця, то до шевця, і все під тою покривкою ішло ся чираз на „Grünes“, ну, бо й годї було все в семінарських мурах сидїти.

— Я не знав, що вуйко про „Grünes“ питають. Бувало і таке. Мої товариші знали ріжні дороги, щоби видістати ся на сьвіт.

— Ріжні не ріжні, бо все треба було через фірту.

— Не конче. Підлестивши ся „варисї“ можна було через єї хату, а відтак через вікно на третє подвірє, а звідси кухонною фірткою на Сикстуську улицю.

— Добре, а ще куди?

— Часом „Hausmeistr-ови“ куку в руку, то знов він пустив своїм вікном на город, а тут вже в однім місци були такі рухливі штахети, що лиш підсунеш в гору, переставиш ногу одну, другу і вже на сьвітї.

— І се добре? А ще як?

— Був ще і третий спосіб, але сего уживано лишень на злучай громадних експедицій.

— Для мене річ нова. Розкажи!

— Звичайно роблять так питомцї четвертого року і лиш тогдї, як єсть який баль руський...

— Якже робили?

— Цїлком просто. Службі і сторожам давало ся добрий, нетямущий трактамент, фіртиянови на спанє зо три або з чотири леви, а старшину замикало ся в добровільний арешт.

— Якже замикалисьте їх? На ключ?

— Нї. Третий рік все іде на руку четвертому. От сих мясниць був баль в „Народнім Домі“, то ми так ходили.

— І ти, eminens candidatus theologiae, — се-ж хіба не може бути!

— Було і так. Старшина на баль піти не позволить, але в своїй людяности улекшує питомцям пекучу для них справу, бо тогдї навіть за *„серафінку“* не гнїває ся.

— То ви *„серафінку“* творите?

— А вже-ж. Третий рік дає в дві години по вечери знак. Оба роки молодші маскують ся, перебираючись, кому як попало. Сьвітло по коритарях гасне, лиш кількох замаскованих товаришів сьвітить малими лоївками. Оден з товаришів стає бубнити нагло в яку тацу або в яку бляшанку, питомцї випадають зпід чисел і лучать ся в оден великий хоровід, що, ходячи і танцюючи присюдів по всїх коритарях під дверми кождого „настоятеля“, сьпіває котячу серенаду. Хрія повтаряє ся поти, поки „настоятелї“ не покладуть ся спати, а вийти з них нї один не вийде, бо боїть ся якої немилої приключки.

— А що-ж питомцї з пасторальної?

— Ті по простиралах і через вікно на подвірє, а звідси на сьвіт і хочби на баль.

— А поворот?

— Легкий. Фіртиян, що взяв на спанє, так замикає двері, що їх і мала дитина отворить.

— І ти був на бали?

— Був, вуйку, і бавив ся добре; танцював навіть.

— А з ким найбільше? — спитав нагло о. Мелїтон, пристанувши і впявливши очи в хлопця, що так розговорив ся.

— Та з ріжними, хоч воно правда, вуйку, була там одна, що менї найбільше припала до вподоби.

— Хто-ж такий?

— Вона ваша недалека сусїдка, дочка о. Софрона З., він бачу ваш декан...

— Що? Зоня? Така русява, гнучка? Справдї добре в тебе око, гарна дївчина! А що-ж дальше?

— Та що-ж, вуйку? Не знаю, що буде дальше, а є так, що я... що я...

— Ну, що ти...

— Та може би можна там поїхати і я просив би...

— Еге, мене за старосту, бо дївчина в око впала. А розвідував ся ти близше про ню, хто вона, з якого роду, що так преш туди?

— Троха дечого знаю і лиш від товаришів з їх записок...

— З яких записок? Перший раз чую!

— Такі записки, що питомцї четвертого року списують поіменно доми і семї, де панночки готові заміж.

— Отже катальоґи. Добра пасторальна! От як ви вчите ся душі рахувати. За мене того ще не було. Видно поступ!

— Що ж робити, вуйку! Через чотири роки тілько сьвіта взриш, що за час вакацій. На май не кождому вільно їхати. На питомця з першого і другого року панни не дивлять ся, а відтак за одні вакації перед пасторальною часу таки мало розглянути ся так, щоби бути певним, куда ударити, а року ба і двох тратити шкода. Товариші отже взяли ся на той спосіб і він добрий. Після четвертого року їде по кількох в одну сторону, тож лекший вибір і приступ, бо нема конкуренції.

— Чи-сьте жидівське „*Chasuke*“ зробили з ваших залицянь? А якже прийшло до сего, що тобі як раз туди велено їхати?

— Річ товариської любови. Товариші питають самі тих, що їх найбільше люблять, куда вони виберуть ся і вже після того уступають їм тоті сторони, де вони хотять пробувати щастя.

— Гарно, дуже гарно, і добре ти, сину, зробив, що так отверто звернув ся до мене. Позволь, що і я таким буду.

— Будьте ласкаві.

— Не роби собі великої надії. Се дім гордовитий. О. Софрон — аристократ, він дочку либонь за пана видасть!

Тосьо зажурив ся поневільно. Нїгде правди дїти, Зоня впала єму в око, він і доси образ єї хорошої, нїжної стати носив в своїм серци. Вона сподобала ся єму з лица, з очий, з танцю, з своєї дзвінкої бесїди, а нею вона линула таки просто в глубину єго душі. Кілька годин того балю вистало, щоб по нїй остав ся в серци Тося слїд живий, незатертий, а товариші ще й своє придали.

— Тобі вона як раз під пару. Твоїм сватом і сам ректор був би, а дорога легка. Ректор — шваґер архипресвітера, а сей єї вуйко. Сьвідоцтва моральности оба тобі не відкажуть.

— Та що-ж робити, — сказав Тосьо; — дадуть, то дадуть, а нї, то вже Божа воля, а поїхати треба і коли ласка, вуйку, прошу, щоби з вами...

— Поволи, сину! Не так скоро; подумаєм. У мене в сїм тижни празник, бо „собор Ґавриїла“ в четвер; поїдемо просити, а там побачимо...

Тосьо втїшив ся. З живою радостию вхопив він руку вуйка і попїлував єї сердечно. О. Мелїтон дотримав слова.

Відправивши на другий день вечірню зараз після великої служби казав в годину після обіду запрягати, за другу годину кже оба з Тосем доїжджали до хати о. Софрона...

5.

Перед широкою і гарною верандою незвичайного поповства, але справдї панського дому висїв з брички найперше о. Мелїтон, а за ним з бючим серцем Тосьо. Ступаючи вигідними ступенями лагідних сходів, увійшли оба на веранду, але вдарила їх якась незвичайна тишина. На другім боцї дороги було гумно. На дворищи видно було повози, брички, найтичанки, отже з'їзд гостий мусїв бути великий, але в дома було якось тихо.

— Певно в городї гуляють, — сказав стиха о. Мелїтон до Тося і не спостеріг, як з дверий, що́ вели до сьвітлиці, вибіг молодий, гарний, але блїдий собою мужчина. Був се син старший о. Софрона, перед трома роками також кандидат стану духовного, відтак, — покинувши семінарські мури, — правник.

Він чи зачув приїзд нових гостий, чи був в сьвітлици, сам вийшов насупротив о. Мелїтона.

— А, отець канонїк, витаєм; але кого я бачу? Шматяр, як ся маєш?

Не забув товариш Тося з першого року теольоґії, що Тосьо мав тогдї довірочний чин під своїм числом, чин шматяря або завідателя шматєм своїх товаришів.

— Здоров, товаришу! От, як бачиш, гостюючи у вуйка і до вас заблудив.

— Просимо, просимо. Мої і гостї в городї під липами, бо в хатї душно. Але перепрашаю, я сей час дам знати татунцеви.

Поки що о. Мелїтон поправив перекривлений обойчик, красною хусткою отрїпував з себе порох, а Тосьо, побачивши на стїнї веранди зеркало, виняв з кишенї гребінець і став розчісувати своє буйне волосє.

— Витаєм, витаєм! — говорив до прибувших гостий о. Софрон, бо вже від сина довідав ся, хто приїхав.

Слова „витаєм, витаєм“ говорив о. Софрон з якоюсь дивною а неприродною новагою. Рослий і заживний з великою лисиною на голові, з лицем гладко вибритваним, з малими сїрими очима і з острим носом, що́ стояв між очима високою межею, був о. Софрон типом духовника, що́ на свій чин дивив ся сам з висоти своєї амбіциї і самолюбства. Все в рясї з відзнаками деканськими, все в чорнім поясї з золотою френзлею, кождим своїм рухом, кождим кроком здавав ся вказувати на себе: „Ось то ми, а хто-ж понад нас“. Поповичь, не знати вже з котрого поколїня, своячив ся і з небіщиком кардиналом Левіцьким і з кількома крилошанами. Шкільний товариш покійного митрополита Литвиновича завдячував єму парохію, що на нїй від кільканайцяти лїт осївши, був лишень функционером свого чина духовного і більше нїчим, бо о. Софрон був власне типом сьвященика, для котрого чин був лиш средством до прожитку для него і єго семї, средством наживи туземного добра, а не полем до ширшої суспільної роботи. Вихований в домі родичів, що́ поза беззглядною покірливостию перед урядом державної управи нїчого більше не бачили, вже від молодих своїх лїт став карієровичем з одною лишень думкою: поти житя, поки туземного добра. Часті зносини з митрополитом Литвиновичем були відтак тими основами, що на них о. Софрон опер свої аристократичні погляди, що зза них гнув ся він перед всякою матадорою, чи вона була шляхотським вельможою, чи висшим державним урядником. Оженивши ся з Полькою, дочкою з'убожілого шляхтича, ввів до свого дому, як каже Ґригорий Ґригорієвич, „два фунти фуми, а два перфуми“, і сам з роду, що́ колись там взискав шляхотський индиґенат польський, гордив ся своїм „przydomk-ом“, а не гірше звичайного шляхтича був сьвято пересьвідчений, що Русин може бути лишень хлопом мужиком; хто-ж сягнув висше, хто ще і з походженя свого не був мужиком, той тим менше не мав обовязку признавати ся до руського народу. З тим він і не крив ся. Двох

Олександра Косачівна (Леся Українка).

синів і дочку виховав в дусї польськім, в хатї єго лунало лишень слово польське, наколи руської мови уживав лише в зносинах з челядию або інколи і з деякими пан-отцями. Був гордим на свої плечі, був гордим на свій чин деканський, був гордий на своїх протекторів, а їх портрети, порозвішувані в сьвітлици, уважав домашними пенятами. На стїнах висїли побіч портрета кардинала-митрополита Левіцького і сучасного архипресвітера кілька портретів роду жінчиного, а на почеснім місци — портрет єго брата, що кілька лїт тому також завдяки констеляциї з часів по польськім повстаню став ордеровичем і Verwaltungsrath-ом і сей портрет се була єго найбільша гордість.

Перед ним ставав він чираз з своїми обома синами і розповідаючи чуда про талант, про бюрократичні здібности стрийка, говорив до них з піетизмом:

— Дїтоньки, тудою і вам іти, бо „Regierung“ то велике слово, єго ласка широка.

Дїтоньки повірили батькови. Оден виступив з семінара і пішов на права, бо туда лиш вела дорога в передпокої „der hohen Regierung“; таке саме зробив і другий молодший, але сей мав з часом стати адвокатом.

Дїтоньки раді були тим пересьвідченям батька. Коли їх товариші Русини сьвітили дїрами в рукавах та в холявах, то вони оба будучі юристи, in spe може Verwaltungsrath-имеценаси були взірцями перших руських ґоґів, говорячи теперішною термінольоґією. Шуміли паничі по Львові, бо було позакуда. Шумяч був парохією доброю, був копальнею золота; о. Софрон та ще й декан свої зносини з парохіянами опирали лишень на однїсенькім слові „даш“, і те слово шрубовано часом до границь неможливих.

Паничі потребували богато, дім поставлений на пансько-шляхотську стопу потребував також, дочка доросла́, бо вже й з польського пансиону зі Львова вернула, треба було і про єї будуччину подумати, а о. Софрон був добрим батьком. Синам вказав заздалегідь їх дорогу до будучої цїли, лишень о дочку трівожив ся, бо Зоня, хоч і як гарна і на свій час осьвічена, мала одну велику хибу. Хиба тота вязала ся до неї одним-однїсеньким словом „попадянка“; тим тратила вона на вартости в очах молодїжи шляхотської, як знов для кождого звичайного руського питомця була ідеалом недосяжним, і як раз задля того панського тонкого вихованя і образованя. Не диво отже, що на тій точцї став о. Софрон дипльоматизуватн. Вже Зоня від двох років сидїла дома, вже давно введено єї в сьвіт, вже чи оден бенькет відбув ся під дахом о. Софрона, на них гостив він весь вибір околичної панської молодїжи, але до рушників якось не стелила ся дорога. Архипресвітер, що рік тому перебув якийсь час у о. Софрона, порадив показати єї і у Львові в руськім товариствї; о. Софрон рад-не-рад згодив ся, хоч се і як болїло єго аристократичну душу, бо нїколи не звертав ся він з сердцем до тої нової суспільности, що стала, користаючи з лекших для руської долї обставин, витворювати будуче забороло народно-руського відродженя. О. Софрон не любив руського духовенства, не любив своїх парохіян. Немезіс зазирала під єго стріху інакшими очима, і се єму було не в лад, сего він бояв ся. З околичних пан-отцїв заїздив на єго подвірє лишень той, що́ мусїв, приневолений тим, що зносини з деканом піддержувати мусїв. Не люблено єго за єго гордість, за нехтованє свого обряду, церковних обовязків, за занедбанє обовязків супротив своїх парохіян, що́ від свого пан-отця відцурали ся. Уникаючи попівства, бо звідтам не несло до них духом любови нї розради, став нарід жити по своему, а занедбаний морально, став давне, тихе, сумирне житє своє переводити на шлях своєвільства, став пити і гуляти, став шуміти, а сторонські люди охрестили те село Шумячем.

О. Мелїтон був дуже рідким гостем в домі о. Софрона. Дві, як раз противні натури, щиро-руська і отверта о. Мелїтона з вдачею о. Софрона не годили ся. Він мусїв з ним зносити ся як з деканом, але чув себе о цїле небо висшим від свого „настоятеля“, бо так і справдї було. І декан чув, що єму нїкуда рівнати ся з сусїдом-диваком. Сего, хоч і як був він хімерний, любили кондеканальні товариші; Софронови-ж було до сего дуже далеко.

Всї три вони, господар дому і оба гостї, були то три типи трох нерівних собі епох, трох періодів в нашім мізернім, народнім житю.

О. Софрон був сином останків культури польсько-шляхотської і беззглядним поклонником австрийських порядків, — о. Мелїтон був годованцем часів, що́ в них деякі прояви народного жити на Русинах тогдїшних вже витиснули свою печатку, — а Тосьо з своїм серцем, з своїми поривами, ідеями, був дитиною наймолодшої породи, був завдатком і промінем того зарева, що́ вже розсьвічувало ся над галицько-руською землею.

— Слава Ісусу Христу і вам, отче намістнику, слава, — говорив о. Мелїтон, витаючись з деканом і познакомляючи з ним Тося.

— Се сестрінок моєї жінки, у мене на вакациях. Простять о. декан, що привожу з собою непрошеного гостя, бо рад був пізнати сї сторони.

— Прошу, дуже прошу, мило менї повитати. Певно — питомець.

— Укінчений, — сказав досить сьміло Тосьо.

— Тим красше. В наших сторонах панночок доволї, то о весїлє не тяжко; прошу дуже! — і закрутившись легко на чоботї, взяв о. Софрон свого сусїда під лївє рамя і повів в салю.

— Сїдайте, коли ласка, а може позволите на город, там веселїйше. Е, троха гостий, ну, і на сьвіжім воздусї.

— Овшім, овшім, — і не ждучи довго пішли наші знакомі за господарем з сьвітлицї до передпокою, а звідси в шклянні двері і на город.

Тут було справдї гарно. Перед самими вікнами ладний зїльник, за ним серед мурави повикручувані рівні стежки вели в гарну липову улицю, що́ другим кінцем своїм сягала як раз днїстрового яру. Одним і другим боком попід липи стояли лавки, при них столики і крісла. Гостий осіб з трийцять проходжували ся, другі сидїли гуторячи на лавках; поміж них звивало ся двоє прислуги: льокай в лїберії і непогана покоївка, що́ розносили підвечірок. При однім столї сидїли чотири шляхтичі і грали в карти. Найвеселїйше було в кінци алеї, бо тут в рондї обсадженім липами сидїла вся молодїж і серед сьміху та радощів забавляла ся таляром; тут була і Зоня в роли молодої господинї, тут їй віддавали й почесть, як звичайно дочцї господарів. Забава йшла дуже весело. Молоде товариство і не спостерегло, як о. Софрон, познакомивши сьвіжих гостий з давнїйшими, ввів сюди о. Мелїтона і Тося знакомити з молодїжию. Якось перша в ту сторону повернула головку сама Зоня. Побачивши чужих мужчин, що́ йшли з батьком, підвела ся з свого сидженя, а вдививши ся в обох гостий, мимовільно спаленїла мов ягода.

Дївчина пізнала Тося. В одній хвилї злинув їй на гадку забавний вечір, той баль у Львові і той молодець з карими очима, що́ з ним перейшло їй кілька справдї веселих годин. О. Мелїтона вона знала; єго приїзд не здивував єї. Але приїзд молодого чоловіка в ті далекі від Львова сторони хіба-ж не був умисним приїздом задля неї?... В дївочих серцях віщуваня чимало, може і серце Зонине як раз здогадало ся і мимовільно затьохкало сильнїйше, а на ягоди єї ударила нова филя рожевої краски. Помітили єї товаришки і паничі, що́ доси в тім гуртї так весело забавляли ся, тому між всїма стало тихо, а Зоня, склонивши ся о. Мелїтонови, привитала ся з Тосьом.

О. Софрон, познакомивши свого кондеканального сусїда і з тим кружком своїх гостий, забрав єго з собою, лишаючи Тося, що́, нїгде правди дїти, для всїх в тім кружку не міг бути милим гостем. Кількох молодих шляхтичів і два урядники судовики скрутили, як то кажуть, від разу носом. Тосьо витав ся з Зонею своїм рідним словом, а Зоня, чи задля розумної консеквенциї, бо преці-ж говорила з ним на балю по руськи, чи може і задля пошанованя гостя тим заєдно словом і єму відповідала. Талярок прорвав ся, хоч Тосьо заявив охоту і собі взяти участь в тій розривцї, — паничі пішли троха на відсторонь закурити папіроси. З товаришок Зонї одні шопотїли з собою, а другі, повернувши ся в сторону Днїстра, дивили ся на єго золотисті води, що́ як раз горіли блеском похиленого ід заходови сонця. У тій чудовій ясности

Красавиця. [З образу Юл. Фалата].

маяв поверх річної струї филь хибкий човен рибалки, весло в єго вправній руці поблискувало й собі мов здорова плетва срібно-луської риби. З гори дивлячись, здавало ся просто, що се великий птах водний шибає собою, совгаючись по золотистій дністровій ленті.

— Зоню, Зонечко! — закликала одна з товаришок — гляди, що́ се за чоловік так зна́тно гребе веслом по ріці.

— Се певно Стефан Небережний; єго хата он там в ярку, — відповіла Зоня, показуючи рукою в сторону, де справді, закрита зеленню, лишень чорною своєю стріхою визначувала ся невеличка оселя Стефана.

— А може-б й нам над Дністер — кликнув оден з паничів.

— Ай на човен, до човна, от і прогулька гзрна! — сплеснули в долоні дівчата.

— І овшім. — сказала Зоня, — я зараз послужу. Ходім лишень по капелюхи та парасольки.

Ціле товариство повернуло стежкою липової улиці до хати, відтак за хвильку вертало назад туда і, малою фірткою перейшовши за тин, стало спускати ся спадистою стежкою в низ яру до дністрового русла. Товариство ішло парами. Молодиці подавали руки панночкам, а Зоня, що́ з обовязку молодої господині мусіла заняти ся більше новим гостем, ішла поруч з Тосем і була сему рада. Викохана і випещена, одиначка у своїх родичів, бо сестер більше у неї не було, любила вона, коли і свої і чужі на ню лишень звертали увагу. Мати пропадала за нею, батько теж, а брати так освоїли ся з тим значінєм сестри в дома, що й вони стали їй улягати, найпаче коли і через Зоню, а радше єї протекцию до матери та батька і одному і другому чи раз не лихо а добро вкроїло ся. Зоня знала, що задля неї родичі гостять і спрошують в свій дім тих всїх гостий, що́ тут як рік довгий, не переймали ся; але Зоня була вже дівчиною в повні свого розуму і чи раз вона, призадумуючись над дотеперішним а будучим житєм, якось не мала богато надії, чи серед того гурту молодих людий, що́ раз-на-раз до єї батька заїжджали, найде вона свою долю. Щастє хотїло, що Зоня за час свого побуту в пансіоні зближила ся до чесної жінки, а ся була як раз єї учителькою, та нераз в прихідну хвилю при науці чи одно поважне слово доброї науки, мов здорове зерно, кинула в серце молодої дівчини. Зоня уміла відріжнити внїшний блеск від внутрішної вартости, і тому чогось тоті паничі не підходили під єї думку.

Бувало і мати кине своє слово несьмілого невдоволеня. Нераз похвалить сего або того жениха. Зоня відказувала на те одним словом: „звичайний,“ — а мати ні батько не перечили ся, хоч батько радби був діждати ся рішучої долі для своєї доньки. Зоня слухала складних слів і облесних милощів (компліментів), але й приймала їх яко доказ звичайної чемности і ще з більшим натиском повтаряла сама перед собою: „звичайні“.

„Як у тебе нема в серцю чистоти, а в словах жару, до дівочого не зближай ся серця!“ — сказав оден з поетів. Зоня може дожидала хвилї стрічи з таким чоловіком: доси сего не було, винявши сей оден-однїсенький раз на тім балю руським. Спомінки по нїм вже стали затирати ся в дівочій памяти, але в дівочім єї серци все гомоніли слова карооκого хлопця, а він може й говорив незвичайно, коли затямив ся і доси, а за нинїшною другою стрічею розбургав знов ті спомінки.

— Панї! памятаєте ви сей баль у Львові? — питав єї Тосьо, кладучи наголос на слова „сей баль“, а Зоня, підводячи свої голубі очи, відповіла безцеремонно:

— Якже би! і першого вальця і кадриля, — а сї оба танці гуляла вона з Тосем, що́ тепер справді вже відчував вдяку для вуйка за єго труд і за єго охоту бути єму сватом.

Стежка, ведуча в низ, крутила ся, мов справдїшний вуж; треба було досить часу, щоби нею дійти до першого злому, а радше до першого врубу в стїну яру того, а тут була допервa половина дороги. Лишень, що звідси вже вид на ріку і на єї крайні береги ставав далеко виразнїйшим.

— Гарно у вас, панї! Село лежить дуже гарно, а вже-ж тота партия над рікою на причуд гарна. Я вперше в так гарній сторонї, хоч думав, що над мою Бережанщину нема красшого кута.

— А Львів не сподобав ся вам?

— Львів — місто, у него своя вдача і свої принади. Я рад, що єго покинув, бо вже — на волї, по сповненю своїх обовязків.

Тут Тосьо отвертим серцем молодого чоловіка став розповідати дівчинї про свою бувальщину, про часи свої студентські, про богословські студиї, про товариські зносини. Чужий чоловік говорив-сповідав ся з свого недовгого ще житя, а дівчина слухала і наче платила охочим послухом за щирість. Звінка бесіда молодого хлопця не була їй не милою, а єму здавало ся, що так і треба, що треба відкрити і ясно перед очима дівчини поставити літа дотеперішні свого житя, щоби відтак взискати право сказати:

— Знаєш мене, тож не цурай ся і мого серця, моєї любови...

Ціле товариство вже далеко було на передї; одна чи дві пари вже-вже добігали берегів, а вони обоє йшли звільна, то пристаючи, коли Зоня зацїкавлена яким важнїйшим епізодом Тосевого оповіданя сама затримувала ся, якби хотїла лїпше чути кожде єго слово, то знов прямуючи за товариством, що́ серед веселого сьміху і накликуваня вже стояло над рікою і розмовляло із Стефаном, чи не схотїв би забрати всїх на човен.

В повітрю зрештою стояла велика тишина. Лишень безчисленні рої комашок бренїли, поблискуючи своїми прозорими крильцями до сонця. З тамтого боку ріки тарахкали деревляні калатала, бо в лозах насло ся доволї худоби, а чим більше Тосьо і Зоня наближали ся до ріки, тим чутнїйшим ставав шум тих дністрових филь, що́, повернувши під самі береги та на рінь, шуміли розприскуючись по мілковинах, по каміню, та корінях надбережних дерев.

Стефан, вволивши волю такого панства, метнув ся на своїм човні в гору ріки аж до своєї оселї і, розбудивши двох силячих товаришів, казав їм плисти за собою на своїх човнах, бо понизше попівства жде велике панство і хоче на човнах по Дністрови гуляти. Отож і добрий могорич буде. Всї три човна причвалали скоро і товариство стало в них розміщувати ся. Зоня, упросивши одиноку товаришку Русинку, сїла враз з нею і з Тосем в малу чайку, що́ нею правив брат Стефана, Панько. Човна відбили від берега і небавом помчали самою серединою ріки в долину. Під веслами вправних гребців прискала вода брилянтовими каплями, а в них заломували ся промінї сонця дуговими красками. Ціле товариство любувало ся запашним повітрєм, насиченим лагідними відпарами ріки. По однім і по другім боцї стояли маєстатичні і зеленню украшені стїни яру, з єго верхів доходив тихий гомін людського житя, чути було глухий голос сїльської решітки, бо в селї була музика. День клонив ся до того тихого і справді поетичного вечера, украшеного всїма явищами чудової лїтної погоди. Товариство розбрило ся по своїх човнах. Стефан пер своїм на самім передї, а Панько, знаючи, що паннунця не любила скорого плаваня, приостав з заду, кермуючи лишень своєю чайкою і пустивши єї на волю води. Тосьо, звернений плечима до переду човна, не спускав ока з Зонї, що́ з своєю товаришкою сидїла як раз проти него. Єго молода душа поїла ся чудовою природою і тою справді романтичною поїздкою. Поверх всього тонув він взорами своїми в тих гарних зорях, що́ сьвітили в очах Зонї, і якось дивно настроєний, наче збирав свої думки, а чайка, виминаючи рвучі струї, виминула велике колїно дністрове і виплило на таке місце, над котрим звужений яр просто висїв своїми стїнами, наче-б грозив своєму пливучому сусїдови, що ось-ось провалить ся і єго дорогу перегородить зломами скал. Товаришка Зонї мимохіть притулила ся до неї, бо в тім місци і Дністер шумів грізнїйше і чайка мчала стрілою. Ліворуч над стрімким берегом повисла біло-сива хмарка і стояла над ним наче квітка на нарубочім капелюсї. Тосьо кинув в гору оком і став голосити Кобзареву поему:

„За горами гори хмарами повиті
„Засїяні горем, кровю политі“...
. . . . . .

і деклямував цілий „Кавказ“ з таким чутєм, що дівчата дивились на него, не пропускаючи нї одного слова, а голубі

Зонині очи стали заходити в легку хмарку, поки на них не засияли дві каплї слїз наче два горошки самоцьвіту. Вже Тосьо скінчив деклямувати, вже минула спора хвилька після єго продукції, поки дісталось єму слово вдяки з малинових губ єго товаришок. Тосьо радїв тим наче справдїшним зразком щастя. Слова Зонині подяки вливались в него животворним бальсамом, а завершили ся таким нїжним і глубоким поглядом еї очий, що єго молодому чоловікови не забути нїколи. В єго висках ударила сильнїйшим живчиком струя молодечої крови. Тосьо, якби бажав, стати від разу лицарем дївочого серця, виводив з памяти цїлу серию Кобзаревих думок, а далї, зачувши гомін сїльської сопілки став сьпівати наче соловей, наче подражнений сьпівом суперника. З єго повної груди роздав ся звук народної пісні:

„Чи я в лузї не калина була...“

єго рівний, повний, звінкий голос понїс ся понад зеркалом днїстрових вод, ударив об червоні скали і гомонїв своєю силою, наповняючи відгомоном своїм оба надбережні луги. Зачули сей сьпів і ті, що плили на тамтих човнах, казали требцям своїм повернути в гору, бо хотїли й собі послухати справдї майстерського сьпівака.

. . . . . .

Вже добре стало смеркати, як молоде товариство вернуло з прогульки до хати о. Софрона. Тут в сьвітлици заставлено вже столи, а служба порала ся під надзором самої панї Ванди, жінки о. Софрона. З сьміхом і з радісною гуторкою входило молоде товариство в сьвітлицю. Панї Ванда побачила доньку свою поруч питомця і лице еї похмурило ся. Зоня зауважала сю хмару на лици матери, але не збила ся з пантелику. На просьбу Тося приступила до матери познакомити єго з нею. Ї личко паленїло здоровими ягодами легкого утрудженя, в еї свобіднім поглядї виднїла думка: „Пізнайте сего, що менї вже добре знаний“.

. . . . . .

За час і після вечері Тосьо своїм незвичайним гумором, своєю веселою вдачою, своїми сьпівами в супроводї гри Зонї на фортепянї, визначив ся дуже з цїлого товариства. Навіть сама панї Ванда, що шляхтянка родом не любила богословів а своє подруже з о. Софроном все уважала мезальїансом, далеко прихильнїйшими очима дивила ся на свояка о. Мелїтона. Сей був рад, що єго сестрінець так гарно поводив ся на тій гостинї.

Від'їжджаючи, в хвилї, коли як раз Тосьо устиском теплої, дрожачої руки прощав ся з Зонею, — він тим раднїйше запрошував о. декана і єго семю до себе на празник.

6.

Минули жнива, минуло розкішне лїто, люди вже й забули ся, як минув ся празник першої „Матки Божої“, і сьвято Семена та другої „Матки Божої“. Поля стояли вже путскою, бо після „бульбяних і капустяних робіт“, тай після осїнних засївів став нарід порати ся по своїх обійстях. На жовтїючих левадах, на голих стернях звивала ся лишень селянська худоба, а в промінях осїнного сонця поблискувало лишень сріблистими нитками павутинє бабиного лїта. І оселя о. Мелїтона не стояла вже в тій красотї та в тій принадї, якою пишала ся так ще недавно за горячих днїв Петрівки. Зелена краска садів і лугів обмінювала ся жовтїючим листєм, що золотило ся по гилях деревини, або за повівом холодного вітру летїло до долу і грубою верствою стелило ся у стін своїх пнїв.

Другого дня після Покрови вертав о. Мелїтон як раз з пасїки, — бо там під єго наглядом обліпювано улиї, — і стрінув вертаючого з почти паламаря.

Паламар сповняв нераз обовязки післанця, отож і нинї ходив навмисне на почту і приніс звідтам крім писем урядових і ґазет також лист.

О. Мелїтон пізнав письмо Тося і здивував ся. Печатка почтова вказувала, що лист вислано з Бережан, а о. Мелїтон був певний, що Тосьо після щасливого посватаня Зонї сидить в Шумячи і розводить пляни неминучого подружя. Розпечатавши чим скорше письмо, покрутив головою і посоровів.

— Знаєте, їмость, — сказав о. Мелїтон до жінки, що порала ся в хатї коло скринї, звиваючи здоровий кусок домашного полотна, — щось Софрони киринять, а бідний Тосьо пише такий жалібний лист, наче-б єго відсадили від панни.

З тими словами подав письмо жінцї. Невеселим змістом єго зажурилась і панї Ганна. Стояло в нїм виразно, що Тосьо вже від тижня сидить у матери і що, коли останний раз був в домі о. Софрона, приняли єго там дуже холодно і взагалї добачив він у цїлої родини далеко не таке поведенє супротив него, як се було в перших тижнях після єго сватаня. Зоня мала бути дуже сумною, а він виїхавши затрівожений з дому судженої, не бачив другого виходу, лишень для розслїдженя правди поїхати ще раз з о. Мелїтоном до Шумяча. Пише отже, що через два або три днї приїде він певно сюда і сподїє ся, що вуйко не відкаже єму сеї послїдної ласки.

Обоїх супругів тота вість вразила дуже немило. Панї Ганна, складаючи письмо Тося і віддаючи єго чоловікови, пішла за ним до єго канцелярії і зітхнувши сердечно сказала:

— От бідний хлопець, видно не має щастя.

— Е, що там щастє! Таке він може ще роздобути, але декан хитрець певно зачув інакший вітер тай моторочить.

— Хіба думаєш про якого другого жениха? — спитала панї Ганна. — Та-ж Зоня певно за...

— Дарма Зоня, коли мати хімерна а батько непевний. Ну, але се зі мною справа. Я Тосеви кривди не дам зробити.

Так погрозивши, став о. Мелїтон серед виразного гнїву накладати собі люльку. Панї Ганна, видячи зворушенє чоловіка, вийшла з єго покою, а о. Мелїтон, закуривши люльку, перейшов в їдальню і, ходячи великими кроками довкола круглого стола, став над цїлою справою роздумувати. Єму стало живо в памяти цїле сватанє Тося і якась певного рода нерішучість, що з нею приймав декан Тосеві осьвідчини. Він пригадав собі, що панї Ванда тогдї дуже чогось зітхала і що в цїлім поведеню будучих тестів Тося не слїдно було тої звичайної радости, як се буває у других людий, коли їх дочцї трафляє ся добірний жених. Обоє видушили з себе дозвіл словами:

— Не маємо против вашого свояка нїчого, не будемо з ним жити, лиш наша дочка.

При вечері запили навіть могорич старим вином, але не так лучало ся о. Мелїтонови, коли він сватав синів своїх сусїдів та знакомих, коли родичі панни за єго ласку і прихильність до них не знали, де єго посадити, не знали, чим єго угостити. Все-ж однак о. Мелїтона в сій справі потїшали сї обставини. Найперше знав він, що в домі загорілих аристократів нїколи не було того тепла, що звичайно аж ллєть ся з руських сердець доказами сердечної гостини, а відтак знаючи любов Зонї - в нїй власне бачив запоруку доброго кінця в Тосевій справі. Він був певний, що Зоня, нахиливши сердцем до Тося, і раз з ним повязана словом, приреченя свого нїколи не змінить.

О. Мелїтон надїяв ся з дня на день запросин на весїлє, бо перший раз, відколи старостив він молодим людям, від'їхав з дому декана, не знаючи речинця. Полюбивши Тося щиро, бажав о. Мелїтон показати ся на єго весїлю як слїд; по другій „Матцї Божій“ їздив навіть до Львова з жінкою полагодити орудки, як раз лишень по причині сподіваного весїля. Панї Ганна купила для себе дуже гарну сукню і дуже гарні дарунки весїльні, що їх обоє мали вручити молодим в дни вінчаня. О. Мелїтон купив нову упряж на конї, казав бричку на-ново обити, а для свого візника придбав новий капелюх і панський батіг.

— Нехай знає декан, — говорив о. Мелїтон до жінки, як вона стала счислювати показну суму видатків, — що й о. Мелїтон неабиякий пін, а єго їмости шовки також до лиця.

Сегодняшний лист Тося забив отже о. Мелїтонови великого клина в голову. Був би в тім розцїкавленю волїв замість листу побачити Тося, але дарма. Треба було чекати єго приїзду, а поки що нетерпеливити ся, а може й жалувати приложеня руки своєї до тої справи. О. Мелїтон був навіть гордий на те, що за єго порадою не одно вже супруже до купки зведене жило собі щасливо. Можлива невдача сва-

тання Тося була-би для него першим погромом, а сего він і боявся.

Поминувши непотрібні видатки ставало єму жаль долї свого молодого „клієнта“, а найпаче непокоїв ся також про свою сватівську славу.

. . . . . .

Тосьо не дав довго на себе ждати, бо таки другої днини привіз єго сусїдський пан-отець, щó, заїхавши до Бережан за орудками, стрів ся тут з Тосем і по знакомости та чемности взяв єго з собою та привіз до о. Мелїтона. Сердечно і з певним співчутєм привитали Тося. На єго лици знати було ту журбу, що аж прозирала смутком і занепокоєнєм. О. Мелїтон ледво позволив Тосеви розгостити ся і вже взяв єго на допити, бо лист не пояснював подробиць. Тосьо розказував все як слїд, а з єго оповіданя вийшло справдї те, чого о. Мелїтон найбільше побоював ся.

— З-разу, — говорив Тосьо, — усе було добре. Менї здавало ся, що старі глядять на мене з дня на день красшими очима. Чим день ставав я свобіднїйшим в їх хатї, бо зразу кождий мій приїзд до їх дому не видавав ся менї немилим. Правда, було й таке, що о. Софрон запускав ся зі мною в довші розмови, неначе хотїв прозрїти на скрізь кожду мою думку, а я не скривив ся. По своїй отвертости говорив я з ним все щиро, розбирав з ним навіть наші народні справи, але бачив, що ся сторона моїх поглядів якось неконче єму була милою. Часом заявляв він навіть докази свого невдоволеня, коли я, от як і з вами, вуйку, заходив ся роз'яснити єму дорогу конечну нашого народного відродженя. Такі непорозуміня я вважав все дрібницями тим більше, що я заєдно серед таких розмов оминав усе, чим би єго міг вразити. Опроче я був рад, коли ті розмови кінчили ся хочби і найскорше. Старого не пересьвідчиш, а мене тягло шнурком до Зонї, бо я єї справдї щиро люблю і я доконав ся, що й вона мене любить.

Хведір Левицький,
в ролї Канупира „присяжного-засудителя“ в драмі „Зайди голова“.

— Що-ж зайшло однак, коли нагло так вони всї перемінили ся?

— Певно не знаю. Перед Різдвом Богородицї виїхав я на весїлє свого товариша в сторони Бучача; забавивши тут з тиждень і відтак вернувши побачив я в них всїх велику переміну. Лучались менї особливо від старшого брата Зонї часті докори, бо з виразним цинїзмом називав мене „хлопоманом“ та „Україною“, — не помогло, що Зоня нераз хотїла єго схаменути, а обоє старі з того часу за кождий раз, як бувало приїду, чим раз явнїйше почали показувати свою неохоту. І Зоня вже не тота, що була. Нема у неї вже тих доказів сердечности, хоч я бачу, що вона силкує ся на таке поступованє. Вони мене тим всїм так налякали, що я не хотячи класти всего на одну карту, не мав відваги поговорити з ними явно.

Вислухавши того позирнув о. Мелїтон до вікна і подумавши довшу хвилю, обізвав ся з познаками великого невдоволеня:

— Га, побачимо. Поїду сам. Кажу однак, що багато тобі не сподївати ся, бо у них усе можливе. Воно може й лїпше роз'єднати ся перед часом, чим після повязаня присягою перед Богом мати в кругї найблизшої рідні тайних неприхильників. Коли-б прийшло розійти ся з Зонею, то лїпше тепер. Молодий, хоч і якби ти єї любив, забудеш, а долю свою найти ще й по часї можеш. Не жури ся! Час вигоїть і найприкрїйші рани, а коли Бог не судив, головою муру не перебєш.

Тосьо слухав вуйка як свого родича. Він розумів, що вуйко мудро говорить, але на силу споминки розгару першого, весняного чутя глотили єму серце. Згадка, що він мавби розійти ся на все з Зонею, просто гнобила єго. На слова вуйка не міг він якось нїчого відповісти. Він був так зворушений можливостию сеї студеної правди, що здобув ся лишень на те, що сердечно поцїлував вуйка в руку, а вуйко відчувши, що може дїяти ся в серцю молодого чоловіка, поцїлував єго в чоло і тим наче хотїв затищити силу єго зворушеня.

. . . . . .

7.

О. Мелїтон мав вибрати ся до декана допервa другого дня після обіду, але в ночи люнуло зливним дощом а з вечера було невидно, тож виїхав рано. Не жалував поспіху, бо земля від осїнної зливи розховзла, а глинковатою дорогою їхало ся дуже звільна, хоч коні були дужі і скорі. В самій половинї дороги до Шумяча випало ще і затримати ся поневолї. В тім місци над глубоким ярком висїв місток т. зв. польський з руськими дїрами і сей осунув ся одним кінцем враз з глинковатим берегом. Щастє, що над ярком стояла коршма „Вигода“. Жид дав знати до присїлка, а вийт, забравши людий і потрібне дерево пішов зараз направляти місток, бо трактом їздила почта і вийт з наказу старости мусїв пильно стерегчи порядку на тій дорозї. Люди вже кінчили свою роботу — треба було однак підождати з годинку; о. Мелїтон, не хотячи стояти в болотї, казав парібкови повернути до сїний коршми, де застав він доброго свого знакомого. Стрїча ся була єму дуже на руку.

Знакомим був шляхтич з'убожілий, і звав ся Нєзґода. На малім кусни землї сидїв він в Шумячи, а що тяжко було вижити з того, що земля давала, став у сусїдських панів ба навіть у о. Софрона тотумфацьким або по нашому: людиною до всього. Звиваючи по всїй сторонї того кута, товк собою за всїлякими орудками і за те зискував де ласку а де нагороду. Тим ладом й жило ся єму сяк-так на божім сьвітї.

О. Мелїтон подав єму руку, шляхтич ще раз склонив ся низенько почім розпочала ся бесїда найперше про випадок з мостом а відтак про сторонські відносини.

— А о. каноїк куда? — питав цїкаво п. Нєзґода, — та ще так рано?

— Маю дїло з деканом, тож іду до Шумяча.

— А з о. деканом. Він певно дома. Я був там оногди. Всї здорові.

— Не було там у него коли яких гостий? — питав о. Мелїтон далї.

— Так тепер не тямлю, але зо три недїлї тому, були навіть львівські.

— Може архіпресвитер?

— Нї, брат той, щó є Regierungsrath-ом, з якимсь молодим чоловіком.

О. Мелїгон став зацїкавлювати ся оповіданєм п. Нєзґоди, але сей на дальші питаня зачав відповідати вимина-

ючо начеб не хотів говорити при службі, бо парібки оба сидїли на бричках і собі щурили уха. Порозумівши, що не при них довідавби ся може чогось більше, злїз о. Мелїтон з брички і винявши з кишенї люльку попросив п. Незґоду на товариша і перейшов з ним до жидівського алькира. Жидівка лиш того дожидала і як почула скрип дверий, вбігла чим скорше, пострирала стільцї замазаним фартухом і попросила гостий сїдати.

— Панє Янє, — обізвав ся о. Мелїтон, — а можеби так по чарочцї меду, на дворі холодно...

Незґода пристав з охотою. За шклянкою пішло лекше.

— Отче добродїю, — говорив по польськи п. Ян, — менї жаль вашого свояка. Гарний хлопець, я єго там пізнав при нагодї але либонь чи з сватаня буде що. Менї дивить ся, що не там мука на сей хлїбець.

— Якже-ж би! Прецїнь дали слово і дозвіл...

— Не там стійність слова. Я, отче добродїю, на слово вашої імостї положу тисячку, — але не на їх слово. Жити мушу з ними, бо найблисші сусїди а чоловікови ріжно лучить ся, але вони менї не по серцю, не на мій лад, хоч панї Ванда нїби наша... шляхтянка. Вони вже й з вами крутять — я все знаю.

О. Мелїтон рад був дуже і тому припадкови в дорозї а тепер ще більше тій стрічи з Незґодою. Був певний довідати ся чогось більше. Нїби знехотя випив душком другу шклянку меду і наляв і собі і шляхтичеви знов по повній.

— Я все знаю, хоч нїби моя хата з краю. Імость Ванда високо лїтає, — що для неї богослов!... Вона від першої хвилї єму рада не була. Свою доньку повяже вона не з ним певно; вона вже має для неї другу партию.

— Та хто-ж би?

— О те п. Regierungsrath постарав ся. Він привозив ту єго і просто яко шеф панича, бо сей новий жених служить під єго рукою; видно пре на панича, коли єго сам ту привозив. Панич має карієру перед собою. Старі були єму дуже раді, коби не клин з вашим...

— Хіба хотять від мого відвязати ся?

— Бачу так; лиш, ради Бога, не видайте мене. Моя донька вже-б певно не мала чого там показати ся, а видите пан-отче, вона сирота, матери не має а до хлопа в гостину не пійде.

— На те вам слово, панє Янє, і спасибіг вам за ласку. Тепер знаємо на чім стоїмо, — сказав о. Мелїтон більше сам до себе.

Вийшло з тої розмови, що Незґода знав більше, як може о. Мелїтон і надїяв ся. Знав назвати імя жениха, знав і об тім, що Зоня була дуже а дуже сему нерада, що перед дочкою Незґоди чираз звірила ся з своєї невеселої долї, а знав і те, що панї-мати зажадала від доньки послуху під загрозою відмови материнського благословенства, і що Зоня за Тосем дуже банує.

О. Мелїтон вже справдї кипів від гнїву. Оповіданє шляхтича було явним доказом крутарства тих, що їх домови він честь віддав своєю прихильностию. Забажав одної хвилї явити ся в тій хатї і перед лицем тої родини з терпким словом правди. Рад був отже звістцї парубка, що місток готовий. Треба було однак Незґоді подякувати. З дальшої бесїди довідав ся, що в Шумячи сего року була недорода на бараболї, а п. Ян став тим дуже журити ся.

— Но, но, добродїю, не журіть ся. І я ваш сусїд — якось на те порадимо, у мене, славити Бога, урожай на бульбу добрий.

— Дякую, дуже дякую, дай вам Боже прожити за добре слово і ласку, але ради Бога, ще раз прошу не видайте мене з секрету! — говорив п. Незґода супроваджаючи пан-отця з алькира до сїний. Тут стояли вже конї готові до дальшої дороги.

— Ну, Гриню, з Богом! Здорові були п. Янє!

— Кланяюсь до стіп ваших, — розпрощував ся п. Ян з від'їжджаючим пан-отцем, тримаючи капелюх в одній руцї а в другій — люльку набиту єго тютюном.

За хвильку бричка о. Мелїтона затуркотїла по справленім містку і виїхала на шлях по тім боцї ярку.

8.

З порядку знов нинїшний день мати бути для о. Софрона днем феральним. Імость перебувши вчорашного дня паньску слабість, міґрену, лютила ся від самого ранку, гримаючи на всїх, хто був лишень в хатї. О. Софронови обірвало ся за те, що вчора взяв мало за похорон війтової невістки, дяка виганьбила за привіз злого мяса з місточка, а сей подякував єґомостеви за службу. Сам о. декан посварив ся в церкві з старшими братами, бо підозрівав їх, що по нинїшних поминках не принесли всїх хлїбів з церкви. Коло полудня ставало в хатї вже якось сумирнїйше. Перебраний перед роком за льокая свинопас став накривати стіл до обіду, як перед веранду заїхала бричка з гостем. Єго о. Софрон після пічної зливи нині певно не надїяв ся.

— Стій тут, най конї витхнуть бо я може довго не забавлю, — кликнув о. Мелїтон на парібка і зіскочивши з брички вбіг на сходи і отворив двері.

В хатї счинив ся рух. О. Софрон, якби перечув бурю — аж зблїд і затряс ся, але треба було йти на стрічу гостеви. Ішов отже як на покаянє. Прибравши лице фарисейским усьміхом, знимав о. Софрон на повитанє гостя з голови свою покоєву шапочку і простер обі руки, якби хотїв брати єго в свої обійми, але о. Мелїтон, щó як раз синим платком від носа обтирав лице, бо чув на ним каплї присихаючого болота, подав о. Софронови два пальцї правої руки, кажучи:

— Слава Ісусу Христу!

— Слава на віки! — відповів декан і почув як від повитаня о. Мелїтона повіяло здоровим холодом. Не тратив однак фантазиї.

— От в добру пору нагодили ся гостеньки; видно до неї прихильні. Власне подають обідати.

— Я не за обідом до вас, високопреподобний. Я так лиш хвильку за орудкою.

— Е! та хіба так не можна, але як бачу ваш тут став. Петруню, а йди-но, нехай єґомосцїв парубок заїде перед стайню, — кликнув декан на льокая...

— Не треба! Хлопче, верни ся, погодім. Може пізнїйше. Я до панства лиш по дїлу і зараз їду, — відповів твердо о. Мелїтон.

— Га, коли вже так, прошу близше.

Оба пан-отцї перейшли в сьвітлицю. О. Софрон ідучи позаду гостя, шепнув Петрови: „Зараз вазу!“

— Чим-же можу служити ласкавому отцю сусїдови? Але може циґарко, прошу дуже! — І з тими словами взяв декан з другого столичка ящик з добірними циґарами і поставив їх перед гостем.

— Спасибіг! Чи імость панї деканова в дома?

— Овшім в дома; зараз прийде.

О. Мелїтон, не хотячи в першім розгарі зачинати драчки, взяв циґаро, закурив флєґматично і якби хотїв зволїчи з часом, заки прийде панї Ванда, став оповідати приключку з попсованим мостом.

— З тим мостом все біда, я через него мало смерти не пожив.

Вже забирав ся о. Софрон оповідати і свій припадок, як рівночасно з двох боків відчинили ся двері. Одними увійшов слуга, звіщаючи, що росіл вже на тарелях, а другими дверми увійшла згорда панї Ванда і подаючи руку, котрої о. Мелїтон в-перве не поцїлував, чим вона й дуже змішала ся, попросила пан-отців до обіду.

— Коли з добром то овшім, коли-ж з лихим, то даруєте, панство ласкаві, я за вашим столом не сяду — сказав о. Мелїтон суворо.

— А сохрани Господи від лиха! А поки-що ви гість наш, не відказуйте!

— Так прошу панства, безперечно я ваш гість, але на підорваний столець менї сїдати нїяково!

Супруги глянули по собі. Метафори о. Мелїтона були висказані так рішучо, що від разу зміркували, до чого воно клонить ся.

— Але-ж отче добродїю, коли річ про наші відносини, — буде часу доволї; тепер просимо будьте ласкаві!

— Нї, ласкаві панство, не бути сьому, хіба скажете одно слово!

— Просимо, яке?

— Зараз служу; але нас тут за богато!

Те сказавши, підійшов о. Мелїтон до дверий, що́ вели в їдальню, де стояв Петро, і запер їх енергічно. Вернувши на своє місце і не сїдаючи випрямив ся цїлим ростом своїй високої статї і впявши очи в лице о. Софрона спитав вільним, поважним голосом:

— Моя жінка кланяє ся і просить відповісти, коли має приїхати на вінчанє Тося з вашою дочкою?

Тверде, рішуче і в тій формі поставлене питанє, заскочило господарів хати так, що не можучи в першій хвилї відповісти як слїд, присїли на стільцях, наколи випростований о. Мелїтон не спускав з них ока.

— Вибачайте, о. сусїдо, — став мяти о. Софрон слово по слові, — ми би раді, але позвольте по своїй ласцї, потім поговоримо, а тепер хвиля дарів божих, оставмо се, після обіду часу буде доволї...

— Кроком звідси не рушу. Жду відповіди, бо вона покаже чи я у моїх приятелїв-сусїдів, чи у людий ще більше, чим чужих.

Мав о. Мелїтон сказати „ворогів“, але на разї ужив лиш сего звороту.

— А хіба-ж ваш свояк не знає?

— Що-ж має знати? Знає, що посватав вашу доньку; знає, що бував вашим гостем і судженим панни Зонї, тепереже нїчого не знає, — а даруєте, панство, що я єго бувший опікун і теперішний староста мушу журити ся долею так до мене близького, молодого чоловіка. Я хочу знати день слюбу.

— Чому так конче нинї? Дїло не спішне. Ваш свояк ще молоденький, нї за чим спішити ся.

— Молоденький не молоденький; лїта і „возрасть“ має, — а бачите моя жінка також інтересована, щоби сукня не вийшла з моди. Весїлє то не сир, відкладати годї!

О. Софрон почув в устах сусїда сатиричний жарт і став крутити ся на кріслї. Відваги набрала пані Ванда.

— Відкладати як відкладати а може й зовсїм не бути, — і глянула хитро в очи о. Мелїтонови.

— А ваше слово?

— Воно не було рішуче!

— Так! воно не було рішуче, — потягнув декан і собі за жінкою.

— Нї, воно було рішуче, бо дозволом вашим бувати в вашім домї і пізнати близше доньку вашу повязав собі хлопчиско голову а з тим і сьвіт. Тепер коли треба єму свою долю рішати, панство цураєтесь і єго і слова свого. Се для него і для мене нїчим не заслужена обида.

— Вас обиджати, — скрикнули обоє супруги — на сьвітї нїколи! Пан Антін рівно-ж сего не може обидою звати. коли-б ми, — кінчила пані Ванда, — хотїли їй запевнити інакшу долю. Ми бачимо, що пан Антін не для неї.

— Так не для неї, — повторив тихцем о. Софрон.

— І чому-ж би так „не для неї?“

— Мій муж єго лїпше знає.

— Справдї єго крайні погляди, єго революционерство і хлопоманство все разом менї не сподобало ся. Молодий чоловік повинен дїла свої приноровлювати до вчинків старших від него людий. Єму — далеко старших розуму вчити!...

— Ви, о. декане, думаєте про єго ідеї і ідеали? Він же-ж про них говорив і зі мною і я ними не згіршив ся. Молодому без ідеалів годї. Я думаю, що хто як хто а ваша добродійка і до нинї повна своїх ідеалів, правда — шляхотських, ну а єму не до таких, то він липне до своїх...

— Як раз до хлопських, та ще поезиями хлопського поета і доньцї нашій набив голову!..

— Панї, не розбирайте, що хлопське а що панське. Дїло не в поезиї. Перейдуть молодї лїта і поезия мине ся. Вам уважати радше на щастє своєї дитини, — вона-ж за ним.

— Що за щастє? Я не на те давала доньку до перших столичних пансионів, щоби вона долї своєї за *попом* глядала! Се не партия для неї і не карієра для него! — кликнула з досадою пані Ванда і сим вивела з рівноваги о. Мелїтона. Те згірдне слово „піп“ в устах шляхтянки, та ще самої попадї, було для него чимось так нечуваним, що єму кров до голови вдарила.

— А се-ж хто так говорить? Хіба ясновельможна дїдичка! Не вже-ж ви, їмость, гордуєте попом тому, що й ваш чоловік піп такийже, яким і Тосьо необавки стане?! Чи-ж ви, їмость, подумали, яку ви страшну обиду заподїяли сему чоловікови, що вам в своїм гнїздї і під своїм дахом дав пристановище, дав спосіб до житя! Га, панї, — вам і по лїтах ще це забуло ся про ті панські примхи. Гарна доля Русина нема що казати! Взяти собі на голову панну-шляхтянку, щоби відтак нехтувала єго сьвятощі, а поростаючи в пірє за єго добром, показувала єму все нігті своєї шляхотської нетерпимости!...

Панї Софронова, слухаючи тих слів, то блїдла то зеленїла зі злости. Хотїла зразу піднести ся з крісла і показати явному сповідникови двері, але під вагою і правдою тих слів не чула себе на силах. О. Мелїтон поки що не поперестав на тім.

— Доси я може оден з цїлого деканату мав вас, панство, за людий; нинї і я вас цураю ся, як ви відцурали ся вдяки за зроблену вам почесть. Лиха година завела і мене і єго під ту стріху, що під нею годї добра шукати, коли провід в тій хатї під очіпком ане під „напафійкою“. Вам честна людська попівська дитина — гірша, від вітрогона карієровича столичного? Коли вам такого хотїло ся, треба було давно на дочку свою розписати лїцитацию, не обиджати тих людий, що́ до вас обертали ся з серцем. Будьте здорові! кривди бідного хлопця най вам Бог не тямить; наші дороги вже не зійдуть ся... Будьте здорові!

Мов громом ражені сидїли обоє супруги на своїх стільцях, не пускаючи з уст пари. О. Мелїтон, склонившись іронічно, пустив ся рішкими кроками до дверий, коли як раз супротив него вирінула заплакана і пригноблена Зоня.

— Отче добродїю, погодїть ласкаво! Я чула кожде слово вашої розмови, кожде з них розпаленим зелїзом палило моє бідне серце... Була тут бесїда про мене але без мене, а вже-ж годї не сказати й менї де чого, бо прецїнь ходить о мою долю саме так як о долю Тося!

Дївчина стояла випростована й горда. Від єї нїжної статї аж лунало новагою хвилї і чутєм проголомшених нею слів. Серед ликаня гірких слїз досади говорила вона далї:

— Менї для домашного супокою годї йти против волї родичів, але і в тім є межа, що поза неї далї годї. Болить серце і тяжко сповняти ролю дитини-ворога, але годї й собі ним бути. В вашій присутности не прошу, не благаю родичів, бо доволї вже слїз виляла і доволї благала. Віддайте Тосеви сю памятку від него, сей перстенець, але скажіть, що коли не довелось між нами до вінчальної обручки вже я від нїкого єї не прийму. Родичі могли ломати своє слово, але моє при нїм остане на віки!...

— Зоню, що се ти говориш? — скрикнула мати дивовижним голосом, коли батько не знав, до кого бігчи, чи до жінки чи до дочки і котру з них тихомирити.

— Нїчого, мамо, кажу й я своє крайне слово. Напишіть до пана Володислава, най не трудить ся до Шумяча більше. Я вже нїчиєю не буду!

Те сказавши захлипала, тяжко заридавши і хибким кроком подала ся в двері, з відки прийшла.

— Отче, верніть менї серце дитини! — крикнула знов не своїм голосом пані Ванда.

— Панї, верніть честь свому чоловікови, а спокій мому Тосеви!

З тими словами склонив ся о. Мелїтон з комічною повагою майже до самої землї і як не був в хатї. В одній мінутї зник враз з бричкою і кіньми зперед веранди гордовитого дому.

— А, попе проклятий! — кричала на весь рот пані Ванда — насїнє хлопське! Щоб ти нїколи тих порогів не був переступив за житя мого.

— Петре! — кликнула вона на вбігаючого до сьвітлиці наляканого слугу — відчиняй вікна, давай кадила, тут догтьом чути... а! а! а! — і повалила ся в умлївах на застелений диваном поміст.

ЕПІЛЬОҐ.

Минуло два роки. Над селом Т... стояла чарівна погода чудової весни. Знов дім о. Мелїтона потопав білими стїнами своїми в морю зелені, закрашеної білим цьвітом дерев. На приходстві була тьма гостий, бо о. Мелїтон спросив всїх сусїдів на день радости. В городци перед рундуком маяли гарні легонькі сукнї жінок і панночок, бо всї вийшовши з церкви, де кінчила ся служба божа, стали віддихати сьвіжим повітрєм. На майданї при церкві стояв гук народу, бо хто не дістав ся до неї, слухав тут гомону відправи. А вона як раз скінчила ся. На дзвінници ударено в великий дзвін, нарід став виходити з церкви і ставав в довгу витягнену улицю. За струєю народу вийшла процесия з хором, а відтак духовеньство в сьвітлих ризах. Попереду йшли парами молодші пан-отцї, за ними старші а в останній парі йшов о. Мелїтон з ново-поставленим деканом. За духовеньством йшов ще один пан-отець, але він був одним з наймолодших. Се був Тосьо. Прибраний в той найкрасший фелон, що в нїм о. Мелїтон правив звичайно воскресну утреню, серед урочистого сьпіву хору дяків і духовеньства обійшов три рази довкола церкву, окропляючи весь нарід сьвяченою. За Тосем слїд-в-слїд йшла з сьозами радости в очах пані Мария, Тосева мати, а поруч неї з правого боку пані Ганна, а лїворуч Тосева жінка. Не була нею Зоня. О. Мелїтон розставши ся так з родиною о. Софрона і вернувши до дому, оповів Тосеви, лиш те, що було найконечнїйшим. Тосьо після того вже до Шумяча не їздив. Але о. Мелїтон не пустив хлопця від себе. Сюди привіз він і єго матїр, а розважаючи своїми радами, своїм гумором Тося, поти возив єго поміж люди аж винайшов для него на жінку безпритульну сироту по сьвященику. Тосьо послухав врештї вуйка, пішов з нею під вінець а висьвячений нинї і то в церкві свого вуйка о. Мелїтона служив першу службу божу. Кондеканальне духовенство приймало в свою звязь молодого трудовника в винограді Христовім. О. Мелїтон не щадив нїчого, щоби лишень звеличати день єго духового празника.

На поклик і запросини „татуня“ ставив ся весь деканат — не було лишень о. Софрона, бо заходами о. Мелїтона і сторонського духовенства на єго місце поставлено деканом иньшого. Не поміг архипресвитер. Духовенство стало клином і навело такі докази, що єго преподобіє пішло в відставку і доживало свого віку, лишене поваги і почести своїх собратів... Над єго хату стали стягати ся ще грізнїйші хмари. Збентежені парохияни й собі стали шукати правди у висших властий. Синки тратили марно гріш, а з їх столичної науки не було нїяких слїдів. А Зоня? Вона з цїлої сем'ї найбіднїйша раз на все замкнула своє серце і для своїх родичів і для братів; вона одна з цїлої родини стала прихильнїйшою до батькових, понеханих і в темноті блукаючих, парохиян. У своїм секретарику мала вона ще одну памятку від Тося. Була нею та сама книжка, що єї Тосьо дістав від товаришів по матурі — „Кобзар“ Тараса Шевченка. Мов на перекір шляхотсько-панській вдачі матери і аристократизмови батька в серцю дівчини ширшав сьвіт щирої любови до тої землї і того народу, що єго ненавидїла мати а батько відпав від него, мов гнила гилька від здорового й ядерного пня.

Найщасливійшою в дни Тосевої „преміциї“ була певно пані Мария. Єї молитви сповнили ся випроханим у Бога щастєм. Хвиля, в котрій син, сьвященник, стискав їй голову була для неї завершенєм радости сповненого обовязку, була запорукою спокою на лїта немічної старости.

В Станїславові, в грудни 1896.

ВПр. о. Стефанови Маренїнови
парохови в Грушові
батькови мовєї найдорожшої
жінки
присьвячую сю повістку в доказ
глубокої почести і щирої любови

В. І. Масляк.

Ненадруковані вірші П. Гулака-Артемовського.

[Конець.]

14.

До хімерних Пранцїв.

[До Франциї, що́ стала в спілку з Анлїєю проти Росиї в 1853 роцї].

Чого ви, Пранцї, розсвербілись,
Який вас гаспід розчесав?
Було-ж вже трохи й заструпились,
Тепер же впять вас ґедзь напав.
Ой не своїм ви глуздом, Пранцї,
За сю дурницю та взялись,
Вас підцькували Ягли-чванцї,
Що́ вам не раз в знаки дались.
Хіба-ж не з ними в давню сварку
Ви сшкварили на шашлику
Горлянську Ганну чи Одарку,[1])
А хто-ж вам раду дав таку?
Вони!... вони!... дурні ви, Пранцї!
Та що й давницю споминать;
Та ще й не по́давно поганцї
Дали вам перцю скоштувать.
Чи ще-ж у Трафалгарі трохи
Утерли носа вам вони?
Стягли з вас пландри (?) і панчохи,
Спалили байдаки й човни?
Та що й казать!... А в Абукирі
Хіба не вищипали вам
Вони чуприну всю із гирі?
А хоч би й Дядько[2]) *ваш і сам.*
Хіба-ж йому ще мало сала
Вони за шкуру залили?
А з Ватерло, як дав він драла,
Хіба-ж зза печі не стягли?
Хіба не вперли на Олену,
Пославши скавучать над ним
Собаку яглицьку скажену,[3])
Поки й не взяв його кисим?
Се Пальмерстон, се він, псяуха,
Він вас підвів під манастир!...
Ой втопить же він вас по уха,
Ой вишкварить із вас він жир!...
Згадайте жида Пацяпика,
За що на Греків він озливсь?
За що він, навіжена пика,
Як репяхом до них вчепивсь?
За те, що в морі грецька сила
Попережала їх човни,
І крам свій продавать возила,
Куди возили й свій вони.
От Пальмерстон, як гайдамака,
Спалив всї грецькі байдаки,
Загарбав гроші їх, собака,
Цяцьки і срібні образки.
А щоб не рюмсали Ахвини
За срібні образки й цяцьки,
Він зліплених прислав їм з глини
Таких точнїсїнько божків.[4])

[1]) Жанна Д'арк, орлеанська дівчина.
[2]) Наполеон I-ий.
[3]) Сер Ґудзон-Лоу.
[4]) Замість вивезених з Ахвин стародавнїх статуй.

*

А те Омелькове весїлля[5])
Хіба-ж воно вам не втямкú?
Хіба-ж вас Пальмерстон з похмілля
Не обертав на всї боки?
Згадайте, як Пилип[6]) *з столицї*
Дав драла, що й очкур згубив,
Нї жупанка, нї паляницї
З господи він не захопив.
А що-ж то у його будинках
Худобоньки й добра було,
В коморах сала, срібла в скриньках,
А все-ж то марно так пішло.
А скільки образків версальських,
Малярських куштиків й божків,
Паперів та книжок школярських,
Лугів, овечок і корів...
Все дном у верх перевернули
Ледри-Роленки та Бланки,[7])
А там у Лондон і шморгнули,
Та й гавкають, мов ті сїрки.
От Пальмерстон там їх і водить,
Де треба підцькувать кого:
Тут плюндри Нїмцеви пошкодить,
Там вирвать литку у кого.
Сїх цуциків там багатенько;
А з них найскаженїйші сї:
Кошутко, Клапка та Мещенко
І... сказано... собаки всї!
Один знай гавка на Венґерця,
Другий на Москаля гарчить,
Той на Цесарця пінить з серця,
А Пальмерстон цькує й мовчить.
Мовчить та двох навчить поганий,
На думцї-ж коверзá своє,
А в кузнї хворенськiй[8]) *кайдани*
На люд хрещений він кує.
З чужого щастя перелоги
Його хватають за живіт,
Від заздрощів трясуть ся ноги,
Проймá його циганський піт.
Від думок тїммя все в перлицях,
Запали в лоб, як в льох, баньки,
Гадюча шкура в жовтяницях,
Стягнуло кендюх і кишки.
Не спить він в день, не спить він в ночі;
А що найбільше дошкуля
Йому і шилом коле очі,
То слава білого царя!
— „Нї, каже, не зможу нїкóли
Знести, хоч ти мене заріж,
Важкенької руки Микóли,[9]) *—*
Бач!... що підсуне, те і їж!
На що орудує він, каже,
Всїм сьвітом і до всїх добравсь?
Тих маслечком по губкам маже,
Другим в тямки на довго давсь!
На що в угорську пожогу[10])
Паливодів угамував,
Цесарцеви послав підмогу,
Голштинській справі раду дав?
На що він пишним мосцїпанам
На карк шляхецький наступив,
І їх сеймóве „nie pozwalam“
В Пелим[11]) *погріть ся відпустив?*

На що він Русалимську справу[12])
І грецький люд в опеку взяв
І аж на Сир-Одарчин[13]) *к сплаву*
Військá з гарматами послав?
Се, бач, в земельку він Индичу[14])
На наше безголовья пре;
От тим-то, Пранцї, я вас кличу,
Щó Турка білий цар дере!“
Як бач, без спроса Ягли-чванцїв
Абдула за чуб він скубе,
Де схопить, — бє він мусульманцїв
І скарб їх до казни гребе!
Ну-ж, Пранцї! Стягнем, каже, силу —
Ми наші, ви свої човни,
Та пошлемо їх в Дарданилу —
Хай кíшкають Москву вони...
От кишкають вони в Безицї[15])
„Киш, Москалї!“ А Москалї
Частують Турчина по пицї
І бють на морі й на землї.
Що за причина? — кажуть Пранцї,
Ось попливем лиш під Стамбул!
Ну, сїлькось... попливли у ранцї,
На зустріч вийшов їм Абдул.
— „Здоров, Абдуле!... що чувати?
Багацько-ж Москалїв уклав?“
— „Щоб вас нечиста клала мати!“ —
Своїм сватам Абдул сказав.
„Підсїкли вже мінї ви литки,
Є чим, катюг, вас поминать,
Стягли усе з менé до нитки,
Та ще й на глум ну піднїмать!
„Об'їли город, волоцюги,
Шинки й трахтирі обпили,
І з перепою від натуги
Кишки вам в пельку підплили“.
— „Та ну-бо! не жартуй! розказуй!...“
— „Які тут жарти.... Хай вам, біс,
Та вже собі як не розмазуй,
За вас я дулю взяв під ніс!“
„А як же се?...“ „От так по просту:
Бебут з Андронком[16]) *на землї,*
Нахимко[17]) *дав на морі хлосту,*
Сижу, та слухаю чмелїв“.
„А ти-ж, що нам даси за працю?“
— „Три вирви в шию, бісові сини,
Та на дорогу глечик смальцю,
Щоб швидче йшли до сатани“.
„Нї, се, Абдуле, кепська справа,
Ми сцупим Кандський острівок“.[18])
А Пранцям що? — в зарібок слава,
Та на дорогу батіжок.
„Батіг їм знадобить ся й дома
Своїм гульвісам шкури драть,
Щоб бунтовать зійшла оскома
І Турком Москаля лякать“.
„Мінї-ж зоставите ви, псяки,
Хоч на тютюн?“ — „Та ну, нехнич!
Микола втре тобі табаки,
А ти поставиш могорич!“

1853-ого року.

---

[5]) Le mariage du duel' Amale — шлюб Герцоґа Омальського, щó наробив стільки заколоту.
[6]) Людвік-Пилип, король Франциї.
[7]) Ледрю-Ролен і Луї-Бланк, звісні орударі революциї 1848 року.
[8]) Fereiny office.
[9]) Росийський цар Миколай I-ий.
[10]) Угорське повстанне 1848 року.
[11]) Місто в Сибіру.
[12]) Східне питанне.
[13]) Річка Сир-Дария в Азиї.
[14]) Індия.
[15]) Гавань в Дарданелях.
[16]) Росийські ґенерали: кн. Бебутов і Андронников.
[17]) Росийський адмірал Нахимов.
[18]) Острів Кандия.

Поезиї в прозї.

5. Сон-билиця.

Над сьвітом — високо — летїв Херувим. Око єго не заглядало в яснеє небо, тільки дивилось сумно-сумовито на землю. А земля була красна — стояло й дивитись.

Був прекрасний поранок з тисячами радужних блесків, з мілїонами перлин роси. Природа так і веселилась...

Я стояв серед зеленого лану в повени цьвітів.

Здалека слїдно було низенькі хати: білі, як сїльська дїтвора; бідні, як той народ чорноробів, що в них укривав ся; таємничі, як серце люду, що терпить неволю...

Херувим завис у воздусї. З чола єго не зійшла смута, з очий потекли сльози. А де вони впали — випекли землицю, висушили зелень, випалили цьвіттє, бо то були сльози горячі — пекучого жалю, не ангельського а пекольного болю...

Сплакнувши — зісунув ся чистий дух долї воздухами, мов невидимим шибом сплив він на леваду...

А був недалечко левади придорожний камінь — на ньому усїв він і закривши лице білими долонями — плакав...

Плакав добрий, чистий ангел, як те дитя призабутого, гнобленого, принищеного люду...

І жалко стало моєму серцю і я спитав:

— Чого-ж ти так ридаєш, хороший, добрий геніє?

Ангел подивив ся на мене оком, в котрому відбивала ся безгранична смута.

— Жаль менї отого гарного, доброго люду, що попав у страшну тоту бідноту, у кігтї страшливого ворога... Лютує переможець, а він мовчить, корить ся чорній, пекольній силї..

— Га, що-ж дїяти, добрий Херувиме? Жде-дожидає той люд ласки з небес... Покинули єго старші, міцнїйші брати, то і якже єму ставати до бою?... Лютує переможець, а небо не зглянеть ся на бідну, пригноблену масу, не зсилає своєї благодати, а нам еї так треба, так дуже треба... Нам треба небесної, великої сили, що піднесла-б народ, що привернула-б нам серця могутнїйших братів, що воскресила-б тих, котрі сплять в могилах, поборовшись за добру нашу славу-волю... А небо про нас не памятає, а небо нас відкидає, а небо нас карає... Або гріх наш за великий або гнїв божества за сильний...

— Не гнїви доброго, ласкавого Бога, — відповів Херувим. — Чи-ж небо не подало тому людови ясного сонечка? Чи-ж не подало воно всїм вам того проміня животворного, сьвятого, щоби озарило ваші уми і піднесло серця? Не зарвати-ж вам того проміня з небес, не нести-ж єго в темні нутра бідних хатин вашого люду? Не дало-ж вам сердець добрих і здорових рамен?... А ви їх ослаблюєте, а ви зриваєте в братобійчім бою, а хилите чола свої перед переможцем... Небо дало вам вольну волю і жде і бажає, щоби той гарний і добрий люд ужив тієї волї на добре... А чого ви ждете, а чого ви гнївите небо?... *Встати вам до спільного, великого бою, звязатись вам одною рукою, одним великим сильним серцем, і ви — непобідимі, бо за вами — правда...* А коли станете міцні, нагостию бажань ясні як сама правда, то й народи стануть по вашому боцї, бо потягне їх за вами могутна сила — почутє справедливости... *Істория стояла все по сторонї мучених, все — проти мучителїв!...*

Так сказав добрий, гарний ангел. Сонце запалахкотїло невимовним блеском, осліпило мої очи. Я стояв на тому самому лузї в повени цьвітів та не бачив вже перед собою сьвятого посланця: зник, подаючи сонцю своє сьвітло...

Він зник — ба нї! Він все витає поміж народом, він все голосить своє тихе а так голосне слово, але єго не бачуть, але єго не чують, але єго, горенько-ж ти тяженьке, не хочуть бачити, нї чути...

Ах, говори своє слово криком-громом і побуди всїх-всїх до боротьби, до житя нового, сьвятий, хороший геніє!..

У Львові, в серпнї 1896.

---

6. Над колискою сина.

Бідне ти, бідне, моє дитинятко. Не можеш уснути. Слабоньке ти!

Пожди, засьпіваю тобі пісоньку-мóвоньку, втихомиришся, ангел крилоньком повіє над твоїм личком дрібнесеньким... Цить, дитинко, цить!

Спи, дитинко, спи,
Очка зажмури!...

Бідне на сьвіт уродило ся, бідним тобі проживатоньки. Цить! ти виростеш з того лиха, виростеш. Будеш хлопчиком, побігаєш з ровесниками по широкім лузї, погравш ся з ними, призабудеш лишенько...

Спи, дитинко, спи,
Очка зажмури!...

А потому-потому підеш батькови помагати в полї: змієш ноженьки, рученьки водицею-росицею, підеш на поле, будете оратоньки, будете збіже засївatоньки, лїтом коситоньки будете... І хлїбця буде троха, добрий він — добрий, хотя й чорний і пісний... А як у вечері повертати мете з поля, обмиті потом, то й здорово спатоньки будете, хлопи мої, батько і синонько... Цить, дитино!...

Спи-ж, дитинко, спи,
Очка зажмури!...

Ну, що-ж? Не по серцю тобі пісонька? Слухай дальше: підеш у сьвіт служитоньки наймитом панським, а потому — ай, потому ти будеш цїсарським жовняриком. Гей, гей — якже гарно тобі буде в синьому кабатику, на воронім коникy, з блискучою шабелькою!... Гей, гей — якже гарно!... А ти все ще плачеш! Прошу-ж тебе —

Спи, дитинко, спи,
Очка зажмури!...

Гей, гей, а як з вийська ти повернеш, що-ж ти оповідати меш, як слухати будуть тебе хлопцї й дївчата, як батенько рідненький весело згадувати ме свої лїта молоденькі — гей, гей!... А тобі все ще невигода?...

Спи-ж, дитинко, спи,
Очка зажмури!...

Ба — ти опісля й сам розгостюєш ся на своїй землицi. Ти візьмеш вірну жіночку, добру робітницю, заживеш, гей князь який... Та чого-ж ти так розревів ся?...

Спи, дитинко, спи,
Очка зажмури.
Чуєш дощик паде там,
Песик бреше грозить нам...

Чуєш? Грозить нам „гава“, кусати буде! Цить, дитино маленька... Нї?... Ти не знаєш, що може бути страшнїйше? Ти не віриш? Будеш працювати, будеш в потї потапати, а жид буде забирати твою тяжку працю... Ти підеш на заробітки, покинеш рідну хатину, поїдеш за море широке-далеке, геть — на стрічу сонцю золотому — — Ой-ой! а чого-ж ти так скричав, синоньку мій?... Чого?...

Спи, дитинко, спи,
Очка зажмури!...

Нї, нї — не такої дитиноньцї сьпівати!... Біднятко моє!...

Инакшої поведу... Ти виростеш і підеш у місто, у школу, бо твоя голівонька ясна-ясна, як рай божий; чоло твоє блищить, як боже сонечко. Иньша твоя доля, красша, тільки —

Спи, дитинко, спи,
Очка зажмури!...

Сьміло ти підеш у сьвіт. Пробоєм побіжиш до мети. Тебе будуть поважати, тебе будуть подивляти, тільки, тільки — для тебе не все буде по заслузї... *Слава* тебе поведе за рученьку в сьвіт, між люди. *Порадонька* тебе не опустить, *відрадоньку* вливати меш в людські поранені серця, *любов* брата — прибитого, бідного брата піднесе тебе силою до боротьби з гнобителями, *віра* підкріпить душу і серце, а *надїя*

класти буде печать на кождому дїлї твойому... Та не так скоро, синоньку, не так скоро добити того, що загарбали люті демони злоби, — не так скоро...

Ти усьміхаєш ся...

Не так скоро... І ти потерпиш, дитино моя... Багато терпіло за добро, багато й упало... Мило за правду упасти. І ти... і ти упадеш за *правду*, упадеш жовнярем гарним, витязем хоробрим... Ах, ти всьміхнув ся, сину!...

У Львові, 1. мая 1896.

Спи, дитинко, спи,
Очка зажмури!...

Ах, усьміхнуло ся крізь сон моє дитятко!...

Ангел *правди* показав єму своє сьвітляне лице, а ясність єго відбилась на личеньку мого соколяти...

Ну, перед бурею хоть —

Спи, дитино, спи,
Очка зажмури!...

Сильвестер Яричевський.

Сербин.

Драма в 5-ти дїях і 6-ти відмінах — *Карпенка-Карого [Івана Тобилевича].*

[Конець.]

Дїя пята.

Майдан біля Софронової хати.

Ява перша.

Дівчата, молодиці, хлопці, дїти, баби, козаки переходять прудко кон. А в церкві дзвонять у всї дзвони; коли всї перейшли, дзвони стихають.

Козак 1-ий. Софрон вертаєть ся з походу.

Козак 2-ий. Де саме вони стали?

Козак 1-ий. Там, на майданї. Ходїм! (Пішли).

Дїти (біжать). Софрон, Софрон, і всї з ним козаки. (Перебігають кон).

Ява друга.

Шанько і старий дїд.

Дїд. Чого це тут така трівога — нїяк не розберу.

Шанько. Вертають ся з походу наші козаки! Радїють всї, радїє і сьвята церква, що боронить її ходили і на поталу не дали поганим.

Дїд. Чую, що гомонять, та нїяк не розшолопаю: в чім річ, бо я в свій час був пушкарем, а тепер уха так позакладало, що не дочуваю. Піду-ж я на зустріч. (Пішов).

Ява третя.

Сербин і Кузьма.

Сербин. Ну, Кузьмо, ми знову тут, біля Софронових червінців, біля хорошої як сьвіт Ялини!... Що то буде? Софрон зустрівсь зо мною в Сїчі, щиро мене при всїх своїм він зятем називав, балакав довго і привітно, здаєть ся, що не зна нїчого, а краще-б все таки було зостатись в Сїчі.

Кузьма. А чом же не зостав ся?

Сербин. Не все виходить так, як розміркуєш. Софрон своє весїллє з Мартою у завтра думає справляти і всю військову старшину до себе він закликав; а потім, знявши шапку, мині він тричі уклонив ся і за боярина, за старшого, прохав поїхать з ним. Не мав я жадної причини, його занадто щиру просьбу не уважить — і поїхав... Поїхав і тревожусь; мині здаєть ся, що всї шепочуть ся, коли нас двох побачуть... А ти як Кузьмо помічаєш?

Кузьма. Я помічаю, що їсти хочу як собака.

Сербин. Тебе я нагодую зараз. Слухай!

Кузьма. Та слухаю.

Сербин. Сегодня цїлу ніч не спав — тревогу серце било. Нарештї задрімав і бачив сонний я убитого Данила, як живого. І досї все здаєть ся, що він живий і знову стане на моїм шляху. Скажи мині ще раз, для більшого мого спокою: як ти убив Данила?

Кузьма. Кажу-ж тобі, що заколов його біля криниці у ночі і сам-на-сам, а темна ніч така була, як у ріжку табака. Він тілько що нагнув ся воду пить, а я в той мент ножа йому проміж лопатки.

Сербин. Ну й що-ж?

Кузьма. Не стрепенув ся.

Сербин. І певен ти, що він умер від рани?

Кузьма. Ги-ги! Для певности я головою сторч в криницю пхнув його.

Сербин. Не оживе Данило і не стане у мене на шляху! Софрон сегодня випє пиво, засне, і не проснеть ся більше нїколи... Треба йти прямо й сьміло до мети, щоб часом не схибить і смутком щоб своїм не зопсувати дїла. Поки люди прибудуть всї, ходїмо, Кузьмо, в коршму; звелю зготовити тобі сегодня барана!

Кузьма. Ги, ги! Баранина смашна! (Пішли).

Ява четверта.

Марта і Оксана.

Оксана. Диви! І Сербин знову тут з'явив ся. А кажуть, що з козаками у поход він не ходив.

Марта. Не хочу бачити його; чогось противний він моїй душі!

Оксана. І я його боюсь, бо як на тебе гляне, то наче зна, що в тебе в думцї... Цур йому — і як його Ялина покохала?

Марта. Це не кохання, а хвороба! Він зїллєм напоїв її, вона несамовита стала, бо іноді балака мов маріє, аж страшно слухать! Я раз вмовляти її почала, щоб відсахнулась від Романа і забула, щоб брата не гнївила; вона-ж молити стала, щоб мовчать і щось сама про зїллє говорила і плакала й ридала; на превелику силу вгамувалась.

Оксана. Що-ж то буде... Боже мій! Мині Ялину жаль, мов рідну. Ходїмо, сестро, до могили, передні кажуть там.

Марта. Стрівай! Ось старий Левинець, здаєть ся звідтїля іде, то він розкаже нам, чи вже зібрали ся біля могили всї.

Ява пята.

Ті-ж і дїд.

Марта. Дїдусю!

Дїд. Га?

Марта. А що там чуть, дїдусю, чи всї вже повернулись?

Дїд. Не розшолопав, дочко. Гомонять щось дуже, а речий гаразд не розібрав. Хтось там розказував, що нашого преславного Софрона біля криниці вбито!

Марта. Боже, убито?

Дїд. Чого ти, дочко? Кого-ж з нас не вбивають — це смерть козача! От я один на всю округу до старости дожив і не радїю, бо нема чому радїть. Умру у запічку, як кошеня; а козакови смерть найкраща в полї. Не дурно сьпівають: „Знайшов собі паняночку в чистім полї земляночку". Знайшов і спочивай вічним сном. Чудово! А то... У запічку! (Кашляє і виходить).

Марта. Убито! Убито! О, лютий час, на віщо-ж я жива, коли його не стало! Ох, сестро, ох, голубко... Ходїм звідціль! Я річкою від слїз готова стати, тілько не хочу я, щоб бачили усї, як я за милим умліваю.

Оксана. Та може не його, дїд не дочува. От батько твій з Мартином, вони розкажуть, чи тому правда, що ми від дїда чули?

Ява шеста.

Мартин і Шанько.

Шанько. Так чом же ви не вкинули Кузьму того сторч головою у криницю, як тілько вбитого знайшли?

Мартин. Нїхто не бачив, як то сталось, не бачили навіть в походї і Кузьми, а тілько так догадують ся наші. Сїчовики-ж тому не вірять і сьвідчать всї, що нїби-то у-ранцї в той самий день як вбито — Кузьма на Сїч поїхав, так звідкіля-ж би він тут взяв ся у ночі?

Шанько. Диво! А Сербин з вами був?

Мартин. Нї, не було! Він і тепер не мав охоти сюда із Сїчі їхать, бо сам я чув, як закликав його Софрон до себе на весїлле і, як він довго одмовляв ся; а потім вже згодив ся, коли Софрон, ізнявши шапку, боярином його до себе запросив.

Шанько. Дивно! Убито між своїми. Чортяче дїло!

Марта. Чуєш? І батько і Мартин одно говорять: вбито! (Входить Ялина. Марта кидаєть ся до неї).

Марта. Голубко, сестро — вбито!... Краса всїх козаків, полїг він в полї... На віщо-ж день тепер, коли зайшло на віки сонце! О, чом я не зозуля, не ластівка прудка! Полинула-б у чисте поле, його могилу, як росою, сльозами-б полила.

Ялина. Боже милий, що вона говорить, кого убито?

Шанько (підходить). Хто, дочко, полїг? Ти думаєш — Карпо наш?

Марта. І Карпо? О, матїнко, що станеть ся з тобою?

Шанько. Що ти говориш? Заспокій ся, — Карпо наш порубаний, але живий, а вбито нашого хорошого і доброго Данила козака.

Ялина, Марта і Оксана. Данила?

Шанько. Його, його нещасного! І вбито зрадою біля криниці, а ще догадують ся всї, що вбив його прислужник Сербинів Кузьма.

Марта і Оксана. Кузьма?

Ялина. О, Боже праведний! Кузьма?... Від цїєї звістки у мене серце рветь ся, душа болить, земля хитаєть ся у мене під ногами... Боже! Покарай Кузьму на всякім місци, коли він гріх такий вчинив! (Дивить ся в небо і нїби бачить там Данила). Прости мене, Данилочку, мій братику, прости! Тебе люблю тепер я більше, нїж чужого, в своїх молитвах я споминати му тебе що дня! Прости-ж мене за те, що горе тобі причинила і чесній лицарській душі твоїй несамохіть уразу тяжкую зробила.

Шанько. Заспокійтесь, дїти! (Показуе на небо). Він воздасть! Ходім, Мартине, візьмем хлїб, щоб стрінути Софрона.

Оксана. А я піду аж на могилу.

Марта. А ми тут будем ждати повороту. (Оксана пішла).

Ява сема.

Ялина і Марта.

Ялина. Що робить ся зо мною, сестро, я не знаю, уся тремчу й горю як у огнї, мутить ся в голові, здаєть ся я з ума зійду.

Марта. Заспокій ся, голубонько! Ти бачила Романа?

Ялина. Хіба він тут?

Марта. Тут. Це тілько що приїхав, я бачила сама.

Ялина. Пречиста Мати!

Марта. Та що з тобою?

Ялина. Мінї сегодня снив ся сон такий страшний, що й досї все, що дїяло ся в снї, стоїть перед очима... Орел великий сидїв на могилї; кругом його кишіла тьма гадюк. Орел клював їх, одбивав ся, а вони лїзли нападом до него. Орел почав їх рвать на шматтє.... Тодї найбільшая гадюка, на своїм хвостї у гору, сестро, піднялась і кинула ся на орла. Орел її на землю своєю лапою нагнув і взявши в кігтї голову гадючу, почав клювать її. Тут я глянула і у гадюки побачила Романове лице... Страшно крикнула й проснулась... Тепер же чутка ця, що вбито зрадою Данила і вбив Кузьма, — у мене розум помутила і я стою, як нежива.

Марта. ...Та заспокій ся, сестро, Господь з тобою; молитву прочитай і на душі яснїще стане зараз. Он глянь, сюди іде Роман. Я вас покину тут, щоб розмові вашій на перешкоді не стоять.

Ялина. Ой, бою ся, сестро... Сон страшний стоїть перед очима, і Данило тут стоїть здаєть ся... із заду біля мене! Ой, сестро, глянь! (Показуе на землю і тулить ся до Марти). Я нїчого не бачу, а мінї здаєть ся, що гадюки лазять біля мене. (Кричить): Ой!

Марта. Ялино, Ялино! Нема нїчого тут. Прийди до розуму, то ти стревожена і Бог зна, що тобі здаєть ся!

Ялина (озираєть са). Господи! Помилуй мене! (Тяжко переводить дух). Ох! Неначе зсунуло ся щось із мене, мінї зробилось лекше... Он Роман і справдї йде! Який же гарний! Боже, як радісно забилось моє серце... Романе!

Ява осьма.

Ті-ж і Сербин.

Сербин. І знов я зустрічаю вас укупі, як перший раз ви памятаєте, дївчата?

Ялина. А хіба можна, щоб забуть твою розмову першу з нами? Нїколи в сьвіті!

Марта. Що-ж це немає наших довго. Піду і я туди.

Ялина. Іди, сестрице, іди! Ти там, а я біля господи, як годить ся, зустріну брата. (Марта пішла).

Ява девята.

Сербин і Ялина.

Сербин. А пиво-ж ти зготовила, як я казав?

Ялина. Зготовила. Воно у хатї. Як тілько Софрон стане наближатись, піду і винесу його. Романе, серце, милий брате! Я страхом повна, мов налита, якісь хімернії думки перебігають в голові, а особливо, як почула, що Данила вбито, то так мінї зробилось страшно, неначе я його убила. Скажи, Романе, хто вбив його!?

Сербин. Не знаю я, голубко, бо з козаками у поход з досади не поїхав. І що тобі до того? Неначе мало козаків вбивають на війнї. Одного вбито — сто живе, чого тобі ним піклуватись? Я біля тебе, тебе кохаю, тебе бажаю, надію ся на згоду з братом після пива, а ти тревожи ся даремно, мов та дитина, що́ дїдом її налякали. Чи вмер Данило, а чи вбито, ми за ним потім погорюєм; тепер же думать нам про него не до речі, а краще жди спокійно ти Софрона і весело йому диви ся в очи, щоб не уразити його нахмуреним чолом. Дивись, он козаки вже показались; а попереду всїх — Софрон!...

Ялина. Який він гарний і величний вигляд має!

Сербин. Біжи-ж, винось на зустріч мед чи пиво, що наготовила йому. Він злїз уже з коня, сюда іде. Мерщій, Ялино, давай мед!

Ялина. Господи! Як серце в мене бєть ся і голова горить мов у огнї. (Пішли).

Ява десята.

Сербин сам.

Сербин. О пекельнії хвилини, чого ви тягнетесь так довго! Мерщій, мерщій, одна за другою минайте! А там Софрон напєть ся пива і ляже спать, а там не встане... А там... Годї мінї блукати пришельцем між чужими! Посиплю золотом в Цареградї і шлях до рідних Яс в моїх руках! О, серце, угамуй ся, чого ти так тревогу бєш?... Вже близько, близько час, справдять ся мої мрії — і я молдавський господар!...

Ява одинадцята.

Сербин і Мартин.

Мартин. Біда тобі, Романе!

Сербин. Відкиля, яка?

Мартин. Кузьма твій удавив ся.

Сербин. Як? І неживий?

Мартин. Від разу дуба дав! У горлї став шматок великий мяса, він затягнув ся так, як дмуха міх ковальський, посинїв ввесь і грімнув ся на землю, як колода! Іди, як хочеш подивись! (Пішов).

Ява дванадцята.

Сербин сам.

Сербин. Нежданá нагла смерть! Привик я до Кузьми, і без него неначе пусто стало навкруги і серце знов тревогу бє... Але душа Кузьми ще на землї і вона певно зараз біля мене... Помагай, Кузьмо, в остатній раз!

Ява тринадцята.

Софрон, козаки, дїти, дївчата, молодицї, дїд, Шанько, Мартин, Марта, а через хвилину Ялина з пляшкою і кубком. Софрон може вести коня за повід, а може і без коня.

Шанько (подає Софронови хлїб з сіллю). Витаєм тебе, Софроне, дома хлїбом сьвятим і сіллю! Пошли тобі, Боже, віку довгого на щастє і славу нашої землї!

Одні. Витаєм! Витаєм!...

Другі. Бажаєм віку довгого!...

Софрон. Спасибі, спасибі! Чесні земляки! (Кланяєть ся). Я рад душею служити миру і спокою! Дай, Боже, щоб Татари не зачіпали більше нас, як то вони нам обіцали!

Всї. Дай, Боже!

Софрон. А завтра всїх прошу вас на весїллє!

Сербин (про себе). На похорони швидче!

Софрон (до Шанька). Де-ж, батьку, молода моя, твоя дочка, що я її не бачу?

Шанько (веде за руку Марту і віддає Софронови). А ось і вона.

Марта (кланяєть ся Софронови в пояс). Я говорить не можу... Замість речий, від щастя бачити тебе, тут зараз заридаю.

Софрон (гладить її по голові). Це моя молода перед Богом і людьми — вона нагородою мінї за всї пригоди буде! (Цїлує її в голову).

Всї. Пошли вам, Боже, щастя!

Софрон (кланяєть ся всїм) Спасибі, та ще спасибі! А ось і дорога сестра моя стоїть і як звичайно, почастувати мене хоче. Здорова, сестро, здорова, моя голубко! (Ялина підходить, він її цїлує).

Ялина. Радїю, братику мій милий, що бачу тебе дома і здоровим і веселим і щасливим з Мартою укупцї перед шлюбом.

Софрон. А де-ж Роман? Боярин мій і наречений зять, його я щось не бачу.

Сербин (вийшов з гурту). І я тут, батьку отамане, здаля стою і радуюсь душею, що всї тебе так люблять, поважають; прийми й від мене щиреє витаннє!

Софрон. Спасибі і тобі за щирість! Ну, мій наречений зятю, і ти, сестрице дорога, витайте-ж ви мене як рідні і випийте до мене вдвох оцю всю пляшку за Марту і за мене! А потім викотим барило і всїх почнемо частувати!

Сербин (на бік). Пропало все, погибель чую!

Ялина (наливає). Я з радістю, мій брате, випю!

Софрон. Він одурив її, вона не зна, що там трутизна.

Ялина (налившн). Будьте здорові! За твоє щастє з Мартою, мій братику рідненький! (Хоче пити).

Софрон (бере у неї пляшку і чарку). Стій, сестро, не спіши! Роман повинен перший випить, він голова в сем'ї, він мужем тобі буде, а тепер боярин старший мій. Випий, Романе ти, до мене і до Марти.

Сербин. Спасибі тобі за таку честь, а тілько єсть примова: у кого в руках, у того й в устах! Пий перше сам: ти батько наш, ти старший!

Софрон. А ти мене і молоду мою витаєш тут з сестрою, як хазяїн і наречений зять. Випий же на згоду з моїх рук, беру слова свої назад і шлюб ваш завтра назначаю, тай справим разом два весїлля.

Ялина (до Марти). О радість, о щастє! Пий мерщій, Романе!

Сербин (бере чару). Спасибі, брате, за шанобу! Дай, поцїлую я тебе... (Кидаєть ся до Софрона і нїби ненароком пускає на землю чару). Що за причта?

Софрон. Погана причта, коли навмисне пиво ти пролив! У пляшцї цїй отрута!

Ялина. Ай! (Стоїть як скамянїла).

Софрон. Тут ще зосталась половина, її доволї буде нам, щоб на собацї отрути силу звідать. Собака здохне — тебе живим у землю закопаєм. До того-ж я, Романе, запру тебе в глибокий льох!

Сербин. Край! Фортуна зрадила, замір порвав ся... Так!... У пляшцї цїй трутизна, я отруїть хотїв Софрона, щоб Ялина і все його добро достали ся мінї, Данила-ж вбив Кузьма по моїй волї, щоб на шляху моїм він не стояв. Вона-ж нї в чім невинувата.

Одні (з жахом). Сатана!

Другі (зло шипять). Проклятий!

Шанько (вихоплює із пихви шаблю). Розірвать його на шматтє і тїлом годувать собак!

Всї (кидають ся з криком). Луципер!

Софрон. Стій, не руште! Не варт паскудить чесні руки. Нехай він випє сам те пиво, що наварив мінї!

Шанько. Пий, душогубе, мерщій!

Всї. Пий!

Сербин. Чого кричиш, дурноголова челядь? Моя невдача язик твій розвязала... О, я не бою ся смерти! (Виймає пляшку). Ось вона, ось смерть моя, лютїща в десять раз, ніж та, що в пивї! Плюю поганій смерти в вічи і отрую себе я зараз! (Пє).

Ялина. Ай! Гадюка! Бачите? Романове лице у неї... Заховайте мене, у мене мозок випадає. Ай!

Сербин. Що за знак? Я ще живий?... Що-ж це смерть, поганка так довго забарилась? (Про себе). А що, коли трутизна силу потеряла... О, нї! Вже тьма застила очі... Глибокеє без дна провалле бачу під ногами і пха мене у те провалле необорима сила. Вперед! (Вихоплює ніж). Лечу в провалле сам! Гей чорти з гарячими гачками! Збирайте ся і волочіть у пекло мою душу! (Бє себе ножем у груди). Ох! (Падає мертвим).

Ялина (відскакує від Романа). Ай!! (Біжить до Софрона). Сховай мене, мій брате! (Тулить ся до него і кричить). Ай! (Показує на Романа). Гадюка ще жива!

Марта. Сестро, голубко, заспокій ся!

Ялина. Візьміть гадюку звідсїля, — вона на мене дивить ся страшними очима!...

Софрон (пригортає її до себе. Обнїмає голову Ялини, істерично хіхікає). Милосердний Боже! Ти оборонив мене від смерти; огорни-ж своєю милостю невинуватую нї в чім сестру мою і поверни їй розум!

Завіса.

З поезий Миколи Вороного.

ПІСНІ КОХАННЯ.

I.

Погляд твій, мов промінь ясний
Сонця на весні,
Так ласкає, пригріває
Серденько менї.
Він і пестить, він і вабить,
В душу загляда...
Ой від нього менї сталось
Горенько-біда!
З того часу як уперше
Він на мене впав,
Нї в ночі, нї в день спокою
Я собі не мав.
Та кінець прийшов би певно
Тій моїй журбі,
Коли-б в серденько заглянуть
Зміг і я тобі.

II.

НА БАЛЇ.

Байдужна, весела вона танцювала,
А я, мов той привид, по салї блудив;
Вона усьміхалась, вона жартувала,
Я-ж тільки очима за нею стежив.
І думав собі я: „Дївчино-голубко,
Коли-б же ти знала всю тугу мою,
Коли-б же могла ти збагнуть, моя любко,
Як щиро, як міцно тебе я люблю, —
О, певно-б тодї і до мене забилось
Відгучливо серденько в грудях твоїх, —
Мов крига на сонцї, воно-б ростопилось
Від палу кохання в обіймах моїх!
Я взяв би тебе, мою зіроньку ясну,
Занїс би далеко на крилах пісень
В ту сьвітлу країну, чудову, прекрасну,
Де вічно царює весна день у день...
Та гарна країна у серцю людськóму, —
Віддай же, віддай менї серце твоє
І я відшукаю країну ту в йому,
З'єднавши два щастя — твоє і моє!...“
Та мрія спокою менї не давала,
Від мрії тієї мій мозок горів,
А панна байдуже собі танцювала.
Я-ж тільки очима за нею стежив.

III.

МАНА.

І знов вона... вона, та дївчина кохана
Вважаєть ся менї! Що не почну робить,
Де не піду я — скрізь за мною, мов з тумана
Вона з'являєть ся і все зорить, зорить...
На ўстоньках її рожевих усьміх тане
І іскри сиплять ся зпід довгих чорних вій, —
Від ўсьміху того у мене серце вяне
І мов огнем пече той погляд чарівний.
Чого тобі, манó? Лиши мене, дай спокій, —
Несила вже менї терпіти далї, нї...
Хай біль мене гризе пекучий та глибокий, —
Не додавай же мук пекельних ще менї!
Адже-ж сама мене ти трутила від себе,
Сама на глум взяла кохання перший пал
І кинула в багно той скарб, що я для тебе
Носив в душі своїй, як мрію, ідеал, —
На віщо-ж знов тепер приходиш ти до мене,
Бентежиш мозок мій, до себе вабиш знов?...
Хай вже вгамуєть ся те почуттє шалене
І поховаю я на вік свою любов...

У Львові, в падолистї 1896 р.

„Перебендя“ Т. Шевченка і „Бандурист“ Маркевича.

(Причинок до ґенези поезий Т. Шевченка).

В роцї 1831. вийшла в Москві книга поезий п. з. „Украинскія Мелодіи“. Автором сих поезий, писаних російською мовою, був Мик. Маркевич, до котрого відозвав ся наш Тарас словами:

„Бандуристе, орле сизий!
Добре тобі, брате,
Маєш крила, маєш силу:
С коли лїтати....“ [1])

З слів тих бачимо, як високо цїнив Шевченко Маркевича і єго поезиї. На жаль, ми не можемо сказати, чи справдї заслужив собі Маркевич на так велику похвалу, якою обдарував єго Шевченко, бо згадані поезиї суть нинї бібліоґрафічною рідкостию не лише у нас в Австрії, але і в Росиї,[2]) а менї, мимо щирих старань, не довелось дістати їх до рук. А однак се річ певна, що Маркевич, котрий вперве в російській літературі висьпівав романтичні пісні про українську старину, в котрого поезиї відживали лицарі української минувшини, котрого поезиї натхнені були переказами і повірями України,[3]) мусїв мати вплив на поезию українську, а іменно на напрям поезий Т. Шевченка в першій добі єго поетичної творчости.

Невеличкий слїд впливу поезий Маркевича на поетичні твори Шевченка „До Основяненка“ і „Гайдамаки“ відмітив др Ол. Колесса в своїй праці п. з. „Шевченко і Міцкевич“,[4]) покликуючись впрост на „Украинскія мелодіи“ Маркевича, хоч цитат взяв з другого жерела (праці проф. Дашкевича).

Працюючи над роз'ясненєм ґенези поезий Амврозия Метлинського, я звернув специяльну увагу на єго вірш п. з. „Смерть Бандуриста“. Менї видав ся доволї чудним і за мало уарґументованим помисл поета, котрий, не знати з яких причин, каже бандуристї гинути в Днїпрі в часї бурі. Се казало менї вглянути близше в ґенезу сего стихотвору, однак в польській літературі, де культ бандуристів розвинено найскорше, подібного мотиву я не найшов. Мимоволї звернув я увагу на замітку проф. Дашкевича,[5]), що в „Украинскихъ мелодіяхъ“ Маркевича находить ся стихотвір п. з. „Бандуристъ“. Сей стихотвір зволив менї ласкаво на мою просьбу відписати проф. Сирку́ з примірника „Украинскихъ мелодій“, власности петербурґської публичної бібліотеки і завдяки сему ученому я найшов не тілько розвязку ґенези згаданого вірша Метлинського, але також в силї подати невеличкий причинок до ґенези „Перебендї“ Шевченка.

Говорячи про „Перебендю“, я возьму під розвагу лише першу єї частину. Другої частини, над котрою застановляв ся др Франко[6]) і против котрого поглядів полємізували проф. Третяк[7]) і др Колесса я тикати не буду, бо вона не стоїть в звязи з моїми замітками.

Шевченко малює нам стать „Перебендї“ тими словами:

„Перебендя старий, сліпий, —
Хто його не знає?
Він усюди вештаєтця
Та на кобзї грає.
А хто грає, того знають
І дякують люди:
Він їм тугу розганяє,
Хоть сам сьвітом нудить,
Попід тинню сїромаха
І днює й ночує, —
Нема йому в сьвітї хати;
Недоля жартує
Над старою головою
А йому байдуже!

[1]) Кобзарь Т. Шевченка. — Львів 1893. Ч. I., стор. 193.

[2]) В Австрії нема згаданої книжки нї в одній бібліотеці, так само не найшов я єї по київських бібліотеках.

[3]) Коротку згадку про „Украинскія Мелодіи“ Маркевича гляди в Дашкевича: „Отзывъ о сочиненіи Петрова: Очерки исторіи украинской литературы XIX ст.“, стор. 2 4—15.

[4]) Ол. Колесса: „Шевченко і Міцкевич“ в „Записках“ Наук. тов. імени Шевченка. Т. III., стор. 92—3.

[5]) Дашкевич: „Отзывъ....“, стор. 218.

[6]) „Перебендя“ Т. Г. Шевченка. С передним словом Iв. Франка. — Львів 1889 р.

[7]) Осип Третяк: „Про вплив Міцкевича на поезию Шевченка“. — Краків 1892. Стор. 16 і дальші.

Сяде собі, засьпіває:
„Ой не шуми луже!“
Засьпіває, та й згадає,
Що він сиротина, —
Пожуритця, посумує,
Сидячи під тином.

От-такий то Перебендя,
Старий та хімерний!
Засьпіває про „Чалого“ —
На „Горлицю“ зверне;
З дівчатами на вигоні —
„Гриця“ та „Веснянку“,
А у шинку з парубками —
„Сербина“, „Шинкарку“;
З жонатими на бенкеті
(Де свекруха злая) —
Про тополю, лиху долю,
А потім — „У гаю“;
На базарі — про „Лазаря“,
Або, щоб те знали,
Тяжко-важко засьпіває,
Як Січ руйнували.
От такий то Перебендя,
Старий та хімерний!
Засьпіває, засьмієтця,
А на сльози зверне“.[8])

Про ґенезу сеї першої частини „Перебенді“ пише др Колесса: „Найважнійше місце в ґенезі поеми „Перебендя“, а іменно її першої части мають живі враженя та особисті помічуваня поета, що́ в хлопячому віці мав нагоду часто зустрічатись із кобзарями-сліпцями. Також від дїда свого, від котрого Тарас чув розкази про Гайдамаків, міг він дещо довідатись про тих кобзарів, обдарених силою слова та живим гумором, що „усюди встають ся та на кобзї грають“. Отсі живі вражіня, — се головний материял, з котрого Шевченко сотворив реального кобзаря „Перебендю“, якого бачимо в першій половинї сеї поеми, яких зустрічаємо в „Катеринї“, „Тарасовій ночи“, „Гайдамаках“, „Черниці Марянї“ і ин. Се кобзарі, — що́ своєю піснию сповняють громадську службу, що́ беруть живу участь у всїх і найдрібнійших і найважнійших дїлах свого народу, — що́ сьпівають для людий“.

Свої замітки над першою частию „Перебенді“ кінчить др Колесса: „Готові літературні взори кобзарів, які так важне місце занимають у Метлинського, які змальовані у Міцкевича, Залеського, Падури, Ґощинського, Чайковського і ин., могли відсьвіжити в Шевченковій памяти сї живі типи кобзарів, яких поет наш бачив колись у хлопячому віці, — і тим способом могли дати єму принуку до написаня „Перебенді“.[9])

Що Шевченко міг самостійно, на підставі живих вражінь змалювати постать старого кобзаря, про се годї сумнїватись і за тим можуть сьвідчити оригінальні типи кобзарів в других поемах Шевченка. Що поети польські могли „відсьвіжити в Шевченковій памяти живі типи кобзарів, яких поет наш бачив колись в хлопячому віці“, сего довів проф. Третяк, виказуючи спорідненє типів кобзарів в поезиї Міцкевича п. з. „Dudarz“ і Шевченка: „Черниця Маряна“.[10]) Що однак тип „Перебенді“ в першій частинї поеми Шевченка вийшов не оригінальним, що начеркнений він під вплывом „Бандуриста“ Маркевича, се викажуть близші порівнаня обох стихотворів. З огляду однак, що поезиї Маркевича звісні нам лише з невеличких уривків, які подав проф. Дашкевич в своїй працї, а „Бандуристъ“ єго цїкавий для характеристики Маркевича яко поета, ми позволимо собі навести єго в цїлости. Маркевич пише:

„Бандуристъ молебенъ правитъ,
И акафисты поетъ,
Предъ иконой свѣчку ставитъ:
Завтра въ Кіевъ онъ идетъ.

Вотъ по столбовой дорогѣ
Потянулся онъ въ тревогѣ
Озираяся назадъ:
Тамъ бандура дорогая,
Дочь и внучка молодая,
Стадо, поле, домъ и садъ.
И въ деревнѣ стало скучно,
Что не слышно старика;
Не гремитъ по струнамъ збучно
Пріучённая рука.
Гости-ль въ домъ его приходятъ?
Игръ и пѣсень не заводятъ,
Все скучаетъ, все молчитъ,
И бандура мѣсяцъ цѣлой,
Въ уголку, въ серпянкѣ бѣлой,
Подъ иконами стоитъ.

Дѣло важное, святое,
На Украинѣ пѣвецъ!
Запоетъ-ли? Легче вдвое
Для размученныхъ сердецъ;
Отъ враговъ ли станетъ больно?
Старики идутъ невольно
Слушать пѣснь о старинѣ;
И козаки молодые
Пѣсни слушаютъ живыя
Объ любви и объ войнѣ.
Праздникъ-ли? Толпа народу
Соберется у шинка,
Пьютъ вино и медъ какъ воду,
Угощая старика.
Юноши ему внимаютъ,
Дѣвы старца обнимаютъ,
На морщины не глядятъ;
И забавами своими,
Какъ душа пѣвца живыми,
Бандуриста веселятъ.

Вотъ ужь мѣсяцъ онъ преводитъ
Въ Лаврѣ у святыхъ мощей,
И съ тѣхъ поръ еще проходитъ
День за днемъ — двѣнадцать дней,
На тринадцатой, сказали,
Что изъ Кіева, слыхали,
Бандуристъ пошолъ домой.
Скоро, скоро будетъ дома!
Стала радость всѣмъ знакома,
Но — тринадцятъ щотъ плохой.

Вечеръ, какъ село уснуло,
И какъ сторожъ сталъ ходить,
Что-то скобкою щелкнуло,
И за дверью стало выть.
Вдругъ косматая, съ когтями,
Съ чорными шестью перстами,
Въ дверь просунулась рука:
Прочь съ бандуры покрывало,
И чудесно заиграло,
Вдвое лучше старика!

Дверь шаталась и скрыпѣла,
Бѣготня на чердакѣ,
Въ печкѣ вѣдьма засвистѣла,
Что-то пляшетъ въ сундукѣ;
Потолокъ раздвинувъ, въ щели
Лицы страшныя глядѣли,
И явился домовой;
Весь въ опушнѣ чернобурой,
Долго онъ махалъ бандурой,
И изчезъ поднявши вой!

По утру пришли съ молвою,
Что пѣвца ужь нѣтъ давно:
Плылъ старикъ Днѣпромъ рѣкою
Въ бурю и пошелъ на дно. —
Горько все село рыдало!

---

[8]) Кобзарь. Ч. I., стор. 39—40.
[9]) Ол. Колесса: „Шевченко і Міцкевич“, стор. 85.
[10]) Осип Третяк: „Про вплив Міцкевича на поезию Шевченка“. Стор. 19 і дальші.

То всѣхъ бѣдъ было начало:
Вдругъ приходятъ Москали
Драться съ Шведемъ, скотъ побили,
Козаковъ закабалили,
Съѣли хлѣбъ, село сожгли!“ [11])

В обох поезиях бачимо одну і ту саму характеристику старців, сьпіваків народних. Перебендя в Шевченка поезиї грає на кобзї і „людям тугу розганяє“. Про бандуриста пише Маркевич:

Дѣло важное, святое,
На Украинѣ пѣвецъ?
Запоетъ-ли? легче вдвое
Для размученныхъ сердецъ!“

Перебендя сьпіває про „Чалого“, чи про се „як Сїч руйнували“, сьпіває отже про старовину. В поезиї Маркевича читаємо:

„Отъ враговъ ли станетъ больно?
Старики идутъ невольно
Слушать пѣснь о старинѣ“.

Перебендя найде пісню для парубків про „Сербина“, „Шинкарку“, для дївчат про „Гриця“ та „Веснянку“, найде пісню на бенкетї і для жонатих. Маркевич пише про українського бандуриста:

„А козаки молодые
Пѣсни слушаютъ живыя
Объ любви и объ войнѣ.
Праздникъ ли? Толпа народу
Соберется у шинка,
Пьютъ вино и медъ какъ воду,
Угощая старика.
Юноши ему внимаютъ,
Дѣвы старца обнимаютъ,
На морщины не глядятъ....“

Маркевич з'образив нам бандуриста на Україні в окруженю людий ріжного віку, а всї вони чують потребу послухати его пісень а з поважаня і любови, з якою всї вони відносять ся до старця, видно, що для всїх уміє він найти відповідну пісню, що всїх він в силї розважити. Таким самим вийшов Перебендя Шевченка, з тою хіба ріжницею, що поет вкладає вже в уста кобзаря готові пісні, відповідні для кождої окремої ґрупи его оточеня. Нема отже сумнїву, що тип бандуриста в поезиї Маркевича послужив приміром для Шевченка до начеркненя постати кобзаря в першій частинї его „Перебендї“.

[11]) Украинскія Мелодіи“. Соч. Ник. Маркевича. — Москва 1831. Ссор. 17—20.

Цїкава також повисша поезия Маркевича для характеристики напряму его поетичної творчости. Костомарів в своїй студиї п. з. „Дві рускі народности“ пише, що у Великорусів фантазия злиденна, мало у них забобонів, за те незвичайно богато пересудів, котрих вони держать ся цупко. Противне бачить Костомарів в Українців-Русинів. „На перший погляд, — пише він, — здає ся, що Українцї з величезними забобонами, особливо по західному краю України Руси, що вельми бє в очи. Трохи чи не в кождім селї почуєте там поетичне оповіданє, як мерцї приходять з того сьвіта, приймаючи на себе ріжновидні постатї. Он, померша мати приходить викупити свої дрібні дїти, — а он страшенний упир о півночи розпинаєть ся на хрестї і хижим голосом голосить „мяса хочу“.... Чари з своїми чудними звичаями, сьвіт духів в найріжнороднїйших постатях і страховищах, від котрих часом аж волосє стає на голові, а часом регіт бере аж до гикавки, все те заведено в стрійні малюнки“.[12])

Той сам фантастичний сьвіт бачимо в поезиї Маркевича п. з. „Бандуристъ“. Душа помершого в дорозї бандуриста, котра по вірованям народним єсть духом, що може приймати ріжні види,[13]) приходить в видї руки косматої, з кігтями та шести-чорними пальцями, попращатись з бандурою. В печі товчесь відьма,[14]) а з горища злазить до хати домовик,[15]) довго махає бандурою і вийши счезає. Всї вони звіщали родинї про смерть бандуриста. Як бачимо, Маркевич впровадив в свою поезию вірованя українські, ідучи в тім згляді за напрямом, який вже почавши від виходу в сьвіт „Лєнори“ Бірґера, находив чим раз то визначнїйше місце в літературах европейських народів.

Сей невеличкий причинок до роз'ясненя ґенези поезий Шевченка подаю тепер, а надіюсь, що в коротшім часї буду міг дати ширші вістки про поезиї Маркевича і зрівнати їх з поезиями Т. Шевченка.

Др Кирило Студинський.

[12]) О. Барвінський: „Руска исторична библіотека“. — Тернопіль 1886. Т. II, стор. 37.

[13]) Чубинський: „Труды этнографическо-статистической экспедиции въ западно-русскій край“. Т. I. СПБ. 1872 р., стор. 148.

[14]) Вірованя про відьми гляди: Тамже Т. I., стор. 196 - 205.

[15]) Подаю цїкаве вірованє про повстанє домовиків, записане Чубинським („Труды“, Т. I., стор. 192):

„Ішов Бог, сьвятий Петро і чорт. От чорт і каже:
— А Господи! у тебе слуга єсть, а у мене немає.
— Хіба й ти, — каже Бог, — хочеш слуги?
— Хочу, Господи!
— Йди-ж ти до річки, умочи палець у воду та й трепни.
Умочив він палець, трепнув, оглянеть ся поза себе, як стоїть такий куций, як він. Він, як узяв трепать, як узяв трепать, та такого їх натрепав, що лишечко! Коли Бог оглянеть ся, аж там їх така пропасть! „А будьте, каже, ви всї прокляті“, да й прокляв їх. Пішли вони всї домовиками, по хатах, да по горницях....“

Жінки при Чигиринськім дворі

в другій половинї XVII. віку.

Статя **дра І. Роллього.** Переклад **Василя Лукича.**

[Конець.]

VII. З козака — сенатор, траґічна его доля; остання воля Олени Виговської. Доля родини Хмельницького.

Зложивши гетьманську булаву, Іван Виговський став іменований сенатором Річи Посполитої і дістав два староства — Любомлю в холмській землї і Бар в подільськім воєводстві.[1]) В першім було 25 осель і до 200 тисяч морґів землї, в другім — до 80 осель і 35,5 квадратових миль землї.[1]) Бар був доволї доброю фортецою, куди тягнув ріжноплемінний торговий люд. Все те приносило київському воєводі чималі доходи, не вважаючи на те, що значна частина земель лежала пусткою, а поселенцї жили на слободах, т. зн. користувались на звісний термін ріжними полекшами від оплат. Після деяких жерел, до Виговського належав доживотно і Браїлів у воєводстві брацлавськім.[1]) Мало сего: жінка принесла Виговському приданого 42.000 золотих і сто волок[2]) землї у Восколобові під Оршею; відтак супруги викупили у сьпівнаслїдників ще сто волок. Але найбільше безпечною від ріжних неспокоїв і на-

[1]) Volumina legum, IV., 302.

[1]) Яблоновський: „Źródła dzejowe“, XIX, 94.

[1]) „Архивъ Юго-Зап. Россіи“ VI, I, доп. том, 6, 68.

[2]) Волока = поле, що містить в собі 30 морґів 2.100 кв. сяжнів.

падів була маєтність у львівській землі коло Жидачева: Руда над Стрием, Волиця і Кохавина. Виговські урядились в Руді, відновивши і приладивши старий дім.[1]) Тепер, здавалось би, можна було відітхнути від усіх клопотів, але Виговському тяжко було зречись участи в українських справах і єго тягнуло до Бару, щоби бути близше до арени боротьби. На Україні зайшли великі зміни: в сїчни 1663 р. Юрий Хмельницький постриг ся в черцї і єго місце небавом заняв Тетеря. Змаганя єго успокоїти край не мали успіху, та ледви чи мав би успіх і чоловік більше сильний і впливовий. Власть треба було обороняти шаблею, а гетьман навіть не мав постійної резиденції, так що жінка єго пробувала постійно в таборі, а маєток вислано під надійну охорону у Брацлав. Невдачі свої Тетеря приписував ворогам, а між тими на першім місци стояв Виговський. Найблизшою причиною до ворогованя була незгода що до спадщини по бездітній Катерині Хмельницькій, по першім чоловіцї братовій Івана Виговського, котрий думав, що частина маєтку Данила Виговського повинна припасти родині Виговських; другий чоловік Катерини Тетеря був иньшої думки і всю спадщину Данила захопив у свої руки нероздільно. Крім сего, коли Юрий Хмельницький постриг ся в черцї, всі єго спадкові права переходили до Катерини. Виговський зголосив претенсиї на частину спадщини, а коли єму відмовлено, грозив, що удасть ся до суду.[2]) Гетьман усякими способами старав ся знищити свого противника і розпускав про него ріжні слухи про честилюбні наміри, користаючи з сего, що Виговський переселив ся у Бар, де була фортеца й ґарнізон. Замок був тїсний, і сїмя воєводи ледви могла там містити: треба було зменшати персонал жіночий; з близших осіб лишались тільки жінка Константина Виговського Раїна, родом Мещеринова, що добивалась дістати назад Лисянку, — дочка Михайла Стеткевича, київсько-печерського черця, котру тїтка взяла на вихованє, і Юрий Стеткевич з жінкою, що сповняв обовязки коменданта Бару. В замок потягнулись володарі старостинських земель і дрібні власники, так або інакше звязані з Виговським. Все те просило о потвержденє прав і о виданє актів на володїнє, але положенє колишнього гетьмана, очевидячки, оказувалось трудним і нетрезалим, бо потверджено тілько оден такий акт. Нерішучий спосіб поступованя київського воєводи вияснили в спосіб для него неприхильний. Вже в лютім 1662 р. вел. гетьман коронний Станїслав Потоцький писав до короля, що Виговський старає ся знов стати гетьманом, хоч передше гетьманства зрік ся.[3]) Тетеря не переставав зворушовати і підбурювати уми ріжними страхами і усе лихо приписував впливови Виговського: „Бар усему виною“, — казав він.[1]) Тим часом розрухи між правобережними козаками повстали знов як раз від часу походу короля за Дніпро, і імя Виговського було стягом для невдоволених. Ось що писав сучасник: „В тім самім 1664 р. Іван Сїрко, кошовий, рушив з Запорожя і з ним козаків чимало, як здаєть ся, за впливом і намовою Івана Виговського, колишнього гетьмана, і якогось Сулимки [полковника], що зібравши багато голоти в Уманщинї, лишив Сїрка і сам взяв Лисянку, Ставище; рушив до Білої Церкви, щоби злучитись з Виговським; але Чарнецький з Маховським не допустили сего, побили Сулимку під Білою Церквою, де згинув і сам Сулимка.[2]) Сей рух застав Тетерю серед безладу; він не міг удержатись в Чигиринї і шукав з жінкою пристановища в польськім таборі, а тим часом низове військо зруйновало брацлавське староство і самий замок; добич розділив Сїрко в Уманї. Тодї то повстало прислівє, котре приписують Виговському: „Продам Бар і Руду, та заграю Ляхам в дуду“.[3]) На нещастє воєводи товаришем Тетері був полковник Себастиян Маховський, котрому дав був король поручене безпощадно припинити розрухи в краю. Здичавілий Маховський не перебирав в средствах і відзначував ся безграничною жорстокостию. Єму не прийшло тяжко згодитись з проєктом Тетері — покінчити з бунтівником. Між тим сей гаданий бунтівник налякав ся наслїдків руху Сулимки і універсалом з Фастова з 1. марта протестував против підозрінь.[4]) Відтак зараз Виговський поспішив до Білої Церкви, щоб погодитись з Маховським, але не застав останнього; в Рокитній теж не було полковника, котрий просив Виговського приїхати для переговорів у Корсунь. Виговський згодив ся, не підозріваючи зради. В Корсунї був і Тетеря. Колишнього гетьмана негаючись поставили перед суд, котрий засудив єго на розстріляне. Засуд виконали ранним ранком 9. марта. Засудженому не дали навіть часу висповідатись і запричащатись.[5])

Як оповідають деякі сучасники, жінка воєводи, довідавшись про траґічну смерть чоловіка, умерла з розпуки. Але се так не було. Вістку про розстріляне чоловіка вона одержала в пограничнім замку слабо узброєнім. Між близькими особами повстав переполох, — всїх страшно перелякала страта воєводи, — подія безприкладна в сучасній Польщі. Темна шляхта, що сидїла на старостинських землях, не вагувалась користати з догідної хвилї для рабунку. Оден брат Олени Виговської Юрий не стратив голови; він виправив жінки і дїти у безпечне місце, лишив ся в замку з хорою сестрою і доперва по кількох днях вони вибрались звідти. Спершу треба було укриватись в барських лїсах; весна була зимна і дощева, дороги погані. Вдова з вдякою згадувала відтак про услуги брата в часї тої утечі з Бару до Руди. Здоровле Олени вкінци зруйновалось, одначе їй удалось після довгих старань дістати тїло чоловіка, котре й похоронили в монастирі коло Руди Гнїздичівської в підземлях Хрестовоздвиженської церкви. Відтак лишалось розпорядитись маєтком. Завіщане Олени є грамотою замітною: не забула в нїм про нїякого, навіть зовсїм незначного, слугу або далекого рідняка, а лише про одинокого сина не згадала ні словечком. Остап пробував тодї у Константина Виговського, котрому віддав єго під опіку батько. Завіщане починає ся визнанєм віри, а відтак наступає просьба поховати єї поруч з дорогим мужом. На поминальні служби призначено ігуменови 1000 золотих, на погріб 3000 золотих, на шпиталї для бідних 140 золотих з доходів руднянського маєтку. З маєтку під Оршею призначено монастиреви 500 зол., 2800 зол. женській прислузї і далеким рідникам; 200 волік землї лишено братови, підкомориєви брацлавському. Придане в сумі 12.000 зол., дорогоцїнности і иньший домашний маєток припали до розділу поміж найблизших рідняків. Єпископови львівському за єго услуги відказала Олена французьку карету, виїзд і ридван: „щоби не забував мене в своїх молитвах“. Вмерла вона в маю або в червни 1664 р., бо вже в липци завіщане внесено у жидачівську ґродську книгу.

З початком 1665 р. Тетеря забрав ся до Варшави і перемінив імя. Жінка єго вже в 1668 р. не жила, як се видно з завіщаня колишнього гетьмана.[1]) Дїтий вони не мали, і зібрані ними богатства перейшли на бічну лїнїю. Тетеря при кінци житя упав на умі, став спасатись і думав над тим, щоб вступити в оден із київських монастирів, але вкінци вибрав ся у сьв. землю і вмер в Адріянополї, як здаєть ся, в р. 1670.

Юрий Хмельницький не лишив ся в Київі. Він побудував монастир в Смілї і зібрав тут кілька черців. Лиш з сестрою не переривав він зносин і деколи відвідував єї в Городищи; в часї одної такої поїздки задержали єго підозріваючи о звязи з козацтвом. Увільнений в кілька лїт відтак, він знов виступив на історичну арену і став сарматським князем за призволом падишаха; відтак на приказ останнього єго задушено около 1680 р. Він був останним представником роду Хмельницьких.

---

[1]) Завіщане Олени Виговської — рукопись.
[2]) Костомарів: „Руина“, 44. — „Panowanie Jana Kazimierza“ II., 275.
[3]) „Памят. изд. Кіев. ком.“ IV, 3, 115.

[1]) „Памят. изд. Кіев. ком.“ IV, 317.
[2]) „Лѣтопись Самовидца“, 84.
[3]) Даровський: „Przysłowia polskie“. — В Познані, 1874, стор. 116.
[4]) „Памят. изд Кіев. ком.“ IV, 3, 395 і 405.
[5]) „Historya panowania Jana Kazimierza“ II, 227. — Єрлича: „Лѣтопись“ II, 89. — Костомарів: „Руина“, 50.

[1]) Swięcki: „Historyczne pamiątki“ II, 482 (примітки Бартошевича).

ОПОВІСТКИ І КРИТИЧНІ ЗАМІТКИ.

Th. Volkov. **Le traineau dans les rites funéraires de l' Ukraïne.** — В Парижи, 1896 р. 24 стор. вел. 8⁰.

Як сам автор висказує ся на стор. 21, ся розвідка — се лиш доповненє великого дїла професора Анучина: „Сани, ладя и кони какъ приналежности похоронного обряда Москва 1890“. Д. Вовк має на зглядї Україну. Тут звичай переволеня вмерлих на санях відомий вже з X-го столїтя. Нестор оповідає, що в той спосіб похоронено сьв. Володимира, а в „Сказанію о святыхъ Борисѣ и Глѣбѣ“ вид. Срезьнєвським [Петерб. 1860] находять ся навіть малюнки, що представляють похорони обох сьвятих на санях. Відтак, подібно як всї старі звичаї так і сей заховує ся в Московщинї лише між висшою верствою і на дворі царів — а на Українї навпаки лиш між простим людом. Нові звістки про сей обряд на Українї находить д. Вовк доперва з XVII ст. але тут вже саний не несуть люди, як попереду, але тягнуть воли. Тепер сей звичай на росийській Українї лиш дуже рідко трапляє ся за те часто в карпатскій Руси. Причиною сего по думцї автора, більший консерватизм мешканцїв гір — а по нашій думцї сам гористий терен, котрий наказує не лише мерцїв але й збіже з поля возити на санях. Проф. Анучин вважає сей звичай славянським, д. Вовк зовсїм справедливо шукає по початку о богато дальше, в арийській старинї. Автор наводить устуи Ріґ-Веди, з якого виходить, що сей звичай істнував у Індусів — вказуючи, що слова „acakra rath віз без колїс“, се нїчо иньшого як сани. Повстанє того звичаю вияснює автор в той спосіб, що первісно вживали лише саний, яко найпримітивнїйшого знаряду до транспорту. Виказує ріжні ступенї розвою саний аж до колїсниці. А що при всїх образах яко ремінїсценцию вживають все знарядів стародавних, то й при похоронах послугують ся саньми.

Ся брошурка нашого знаменитого етноґрафа, хоч як мала обємом, є цїнним додатком до пізнаня і виясненя звичаїв нашого люду.

М. Кордуба.

ПОДЯКА.

З виходом II тому „Виїмок з народної лїтератури украïньско-рускої XIX в.“ Виїмки Ч. I і Руська Читанка (Устна словес.) закінчив я виданє учебників до науки українсько-руського письменства у висших клясах шкіл середних. Віддаючи сей мій труд кількалїтної праці під сьвітлий осуд предметової критики, позволю собі на сім місци висловити кілька заміток, яких не міг я подати в самій книжцї яко шкільнім підручнику. Основою, яка мене обовязувала при укладї сих книжок, був плян науки для руської мови й лїтератури в серед. школах, виданий ц. к. Радою шк. краєвою, тим то мусїв я придержувати ся сих рамів і неодно, що могло би було війти до виїмок з лїтератури споруджених для приватного уживаня, не могло тут найти місця з причин шкільних і дидактично-педаґоґічних. З того погляду випадає також оцїнювати вибір поміщених там творів або виїмок з них. Біоґрафічні і лїтературні замітки старав ся я подати скілько можна повними й докладними, однак серед істнуючих у нас обставин, не міг я весь потрібний материял мати до розпорядимости. Тим цїннїйшою була для мене лїтературна поміч, якої я дізнав при укладаню сих книжок. Задля того вважаю милим обовязком зложити прилюдну щиру подяку Вп. добродїям: Проф. В. Б. Антоновичу, Б. Грінченку, проф. М. Грушівському, Дру Ол. Колессї, Ол. Я. Конїському, Дру В. Коцовському, Ів. Нечую-Левицькому, В. Лукичу-Левицькому, Ос. Макарушцї, проф. Дру С. Стоцькому і проф. Дру Ос. Третякови, як і членам ц. к. Ради шк. кр. Б. Барановському і Ів. Левицькому.

Окрім заміток біоґрафічних і лїтературних подано й лєксикальні, щоби тим способом і приватним ученикам подати спроможність, користувати ся як слїд сими книжками в науцї українсько-руської мови й лїтератури.

При сїй нагодї обертаю ся з укліною просьбою до всїх учителїв і любителїв українсько-руської мови й лїтератури, щоби зволили менї надсилати свої поміченя, які роблять в науцї, як і замітки про самі-ж названі книжки, а я всяку предметову замітку прийму з найщиршою вдякою і покористую ся нею принагідно.

Олександер Барвінський.

У Відни 1. грудня 1896.

ХВЕДІР ЛЕВИЦЬКИЙ.

[Гл. портрет на стор. 468]

На сьому малюнку ми бачимо укр. артиста Хв. Левицького в ролї „присяжного засудителя“ („Зайди голова“ Кропивницького), як зве простий нарід присяглих судий на Українї. Ось він вже налагодив ся йти до суду в містї; йому дуже імпонує ся судова місия, що ставить його на висший щабель межи сїльською громадою і він при нагодї старає ся замаркувати се, вживаючи в розмові ріжні підслухані ім в судї слівця, як „касация, апеляция“ і иньш., не можливо перекручуючи їх на свій лад. Сей артист і таку невелику ролю уміє відограти з таким художним хистом і знаком, що висуває єї на перший плян. Почавши лїт 8 назад свою артистичну карієру у Кропивницького, Хв. Левицький за короткий час вспів придбати собі поважне становище на сценї і прихильне відношенне праси, між иньшими навіть таких часописей як „Артист“ і „Київск. Стар.“ Тепер він єсть правдивою окрасою трупи М. Садовського і поступаючи талаком своїм все наперед, не перестає приєднувати собі все більші і більші симпатиї публїки.

Микола Вороний.

ЗАЯВА И ПОДЯКА.

Не будучи в силї задля значного помноженя моїх фахових робіт посьвячувати в будуччинї „Зорі“ стілько часу, кілько потреба, щоби ся часопись могла гідно відповідати своєму завданю, складаю з тим числом обовязки редактора.

В часї веденя мною редакциї [від 1 (13) вересня 1890 до кінця сего року — більше як шість лїт] дізнавав я щирої прихильности від П. Т. єї Читачів, а превеликої підмоги з боку ВП. наших Письменників, що пильно, щедро і безкорыстовно заповняли стовпцї сего одиникого в нашій мові лїтературно-наукового письма для родин. За те все нехай вільно менї буде прилюдно зложити тим всїм ВП. Землякам як найщирійшу подяку, та порушивши засклавій памяти просити уклінно о взглядне, вирозуміле і поблажливе оцїнюваня моєї редакторської дїяльности.

Львів. Бібліотека АН УРСР

З високим поважанєм:

Василь Лукич.

ХРОНІКА.

* В останних тижнях обходили ювілеї два наші визначні письменники, а саме 24 н. ст падолиста с. р. „батько українського театру“ Марко Кропивницький святкував 25-літний ювілей сценічної діяльности, а 26 н. ст. грудня с. р. нестор петербургських Українців, Данило Мордовець — 40-літний ювілей своєї літературної праці. Щиро витаємо обидвох наших ВП. земляків з ювілеями і бажаємо їм задержати силу і енергію для дальшої славної діяльности на користь українсько-руської штуки і рідного письменства на довгі ще літа!

* Появилась вже одна частина наукового діла пок. проф. дра Олекс. Огоновського „Систем австрийського права приватного“, а іменно: „Право облігацийне“. Обіймає 16 аркушів гарного друку. Дальші части друкують ся і вийдуть в слід. році. Не сумніваємо ся, що наші круги правничі повитають щиро сей знаменитий підручник з поля австрийського права цивільного.

* В Петербурзі вийшли коштом А. Суворита „Українські Оповідання Олекси Стороженка“ в двох частях. Ціна 2 карб. Дістати можна в книжнім магазині „Новаго времени“, невський проспект, дім Нр 38.

* В Мт. Кармель Па появив ся коштом тов. „Союз“ Перший руско-Американський Календар, котрий впорядковав Нестор Дмитрів Часть інформацийна не така вправді богата, як в наших галицьких і буковинських календарях, — за теж знов часть літературно-наукова з огляду на різнородність материялу дуже пікавого і подана способом вельми приступним, значно перевишає наші подібні публікації. Ніхто певне не пожалує, коли придбає собі той календар. Можна набути его в книгарні Ставропигийській у Львові по ціні 1 злр

* З друкарні Ів. Данкевича в Станіславові вийшла брошурочка під заг. „Коляда від ц. к. листоноша на рік 1897“, впорядкована Залукевичем. В склад ей окрім найважнійших приписів почтових і телеґрафічних та смішного входять привітний вірш впорядника і его поезиї: Рускій хаті, Отже неправда, В нашій Галичі, Той що над нами, Де вівця і Як в пекли, — а також 4 сьпівомовки Руданського: Рабівова дума, Кому чого бракує, Піп і жид і По чому дурні.

* Небавом появлять ся проф. дра Р. Ф. Кайндля дві праці з тих одва про гуцульську хату і ей устрій з 228 ілюстрациями, а друга менша також з ілюстрациями про хату Русинів, як автор по народному називає Русинів-полян.

* В нашій друкарні кінчить ся друковати третій томик збірника „Наша доля“ під редакцією Н. Кобринської.

* Видїл Просьвіти“ ухвалив видати в слїдуючім році книжочку про нову процедуру цивільну. На марець сл. р. вийде книжочка про Б. Хмельницького.

* „Кіевская Старина“ заповідає, що в 1897 році видукує історичний роман Мих. Старицького „Перед бурею“ [з часів Хмельниччини]. Що до першого тому „Малороссійскаго словаря“, то редакция, з причин незалежних від неї, розішле его передплатникам 1896 року в першій половині слїдуючого 1897 року.

* В останних часах, замість гіпсових бюстів, почали виконувати портрети медаліонові, до завішування на стінах У нас Русинів появив ся перед кількома місяцями у Львові перший такій медаліон покійного нашого ученого проф. дра Омелина Огоновського. Поручаємо его уваві земляків яко гарну прикрасу наших хат.

* З друкарні М. Джули ського в Перемишлї появив ся: „Боянъ“ Збірникъ малорускихъ квартетовъ на мужескій хоръ зібравъ Викторъ Матюкъ“. Ціна 1 злр. 50 кр.

* В н-рі 46 помістила петербурґська „Нива“ портрет нашого земляка, Іллї Репина з нагоди, що 16-ого н. ст. падолиста минуло 25 літ від тої днини, коли сей знаменитий артист-маляр одержав великий золотий медаль за академічну програму „Воскресеніе дочки Їіра“. Відтак за час тих 25 літ він намалював цілий ряд образів вражаючих і справді чудових з огляду на глибину експресиї і блеск техніки. Его „Бурлаки“, „Проведи новобранця“, „Іван Грізний і царевич Іван“, „Сьвятитель Миколай“, „Не ждали“, „Запорожці“, „Хресний хід“ і т. п. належать до найзначнійших поиів малярської штуки. Він вистачав цілу галерию портретів, вражаючих живою, реальною правдою. Шевченко, Писемський, Толстой, Іаршин, Ліштъ, Глинка, Ґерард, хірурґ Павлів і т. п. — се така збірка портретів, котрою міг би гордитись всякий музей. Портрет знаменитого артиста помістили ми в н-рі 20 Зорі“ на стор. 383.

Василь Лукич.

БІБЛІОҐРАФІЯ.

Подає **Василь Лукич.**

а) книжки.

Проф. Дра Олександра Огоновского **Систем Австрийского права приватного** видав Д-р Петро Стебельский зв. проф. Львівского університету. **Право облїгацийне.** — У Львові, 1897 р. 255 стор. 8°. Ціна 2 злр. 40 кр.

Твори Івана Тобилевича [Карпенка-Карого]. Видане Василя Лукича. — І. Мартин Боруля, комедия в 5 дїях. II. Сто тисяч, комедия в 4 дїях. III. Безталанна, драма в 5 дїях. IV. Що було, то мохом поросло, драма в 5 дїях. V. Чабан, драма в 5 дїях VI. Сербин, драма в 5 дїях і 6 відмінах. — У Львові, 1897 р. 316 стор. мал. 8°. Коштом редакциї "Зорі". Ціна 1 злр. 20 кр.

Аристократи [Кістики Гольбайна] Написав Залукевич. Видань Василя Лукича. — У Львові. 1796 р. Коштом редакциї „Зорі“. 40 стор. мал. 8°. Ціна 20 кр.

„Пе коптьор“. Образок з Молдаван Михайла Конюбинського. Видане Василя Лукича. — У Львові, 1896 р. Коштом редакциї „Зорі“. 24 стор. мал. 8° Ціна 20 кр.

Перший Руско-Американський Календар (.) Коштомъ тов. „Союзъ“ (.) Впорядив Несторъ Дмитровъ. Mt Carmel Pa. 1897. Спол. Державы Півн. Америки. Зъ друкарнѣ „Свободы“. — IX+35 нен. +172+24 оп. стор. вел. 8°. Ціна 1 злр.

Зміст: Американським Русинам, вірш С. Яричевського. Перша моя функция, образок Нестора. Істория Руси, Мирона Кордуби Не забудь, вірш С. Яричевського. Чого їм так квапить ся, образець Волод. Лаврівського. Ізза моря, поема М. Кононницької, переклад В Щурата. Найновійші вісти з Угорської Руси, В. Гнатюка Сьвятий вечір, опов. М. Кордуби, Господар і віл, вірш-перекл. В. Самійленка. Положенє Русинів в Сполучених Державах північної Америки, нап. Ґраф Лелива Пісня руського майнера Гр. Гр. Руське весїлє з підкладом американським, Нестора. Вечір Т. Шевченка. Пешені дїти, казка-билиця. Сильв. Яричевського. Думка Т. Шевченка. Угльокопи, Д. Пирча. Поворот майнера на родину, вірш Гр Гр Не догодиш! З житя руського редактора, Ос. Маковея. Пащизнаний хліб, опов. Івана Франка. По дрова, опов. І. Тимкевича. Америка, вірш Б—ка. Грім та блискавка, І Б—ського. Історія першої руської церкви в Шенандоа Па. Руско-католицька церква в Шамокін Па. Історія заложеня руської громади в Пітсбургу. Руська церква в Олифанті. Історія церкви і громади руської в Майфільд Па. Руська громада в Мт. Кармель Па. Гр. кат. руська церква в Маганой Ціти Па. Руська кольонія в Єрсі Ціти. Сьміх і правда. Американським братам поклін, вірш Данила Млаки. Руско-американські братства, сьвященики і т. и. Житєписи Т. Шевченка, Ів. Франка і Ол. Духновича (з портретами). — книжка оздоблена 17 ілюстр.]

Джонатан Свіфт **Подорож Ґуліверa до краю великанів** Після німецкої перерібки Фр. Камберґа переклав Василь В—р. Видане „Рускаго Товариства педаґоґічнаго“. — У Львові, 1896 р. 31 стор вел. 8°. Ціна 25 кр.

Короткий огляд руско-українського письменьства від XI до XVIII столїтя для ужитку молодїжи написав Остап Макарушка Видане „Рускаго Товариства педаґоґічнаго“.— У Львові, 1896 р. 49 стор, вел. 8°. Ціна 15 кр.

Зміст: Про найдавнійше письмо Славян. Житє й дїяльність сьв. Кирила й Методия. Початки письменства на Руси. Про літопись Нестора. Правда руська. Староруські пісні народні казки. Слово о полку Ігоревім. Упадок духового жития на Руси. Памятники письменства з II. періоду. Волинсько-галицька літопись. Огляд III. періоду нашої літератури. Перші друкарі руських книжок. Петро Могила. Духовні писателї XVII і XVIII віку. Літописці козацькі. Письменство релїґійно-драматичне. Книги законів сьвітських і церковних. Коротенький огляд цілої староруської літератури від XI до XVIII віку.

І. Суботні вечірні стіхири 8-гласів. Богородичні з тропарями переложив стіхами о. Ізідор Бобикевич парох в Вижници на Бук. Накладом перекладчика. У Вижниці, 1896 р. 40 стор. м. 12°. Ціна 20 кр.

Начеркъ исторіи уніи рускои церкви съ Римомъ. Накладом комітету ювілейного. — У Львові, 896 р. 54 стор. 8°. Ціна 1 злр.

Коляда від ц. к. Листоноша на рік 1897. Річник І. Накладом Остапа Блотніцкого. — В Станїславові, 1895 р 16 стор. м. 16°.

Хлопы и хлопска справа. Написавъ И. Н. [Бібліотека Батьковщины. Книж. 5]. — У Львові, 1896 р. Накладом ред „Батьковщины“ 30 стор. 16°. Ціна 5 кр.

Th. Volkov. **Le Traîneau dans les rites funéraires de l' Ukraïne.** Extrait de la „Revue des Traditions Populaires“. — В Парижи, 1896 р, 24 стор. вел. 8°.

б) періодичні видания.

Кіевская Старина [1896 р. за місяць грудень. 287—440+65—98+26 оп. +40—418 в 8°]. Зміст: При старыхъ порядкахъ, Конст. Храневича. Остатки древняго Городища въ м. Снѣтинѣ Лубенскаго у., полтавской губ., Вас. Лескоронского [з пляном]. Автобіографическая записка И. И. Сердюкова. По поводу ста лѣтъ отъ смерти Гр. Румянцова, Ол. Лазаревского. Первый кіевскій археологъ М. Ѳ. Берлинскій, В Щербиви. Коллегія Павла Галагана въ Кіевѣ, В. Науменка. По поводу 25-ли лѣтія сценической дѣятельности М. Л. Кропивницкаго, Д. А. Документы, и звѣстія и замѣтки. Библіографія. Оповістки о журналах. Додаток: Дневникъ ген. подск. Як Марковича.

☞ **З сим Числом розсилаємо додаток: „Словарь росийсько-український“, том III-їй, арк. 20. — Конець сього тому вийде в 1897-ім році.**

Передплата платна з гори виносить: З додатком „Словар росийсько-український“: на цілий рік **8** злр., [для заграниці **16** рублїв або **32** марок]. — Без „Словаря“: на цілий рік **6** злр., [для заграниці **12** рублїв або **24** марок], на пів року **3** злр., на чверть року **1** злр. **50** кр. — Одно Ч-о коштує **30** кр.

Редактор части літературно-наукової: Василь Лукич. За редакцию відповідає: Кость Паньковський.

Видає **Наукове Товариство ім. Шевченка.** З друкарні Наукового Товариства ім. Шевченка — під зарядом К. Беднарського.

ИП
21.383
1896

Зоря
1896

Зоря
1896